ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روئيۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
يىل
5- ئىيۇن
شەنبە
№22
(3676)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى
ھەپتىلىك گېزىت

سىياسەتنى كوزىگە تىك قاراپ ئۈرگۈزۈش كېرەك

«كومسومولسكايا پراۋدا» گېزىتى مۇخبىرىنىڭ قازاقستان پرېزىدېنتى بىلەن سوھبىتى

— سىز ئىختىسات توغرىلىق پەقەت سوزلەپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا ئۇنى قانداق ياخشىلاشنى بىلىدىغان ئادەم سۈپىتىدە كىشىلەرنىڭ تەزىرىگە ئېلىندىڭىز. سىزگە غەرىپنىڭ ئېكسپېرتلىرى، مەسلىھەتچىلىرى ئىشلەۋاتىدۇ. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي قازاقستاننىڭ ئىختىسادىي خۇددى روسسىيەنىڭ ۋە باشقا مدھ ئەللىرىنىڭ ئىختىسادىغا ئوخشاش چوڭقۇر بوھراندا تۇرماقتا. قازاقستاننىڭ ئىختىسادىي ئىسلاھاتلىرى پروگراممىسىدا نېمە كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قالدى؟

— ئۇنداقتا ھەممىنى تەرتىپ بىلەن ئەسكە ئالايلى. بۇ ۋاقەلەر تېخى يېقىندىلا بولغان. شۇنداق قىلىپ كوئوپېراتسىيە توغرىلىق قانۇن قوبۇل قىلىندى، كېيىنرەك كارخانا توغرىلىق قانۇن قوبۇل قىلىندى، جۇملىدىن ئەينە شۇ قانۇن ھەممە نەرسىنى ئۆزۈل- كېسىل بەرپات قىلدى. مۇندا ۋقانۇننى مەمۇرىي- قوماندانلىق سىستېما شارائىتىدا قوبۇل قىلىش مۇمكىن ئەمەسلىكى كېيىن مەلۇم بولدى. بۇ قانۇن كارخانىلارنىڭ كوللېكتىپلىرىغا دىرېكتورلارنى سايلاش ھوقۇقىنى بەردى، ئەندى بىز بولساق بۇنىڭغا ئۈگەنمىگەن، دىرېكتورلار قانداقتۇ گۇرۇھلارنىڭ مەنپەئەتلىرىگە بېقىنىشقا باشلىدى، مەيدانغا ئىشنى بىلىدىغان ئادەم ئەمەس، بەلكى باشقىلارغا ياقىدىغان ئادەم چىقتى.

ئۇ چاغدا بىز يېڭى ئىختىساتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئىزدەشتۇردۇق. بىرىنچىلا ھەممىنى: بازار ئىختىسادى مۇناسىۋەتلىرىنى قۇرۇش كېرەك دېگەن پىكىر ئىززىگە مەھلىيا قىلدى. بۇ توغرىلىق ئاتاقلىق ئىختىساتچىلار پېتراكوۋ، شاتالىن سوزلەشكە باشلىدى. لېكىن ھېچ كىمنىڭ تەجرىبىسى بولمىغان ئىدى! جۇملىدىن، 500 كۈن پروگراممىسى- بۇ بازار مۇناسىۋەتلىرىگە چاپسان ۋە تەشكىلىي كۆچۈش ئۇرۇنىشىدۇر. ئۇ چاغلاردا ھەممە ئىشنى بىرلەشكەن ھالدا رازىلىق بىلەن قىلىشقا بولاتتى. لېكىن ئۇ چاغدا بۇ پروگرامما قوبۇل قىلىنمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن 1991- يىلقى ئاۋغۇست ئىسيانى، ئىتتىپاقنىڭ پارچىلىنىشى، بېلوۋېژىيەدىكى شەرتنامە ۋە باشقا ۋاقەلەر يۈز بەردى. ئەينە شۇ چاغدا بىزدە غەرىپنىڭ ئىختىسادىي تەشكىلاتلىرى، شۇ جۇملىدىن خەلق ئارا ۋالىيۇتا فوندى ئىشلەشكە باشلىدى.

ئۇلار باھالارنى قويۇۋېتىشنى، ئىختىساتنى لىبېراللاشتۇرۇشنى، دولەت مۈلكىنى شەخسىيلەشتۈرۈش ئىشلىرىنى ئۈرگۈزۈشنى ئاساسىي ۋەزىپە دەپ بەلگۈلىدى. 1991- يىلى بولغان دولەتلەر رەھبەرلىرىنىڭ ئۇچرىشىشلىرىدا مەن بىزنىڭ ھەممىمىز بىر پۈتۈن پەزادا قېلىۋاتقانلىقىمىزدىن، بۇ ئىشلارنى بىرلىكتە ۋە پەيدىنپەي قىلىش لازىملىقىنى ئىسپاتلىغان ئىدىم. لېكىن ئەندى ۋاقىت قولدىن بېرىلدى، دەپ ھېساپلاندى. 1992- يىلى يانۋاردىن باشلاپ روسسىيە باھالارنى قويۇۋەتتى. ئۆز ئىختىسادىنىڭ 70 پروتسېنتى روسسىيە بىلەن باغلىنىپ كەتكەن قازاقستان نېمە قىلىشى كېرەك ئىدى؟ بىزنىڭ باشقا يولىمىز يوق ئىدى. توغرا، ئۇ ۋاقىتتا بىز ئۇرۇشاۋۇق ئۆيلەرنى شەخسىيلەشتۈرۈشنىڭ كۆپۈن سىستېمىسىنى ئىشلەپ چىقتۇق ۋە كارخانىلارنى كىچىك دائىرىدە شەخسىي لەشتۈرۈشنى ئۈرگۈزدۇق. لېكىن ئۇمۇمەن ئىختىساتنى باشقۇرۇش ناچارلاشتى.

ھازىر، ئىختىساتنى ئۇمۇمىيۈزلۈك لىبېراللاشتۇرۇش بىلەن بىز بىر يىلدىن ئوشۇق ياشىدۇق، خەلق ئارا ۋالىيۇتا فوندىدىكى ئېكسپېرتلار ئۇ چاغدا كېڭەش ئىتتىپاقى شارائىتىدا، بىرىنچىلا، ئۇمۇمىي يۈزلۈك بازار مۇناسىۋەتلىرىگە قەدەم تاشلاشقا بولماتتى، پەقەت پەيدىنپەي قەدەم تاشلاش كېرەك دېمەكتە. لېكىن ھەتتا ئەڭ ناچار بولسىمۇ، تەجرىبە دېگەن تەجرىبە. ئۇنىڭدىن خۇلاسە چىقىرىش كېرەك. شۇنى ئۇتتۇر ئېيتىش كېرەككى: مەمۇرىي- قوماندانلىق سىستېما شارائىتىدا دولەت مۈلكىنى شەخسىيلەشتۈرۈش ئىشلىرى توۋەلدىن ۋۇقۇرىغا ماڭىدۇ دېگەن بىزنىڭ ئۇمۇتىمىز ئەمەلگە ئاشمىدى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز ھازىر ئىختىساتتا ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ئالامەتلىرىنى خېلە جارىي قىلىۋاتىمىز. دولەت ئىختىيارىدا ئاكسىيەلەرنىڭ يېرىمىنى قالدۇرۇپ، بارلىق كارخانىلارنى ئاكسىونېرلىق شىركەتلەر دەپ ئېلان قىلدۇق. بۇ ئىختىساتنىڭ مەلۇم دەرىجىدە باشقۇرۇلۇشنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ۋە مۈلۈكدار سۈپىتىدە دولەتنىڭ ئىشتىراكى بىلەن مۈلۈكنى شەخسىيلەشتۈرۈشنى ئۈرگۈزۈش ئۈچۈن زورۇردۇر.

— نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى، يەرگە بولغان مۈلۈكچىلىك قانداق ھەل قىلىنىدۇ؟

— بۇ سوئالغا جاۋاپ بېرىش ئۈچۈن، قازاقستاندىكى ۋە بىزنىڭ پارلامېنتىمىزدىكى ۋەزىيەتنى روشەنلەشتۈرۈش كېرەك. نېمە ئۈچۈن نازاربايېۋ يەرنىڭ سېتىلىشى ۋە سېتىۋېلىنىشىنى خالايدىغانلىقى كۆپلىگەن ئادەملەرگە ياقمايدۇ. قازاقلار ئاساسىي جەھەتتىن چارۋىچىلىق ۋە قىسمەن دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ ۋە ھوسۇلدار يەرلەر كىمدۇ بىرلىرىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقىدىن تەشۋىشلىنىدۇ. ھازىرچە بولسا، بىزنىڭ كونستىتۇتسىيەمىز بويىچە، بىز مىراس ئېلىش ھوقۇقى بىلەن يەرنى 99 يىلغا ئىجارىغا بېرىمىز. بىزنىڭ پۇخرالىرىمىز ئۈچۈن بۇ قوبۇل قىلىش مۇمكىن بولغان شەرت. چەت ئەللىكلەر ئۈچۈن- ئېغىر مەسىلە. لېكىن پەيدىنپەي- سانائەت كارخانىلىرىنى، ئۆز ئۆيىنى سالىدىغانلارغا يەرنى مۈلۈك سۈپىتىدە بېرىۋېتىش كېرەك. بۇ مەسىلىنى ئالىي كېڭەشنىڭ بۇ تەركىۋى ھەل قىلمىسا، لوۋەتتىكى تەركىۋى ھەل قىلىشى كېرەك.

— سىزنىڭ پىكرىڭىز ۋە ئالىي كېڭەشنىڭ كوز قارىشى پات- پاتلا قەتئىي بىر- بىرىگە ماس كەلمەيدۇ. سىز پات ئارىدا بۇ ئىختىلاپلار مۇرەسسەسىزلىككە ئايلىنىپ كېتىشىدىن، روسسىيەدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەكرارلىنىشىدىن تەشۋىشلەنمەمسىز؟

— ھە، بىزنىڭ پارلامېنتتىكى مۇنازىرىلىرىمىز بەزى چاغلاردا بىر قېلىپتا تەكشى ئۆتۈۋەرمەيدۇ. كونستىتۇتسىيەنى قوبۇل قىلغاندا ئەڭ ئېغىر پەيت بولغان ئىدى. بىز ھەتتا پارچىلىنىش گىرۋىگىگە كېلىپ قالغاندەك تۇيۇلغان ئىدى. لېكىن بەربىر ئۆز ئارا يېنىكچىلىكلەرنى بېرىش نەتىجىسىدە بىز ھازىرقى ۋارىيانتنى قوبۇل قىلدۇق. ئەلۋەتتە، بۇ كونستىتۇتسىيەنىڭ يېتىشمەسلىكلىرى بار. لېكىن ئاساسىي مەسىلەلەر بويىچە بىز ئۇمۇم تىل تاپالىدۇق. شۇنداق قىلىپ ئەندى بىزدە خەلق ئارا بىرلەشمە تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان دولەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى بار. بىزنىڭ كونستىتۇتسىيەمىز فرانسىيە، گېرمانىيە ئاۋش مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ قانۇن چىقىرىش ئېكسپېرتىزىلىرىدىن ئۆتتى. ئۇ، ئەلۋەتتە، مۇكەممەللەشتۈرۈلىدۇ، لېكىن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا، ئاساسىي قانۇنغا مۇۋاپىق نورمال ياشاش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئەڭ مۇھىمى، كونستىتۇتسىيە قازاقستانلىقلار تەرىپىدىن قوللاپ- قۇۋۋەتلەندى.

بارلىق قارىمۇ- قارشىلىقلارغا قارىماي، مەن بىزنىڭ پارلامېنتىمىزنى باھالايمەن، ئۇ كەسپىي پارلامېنت بولمىسىمۇ، لېكىن ئىنتايىن ئۇرغۇن ئىشلارنى ئېلىپ باردى، بازار ئىختىسادىغا كۆچۈش ئۈچۈن قانۇنىي ھۇلىنى ياراتتى. ئەندى روسسىيەنىڭ تەجرىبىسى بولسا بىزنىڭ دېپۇتاتلىرىمىزنى بۇ ئىنتايىن ئېغىر دەۋردە ھاكىمىيەتنىڭ ئالىي دەرىجىسىدە ھەممىدىن ئاۋال بىرلىك كېرەكلىكىگە دەۋەت قىلىدۇ.

— كۆپلىگەن ئادەملەر ھازىرقى مدھ ئورنىغا ھەقىقەتەنمۇ ھەمدوستلۇقتا ياشىشى، بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشنى خالايدىغان، ھېچ بولمىغاندا 3- 4 دولەتتىن ئىبارەت نورمال ئىشلەيدىغان تارماقنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھازىر نازاربايېۋنىڭ ئابرويى يېتەرلىك ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. بۇ روسسىيە، قازاقستان ۋە بېلارۇس بولۇشى مۇمكىن ئىدى. نېمىشكە سىز بۇنىڭغا قارار قىلالمايسىز؟

— راستىنى ئېيتقاندا، مەن قىسقا مۇددەت ئىچىدە نورمال ھەمدوستلۇقنى قۇرۇشقا ئۇمۇت قىلغان ئىدىم، ئۇ بىزگە ئىختىساتتىكى بوھرانغا قارشى بىرلىشىپ كۆرىشىشكە، ئۇرۇشلارغا ۋە قان توكۈلۈشكە يول قويماسلىققا ياردەم بەرگەن بولار ئىدى. ئەندى بولسا مەن شۇنى چۈشەندىم: بىزگە نورمال بىرلىشىش ئۈچۈن ۋاقىت كېرەك. مېنىڭچە بولغاندا، بۇ يەردە روسسىيە ئالدىدا، ئۇنىڭ رەھبەرلىرى ئالدىدا ئىنتايىن چوڭ جاۋاپكەرلىك تۇرىدۇ. روسسىيە ھەممىنى ئۆزىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ دېموكراتىيە يولىغا قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىغا، ئىمپېرىيەگە قايتىپ كېلىشنى خالىمايدىغانلىقىغا ئىشەندۇرۇشى لازىم. نېمە ئۈچۈن مەن بۇنى ئېيتىۋاتىمەن؟ گېرمانىيە ئالدىدىكى دەھشەت ھەتتا ئۇرۇشتىن كېيىنمۇ، گېرمانىيە ۋە ئۇنىڭ رەھبەرلىرى پۈتكۈل دۇنيا ئالدىدا فاشىزم ئۈچۈن ئەپۇ سورىغىنىچە ساقلانغان ئىدى، پەقەت شۇنىڭدىن كېيىنلا دۇنيا گېرمانىيەدىكى دېموكراتىيەنى ئېتىراپ قىلىشقا باشلىدى. ئامېرىكا ئىندېيىتسلارنى قىرىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن توۋا قىلدى. روسسىيەمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بىر نەرسە قىلىش كېرەك. چۈنكى سابىق ئىتتىپاق جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ بارلىق خەلقلىرىنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئىنتىلىشى بار، مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن. رۇس خەلقى بىلەن بىللە ياشاشقا كۆنۈپ قالدۇق. دولەت رەھبەرلىرى دەرىجىسىدە ئەينە شۇنداق ئىشەنچنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش كېرەك. 12- ئاپرېل كۈنى مەن يېلتسىنغا تېلېفون قىلدىم. مدھ دولەتلىرىنىڭ بارلىق رەھبەرلىرىگە تېلېفون قىلدىم. 16- ئاپرېلدا ئۇچرىشىش توغرىلىق ئېيتتىم. بىز، 10 رەھبەر، بىر- بىرىمىزنىڭ كوزىگە تىك قارىغان ھالدا، ئاخىرقى نورمال ھەمدوستلۇق قۇرۇش كېرەكلىكىنى، كىمنىڭ نېمىگە تەييار ئىكەنلىكىنى ھەل قىلدۇق. ئۈچ مەسىلە بار. بۇ- ئىختىسادىي ئىتتىپاق، مۇداپىيە پەزاسى، تاشقى سىياسىي ھەمكارلىق. مەن ھەر بىر رەھبەرگە دېگەندەك: رازىمۇ- رازى ئەمەسمۇ؟- دېگەن سوئالغا جاۋاپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم. بۇ مەسىلىلەر بويىچە ھۆكۈمەتلەرگە ھوججەت تەييارلاش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. بۇنى ئەندى ئارقىغا سوزۇشقا بولمايدۇ. ئەندى موسكۋادىكى ئۇچرىشىشتىن كېيىن قوبۇل قىلىنغان قارارلارنىڭ قانداق ئورۇنلىنىدىغانلىقىنى بايقايمىز. بىز ئىختىسادىي ئىتتىپاقنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرەلەيمىزمۇ (جۇملىدىن، بۇ سوز مىنسكىدا ل. كراۋچۇك تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئىدى، ئۇ موسكۋادا نېمە ئۈچۈندۇ «ئىتتىپاق» سوزىگە قارشى چىقتى). ئەگەر يەنە ھەممە نەرسە قەغەز يۈزىدىلا قالمايدىغان بولسا، ئۇ چاغدا قازاقستان نورمال ھەمدوستلۇق ئورنىتىش ئىدىيەسىگە قايتىشقا تەييار.

— نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى، يېقىندا ئالمۇتىدا سىز، قازاقستاندا مىللىي سىياسەتنىڭ يېڭى بىر پۈتۈن پروگراممىسى ئىشلىنىۋاتقانلىقى توغرىلىق ئېيتقان ئىدىڭىز...

— سىزچە بولغاندا ئادەمنىڭ قەدرىيەتلىرى بولۇشى كېرەكمۇ؟ ئۇلار دولەتتىمۇ بولۇشى لازىم، ئۇنداق قەدرىيەتتا ياشلارنى تەربىيەلەش لازىم. قازاقستاندا كوپ مىللەتلىك خەلقنى بىرلەشتۈرۈش بىرىنچى ئورۇندا تۇرۇشى كېرەك. بىزنىڭ ئالىملىرىمىز رازىمەنلىك پروگراممىسى ئۈستىدە ئىشلەۋاتىدۇ. مەن بىرلىشىش ۋە رازىلىق ئاسسامبلېيىسى ئىدىيەسىنى تەكلىپ قىلدىم. بۇ ئاسسامبلېيە، ئېيتايلۇق، يىلغا ئىككى قېتىم يىغىلىشى ۋە پەيدا بولغان بارلىق مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىشى مۇمكىن بولغان بولار ئىدى. مەسىلەن، نېمىسلارنىڭ ياكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇئەممالىرى پەيدا بولسا- ئۇلارنى مۇھاكىمە قىلغان بولار ئىدى. ئەندى ئۇ مۇمەن، بىز ئۈچۈن ھازىر ئەڭ مۇھىمى قازاقستانلىقلاردا بىر پۈتۈن ۋەتەن سېزىمىنى ھىس قىلىشنى تەربىيەلەش ناھايىتى مۇھىمدۇر.

— شۇنىڭ بىلەن بىللە نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى، قازاقلاردىن تاشقى دائىرىدە، قازاقستاندا دېموگرافىيە ۋەزىيىتىنى قازاق ئاھالىسىنىڭ پايدىسىغا سۈنئىي رەۋىشتە ھەل قىلىش كېتىپ بارغانلىقىغا خەۋپلىنىش بار. ھەممىدىن ئاۋال موڭغۇلىستاندىن، خىتاينىڭ چېگارا يېنىدىكى رايونلىرىدىن قازاقلارنى كوچۈرۈپ كېلىش

(ئاخىرى 2- بەتتە).

سىياسەتنى كۆزگە تىك قاراپ ژۈرگۈزۈش كېرەك

(ئاخىرى. بېشى 1- بەتتە)

ھېساۋىغا شۇنداق بولۇۋاتىدۇ دېگەن خوۋۈپ بار. ئەھۋال شۇنداقمۇ؟

— ھەر خىل مىش- مىشلارنىڭ بولماسلىقى ئۈچۈن بۇ سوئالغا ئوچۇق جاۋاپ بېرىش كېرەك. بۇ يۆنىلىشتە رەسمىي دولەت سىياسىتى ژۈرگۈزۈلۈۋاتقىنى يوق. لېكىن ئالىي كېڭەش تەرىپىدىن ئۆز ۋاقتىدا جازالانغان، ئۆز يېرىدىن ھايدالغانلار ئۈچۈن قوبۇل قىلىنغان قانۇنلار، ئۇلارنىڭ ئەۋلاتلىرىغا قازاقىستان پۇخرالىقىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ.

يېقىندا مەن مىگراتسىيە (ئاھالىنىڭ كۆچىشى) ستاتىستىكىسىنى كۆرۈپ چىقتىم. ئۆتكەن ژىلى قازاقىستانغا 188مىڭ ئادەم كوچۇپ كەلگەن ۋە تەخمىنەن شۇنچىلىك ئادەم كوچۇپ كەتكەن. بىزگە 110مىڭ قازاق كوچۇپ كەلگەن، روسسىيەدىن 54مىڭ رۇس كوچۇپ كەلگەن. قازاقلارنىڭ كوپچىلىگى ھەقىقەتەنمۇ موڭغۇلستاندىن كوچۇپ كەلگەن. ئۇلار ئۇ يەردە ياشاشنى خالىمايدۇ. تېخى كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرلىرىدىمۇ موڭغۇلستان قازاقلىرى ئۆزلىرىنىڭ مېلى، ئوي- بىساتى بىلەن چېگارىدىن ئوتۇشكە ئۇرۇناتتى ۋە بىزدە قالاتتى. بۇ مەسىلەر بىلەن گورباچېۋقا شۇغۇللىنىشقا توغرا كەلگەن ئېدى. شېۋاردنادزې موڭغۇلستان ھوكۇمىتىگە مۇراجەت قىلغان ئېدى. شۇنداق قىلىپ بىز دەسلەپكى بەش مىڭ ئائىلىنى قوبۇل قىلدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 20مىڭ قازاق روسسىيەدىن، 17مىڭى- ئوتتۇرا ئاسىيەدىن كوچۇپ كەلدى. بىز مولدوۋىدىن، ئۇكرائىنىدىن، زاكاۋكازىيەدىن 23مىڭ روسنى قوبۇل قىلدۇق.

رۇسلار قازاقىستاندىن كوچۇپ كېتىپ بارامدۇ؟ ئەلۋەتتە، كوچۇۋاتىدۇ. بىز بۇنى بىلىمىز. لېكىن مۇنداق دولەت سىياسىتى ژۈرگۈزۈلۈۋاتقىنى يوق. ئېيتىڭچۇ، قازاقىستانغا نېمە قىلىشى كېرەك؟ قازاقلارغا ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي ۋەتىنىگە قايتىپ كېلىشكە يول قويماسلىق كېرەكمۇ؟- روسسىيە قانداق قىلغان بولار ئېدى؟ بۇ جەرياننى باجەگە ئايلاندۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. جۈملىدىن، يەرلىك قازاقلار موڭغۇلستاندىن ياكى خىتايدىن كوچۇپ كەلگەنلەرگە قارىغاندا، رۇسلار بىلەن قاتار ياشاشقا ئۆگىنىپ قالغان. موڭغۇلستان ۋە خىتاي قازاقلىرى ناسىي جەھەتتىن چارۋىچىلىققا ئىختىساسلاشقان، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت دەرىجىسى خىلە تۆۋەن. ئۇلارغا بىزگە ئۆگىنىپ كېتىشى ئوڭاي بولمايدۇ. ئەندى بىزدىن بولسا مەلەكىلىك خادىملار، بىلىملىك ئادەملەر كېتىپ بارىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قازاق مىللىتىنىڭ ئۆزى بىزنىڭ دۆلىتىمىز روسلارنىڭ، ئۇكرائىنلىقلارنىڭ، نېمىسلارنىڭ قازاقىستاندا قېلىشىغا مەنپىيەتدار بولۇشى كېرەك.

— بەزى بىر بايقاشلارغا قارىغاندا، قازاقىستان تىجارىتىدە ھازىر مىللىي- تەبىقە ئالامەتلىرى بويىچە گۇرۇپپىلىشىش ھادىسىسى يۈز بېرىۋاتسا كېرەك. ئالمۇتىدىكى «ئۇز» ئىختىسادىي تەبەقىلىرى ۋىلايەتلەردىن كېلىدىتلار بىلەن تەمىنلىنىۋاتىدۇ، ئەندى ياقمايدىغان رىقابەتچىلەر بولسا يوقىتىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئارقىسىدا سىياسىي مەنپىيەتدارلىق تۇرۇشى مۇمكىن، چۈنكى كىمنىڭ قولىدا ئاخچا بولسا، ھاكىمىيەت شۇنىڭ قولىغا ئوتىدۇ...

— مۇنداق بىر تەرەپلىمىلىك ئەخبارات مەلىدە يوق، لېكىن بۇ گەپلەر ئاساسسىز بولمىسا كېرەك. ئەگەر بازار مۇناسىۋەتلىرى ھەقىقەتەنمۇ يولغا سېلىنىپ كەتسە، چېگارىلارمۇ، مىللەتلەرمۇ بولمايدۇ. ھازىر بولسا، ھەقىقەتەنمۇ بىزدە قانداقتۇ تەيەقىلەرنىڭ بىرلىشىش ھادىسىلىرى ئۇرۇق- قەبىلە مۇناسىۋەتلىرىنى تىرىلدۈرۈش ئۇرۇنۇشلىرى بار. بۇ ئارقىغا- گەملەرگە چېكىنىشتۇر. قانداقتۇ «ئوتتۇرا ئەسىرلىكلەر» ژىغىنلارنى ئېچىپ ئۆزلىرىدە كىم چوڭ ئېكەنلىگىنى ۋەھاكازىلارنى بەلگۈلەيدۇ. ئوبيېكتىپلىقى، بۇ پەيتنى بېسىپ ئوتۇش كېرەك. دولەت مۈلكىنى چاپسانىراق شەخسىيلەشتۈرۈش، مۈلۈكنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش كېرەك. چوڭ سانائەت ئاكسىونېرلىق شىركەتكە ئايلانغاندا، ساغلام خۇسۇسىي تىجارەتچىلىك باشلىنىدۇ. مىللىي ئالاھىدىلىكلەر بويىچە ئاجرىتىلغان يەرلىك تىجارەت بولمايدۇ. جۈملىدىن، ئەتىمالىم، مېنىڭ لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ يېڭى تىجارەت تارماقلىرىغا ئىشتىراك قىلغانلىكى ئۈچۈن جاۋاپكەرلىگى توغرىلىق توختامىم ئەينە شۇنىڭغا قارىتىلغان. ئۇلار خېلە كۈچلۈك تەقىپلەندى، ھازىر قازاقىستاندا يۈزگە يېقىن چوڭ جىنايى ئىش قارىلىۋاتىدۇ. پارىخورلۇق فاكتىلىرى پاش قىلىنىۋاتىدۇ. بىز پۈتكۈل قازاقىستان بويىچە قانۇنلىرىمىزنىڭ ئورۇنلىنىشى ئۈچۈن نازارەتنى كۈچەيتتۇق. بىزنىڭ بۇھرانغا قارشى پروگراممىمىز مۈلۈكنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇش جەريانىدا تەرتىپ بولۇش ئۈچۈن ئويغۇنلاشتۇرۇلىدىغان ئىختىساتقا قايتىشنى كوزدە تۇتىدۇ.

— قازاقىستاندا پرېزىدېنت ھاكىمىيىتىگە ھەقىقىي ئوپپوزىتسىيە (ئوكتىمچىلەر) يوق، لېكىن سىزنىڭ شەخسىي دۈشمەنلىرىڭىز ئۇرغۇن...

— بۇ مەن ئۈچۈن قىيىن سوئال. ئوپپوزىتسىيە دېگەن نېمە؟ دولەت رەھبىرى ئۆز ئاھالىسىنىڭ كوپچىلىگىنىڭ پىكرىنى ئەكس ئەتتۇرۇشكە ئىنتىلىشى لازىم. ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان يولغا بەزىلەر رازى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. مەن بۇنى چۈشىنىمەن. سوتسىيالىزاتسىيەلىك ئوپپوزىتسىيە بولۇشنى خالىغان بولار ئېدىم، ئۇ ئۆز پروگراممىلىرىنى تۈزۈپ، مېنىڭكىگە قارىغاندا ئۆز تەكلىپلىرىنىڭ ياخشى ئېكەنلىگىنى ئىسپاتلىغان بولسا، ياخشى بولغان بولار ئېدى. مۇنداق نەرسە يوق. ئەندى كونستىتۇتسىيەگە بىز كۆرەشنىڭ ئېكستىرېمىستىك سوتسىيالىزاتسىيەسىز ئۇسۇللىرىغا يول قويمايدىغانلىغىمىزنى يازدۇق.

ئەندى شەخسىي دۈشمەنلەر توغرىلىق كىمگە نېمە يامانلىق قىلغانلىغىمنى بىلمەيمەن. ئەكسىچە، پۈتكۈل ھاياتىمدا ھەممە بىلەن ئومۇمىي تىل تېپىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتىمەن. بولۇپمۇ ماڭا نىسبەتەن قاتتىق، ناھايىتى ئېغىر مۇناسىۋەت قىلغانلار بىلەنمۇ تىل تېپىشقا ھەرىكەت قىلىمەن. ئۆزەم مۇتلەق ئاداۋەت ساقلىمايمەن. دېموكراتىيە قەدەم تەشرىپ قىلىۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا بىزنىڭ ئەقلىي ئادەملىرىمىزنىڭ بىر قىسمى ئۆزلىرىنى تامامەن چۈشىنىكسىز ھالەتتە تۇتماقتا. دېموكراتىيەدىن قازاق خەلقىنى تەربىيلەش ئۈچۈن پايدىلىنىش، دولەت ھاكىمىيىتىنى، مۇستەقىللىقىنى، دولەت سۇۋېرېنىتېتىنى تېخىمۇ ئۇراقلاندۇرۇش ئورنىغا، ئۇلار قازاقلار مۇئەممالىرى ئەتراپىدا ۋەزىيەتنى ئوۋج ئالدۇرماقتا، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى كەسكىنلەشتۈرمەكتە. ئەگەر ئۇلار مىللەتنىڭ كېلەچىگى توغرىلىق ئويلىغان بولسا، ئۇ چاغدا نەق ئەينە شۇ بىرلىشىش توغرىلىق، خاتىرجەملىك توغرىلىق، خەلقلەرنىڭ يېقىنلىشىشى توغرىلىق سوزلىگەن بولار ئېدى. بۇ ھەممىدىن ئاۋال قازاقلارنىڭ ئۆزلىرىگە كېرەك.

بەختىگە يارىشا، زىيالىلار ھەر خىل بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شائىرلار، يازغۇچىلار، ئالىملار بار، ئۇلا بۇ مۇئەممالارغا نىسبەتەن ژۇقۇرى ئىنسانىي مەۋقە بىلەن يانداشىدۇ، مەن ژۈرگۈزۈۋاتقان سىياسەتكە نىسبەتەن ھېسداشلىق بىلەن مۇناسىۋەت قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ رۇس تىللىق قىسمى پەقەت خاتىرجەملىك ۋە ئەتىكى كۈنگە ئىشىنىش شارائىتىدىلا قازاق خەلقىنىڭ مۇئەممالىرىغا نىسبەتەن چۈشىنىش بىلەن مۇناسىۋەت قىلىدۇ. ئويشاق، پەس، ۋاقىتلىق ھېسياتلاردا پايدا ئېلىۋاتقانلار بۇنى نېمىشكە چۈشەنمەيدۇ؟ مەن ئۆز سوزلىرىمدە بىزنىڭ تېخى لېۋەدېنىيېمىز ھازىر يۈز بېرىۋاتقىنىدەك، قازاقلار تەرىپىگە يان بېسىپ كەتمەي، كوپ مىللەتلىك قازاقىستاننىڭ مەنپىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۇرۇشى لازىم. قازاق گېزىتلىرىدە رۇس، ئۇكرائىن، نېمىس مىللەتلىرى ۋەكىللىرى ماقالىلىرى بىلەن ئارىلىشىشقا ئىنتىلىش كېرەك. قازاق ژۇرناللىرى رۇس تىللىق نەشرلەرنىڭ سەھىپىلىرىدە ئۆز ماقالىلىرى بىلەن كورۈنىشى كېرەك.

ئەندى ئومۇمەن قازاقىستاننىڭ ئىچىدە بىرلىشىش ۋە جىپسىلىشىش سىياسىتىنى ئۇنىڭ ئەتراپىدا مۇنداق خاتىرجەم ھالدا ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ئەندى ئەگەر بىز، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىرى بىرلىشىپ ۋە ئۆزىمىزنىڭ ئىختىسادىي پەزاسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن تەغدىردىلا خاتىرجەملىك بولۇشى مۇمكىن. ئاخىرى ئادەملەرنى ئىختىسات بىرلەشتۈرىدۇ. قازاقىستان روسسىيە بىلەن سودا قىلىدۇ ۋە پايدىلىق سودا قىلىدۇ، ئەندى روسسىيە بىز بىلەن سودا قىلىدۇ، ئۇنىڭمۇ ئۇ شۇنداقلا پايدىلىقتۇر. نېمىنى بولۇش كېرەك؟ قازاقىستاننىڭ رەڭلىك مېتاللىرىسىز روسسىيەنىڭ ماشىنا ياساش ۋە ئېلېكترون سانائىتى ئىشلىمەيدۇ. قازاقىستاننىڭ فېرروسپلاۋلىرىسىز تانكىنىمۇ، تاپانچىنىمۇ ياساش مۇمكىن ئەمەس، پۈتكۈل ساموليوت كابېلى قازاقىستاندا ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. بىز خۇددى شۇنداق روسسىيەدىن بىزدە يوق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى سېتىپ ئالىمىز. پۈتكۈل دۇنيا شۇنداق سودا قىلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن مەدە توغرىلىق، بىرلەشكەن ئىختىسادىي پەزا توغرىلىق سوزلىگىنىمدە، بىزنىڭ ھەر بىرىمىزنىڭ دولەتلىرى ئۈچۈن بۇ دەسلەپكى شەرت دەپ ھېساپلايمەن. روسسىيەنىڭ پارچىلىنىپ كېتىشىنى پەرەز قىلىشنى خۇدا كورسەتمىسۇن. ئەتىمالىم، كىمدۇ بىرى، باشقا خەلقلەرگە بۇنىڭدىن ياخشىلىق كېلىدۇ دەپ ئويلايدىغاندۇ؟ مەدە، نورمال ھەمدوستلۇق روسسىيەنىڭ ئۆزىنى مۇستەھكەملەيدۇ.

قازاقىستان بىلەن روسسىيەنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرى توغرىلىق ئالاھىدە ئېيتىمەن. بۇ قۇرۇق سىياسەتچىلىك ئەمەس، بۇ ھايات. بۇ تارىخ. رۇسلار بىلەن قازاقلار ئومۇمىي مېنتالىتېتنى پەيدا قىلدى. ئۇنى تارتۋېلىش كېرەكمۇ؟ قازاق رۇس خەلقىدىن باشقا ھېچ قانداق باشقا خەلق بىلەن شۇنچىلىك يېقىنلاشمىغان. بۇ يۈزلىگەن ژىللىق ئەنئەنە. بىر- بىرىگە مۇشتىنى كورسىتىشنىڭ، پوپوزا قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ دەۋرلەر كەتكەن. بىزنىڭ ھەممىمىز بېرەت ئەزالىرى. بىزنىڭ مۇستەقىل دولەتلەرگە ئايلانغانلىغىمىزنى چۈشىنىش كېرەك. ئىشەنچلىك دوستانە، ئۆز ئارا پايدىلىق مۇناسىۋەتلەر ئورنىتىلىشى كېرەك. بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس.

يېۋگېنىيە دوتسۇك.

ئالمۇتا- موسكۋا.

(«كومسومولسكايا پراۋدا» گېزىتىنىڭ 21- ماي سانىدىن).

قايچىغاي يېڭىلىقلىرى

ئاۋتوبۇسلاردا ھەقسىز ژۈرىدۇ

قايچىغاينىڭ پېنسىونېرلىرى — ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان ئەمگەك ۋە ئۇرۇش قاتناشچىلىرى ئاۋتوبۇسلاردا ھەقسىز ژۈرىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاي سايىن ھەر بىر مەھكىمە يولۇچىلارنى توشۇش قاتناش كارخانىسىغا 184 سوم. ژىلىغا بولسا 2200 سوم پۇل ئاغدۇرۇپ تۇرىدۇ. ھەر ئايدا قاتناش كارخانىسى رەھبەرلىگىگە بۇ تولەم قەغەزلىرى بىلەن بىللە بەزى بىر كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئىشچىلىرىنى ئېكارغا توشۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭمۇ تىزىملىرى قوشۇپ تاپشۇرۇلىدىغان بولدى.

ئەندىشىگە سالىماقتا

شەھەرنى يېشىللاشتۇرۇش ھەرىكىتى دېڭىزنىڭ تازىلىقى كۆزىرى ئاچارلاپ كېتىۋاتقانلىقىغا باغلىق ئاشەھەر ئېكولوگىيە باشقارمىسى بىلەن ھەمكارلىقتا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە كوپلىگەن كامچىلىقلارنىڭ سىرى ئېچىلدى. مەسىلەن، «دروۋبا» كونوپېراتىۋنىڭ تېرە ئەيلەش سېخى چىقىندى سۈيىنى كوپتىن دېڭىزغا ئاقۇزۇپ كەلگەن. «سامشىت»، «ئېستېتىكا» ئاملىق كىچىك كارخانىلارمۇ ئۇلاردىن قېلىشمايدۇ. يېشىللاشتۇرۇشنى قايچىغايغا قويۇلىدىغان خەشكىلەك دەرياسىنىڭ لايلاشتۇرۇشمۇ ئەندىشىگە سېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى تۇرلۇك ئوي- جايلاردىن مال قورالىرىنىڭ چىقىندىلىرى، ئادەم سالامەتلىگە ئىنتايىن خوۋۇپلۇق خىمىيەلىك چىقىندىلار خەشكىلەك دەرياسى بىلەن قوشۇلۇپ، دېڭىزنى پاسكىنلاشتۇرماقتا. مانا موشۇ مەسىلەر شەھەرلىك كېڭەشتە قارالدى. ئېيتىلغان كامچىلىقلارنى تۈزۈتىش يولىدا چارىلەر بەلگۈلەندى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

سەئۇدىيە ئەرەبستانىدىن كەلگەن ۋەتەنداشلار

يېقىندا سەئۇدىيە ئەرەبستانىدىن كەلگەن بىر توپ مېھمانلار «يېڭى ھايات» تەھرىراتىدا ئۇچرىشىش ئوتكۈزدى. ھوسەيىن قارى ھاجىم ئىسلامىي باشلىق تەركىۋىدە ئابدۇلغوپۇر ھاجىم، ئابدۇلقادىر ئىبراھىم ھاجىم، مۇھەممەت قاسىم ھاجىم، ئابدۇلقادىر ھاجىم ئەھمەت بايلار بار بۇ دېلېگاتسىيەلى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سودا ئالىي ھەيئىتى چاقىرغان.

مېھمانلار ئۆزلىرىنىڭ پروگراممىسى بويىچە زىيارىتىنى داۋام قىلدۇرماقتا. ئۇلارنىڭ ئەسلى مەخسىتى، ئالمۇتا شەھىرىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىق مۇھاجىر ئۇقۇقانلىرىنى كورۈش ئۇلاردىن ھال سوراشتىن ئىبارەت.

سۈرەتتە: سەئۇدىيە ئەرەبستانىدىن كەلگەن موھتەرەم مېھمانلار.

سۈرەتنى رۇستەم يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن.

خىتاينىڭ ھازىرقى ئىككى تاكتىكىسى

خىتاي رەھبەرلىرى دەسلەپتە، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستاننىڭ مۇستەقىل بولۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلغان ئىدى. سەۋەبى: **«بۇ يەردە مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشى تىبەت، ئۇيغۇرستان ۋە ئىچكى موڭغۇلىيەگە تەسىر يەتكۈزىدۇ»** دەپ قورققان ئىدى. بىراق مۇستەقىل دۆلەتلەر پەيدا بولغاندىن كېيىن كۆپ ئۆتمەي خىتاي رەھبەرلىرى **«ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستاندا مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشى بىز ئۈچۈن پايدىلىق بولدى»**، دەپ ئىلگەركى كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتتى. ئۇلار كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى تەرەپدارى ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئاۋغۇست ۋاقىەلىرىدە «گېكەچىپ» تەرەپدە تۇرۇپ، بۇ ۋاقىەنى: **«19-ئاۋغۇست ۋاقىەسى پارتىيەنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ساغلام كۈچلەرنىڭ گورباچېۋ باشلىغان پارتىيەگە قارشى ئېغىر ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتىش، كوممۇنىزمغا قارشى خېلە كۈچىيىپ قالغان كۈچلەرنى مەغلۇپ قىلىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلغان كۈرەش ئىدى»**، دەپ باھالىغان ئىدى. شۇڭا باشتا گورباچېۋ ۋە يېلتسىن ۋە ئۇلارنىڭ تەرەپدارلىرىغا چىش - تىرنىقى بىلەن قارشى بولۇپ، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ پۈتۈنلىكىنى ساقلاش تەرەپدە تۇردى. ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇشىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن «خەتەر» ھېسابلاپ يامان كۆرسىمۇ، دۇنيادا كوممۇنىستلار باشقۇرغان بىردىن-بىر «مۇستەملىكىچى» دۆلەت بولۇپ قېلىش خەۋپىدىن قورقۇپ، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ساقلىنىشىنى خالىدى. شۇنداقلا ئۇلار تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى كېڭەش مۇستەملىكىلىرىنىڭ مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ شەكىللىنىشىدىن چۆچۈدى. قېلىپلاشقان ۋەزىيەت تەرەققىياتىدىن خۇلاسە چىقارغان خىتاي رەھبەرلىرى، بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن زىيانلىق ئەمەس، بەلكى پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ئۇقۇنۇپ، **«50 يىلدا ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقىستاننى، 100 يىلدا پۈتكۈل ياۋروپانى زەمبىرەكسىز، ئىس-تۈتەكسىز بىر پاي ئوق چىقارماي ئۆزلەشتۈرۈش»** پىلانىنى تۈزدى.

شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ سوتسىيالىزمدىن ۋاز كېچىشىنى ۋە كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشىنى غەرب دۆلەتلىرىنىڭ مەخسەتلىك ھۇجۇمىدىن بولغان دەپ قاراپ، ئۇنى **«كاپىتالىزمنىڭ تېچ يوللار بىلەن سىڭىپ كىرىشى ۋە ئۆزگەرتۈۋېتىشى»** دەپ ئاتىدى.

«1989-يىلى بېيجىڭدا يۈز بەرگەن سىياسىي بوران-چاپقۇن ماھىيەتتە غەربتىكى «جاھانگىرلارنىڭ» مەملىكىتىمىزگە قارىتا تېچ ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشتىكى بىر قېتىملىق مانېۋىرى بولغان ئىدى. ئامما ئۇلار بۇ ھەرىكەتتە «ئامما ئۇسۇلىدا» لېكىن ئۇلار جۇڭگونى تېچ ئۆزگەرتۈۋېتىش ئىشىدىن ھەرگىزمۇ كەچمەيدۇ» دەپ، يەنە يۈزلۈن گۇنانى چەت دۆلەتلەرگە دۆڭگەپ قويۇشتى.

«تېچ ئۆزگەرتۈۋېتىشكە قارشى قانداق قىلغاندا تومۇر پەردە قۇرۇپ چىققىنى بولىدۇ؟» دېگەن مەسىلىدە توختاپ:

1. ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيەسىنىڭ يېتەكچىلىك رولىدا چىڭ تۇرۇش.
2. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت بۇ مەركەزنى چىڭ تۇتۇپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى يۈكسەلدۈرۈش.
3. پارتىيەنىڭ ئىدېئولوگىيە خىزمىتىگە رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىپ، كوممۇنىستىك ئىدىيە بازىسىنى مۇستەھكەملەش.
4. مىللەتلەر ئىتتىپاقىدا، مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قارشى چىڭ تۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ (ئۇيغۇرستاننىڭ) ئىجتىمائىي مۇستەھكەملىكىنى ساقلاش.
5. پارتىيە قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ھوقۇقلىرىنى ماركسىزمغا سادىق كىشىلەرگە ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق تېچ ئۆزگەرتۈۋېتىشكە قارشى تۇرۇشنىڭ ئەزەر، ماددىي، ئىدىيەۋى ۋە سىياسىي ئاساسلىرىنى تىكلەپ، تېچ ئۆزگەرتۈۋېتىشتىن ساقلىنىشنىڭ تۆت كاپالىتى قىلىش، دەپ بەلگۈلەپ، شۇلى «قالقان» قىلماقچى بولۇشتى.

يەنە: «مىللەت، دىندىن پايدىلىنىپ ۋەتەننى پارچىلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قەتئىي قارشى تۇرۇش لازىم. بۇ تۈپ پرىنسىپلىق مەسىلىدە ھەر قانداق مۇرەسسە قىلىش، يول قويۇشلارغا تو‌ۋون يوق، دەپ ئاساسىي زىددىيەتلەردىن بولغان بۇ مەسىلىدە قاتتىق قولۇشى، مۇرەسسەگە يول قويمايدىغانلىقىنى ئېنىقلاش بىلەن ھەر قانداق ئاھسۇلچىلىقتىن قايتمايدىغانلىقىنى قەيت قىلىدۇ.

ئۇلار دۇنيا ۋەزىيىتىدە يۈز بېرىۋاتقان دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكنى، ئىنسان ھوقۇقلىرى ھەققىدىكى ئىتتىپاقلىشلىرى ۋە مۇستەملىكىچىلىكنىڭ يوقۇلۇشى دۇنيادا يات ئەرسە بولۇۋاتقانلىقىنى، بىر پۈتۈن خەلقنى ياكى يەرنى بۇرۇنقىدەك «ھەزىم قىلىش» مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېتىراپ قىلمايۋاتىدۇ. ئۇلار سوتسىيالىستىك سىستېمىسىنىڭ بەرباد بولغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماي، ئۆز مەۋقەسىدە مەھكەم تۇرۇشنى جاھىللىق بىلەن داۋاملاشتۇرماقتا.

كېڭەش ئىتتىپاقىدا، شەرقىي ياۋروپادا ۋە خىتاينىڭ ئۆزىدە يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنىڭ تەبىئىي-تارىخىي [illegible] ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ.

مەۋجۇت سىستېمىنىڭ مۇقەررەر نەتىجەسى- بېيجىڭدا يۈز بەرگەن ستۇدېنتلار ھەرىكىتىنى ھەر قاچانقىدەك باشقىلارغا «جاھانگىرلارغا»، «سىنىپىي دۈشمەن» ۋە «مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە» ئارتىپ ئۆتكىنىپ قالغان خىتاي رەھبەرلىرى بۇ قېتىممۇ يەنە شۇ يول ئارقىلىق خەلقنى ئالدىماق بولۇشتى.

خىتاي كوممۇنىستلىرى غەلىبە قىلغان 1949-يىلدىن بۇيان پۈتكۈل خىتاي دۆلىتىنى، جۈملىدىن ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرستاننى مىسلى كۆرۈلمىگەن ۋەيرانچىلىق، ئاچارچىلىق، گادايلىق ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، ئاخىرى كۆرۈلمەس «سىنىپىي كۈرەشلەر» ۋە مەنپەئەت تالاشلىرى ئارقىلىق ھالاكەتلەرگە ئېلىپ كەلدى.

سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ كارغا كەلمەيدىغانلىقىنى ئاللىقاچان چۈشەنگەن بولسىمۇ ئۇنىڭدىن كېچەلمەيۋاتقانلىقىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى: كۆپ پارتىيەلىك تۈزۈم شەكىللىنىدىغان بولسا، ئۇلار ھاكىمىيەتتە بىر كۈنمۇ تۇرالمايلا قالماي، بەلكى جازالىنىشى «مۇقەررەر»لىكىنى بىلگەنلىكىدە ئىدى. كوممۇنىستىك ئىدېئولوگىيەنىڭ تار-مار بولۇشى قول ئاستىدىكى مۇستەملىكىلەرنىڭ ساقلىنىشىغا توسالغۇلۇق قىلاتتى. «مىللەتلەرنىڭ قېرىنداشلىقى»، «ئىنتېرناتسىونالىق دوستلۇقى» ھامان پەردە قىلىپ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى ئاسسىمىلاتسىيە قىلىشقا، قېرىنداشلىرىنى (خىتايلارنى) كۆپلەپ «ياردەمگە» كۆچۈرۈپ چىقىشقا، يەرلىرىنى مۇتلەق «ئۆزىنىڭ» قىلىۋېلىشقا ۋە ئۇلارنى ئاسسىمىلاتسىيە قىلىش ئارقىلىق خىتايلاشتۇرۇشقا شارائىت تۇغدۇرۇپ بېرىدىغان بۇ ئىدىيە-ئۇلار ئۈچۈن ھاۋادەكمۇ زۆرۈر ئىدى. بۇنى ئۇلار ياخشى بىلەتتى.

خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقى ھەققىدىكى گەپلىرىمۇ ئەمەلىيەتكە توغرا كەلمەيدۇ. خۇددى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ «مىللەتلەر دوستلۇقىنىڭ بۇزۇلماس ئىتتىپاقى» دېگىنى ۋاقتى يېتىپ پارچىلىنىپ كەتكەندەك، بۇ ئىتتىپاقلار ھەقىقىي ئىتتىپاق بولمىغان ۋە بولالمايدۇ. بۇ قۇرال كۈچى مەجبۇرىيىتى بىلەنلا تۇرىدىغان شەكلەن ئىتتىپاقتۇر.

ھاكىم مىللەت ۋەكىللىرى مۇستەملىكە خەلقنىڭ ئازاتلىقىغا ۋە مىللىي مۇستەقىللىككە ئىتتىپاقلىشىنى خاتا دەپ تونۇپ، ئۆزلىرىنىڭ باسقۇنچىلىقىنى «ياردەم قىلىۋاتىمىز» دەپ كورسىتىپ كەلگەن.

فرانسۇزلارنىڭ خېلە قىسمى گېنېرال دې گوللنى فرانسىيەنىڭ خائىنى دەپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ ئەيبى- ئالجىر خەلقىنىڭ مۇستەقىللىكىنى ئىلاجسىزلىقتىن بېرىشكە مەجبۇر بولغانلىقى ئىدى. رۇسلارمۇ گورباچېۋنى «خائىنلىقتا» ئەيىپلەپ، يامان كۆردى. گەرچە ئۇلار ئوچۇق ئېيتالماي- «بىر پۈتۈن كېڭەش ئىتتىپاقىنى پارچىلىۋەتتى» دېسىمۇ، ئۇنىڭ مەنىسى مۇستەملىكىلەردىن ئايرىلىشقا يول قويدى دېگەنلىكتىن ئىبارەت ئىدى.

خىتاي ئىلاجسىزلىقتىن سىرتلارغا چىقىپ پاناھ تاپقان مۇساپىرلارنى «خائىنلىقتا» ئەيىپلەپ، ھە، دېسە ھەممە توقى- لەلەتنى ئۇلارغا دۆڭگەشكە ئۇرۇنماقتا. ئەيسا ئەپەندى خىتايلار دېگەندەك «مىللىي مۇناپىق» ئەمەس، بەلكى ۋەتەنپەرۋەردۇر. مىللىي مۇناپىق دېگەن ئۆز مىللىتىگە دۈشمەنلىك قىلىپ، باسقۇنچىلارغا پايدا يەتكۈزۈۋاتقان، يەنى ئۆز خەلقى مەنپەئىتىنى ساتقانلارغا قارىتا قويۇلغان نام. ئۆز خەلقىنىڭ ئازاتلىقى ۋە مىللىي مۇستەقىللىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان ئادەمنى بىر خىتاينىڭ (ياكى باشقىنىڭ) «خائىن» دېيىشى- بۇ ئەلدى ئۇچىغا چىققان مۇناپىقلىقتۇر.

ئۇلار چىڭ تۇرۇۋاتقان سوتسىيالىستىك يولنىڭ بالايى-ئاپەتنىڭ، تەقىپ-جازالاشنىڭ، سوقۇش-ماجرانىڭ مەنبەسى بولۇش بىلەن بىللە تەرەققىياتنىڭ، مىللەتلەر ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇنىڭ كۈللىنىشىنىڭ- دۈشمىنىدۇر.

شۇڭا جۇڭگوچە «سوتسىيالىزم» دېگەنلىك قۇرۇق گەپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھازىرقى شەكلى مۇستەملىكىچىلىكنىڭ بىر تۈرىدۇر. دېمەك ھازىرقى خىتاي گومىنداڭنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ھەربىي دىكتاتورنىڭ كۈچى بىلەن باشقۇرۇلىدىغان ھاكىم مۇتلەق دۆلەتتۇر.

كېڭەش ئىتتىپاقىدا بولغان ئۆزگىرىشلەر ئۈستىدە توختىلىپ خىتاي رەھبەرلىرى: **«بۇ ئەھۋال مەملىكىتىمىزگە، خەلق ئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە، پۈتكۈل دۇنياغا زور تەسىر كۆرسەتتى، شىنجاڭ كېڭەشكە قوشنا، ئۇنىڭ ئۈستىگە تارىخىي-مىللىي جەھەتلەردىكى سەۋەبلەردىن كېڭەش ئىتتىپاقىدىكى جىددىي ئۆزگىرىشنىڭ بىزگە بولغان تەسىرى تېخىمۇ چوڭقۇراق، بىۋاستەرەك بولىدۇ. شىنجاڭنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە قارشى تۇرۇش ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپى بولۇپ قالدى»** دەپ يازىدۇ ئىچكى ماتېرىيالدا.

يەنە **«گورباچېۋنىڭ كوممۇنىزمدىن يۈز ئورۇپ دۆلەتكە ۋە خەلققە يەتكۈزگەن غايەت زور بالايى-ئاپەتنى كەڭ خەلق ئاممىسى، كادىرلار ۋە پارتىيە ئەزالىرى تېخىمۇ ئېنىق كۆردى. پارتىيە ئوتتۇرىغا قويغان لۇشەننىڭ (باش يولنىڭ) يەنى- ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ ئىسلاھاتنى ئېچىۋېتىش، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش لۇشەنىنىڭ دانالىقىنى، توغرىلىقىنى، پارتىيە رەھبەرلىكىنىڭ زۆرۈرلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق تونىدى. ئاۋتونوم رايونىمىزدا ئۇمۇمەن جەمىيەت تېچ-ئۇراقلىق، بۇ ئاساسىي ئېقىم. ئامما بۇنى بوش چاغلىغىنى بولمايدۇ. سەۋەبى: بىر قىسىم كادىرلار، پارتىيە ئەزالىرى، ئامما گاڭگىراپ قالدى. ئىككىنچىدىن، بۇ نەرسە ئاز سانلىق ئۇنسۇرلارغا ئىلھام بولدى. شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچىلەرنىڭ گۇمانلىرى ئېچىلىپ كەتتى. بۇلارغا يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىشىمىز، قوغدىنىش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەپ، تېچ ئۆزگەرتىۋېتىشكە قارشى مۇستەھكەم ئىستىھكامنى ھەقىقىي قۇرۇشىمىز لازىم»**، دەپ يازىدۇ، ئىچكى ماتېرىيالدا.

ژۇقۇرىدىكى ئۈزۈندىلەرگە قاراپ كۆرەيلى: خەلق ئارا سوتسىيالىستىك سىستېما دېگەن نەرسە ھازىر مەۋجۇت ئەمەس. بۇنىڭغا ئۆزلىرى ئىقرار. ئۆزلىرىنى «بىردىن-بىر سوتسىيالىستىك دۆلەت بولۇپ قالدۇق» دېيىشىنىڭ ئۆزى شۇنى ئىسپاتلايدۇ.

«شىنجاڭ كېڭەشكە قوشنا تارىخىي ۋە مىللىي جەھەتلەردىكى ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن دېيىش ئارقىلىق بۇ دىيارنىڭ جۇڭگو ۋە خىتايغا مۇتلەق يات دىيار ۋە خەلق ئىكەنلىكىنى يوشۇرالمايدۇ. ئۇنىڭدىن ئەندىشە قىلىدۇ، گەرچە لوپنۇر سايىدا كۆپچىلىك بولۇۋېلىش ھازىرقى ۋەزىيەتتىمۇ تارىخىي ھەقىقەتنى، يەلى-يەر ئىگىسىنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلالمايدۇ.

«شىنجاڭ بۇ كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپى بولۇپ قالدى» دەيدۇ. «ئېمە ئۈچۈن باشقا چېگارا ئۆلكىلەر مۇنداق بولماي، پەقەت شىنجاڭ ئالدىنقى سەپ بولۇپ قالدى؟ مۇشۇ گەپنىڭ ئۆزىلا شىنجاڭنىڭ ياتلىقىنى ئىسپاتلىمامدۇ؟

خىتاي «بىردىن-بىر سوتسىيالىستىك دۆلەت بولۇپ قالدۇق» دەيدۇ. ئۇ سوتسىيالىستىك دۆلەتلا ئەمەس، بەلكى كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىك قىلىدىغان بىردىن-بىر مۇستەملىكىچى دۆلەت بولۇپ قالدى.

ھەر قانداق يېڭى ئىشنىڭ، بولۇپمۇ ئىنقىلابىي يول بىلەن بولمىغان ئىشنىڭ بېشى قاتتىق بولىدۇ. 70 نەچچە يىل ھۆكۈم سۈرگەن كوممۇنىزمنىڭ ئوڭايلىقچە بىر تەرەپ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر دۆلەتتە ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولىدىغان بولسا، قارشىلىق ۋە نارازىلىقلار بولمىغان بولار ئىدى. ئەگەر ئۇ بولۇۋاتقان بولسا، ئۇنى ئۆزىدىن ئىزدەش كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىللىي مەسىلە ھېچ قانداق ئالدامچىلىق بىلەن، ئىدېئولوگىيە بىلەن يېپىقنى بولمايدىغان مەسىلىدۇر. خىتاي دۇنيا ۋەزىيىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر نەتىجىسىدە بولىدىغان ئىككى ئاپەتتىن- ئۆز دۆلىتىدە كوممۇنىستىك دىكتاتورىغا قارشى دېموكراتىيە «ئاپىتىدىن» ۋە مۇستەملىكە قىلىۋالغان يەرلىرىدىن ئايرىلىپ كېتىش «ئاپىتى»دىن قورقىدۇ.

1990-يىلى ئەتىيازدا بارىندا يۈز بەرگەن ۋاقىەنى خىتاي رەھبەرلىكى يەنىلا سىرتقا ۋە ئىچكى-تاشقى بۆلگۈنچىلەرگە ئارتماق بولىدۇ.

خىتاي ئوتمۇشتىكى پۈتۈن مۇستەملىكىچىلەرگە نىسبەتەن-ئىنتىپاقسىزلىقى، ئاچكۆزلۈكى، قانخورلۇقى ۋە ئالدامچىلىقى بىلەن پەرىق قىلىپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ بۇ ھال كوممۇنىستلار دەۋرىدە مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىگە يەتتى. زۇلۇمغا ۋە ھاقارەتكە، ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشقا چىدىمىغان يېزا خەلقى نارازىلىق بىلدۈرۈپ، ئاخىر قارشىلىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇ «ئىش» يېزىدا بولغان يېزا دەرىجىلىك ئىش ئىدى. خىتاي رەھبەرلىرى بۇ ۋاقىەنى چوڭايتىپ، تەشكىلات دەرىجىسىگە كۆتەرگەننىڭ سىرتىدا بۇنى خەلق ئاراغا باغلاپ، قانلىق باستۇرۇش ۋە كەڭ تازىلاش ھەرىكىتىنى ئېلىپ باردى، يەنىلا ئۆزىنى ئاقلاپ، باشقىلارنى قارىلىدى.

خىتاي رەھبەرلىرى ھەر قاچان: **«كەڭ خەلق ئاممىسى، كادىرلار، كوممۇنىستلار، دۈشمەنلەرنىڭ ھەرىكىتىنى چۈشىنىدۇ. ئاۋتونوم رايوندا ئەھۋال ئومۇمەن ياخشى» دېگەن گەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئازغىنا بىر قىسىم بۆلگۈنچى، بۇزغۇنچى، مىللەتچىلەرنىڭ ئىشى»، دەپ كېلىۋاتىدۇ. «شىنجاڭ ئەزەلدىنلا ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى. ئۇزۇندىن شىنجاڭدا ياشاپ كېلىۋاتقان خەنزۇ ۋە ئاز سانلىق مىللەتلىرى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە، چەت ئەل تە-**

(ئاخىرى 4- بەتتە).

خىتاينىڭ ھازىرقى ئىككى تاكتىكىسى

(داۋامى. بېشى 3- بەتتە)

جاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، كوپ مىللەتلىك دولىتىمىزنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئورتاق كۈرەش قىلىپ، تىللاردا داستان بولغىدەك تارىخ سەھىپىلىرىنى يازدى. 30- يىللارنىڭ باشلىرىدا ئانگلىيە جاھانگىرلىگى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىلتارىستلارنىڭ زۇلۇمىغا قارشى ھەرىكىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ مەمتىمىن ۋە ساۋۇت داموللىنى بولگۈنچىلىككە كۈشكەرتتى. قەشقەردە قورچاق «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نى قۇردى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇنىڭغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىپ، بۇ دولەتنى ئۈچ ئايغا يەتمەيلا ئاغدۇرۇۋەتتى» دەپ يازىدۇ.

شىنجاڭ ھېچ قاچان خىتاينىڭ قېدىمىي يېرى بولمىغان. شىنجاڭ دېگەنلىكنىڭ ئۆزى بۇنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇنى 1759- يىلى مانجۇرلار بېسىۋالغان. خىتاي ئۆزىمۇ مانجۇرنىڭ قولىدا ئىدى. خىتايلار 1911- يىلى شىڭخەي ئىنقىلاۋىدىن كېيىنلا ئۇلاردىن قۇتۇلدى.

خەلقىمىز 400 قېتىمدىن كوپرەك قوراللىق قوزغىلاڭ قىلغان. ئۇ مىلتارىستلارنىڭ زۇلۇمىغىلا قارشى قىلىنغان ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن بولغان كۈرەشلەر ئىدى. سابىت داموللامنىڭ قۇرغان جۇمھۇرىيىتى «ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرلىكتە قارشى تۇرۇشى» بىلەن ئەمەس، كېڭەش ئىمپېرىيەسىنىڭ خىتايغا قىلغان ياردىمى ئارقىلىق ئاغدۇرۇلغان. غوجانىياز ھاجىمنىڭ ئىنقىلاۋىمۇ شۇنداق قىلىنغان. 1944-1949- يىللىرىدىكى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ غەلىبىسىمۇ كېڭەشنىڭ ئارىلىشى بىلەن خىتاي كوممۇنىستلىرىغا ئوتكۈزۈلگەن. بۇ ئىنقىلاپنىڭ رەھبىرى ئەلىخان تورىنىڭ ئوغۇرلىنىشى، ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق رەھبەرلەرنىڭ ئولتۈرۈلۈشى ئارقىلىق ئىجرا قىلىندى. خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۆزلىرىنىڭ بەرگەن ۋەدىلىرى ۋە قارارلىرىغا خىيانەت قىلىپ، بارلىق ئىنقىلاپچىلاردىن قاتتىق قىساس-ئۆچ ئېلىش ئوسۇلىنى قوللاندى. ئەمەلىيەت مانا شۇنداق. بۇنى ئۇلار ھامان بۇرمىلاپ، قورال كۈچى بولغانلىقتىن خەلقتى ئىلاجسىز سوزلىتىپ، بارلىق ئېلاسلىق، يۈزسىزلىك ۋە ئىنساپسىزلىقلارنى قوللىنىپ، ھامان يالغان سوزلىمەكتە. ئەگەر ئۇ يەردە ھەممە نەرسە نورمال بولىدىغان بولسا، ھەقىقەتتى خەلقتىن يوشۇرمىغان بولار ئىدى. «مىللەتچىلىككە قارشى» كۈرەش ھەرىكىتىمىز «بىر تۇتام مىللەتچى ئونسۇرلەرگە» قارشى دېيىلگەن ئىدى. ئامما مىللىي كادىرلارنىڭ ھېچ قايسىسى قالماي دېگۈدەك تەقىپ-جازالاشتىن ئوتتى ۋە ھەممىسى مىللەتچى بولدى. خىتاينىڭ بۇ «بىر تۇتام» دېگىنى پۈتۈن بىر مىللەت ئىدى.

1949- يىلىدىن تارتىپ توگمەيۋاتقان بۇ باستۇرۇش، كۈرەش، يوقىتىش ھەرىكەتلىرى ئۇلارنىڭ «بىر تۇتام»دىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئەمەس، بەلكى ئاھايىتى چوڭ ئارازىلىقتىن ئىبارەت پۈتكۈل بىر مىللەت ھەرىكىتى ئىكەنلىكىنى كورسەتمەمدۇ؟

شۇ ماتېريالدا تۇرغۇن ئالماسنى ئۈچ كىتاۋى ئارقىلىق پانتۇركىزمنى تەرغىپ قىلىشتا ئەيىپلەيدۇ. «ئۇنىڭ ماھىيىتى مىللىتىمىز تۈرك، دىنىمىز ئىسلام، يۇرتىمىز شەرقىي تۈركىستان دېگەن ئۈچ جۈملە سوزدىن ئىبارەت» دېيىش بىلەن «ئاۋتونوم رايونلۇق پارتكوم ئوتتۇرىغا قويغان شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئاساسىي خوۋۇپ مىللىي بولگۈنچىلەردىن كېلىدۇ دېگەن ھوكۇم ئىنتايىن توغرا» دەيدۇ.

تۇرغۇن ئالماس يازغان يۇقۇرىدىكى ئۈچ كىتاپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەقىقىي تارىخىدۇر. بۇ ھەقىقىي تارىخىي ماتېرىياللاردىن، بولۇپمۇ خىتاي مەنبەلىرىدىن پايدىلىنىپ يېزىلغان، يورۇتۇلغان ھەقىقىي تارىختۇر. بۇنىڭ نەرى پانتۇركىسلىك؟ ياكى ئۇ «بىز خەندىنىڭ ئەۋلادى» دېسە، توغرا بولاتتىمۇ؟ خىتاي ئۆز تارىخىدىن، مەدەنىيىتىدىن، قېدىمىيلىقىدىن ماختانسا بولىدۇيۇ، ئۇيغۇر ئۆز تارىخىنى يازسا بولمامدۇ؟

پانتۇركىزم خىتايپەرەستلەرنىڭ ياردىمى بىلەن خىتايلارنىڭ ئويدۇرۇپ چىقارغان توھمىتى. دەل موشۇ قالپاق بىلەن خىتاي جاللاتلىرى ئاھايىتى تۇرغۇن قېتىم يۈز مىڭلىغان ئادەملىرىمىزنىڭ قېنىنى توكۈپ كەلدى. يەنى بۇنى داۋاملاشتۇرماقتا.

تۈرك تىللىق خەلق بولغىنى ئۈچۈن ئوزىنى تۈرك دېمەي، خەنزۇ دېيىش، دىنى-ئىسلام بولسىمۇ، بۇددا دېيىش، ۋەتىنى ئۇيغۇرستان تۇرۇپ، جۇڭگو دېيىشى لازىممۇ؟

ۋەتەن دېگەن شۇ مىللەت خەلقىنىڭ ئەزەلدىن ياشاپ كەلگەن يېرىگە قارىتىلغان نام. باسقۇنچى مىللەتنىڭ بېسىۋالغان يېرى ئۇنىڭ ۋەتىنى بولالمايدۇ. شۇنىڭدەك خىتاينىڭ ۋەتىنى باشقىلارنىڭ ۋەتىنى بولالمايدۇ.

دۇنيا ۋەزىيىتىنىڭ ھازىرقى پىشىپ يېتىلگەن ئوزگىرىشىدىن ھەر قانداق پولات ئىستىھكامىمۇ دالدا بولالمايدۇ. ھازىرقى زامان تەرەققىياتىدا: ئاڭلىماسلىق، ئاڭلاتماسلىق، كورمەسلىك- كورسەتمەسلىك مەۋجۇت ئەمەس. دېمەك، خىتاينىڭ «تېچ ئوزگەرتىۋېتىشكە» قارشى قىلىۋاتقان ھەممە ھەرىكەتلىرى ئۇنى توسۇشى مۇمكىن ئەمەس.

ئۆلمەيدىغان ئادەم بولمىغىنىدەك تامام بولمايدىغان ئىش-ھەرىكەتمۇ يوق. ھەممە نەرسە تۇغۇلۇپ، ئوسۇپ، قېرىپ ئولگىنىدەك، باشلىنىپ تەرەققىي قىلىپ، كونىراپ يوقىلىشقا مەھكۇم، بىرلىرى ئۇزۇنىراق، بىرلىرى قىسقىراق داۋام قىلىشى مۇمكىن، ئامما ئاخىرى بەربىر يوقۇلىدۇ. بۇنى ئۇلار ياخشى بىلىدۇ. بىراق ئۇلار باشقىلارغا نىسبەتەن ئۇنى ئىنقىرار قىلىسىمۇ، ئوزلىرىگە نىسبەتەن ئىنقىرار قىلىشنى خالىمايدۇ.

خىتاي رەھبەرلىرى مىللىي زىددىيەتنى ھەر قانچە ياپقىنى بىلەن ئۇنى يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. مىللىي زىددىيەت مۇستەملىكچىلىك يوقالغان، يەنى مىللىي دولەت قۇرۇلغان ۋاقىتتا يوقۇلىدۇ. شۇنىڭغا قارىماستىن خىتاي رەھبەرلىرى باشقىلارنىڭ (سابىق كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ) ۋاقىتلىق ئاجىزلىقى ۋە قىيىنچىلىقلىرىدىن پايدىلىنىپ، بۇ «مۇستەقىللىق»لەرنى ئوزلىرى ئۈچۈن پايدىلىق ھېساپلاپ ئاۋالقى «كېڭەش پۈتۈنلىگىنى» قوللاش مەۋقەسىدىن چېكىنىپ بۇ جۇمھۇرىيەتلەرگە «سىڭىپ كىرىش» ھەرىكىتىنى باشلاۋەتتى. دەرۋازىنى سىرتىغا ئاچتى. ھەجەۋا، دەرۋازىنى ئېمىشكە ئىچىگە ئاچمايدۇ. بۇ دىڭ شىياۋپىڭنىڭ تەلىماتى بولۇپ، باشقىلارنىڭ يېرىنى ئوزلەشتۈرۈش، ئوز يېرىنى كېڭەيتىش، يەنى باسقۇنچىلىق يولىدۇر. دېمەك، ئۇلار تېخىچىلا «بىرەۋنىڭ يېرىنى ئىگىلەۋېلىش» يولىنىڭ خاتا ئىكەنلىگىنى، بۇ يول بىلەن ئوز مەسىلىسىنى ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ.

خىتاي ئوز يېرىنى ياپونغا بەرمىگىنىدەك ھېچ كىم ئوز يېرىنى ئۇنىڭغا بەرمەيدۇ. «يەر يەتمەسلىك» مەسىلىسى باشقىلارنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىش يولى بىلەن ئەمەس، ياپونلارغا ئوخشاش تەرەققىي قىلىش، ئوز نوپۇسىنى ئوزى تەڭشەش يولى بىلەن ھەل قىلىشى شەرت. بالا تۇغۇشنى چەكلەش خىتاي ئۈچۈن زورۇر، ئامما باشقىلار-(ئاز سانلىقلار) ئۈچۈن ئاپەتتۇر. بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ خىتاي قارارىنى «توغرا» دېگىنى توغرا بولسىمۇ، ئۇنىڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى نەزەرگە ئالمىغانلىغى ئۇنىڭ چوڭ خاتالىقىدۇر. بىز بۇنىڭغا قارشى كۈرەش قىلىشىمىز لازىم.

قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر خىتاينىڭ **«سىڭىپ ئوزلەشتۈرۈش»** پلانىنى دەرھال ۋەيران قىلىشى لازىم. خىتاي **«ۋىگنە بىلەن قۇدۇق كولايدىغان»**، **«ھارۋۇدا توشقان ئالىدىغان»** ئالدامچىلىقتا تەڭدىشى يوق، ئۇنىڭ كوپلىگىدىن، يالغان تەرەققىياتى بىلەن بايلىقىدىن ئەندىشە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. قانچە بوشاشسا بوزەك قىلىدىغان، قانچە چىڭ تۇرسا خوپ دەيدىغان خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە. ئۇلار ئوز تاكتىكىسىنى ئوزگەرتىپ **«سىڭىپ كىرىۋېلىش يولىنىشىنى»** غەرىپكە (ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستانغا) قاراتتى. ئۇ ئوز ئادەملىرىنى پۇل بىلەن تەمىنلەپ، غەرىپكە يولغا سېلىشى بىلەن **«دالانى بولسىمۇ ئىجارىغا ئال، ئىككىنچى يىلى ئىچكىرىكى ئويىنى ئالسەن، ئۈچىنچى يىلى تولۇق ئېلىپ، ئىگە بولسەن»** دەيدۇ. شۇنىڭدەك، **«ئويلىنىش كېرەك، قانداقلا مىللەت بولمىسۇن يەر ئېگىسىنىڭ قىزىغا ئويلىنىش، قىزى بولمىسا، تۇلغا ئويلىنىش، نوپۇسقا چۈشۈپ، پۇخرا بولۇش»** دېگەنگە ئوخشاش ئۇسۇللار بىلەن سىڭىپ كېتىشنى تەلەپ قىلماقتا.

ئوزىگە نىسبەتەن دەرۋازىنى ئىچىگە ئاچماسلىق، يەنى **«تېچ ئوزگەرتىۋېتىشنىڭ سىڭىپ كىرىشى»** گە قارشى تۇرۇش بىلەن، سىرتقا نىسبەتەن **«سىڭىپ كىرىپ، يىلتىز تارتىپ، يەرلىشىشكە»** ئۇرۇنماقتا.

ئوز تۇپرىغىدا دېموكراتىيەنىڭ ھەممە تۇرىگە يول قويماسلىق بىلەن ئىنسانلار ھوقۇقى ھەققىدە يالغان «ئاق كىتاپ» ئېلان قىلىپ، ئەمەلىيەتتە دېموكراتىيەنى بوغۇش بىلەن سىرتنىڭ دېموكراتىيەسىدىن ئوز مەنپىيەتلىرى ئۈچۈن كەڭ پايدىلانماق بولۇۋاتىدۇ. خىتاي رەھبەرلىرى: **«ئۇلارنىڭ دېموكراتىيەسىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ھەممە ئىشقا قول يەتكۈزۈشنى بىلىش كېرەك»** دەپ كورسەتمە بەرمەكتە.

دېمەك، ئۇلار ھازىر غەرىپكە نىسبەتەن ئۇزۇننى كوزلىگەن **«سىڭىپ ئوزلەشتۈرۈش»** پلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقتا.

كېڭەش ئىمپېرىيەسىدىن مۇستەقىللىقنى ئالغان قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەر خىتاينىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى بىلمىگەنلىگى ئۈچۈن ۋاقىتلىق ئېغىرچىلىق ۋە تەجرىبىسىزلىكتىن بۇ ئىشلارغا سەل قارىماقتا.

شۇڭا مەسىلىنىڭ تۈگۈنى باشقىلاردىلا ئەمەس، ئوزىدىمۇ، خەلقتىلا ئەمەس، بەلكى زورگوزۇلۇۋاتقان سىستېما بىلەن كومپارتىيە رەھبەرلىگىدە. شۇنىڭ ئۈچۈن خىتايلارنىڭ بۇ ھەرىكىتى بىھۇدە ھەرىكەت بولماي، خۇددى كۈننى ئېتەك بىلەن ياپماق بولغان ھاماقەتنىڭ ھەرىكىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئولۇم كەلگەندە ھېچ كىمنى قۇتقۇلدۇرۇپ بولمىغىنىدەك، ۋاقتى- سائىتى كەلگەندە ھېچ قانداق توسالغۇ خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ھاكىمىيىتىنى بۇ ھالاكەتتىن قۇتقۇلدۇرالمايدۇ.

ھ. ۋاھىدى.

ئا. ئىبراھىمى.

قىسقا خەۋەرلەر

يېزا ئاقساقىلى- ۋەكىت بېشى

ھازىر ھەممىلا يەردە مىللەتلەر دوستلۇغىنى، ئورپى- ئادەت ۋە مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ۋە تەكەممۇللاشتۇرۇش بويىچە كوپ ئىشلار قىلىنىۋاتىدۇ. ھەر بىر يېزا ۋە ناھىيەلەردە كوزگە كورۈنەرلىك پائالىيەتلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىدۇ. بولۇپمۇ، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ پۇخرالىرىغا بۇ جەھەتتىن ئىبرەتلىك ئىشلار قىلماقتا. بۇنىڭغا ھەر بىر يېزىدا ئاقساقاللار كېڭىشى، ھەم ۋەكىت باشلىرى سايلىنىپ، رەھبەرلىكنى ھوددىلەۋاتقانلىقىنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈش مۇمكىن. مەسىلەن، ئۇلارنىڭ ئوزلىرىگە تېگىشلىك بەجىرىدىغان ۋەزىپىلىرى بار. ئاقساقاللار كېڭىشى يېزىدىكى ئولۇم- يىتىم ئىشلىرىنى، ئولۇملۇك بولغان ئائىلىلەرگە ماددىي غەمخورلۇق قىلىشنى، يېزىدىكى ئورۇش- جاڭجال ئىشلىرىنى ئادالەتلىك ھەل قىلىپ، تېچ- ئىناق ياشاشنى مەخسەت قىلغان بولسا، ۋەكىت باشلىرى يېزىنىڭ توي- توكۈن ئىشلىرىنى، ئۇلارنىڭ ئىچىملىكسىز، مىللىي ئەنئەنىلەر ئاساسىدا كوڭۈللۈك ئوتكۈزۈشنى تەمىنلەشنى ۋەزىپە قىلىپ ئالغان. مەلۇم بولىشىچە، سايلانغان ۋەكىت باشلىرى سەككىز قىرلىق، بىر سىرلىق، ھەممىگە ئۈلگە بولارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە ئىكەن.

قازاق- ئۇيغۇر خەلقى ئوز ئارا ئوم ھايات كەچۈرۈۋاتقان ناھىيە ئەمگەكچىلىرىنىڭ بۇ ياخشى ئىشلىرىدىن باشقىلار ئىبرەت ئالسا ئەرزىيدىكەن.

تورت ئېگىلىك قۇرۇلدى

ئا. روزباقىيېۋ نامىدىكى سوۋخوزدا شۇ كۈنلەردە تورت چارۋىچىلىق ئېگىلىگى قۇرۇلۇپ، ئىش باشلاۋەتتى. ئۇلارنىڭ قىلىنغان ئىشلىرى ھەر خىل بولسىمۇ، ئوز ئارا ھەمكارلىقتا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ.

مەسىلەن، «دېھقانلار» چارۋىچىلىق ئېگىلىگىنىڭ 6 گېكتار يېرى بار. ئۇلار ھەر تۈرلۈك مېۋىلىك كوچەتلەرنى يېتىشتۈرۈش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بېسىلىنىڭ ئوزىدىلا دەسلەپكى كوچەتلەر سېتىلىشقا باشلىندى. ئەندى تۇردىغوجا سونۇروۋ باشقۇرىدىغان «باھار»نىڭ ئىشى يەنە باشقىچە. ئۇلارنىڭ يېرى باشقىلاردىن كوپ. 37 گېكتار يەردە كومۇقوناق ۋە بۇغداي ئوستۈرمەكتە. يەنە شۇنداقلا مال بېقىش بىلەنمۇ شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ئالىمجان ھوسمانوۋ باشقۇرۇۋاتقان ئېگىلىك كوكتات، ئۈزۈم، كومۇقوناق ۋە بېدە ئوستۈرۈپ، مال باقسا، ئەمىرباييېۋانىڭ ئېگىلىگى بورلارغا قوشۇمچە كوممېرتسىيەلىك ئىشى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ۋاقىت بىلەن ھېساپلاشقان يېزا ئەمگەكچىلىرى ئەينە شۇنداق يېڭىچە ئىش ئۇسۇللىرى بىلەن ھەم ئوزلىرىنىڭ، ھەم ئېگىلىكنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ياخشىلىماقتا.

كارۋان يولىنىڭ بويىدا

ناھىيە مەركىزىنىڭ بىقىنىغا جايلاشقان باھار يېزىسىنىڭ كېلەچىگىدىن ئۈمۈت چوڭ. روزباقىيېۋ نامىدىكى سوۋخوزنىڭ مەركىزى بولغان بۇ يېزا چوڭ كارۋان يولىنىڭ بويىدىكى بىر بېكەت بولۇپ قالىدۇ. سەۋەۋى، شەرىقتىكى خوشنىلىرىمىز بىلەن ئوز ئارا ئالاقىدا بىر تارماق موشۇ يەردىن ئوتىدۇ.

ناھىيەنىڭ ئەڭ گوزەل يېزىسى باھار بۇندا قىھورمەتكە لايىق ۋە تەييار. بۇ يەردە 90 ئادەمنى بىر مەزگىلدە قوبۇل قىلالايدىغان مېھمانخانا ۋە 50 ئورۇنلۇق كافې سېلىنىپ، ئىشقا چۈشتى. خەلىق ئارا دەرىجىدىكى بۇ ئىككى جايدا خىزمەت قىلىدىغان ئادەملەرمۇ موشۇ يېزىنىڭ تۇرغۇنلىرى. ئۇلار ئالدىن ئالا تەييارلىقتىن ئوتكەن.

ن. قازانغاپ ئوغلى.

ئالمۇتا ۋىلايىتى.

گورۇگە قويۇلغان مىللەت

كۈردلار مۇئەممەسى ھەل قىلىنغان، لېكىن بۇ توغرىلىق كۈردلار بىلمەيدۇ

تۈركىيەنىڭ ئىختىسادىي مۇۋاپىقىيەتلىرى توغرىلىق خەۋەرلەر بىلەن بىر قاتاردا دايىم قاتىللىقلار، ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى، قاچاقلار توغرىلىق، ئىسقىسى سېپاراتچى كۈرد ئىشچىلار پارتىيەسىگە قارشى كۈرەش توغرىلىق سەلبىي ئەخباراتلارمۇ بېرىلىپ تۇردۇ. كىم بىلىدۇ، ئەگەر كۈردىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەشچىلەر تەرەپىدىن دايىمىي خەۋپ بولۇپ تۇرمىغان بولسا، تۈركىيەنىڭ «قايتا قۇرۇشى» قانچىلىك ئالغا ئىلگىرىلەپ كەتكەن بولار ئىدى.

لېكىن مانا يېقىندا «موجىزە» يۈز بەردى — «مۇرەسسەسىزلەر» ئىچىدىكى «ئەڭ مۇرەسسەسىز» كۈرد ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ لىدېرى ئابدۇللاھ ئوجالان ئوق ئېتىشنى بىر تەرەپلىمىلىك توختىتىش ھەققىدە ۋە ئانقارا بىلەن مۇزاكىرىلەرگە كىرىشىشكە تەييار ئىكەنلىكى توغرىلىق ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسى يەنە بىر ئەڭ چوڭ كۈردلار تەشكىلاتى — ك. بۈركاۋى يولباشچىلىقىدىكى كۈردىستان سوتسىيالىستىك پارتىيەسى بىلەن تېچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش بويىچە بىرلەشكەن سىياسىي چارىلەر توغرىلىق پرىنسىپال كېلىشىمنى قولغا كەلتۈردى، شۇ نەرسە دىققەتكە سازاۋەركى، تېخى يېقىندىلا ئا. ئوجالان كۈردىستان سوتسىيالىستىك پارتىيەسىنىڭ (ق س پ) لىدېرىنى ئوچۇقتىن-ئوچۇق «خائىن» دەپ ئاتىغان ئىدى.

سابىق باشمىنىستىر ۋە تۈركىيەنىڭ ھازىرقى پرېزىدېنتى سۇلايمان دېمىرېلنىڭ ئانقارىنىڭ «قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن كۈردلارنى ئاسسىمىلاتسىيە قىلىشقا» بولغان رەسمىي يولىنىڭ خاتا بولغانلىقى توغرىلىق بىلدۈرۈش تېچلىق تەشەببۇسلارغا نىسبەتەن ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە جاۋاپ سۈپىتىدە ياڭرىدى.

نەتىجىنى ئۇزاق كۈتۈشكە توغرا كەلمىدى. ئەتىيازدىكى نەۋرۇز بايرىمى كۈردلار ياشايدىغان رايونلاردا خېلە خاتىرجەم ئۆتتى. ئۆتكەن يىلدىكى «نەۋرۇز ھالاكىتى» — كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسى (ك ئى پ) پىدائىيلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرى تەكرارلانمىدى، ئۇ مالا-ماتاڭدا يۈزدىن ئوشۇق ئادەم ھالاك بولغان ئىدى.

بۇ نازۇك بىتىمگە كېلىش، ئاخىرى توختاپ، نەپەسنى بېسىشقا ۋە كېلەچەكتە كۈرد خەلقىنى نېمە كۈتۈۋاتقانلىقى توغرىلىق ئويلاشقا، ك ئى پ لىدېرلىرىنىڭ ھەققەتەنمۇ تېچلىق يولىغا قەدەم تاشلىغانلىقى ياكى بۇ نۆۋەتتىكى ئەپرەڭ بولۇشى مۇمكىنلىكى توغرىلىق پىكىر قىلىشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

كۆپلىگەن بايقىغۇچىلارنىڭ «مۇرەسسەسىز» كۈردلار تەشكىلاتلىرى لىدېرلىرىنىڭ «بىردىنلا» ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنىڭ بىمەنىلىكىنى چۈشەنگەنلىكى، ئۆزلىرىنىڭ بارلىق رەنجىشلىرىنى ئۇنتىغانلىقى ۋە مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش نىيىتىدىن ۋاز كەچكەنلىكى توغرىلىق پىكىرلىرىگە قوشۇلمىغان بولار ئىدۇق.

مېنىڭ كۆز قارىشىمچە، بۇنىڭغا ئو. جالاننىڭ «كۆزى ئېچىلغانلىقى» ئەمەس، بەلكى ئاخىرقى دەۋر ئىچىدە قېلىپلاشقان رېگىوندىكى سىياسىي ۋە ھەربىي ۋەزىيەت تەسىر قىلغان بولسا كېرەك. مەلۇمكى، 25 مىللىيون كۈرد خەلقى تۆت مەملىكەتنىڭ — تۈركىيە، سۈرىيە، ئىراق ۋە ئىران تەۋەلىرىدە ياشايدۇ. تەبىئىيكى، ئۇلارنىڭ بىرىنىڭمۇ ھۆكۈمىتى ئاز سانلىق مىللەت بىلەن ئۆز تەۋەسىنى ئورتاقلىشىشنى خالىمايدۇ.

بۇ خەلق ئالاھىدە مىللىي گۇرۇپپىدىن، ئاساسىي جەھەتتىن مۇسۇلمان-سۈننىتلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۆز تىلىغا، پاجىئەلىك تارىخىغا ئىگە. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا غالىبىيەت قازانغان ئىتتىپاقداشلار ئوسمان ئىمپېرىيەسىنى بىر نەچچە قىسىمغا بۆلۈۋەتتى، دېمەك، كۈرد خەلقمۇ بىردىنلا بىر نەچچە دۆلەتتە بولۇپ قالدى. بۇ ۋاقىتتا ھېچ كىم ئۇلارنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىشى توغرىلىق ئويلىمىغان ئىدى.

كۈردلارنى پەقەت ئۆز مەخسەتلىرىدە «پايدىلىنىشتى» مۇنداق قىلىشنى 19-ئەسىردە، يەنى «تاشقىرىنىڭ» «ئۇلۇق دۆلەتلەرنىڭ» ياردىمى بىلەن باشلىغان بولۇپ، بۇ چاغدا ئۇلار ئوسمان ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتەرگەن ئىدى. 1870-يىلدىن باشلاپ كۈرەش بىردە مۇۋاپىقىيەت ۋە بىردە مەغلۇبىيەت بىلەن يەنە 50 يىلغا يېقىن داۋاملاشتى.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن كۈردلارغا كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئىراندا ئۆز جۇمھۇرىيىتىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولدى، لېكىن ئىرانلىقلار كېيىن ئۇنى يوق قىلدى. كۈردلارنىڭ لىدېرى موللا مۇستاپا بارزانى كېڭەش ئىتتىپاقىغا قاچتى، ئەندى 1958-يىلى ئىراققا كەلدى، بۇ دەۋردە ئىراقتا مونارخىيە غۇلىتىلغان ئىدى ۋە ئۇ باغداتقا قارشى قوزغىلاڭ كۆتەردى. ئۆز نۆۋىتىدە ئامېرىكىلىقلار بارزانىنىڭ جاھانگىرلىققا قارشى ھەرىكەتلىرى توغرىلىق ئۇنتۇپ قالدى ۋە ئۇنىڭغا «سوۋېت پەرەست ھۆكۈمەتكە» قارشى كۈرەشتە ياردەم بېرىشكە باشلىدى. ئىران ئارقىلىق مۇنتەزىم رەۋىشتە قورال-ياراق يەتكۈزۈلۈپ تۇرۇلدى ۋە ئۇ كۈردلارغا ئىراق ئەسكەرلىرىنىڭ ھۇجۇملىرىنى قايتۇرۇشقا، بەزى چاغلاردا بولسا، شۇنداقلا ھۇجۇمغا ئۆتۈشكىمۇ ئىمكانىيەت بېرىپ تۇردى. لېكىن 1975-يىلى قوزغىلاڭ «بوغۇلۇپ قالدى».

1980-يىلدىن 1988-يىلغىچە كۈردلار ئىران-ئىراق ئۇرۇشى ۋاقتىدا تېھران تەرەپتە تۇرۇپ جەڭ قىلدى.

ئۈچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن سەددام ھۈسەين پارس قولتۇغىدىكى ئۇرۇشتا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندا كۈردلار يەنە كۆتۈرۈلدى. بۇنىڭغا ئۇلارنى ئامېرىكىلىقلار دەۋەت قىلغان ئىدى، لېكىن قوزغىلاڭ راسا ئەۋج ئالغان چاغدا ۋە قەتئىي قوللاپ-قۇۋۋەتلەش كېرەك بولغاندا، ۋاشىنگتوندىكىلەر بۇنىڭغا ئانچىمۇ كۆڭۈل بۆلمىدى ھەم نۆۋەتتىكى قېتىم «كۈردلارنى ئۆز ئېقىمىغا قويۇپ بەردى». قوزغىلاڭ رەھىمسىز تار-مار قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىتتىپاقداشلارنىڭ ياردىمى بىلەن كۈردلارغا ئاخىرى شىمالىي ئىراقنىڭ بىر قىسمى ئۈستىدىن نازارەت ئورنىتىش مۇمكىن بولدى. غەرىپنىڭ ياردىمى، شۇ ۋاقىتتا بىلدۈرۈلگىنىدەك كۈردلارنى سەددام ھۈسەيننىڭ «رەھىمسىز ئىستىبداتىدىن» قۇتۇلدۇرۇش» ئىنسانىي مەخسىتى» ئۈچۈن كۆرسىتىلگەن. لېكىن: ئەگەر باغداتتا ھاكىمىيەت ئۈستىگە كۈردلارغا نىسبەتەن شۇنداق مۇرەسسەسىز، لېكىن غەرىپكە نىسبەتەن بىر قەدەر مايىل لىدېر كەلگەن تەغدىردە، «شەرىقتىكى ئوگەي باللار» توغرىلىق يەنە ئۇنتۇپ قالىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈن ژۇقۇرىدا ئېيتىلغانلارنىڭ ھەممىسى كۇپايە قىلسا كېرەك.

كۈردلار مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا پەقەت غەرىپنىڭلا تەسىرى بولۇپ قالماي، باشقىلارنىڭمۇ تەسىرى بولىدۇ. دەمەشىق قوزغىلاڭ كۆتەرگەن تۈركىيە كۈردلىرىغا ئۇزاق ۋاقىتقىچە ياردەم بېرىپ كەلگەن بولسىمۇ، سۈرىيە لىۋاندىكى كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ بازىسىنى ياپقۇزدى. تۈركىيە ئۆز تەۋەسىدىن ئېقىپ چىقىدىغان ئېفرات دەرياسىنىڭ سۈيىنى ئازايتىۋېتىدىغانلىقى توغرىلىق سۈرىيەنى ئاگاھلاندۇردى. سۈرىيە ئىختىسادى ئۈچۈن بۇ چوڭ زەربە بولغان بولار ئىدى. تېھرانمۇ شۇنداقلا ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتلىرىنى ئەسكە ئېلىپ، بەلكى ئېنىغراغى، ئۆز يېرىدە كۈردلار سېپاراتىزمىنىڭ ئارقىلىپ كېتىشىدىن ئەيمىنىپ، كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ بازىلىرىنى ياپتى.

مەنپىيەتدار دۆلەتلەرنىڭ ھەرىكەتلىرى پەقەت سىياسىي جەھەتتىنلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا ھەربىي جەھەتتىنمۇ مەغلۇبىيەتلەرگە ئېلىپ كەلدى. تۈركىيەنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى سېزگىننىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ئۆتكەن يىل ئىچىدە مىڭدىن ئوشۇق ساقچى ۋە ئەسكەر ھالاك بولغان. كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسىگە قارشى كۈرەشنى ئۇيغۇنلاشتۇرىدىغان گۇبېرناتور ئېركاننىڭ گۇۋالىق قىلىشىغا قارىغاندا، بۇ تەشكىلات ئەزالىرى ئارىسىدا 3 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنىڭ قۇربانى بولغان. ئانقارىنىڭ جىددىي دىپلوماتىيەسى شۇنىڭغا ئېلىپ كەلدىكى، كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسىگە قارشى ئۇنىڭ سابىق ئىتتىپاقدىشى ۋە قېرىنداشلىرى-ئىراق كۈردلىرى قولىغا قورال ئېلىپ كۈرەشكە ئاتلاندى.

ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا شىمالىي ئىراقتا كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسىگە قارشى كۈرىشىش ئۈچۈن 20 مىڭ تۈركىيە ئەسكىرى كىرگۈزۈلگەن ۋاقىتتا «مۇرەسسەسىزلەر» تېخىمۇ ئۇرغۇن چىقىمغا ئۇچرىدى. ئۇ چاغدا تۈركىيەنى باشقىلار يەرلىرىنى بېسىۋېلىشقا ئىنتىلىۋاتقانلىقىدا، ياكى ئىسرائىل لىۋاندا قىلغىنىدەك «بىخەتەرلىك زونىسىنى» پەيدا قىلىشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىقىدا ئەيىپلىگەن ئىدى. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي ئۇرۇش ئوپېراتسىيەسى ژۈرگۈزۈلدى ۋە ئومۇمەن ئۇ ئانقارا ئۈچۈن مۇۋاپىقىيەتلىك ئۆتتى.

بۇنىڭدا شۇ نەرسە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، كۈرد دۆلىتىنى قۇرۇش تەرەپدارلىرى ئۆزلىرىنىڭ زورلۇق ئۇسۇللىرى بىلەن ئۆزلىرىنى ئابروييسىزلاندۇردى، ئەندى ھەربىي جەھەتتىن بولسا، ئاھايىتى ئاجىزلىشىپ كەتتى. ئەينە موشۇ ئامىللار ك ئى پ لىدېرى ئو. جالاننى ئانقارا بىلەن كېلىشىم تۈزۈش قارارىغا تەسىر يەتكۈزدى. بۇ يەردە مەسىلە پەقەت ئانقارىنىڭ مەۋقەسىگە باغلىق.

تۈركىيەنىڭ مىنىستىرلار كابىنىتى ۋە شۇنداقلا ئوپپوزىتسىيە (ئوكتىچىلەر) ئو. جالان تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان فېدېراتسىيە ۋە كۈردلار ئاۋتونومىيەسىگە ئوخشاش ئىدىيەلەرنى رەت قىلدى. ك ئى پ بىلەن مۇزاكىرىلەرنى ژۈرگۈزۈش توغرىلىقمۇ سوز بولۇۋاتقىنى يوق. بۇنىڭدىن كېيىن نېمە بولماق؟ مەسىلە خالتا كوچىغا تاقىلامدۇ؟ ئاداققىچە قەتئىي كۈرىشىش بولامدۇ؟ ياكى كۈردلار ئاۋتونومىيەسىز ياشالامدۇ؟ ياكى ئەكسىچە، تۈركلەر كۈرد ئاۋتونومىياسى ياكى فېدېراتسىيەسى بىلەن ياشالامدۇ؟

تۈركىيەدىكى فېدېراتسىيەگە توختىلىدىغان بولساق، بۇ مەسىلىگە س. دېمىرېل روسسىيە ئەلچىسى ئالبېرت چېرنىشېۋ بىلەن مۇنازىرىگە چۈشكەن ھالدا، بۇ مەسىلىگە ئېنىق جاۋاپ بەردى. روسسىيە ئەلچىسى: «تۈركىيە مىسال سۈپىتىدە روسسىيەنىڭ فېدېراتىۋ مودېلىنى ئېلىشى مۇمكىن ۋە ئۇنىڭدىن قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق» دەپ بىلدۈردى. ئەندى تۈركىيە كونستىتۇتسىيەسى بويىچە دۆلەتنىڭ ئۇنىتار خاراكتېرى مۇھاكىمە قىلىشقا تېگىشلىك ئەمەس. «فېدېراتسىيە توغرىلىق مۇنازىرىلەر ناتوغرىدۇر»، — دەپ بىلدۈردى باش مىنىستىر. ئۇ كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ سىياسەتچىلىرى بىلەن ژۇرنالىستلىرى ئوچۇق ھالدا «روسسىيە ئۆلگە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى ئۇنىڭ پارچىلىنىشى تېخى ئاياقلاشمىدى» دېگەن نەرسىلەرگە ئىشارە قىلدى.

ئەگەر فېدېراتسىيە ئىدىيەسى رەت قىلىنسا، ئۇنىڭغا كۈردلار رازى بولامدۇ؟ بۇ يەردە پىكىرلەر بۆلۈنۈپ كەتتى. ئىختىسادىي ئەھۋال مۇرەككەپ، ئىشسىزلار ئاھايىتى ئۇرغۇن، نامراتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان، شەرقىي جەنۇبىي رايونلاردا ئارازلىق ئۈچۈن جىددىي ھول مەۋجۇت. كۈرد پەرەست ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ رەئىسى ئەخمەت تۈرك بۇ يەردە كۈردلارغا نىسبەتەن كەمسىتىش ئورۇن ئېلىۋاتقانلىقىنى توغرىلىق تەكىتلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ماڭا پاراڭلىشىشقا توغرا كەلگەن كۆپلىگەن كۈردلار ئۆز خەلقىنى پەقەت بىر پۈتۈن تۈركىيە دائىرىسىدە كۆرىدۇ.

مەجبۇرى بولسىمۇ تېچلىققا نىسبەتەن قەدەم تاشلاندى. بۇ پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇشقا بولمايدۇ. كۈرد مۇئەممەسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇرغۇن ئىشلارنى قىلغان، ئۇيۇقسىز دۇنيادىن ئۆتكەن تۈركىيە پرېزىدېنتى تۇرغۇت ئوزالنىڭ ئىشى ئۇنىڭ ۋارىسى تەرىپىدىن مۇناسىپ داۋاملاشتۇرۇلىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىمىز.

دمىترىي كۆلىك،

«كومسومولسكايا پراۋدا».

خەلقىنى سۆيۈپ كۆيلىگەن قەلبى،

ئۇستاز ئەدىپنى ئەسلىگەندە

(جامالدىن بوساقوۋنىڭ تەۋەللۇدىغا 75 ژىل)

پاك، كۆڭلى ئاق، ئاۋازىنى كوتىرىپ سوزلىمەيدىغان، يۇگاچ-يۇمشاق، ساغلام پىكىرلىك، يۈزىدىن مېھىر توكۇلۇپ تۇرىدىغان دىيانەتلىك ئىنسان جامالدىن ئاكام بىلەن ئېخى تۈنۈگۈنلا بىللە يۈرگەندەك، بىللە سۆھبەت قۇرۇپ ئولتارغاندەك سېزىلىدۇ.

جامالدىن ئاكام بىلەن چېلەك ناھىيەلىك «ئەمگەك تۇغى» گېزىتىدا ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىمدا ئۇچرىشىپ، تونۇشقان ئىدىم. ئۇ ژىللىرى مەن يازغۇچىنىڭ ھېكايە، پوۋېست ۋە رومانلىرىنى ئوقۇپ، مېنىڭدىمۇ ئەدەبىياتقا قىزىقىش پەيدا بولۇپ، ئوزەمچە ھېكايە يېزىشنى مەشىق قىلىپ يۈرگەن ئىدىم. ئالمۇتىغا كوچۇپ كەلگەندىن كېيىن، جامالدىن ئاكام بىلەن تېز-تېز ئۇچرىشىپ تۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇم. ناھىيەلىك گېزىتتا ئېلان قىلىنغان ۋە قىلىنمىغانلىرى بولۇپ بەش-ئون ھېكايەمنى ماشىنكىدا باستۇرۇپ، كىتاپ چىقىرىش نىيىتى بىلەن نەشرىياتقا-جامالدىن بوساقوۋقا ئېلىپ كەلدىم. شۇ چاغدىكى جامالدىن ئاكامنىڭ مېنى قوبۇل قىلغان ۋاقىتتىكى دەقىقىلەر ھازىرمۇ كوز ئالدىمدىلا تۇرىدۇ. ئۇ كىشى مېنىڭ بىلەن، يەنى يېزىدىن يېڭى كەلگەن ياش بالا-ھەۋەسكار بىلەن ئەمەس، خەلققە تونۇلغان چوڭ يازغۇچى بىلەن سۆھبەتلەشكەندەك، ئەشۇ چوڭ يازغۇچىنىڭ قول يازمىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندەك مۇئامىلە-مۇناسىۋەتتە بولغان ئىدى. شۇندا مەن بۇ ئادەمنىڭ ئالىيجاناپ ئىنسانلىقىغا قايىل قالغان ئىدىم.

«بولىدۇ، ئۇكام، مەن ئەسەرلىرىڭىزنى كورۇپ چىقاي، ياراسا، ئەلۋەتتە، كىتاپ قىلىپ چىقىرىمىز. بەش-ئون كۇندىن كېيىن كېلىپ بىرخەۋەرىنى ئالارسىز» دەپ مېنى چىرايلىق ئۇزىتىپ قويدى. دېگەن ۋاقىتتا يازغۇچىنىڭ ئالدىغا يەنە باردىم. بۇ قېتىم مېنى يەنىلا شۇ ئىلگىركىدەك خۇش-خۇيلۇق بىلەن قارشى ئالدى. ئۈستەل ئۈستىدە تۇرغان قول يازمىلار ئارىسىدىن مېنىڭ ئانچە چوڭ بولمىغان قول يازمامنى سۇغۇرۇپ چىقاردىدە، ئالدىمغا قويدى ۋە ماڭا كۇلۇمسىرەپ قارىغان ھالدا سىلىق-سىپايىلىق بىلەن سوزلىدى: «كىتاپ چىقىرىش، يازغۇچى بولۇش ژىڭنە بىلەن قۇدۇق قازماق بىلەن باراۋەر ئىش. ئۇنىڭ ئۇچۇن كوپ ئوقۇش، ئىزدىنىش، مەشىق قىلىش، كوپ يېزىش، ئەڭ مۇھىمى ھاياتنى ئۆگىنىش كېرەك. مەن ھېكايىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ چىقتىم. ئوز پىكىرلىرىمنى يېزىپ قويدۇم. ئويگە ئاپىرىپ، ئالدىرىماي ئوقۇپ، ئويلىنىڭ!... كىتاپ چىقىرىشقا كوپ ئالدىرىماسلىق كېرەك. كېلەچەكتە سىزنىڭ ياخشى ئەسەرلەر، ياخشى كىتاپلار يېزىشىڭىزغا كوزۇم يەتتى»، دېگەنگە ئوخشاش گەپلەرنى قىلىپ، مېنىڭ يازغۇچى بولۇش ئارزۇلىرىمغا قانات پۈتكەندەك بولدى.

ئوز خەلقىنىڭ سويۇملۇك پەرزەنتى، ئاتاقلىق يازغۇچى جامالدىن بوساقوۋنىڭ ئارىمىزدىن كەتكىنىگە مانا توپ-توغرا ئالتە ژىل بولدى. غەم-تەشۋىشى كوپ بۇ زاماندا ۋاقىتنىڭ قانداق تېز ئوتۇپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالىدى كىشى. ژۈرىكى يازغۇچىنىڭ قول يازمىسىنىڭ چەتلىرىگە ۋە ئاخىرىسىغا يېزىپ قويغان پىكىرلىرىنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقتىم. ئوقۇپ چىقتىمۇ، ئوزەمنىڭ تېخى پىشمىغان خام ئەسەرلىرىنى كىتاپ قىلىپ چىقىرىمەن، دەپ نەشرىياتقا ئاپارغىنىمغا، راستىنى ئېيتسام، ئۇيۇلۇپ كەتتىم. شۇندا مەن جامالدىن ئاكامنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى سەرىپ قىلىپ، ھەر بىر ھېكايىنى زېرىكمەي-تېرىكمەي ئوقۇپ چىقىپ، ئوز پىكرىنى ئېيتقىنىغا بىر تەرەپتىن رازى بولسام، ئىككىنچى تەرەپتىن ئۇ كىشىنىڭ ئالدىدا قولايسىز ئەھۋالدا قالدىم.

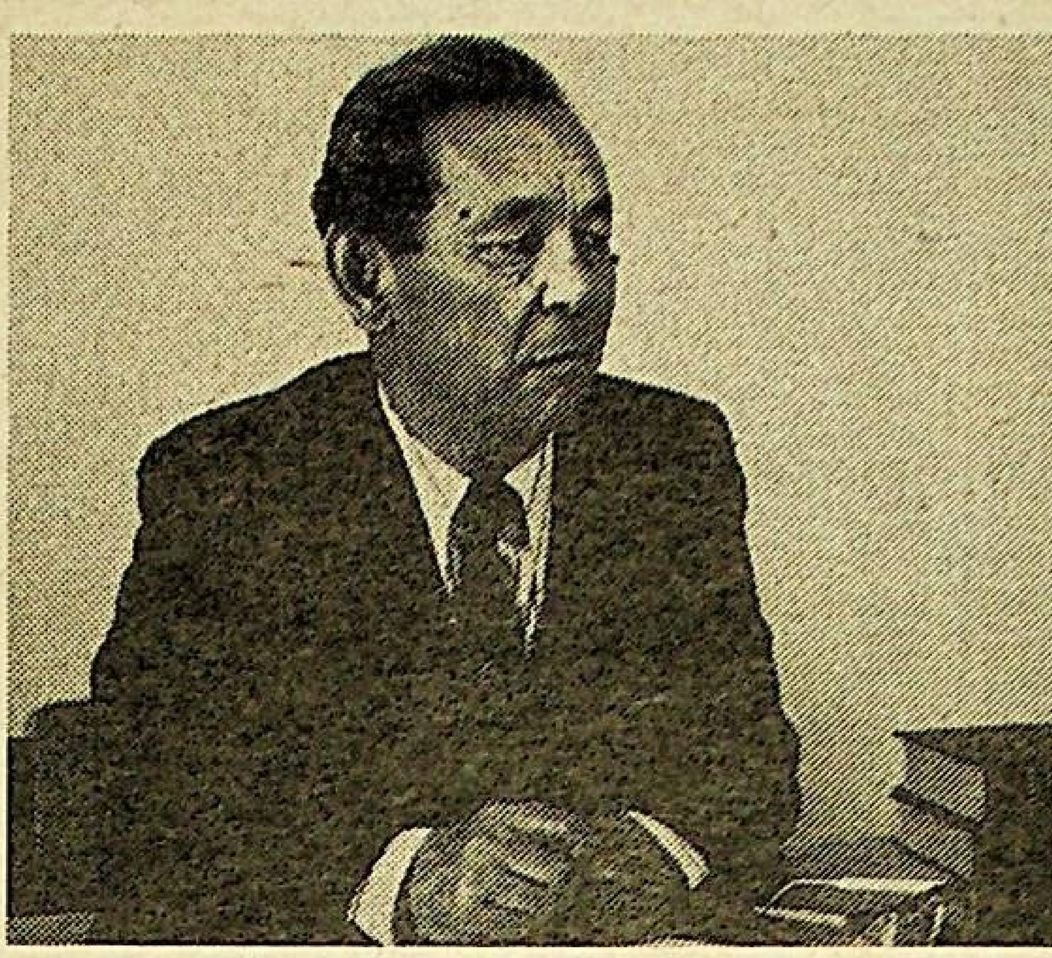

ئارىدىن بىر نەچچە ژىللار ئوتتى. بۇ ۋاقىت ئىچىدە جامالدىن ئاكام بىلەن ئالاي قېتىم ئۇچرىشىپ، سۆھبەتلەشتىم. ئۇ يازغۇچىدىن كوپ نەرسىلەرنى ئۆگەندىم. ئۇستاز ئېيتقاندەك، كىتاپ چىقىرىشقا ئالدىرىمىدىم. بىر نەچچە ژىللىق ئىجادىمنىڭ-ئەمگىكىمنىڭ مەھسۇلى-«قالغان كوڭۇل» ناملىق پوۋېستىمنى يېزىپ، نەشرىياتقا ئاپاردىم. جامالدىن ئاكام پوۋېستنى ئوقۇپ چىقىپ، مېنى تەبرىكلىدى ۋە شۇنداق دېدى: «مانا ئەندى كىتاپ چىقىرىش ۋاقتىڭىز كەپتۇ. موشۇنداق ئەسەرلەرنى كوپلەپ يازىۋېرىڭ. بۇ پوۋېستىڭىزنى چوقۇم چىقىرىمىز».

جامالدىن بوساقوۋ مېنىڭ بىرىنچى كىتاۋىمغا ئوزى تەھرىرلىك قىلدى ۋە كىچىكمەي «قالغان كوڭۇل» پوۋېستى يورۇق كوردى. مېنىڭ بۇ سوزلەرنى ئېيتىشىمدىكى سەۋەپ، جامالدىن بوساقوۋ ياشلارغا ئەينە شۇنداق غەمخور يازغۇچى-ئۇستاز ئىدى. يالغۇز مەنلا ئەمەس، 60-70-ژىللىرى ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئورگىنال ئەسەرلىرى كوپلەپ نەشر قىلىندى. ھازىرقى كۇندە تونۇلغان كوپلىگەن يازغۇچى-شائىرلارنىڭ دەسلەپكى كىتاپلىرى جامالدىن بوساقوۋنىڭ قولىدىن چىققان. شۇڭلىدىن بولسا كېرەك، بۇگۇنكى كۇندە ئەشۇ ئەدىپلەر سېخى قەلب ئىنسالدىن-ئۇستاز-يازغۇچىدىن چەكسىز مىننەتدارلىقىنى ھېمىشەم ئېيتىپ كېلىۋاتىدۇ.

جامالدىن بوساقوۋ 1918-ژىلى ياركەنتتە مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە تۇغۇلدى. ئۇنىڭ دادىسى قارى بوساقوۋ يەتتىسۇدا كېڭەش ھاكىمىيىتىنى ئورنىتىشقا ئاكتىۋ قاتناشقان كىشىلەرنىڭ بىرسى بولۇپ، مائارىپ ساھاسىدىمۇ كوپ خىزمەت قىلغان. شۇڭلاشقا يۇرتداشلىرى ياركەنتتىكى باشلانغۇچ ئۇيغۇر مەكتىۋىنى مەرىپەتچىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، قارى بوساقوۋ نامى بىلەن ئاتاپ، ئۇنىڭ نامىنى ئەبەدىيلەشتۇردى. ج. بوساقوۋ دەسلەپ ئەينە شۇ مەكتەپتە بىلىم ئالدى. 1932-ژىلى تاشكەنتكە بېرىپ، ئۇ يەردە بىر ژىل رابفاكتا ئوقۇيدۇ. كېيىن ياركەنتكە قايتىپ كېلىپ، تەلىم-تەربىيە تېخنىكومىدا تەھسىل كورىدۇ.

1936-ژىلى ج. بوساقوۋ ئوقۇشنى تاماملاپ، مائارىپ ساھاسىدا خىزمەت قىلىدۇ. مۇئەللىم، مەكتەپ مۇدىرى، ناھىيەلىك مائارىپ بولۇمىنىڭ ئىنسپېكتورى، بولۇم باشلىقى ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇرىدۇ. ئۇنىڭغا ئېگىلىك ساھاسىدىمۇ ئىشلەشكە توغرا كەلدى. كولخوز رەئىسى بولۇپ ئىشلىدى. ج. بوساقوۋنىڭ ئەدەبىياتقا قىزىقىشى مەكتەپتە ۋە تېخنىكومدا ئوقۇپ يۇرگەن چاغلىرىدىلا باشلانغان. ئۇ «ئۇ-مۇت» تەخەللۇسى بىلەن يازغانلىرىنى دەسلەپ تام گېزىتلىرىدا ئېلان قىلىدۇ ۋە كېيىنرەك ھېكايە، كىچىك-كىچىك سەھنە ئەسەرلىرىنىمۇ يېزىپ، ئوزىنى سىناپ كورىدۇ.

1951-ژىلى ج. بوساقوۋ ئالمۇتىغا كوچۇپ كېلىپ، نەشرىياتقا خىزمەتكە ئورۇنلىشىدۇ. ئۇ يازغۇچىلىق كەسپىنى نەشرىياتچىلىق ئىشى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭدى. شۇنىڭدىن بولسا كېرەك، جامالدىن بوساقوۋنى كوپچىلىك نەشرىياتقا كېلىپ يازغۇچى بولغان ئەدىپ دەپ ئاتىشىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق. 1955-ژىلى چىققان «دوستلۇق» توپلىمىدا يازغۇچىنىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرى ئورۇن ئالغان. كېيىن ئۇ «خەلق ھاپىزى» پوۋېستى، «ھېكايىلەر» توپلىمى، «قاينام» دىالوگىيەسى، «مۇئەللىملەر»، «كوچ-كوچ» رومانلىرىنى، «سەلكىن»، «بىزنىڭ سۇاھى»، «گۆلەمخان موماي» ئوخشاش پوۋېستلارنى ھەم سەھنە ئەسەرلىرىنىمۇ يازدى.

ھەر بىر يازغۇچىنىڭ ئوزىنىڭ تاللىغان ماۋزۇسى بولۇشى تەبىي. ئەينە شۇ تاللىغان ماۋزۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ، كىتاپخان سويۇپ ئوقۇيدىغىدەك ئەسەرلەرنى يارىتىش، دېمەك، ئۇ يازغۇچىنىڭ ئەشۇ ماۋزۇنى مۇكەممەل بىلىشى، ياخشى تەسەۋۋۇر قىلالىشىدۇر. جامالدىن بوساقوۋنىڭ تاللىغان ماۋزۇسى-ئوزى تۇغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتتا، ئۇنىڭ سېخى قەلب، ئەمگەكچان، كورەشچان خەلققە مۇھەببەتنىڭ چەكسىزلىكىدۇر. ج. بوساقوۋنىڭ كوپلىگەن ئەسەرلىرىدە ياركەنت تەۋەسىنىڭ گوزەللىكى، ئادەملىرىنىڭ تەغدىر-قىسمىتى، تارىخىي ۋاقەلىرى ئوزىگە خاس ئۇسلۇب، ماھارەت بىلەن تەسۋىرلەنگەنلىكى بۇنىڭ روشەن مىسالى بولسا كېرەك.

ج. بوساقوۋ «ژازۇشى» نەشرىياتى ئۇيغۇر رېداكسىيەسىنى ئۇزاق ژىللار باشقۇرۇپ، ئوز ئارقىسىدىن ياخشى نام، ئىز قالدۇرۇپ كەتتى. بۇ ژىللار ئىچىدە ئۇ ئالاي نادىر ئەسەرلەرنى ياراتتى. جامالدىن ئاكا پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ ئىجادىيەت بىلەن قىزغىن شۇغۇللاندى. ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۇنلىرىگىچە قەلىمىنى قولىدىن چۇشەرمەي، ئىلھام بىلەن ئىجات قىلدى. بۇنىڭغا يازغۇچىنىڭ ئاخىرقى ژىللاردا يازغان «كوچ-كوچ» رومانى، «بىزنىڭ سۇاھى»، «گۆلەمخان موماي» پوۋېستلىرى دەلىل بولسا كېرەك. جامالدىن بوساقوۋنىڭ يازغانلىرىدىنمۇ يازىدىغانلىرى كوپ ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇ ئانا يۇرتى ياركەنت تەۋەسىدىكى كىروۋ نامىدىكى كولخوزغا ئىجادىي كوماندىروۋكىغا بېرىپ، ئۇزاق ۋاقىت ئەشۇ ئېگىلىكنىڭ ئوتمۇشى بىلەن بۇگۇنكى ھايات-تىرىكچىلىگى، ئۇنىڭ ئەمگەكچان، مېھماندوست، سېخى قەلب، ئاق كوڭۇل ئادەملىرى، ئالتۇي يېزىسىنىڭ تارىخى بىلەن كەڭ تونۇشۇپ، ئۇ يەرلەردىن ئالغان تەسىراتلىرىنى چوڭقۇر جىملىك ئوچېركلار بىلەن بايان قىلغان ئىدى. ئەشۇ ئوچېركلار ئاساسىدا چوڭ ئەسەر يېزىش ئويى-ئارمىنىدا يۇرگىنىدە، شۇم ئەجەل ئۇ ئاقساقال يازغۇچىمىزنى ئارزۇ-ئۇمۇتلىرىگە يەتكۇزمەي ئارىمىزدىن ئېلىپ كەتتى. جامالدىن ئاكام ئەگەر يەنە بىر ژىل ھايات كەچۇرگىنىدە، ئوزىنىڭ يەتمىش ژىللىق مۇبارەك تويىنى بىز بىلەن بىللە تويلىغان بولار ئىدى. ئەپسۇس، يازغۇچىغا بۇ قۇتلۇق تويىنى نىشانلاشقا نەسىپ بولمىدى. ئاتمىش توققۇز ژىل ئومۇر بەرگەن ياراتقان ئىگەم يەنە بىر ژىل ئومۇرنى ئايىغىنى ئېچىنارلىق، ئەلۋەتتە. جامالدىن ئاكامغا يەتمىش ژىللىق تويىغا بېغىشلاپ چىقارغان تاللانما ئەسەرلىرى كىتاۋىنىمۇ كورۇشكە نەسىپ بولمىدى. «يالقۇن» دەپ ئاتالغان ئەشۇ توپلامغا يازغۇچىنىڭ ئۇيغۇر كېڭەش ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى ئومەر مۇھەممەدىيگە بېغىشلانغان «يالقۇن» پوۋېستى، قازاقستان خەلق ئارتىستى ئەخمەت شەمىيېۋ ھەققىدىكى «خەلق ھاپىزى» پوۋېستى كىرگۇزۇلگەن. شۇنداقلا توپلامدىكى «گۆلەمخان» قىسسىسىدە بولسا، ئۇرۇش ژىللىرىدىكى ئارقا سەپتىكى ئېغىرچىلىقلار، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى، ئاچچىق تەغدىر-قىسمەتلىرى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن. يازغۇچى بۇ يېڭى ئەسەرىدە قەھرىمانلارنىڭ ئىچكى كەچۇرمىشلىرىنى، شۇ دەۋردىكى ئېغىر ھاياتنى چوڭ ماھارەت بىلەن تەسۋىرلىگەن.

جامالدىن ئاكام ۋاپات بولۇشتىن ئىلگىرى، يەلى كېسەل بولۇپ، ئاغرىقخانىدا ياتقىنىدا، ئوغلى ئالىمجان بىلەن قىزى رازىيەمگە ۋە يېقىن ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا شۇنداق ۋەسىيەت قىلغان ئىكەن: «يامانلىنى ئېيتماي ياخشى يوق، دېگەن ئىكەن. ئەگەر ياخشى كۇننىڭ يامىنىدا مېنىڭ كوزۇم يۇمۇلىدىغان بولسا، مېنى ياركەنتكە ئېلىپ كېتىڭلار، دادامنىڭ يېنىغا قويۇڭلار!؟».

جامالدىن بوساقوۋ 1987-ژىلى 12-مارت كۇنى ئالمۇتىدا ۋاپات بولدى. ئوز خەلقىنىڭ سويۇملۇك يازغۇچىسىغا ئايلانغان بۇ ئەجايىپ ئىنسان بىلەن ۋىدالىشىش مىنۇتلىرى ئۇيغۇر تېاترىنىڭ بىناسىدا ئوتكۇزۇلدى. ئۇ يەرگە ھەر مىللەتنىڭ يازغۇچى-شائىرلىرى، سەنئەتكارلار، ئالىم-زىيالىلار، ستۇدېنتلار، ئوقۇغۇچىلار، ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلارنىڭ جامائەتچىلىگى كەلدى. ئاچچىق ئايرىلىش مىنۇتلىرى... ماتەم قايغۇسىدىكى چوڭ-كىچىك ھەممىلەن مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى، ئۇنىڭ بالا-چاقىسىنى، ئۇرۇق-تۇققانلىرىنى، دوست-بۇرادەرلىرىنى، يازغۇچى-شائىر دوستلىرى بىلەن ئىنى-سىڭىللىرىنى كوزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا ياركەنتكە ئۇزىتىپ قېلىشتى...

ياركەنت قەبرىستانلىقىغا كوپلىگەن تارىخىي شەخسلەر بىلەن بىر قاتاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك شائىر بىلال نازىم بىلەن ئومەر مۇھەممەدىي دەپنە قىلىنغان. جامالدىن ئاكام ھايات ۋاقتىدا ياركەنتكە پات-پات بېرىپ، ئەشۇ ئۇلۇق زاتلارنىڭ قەبرىنى قايتىدىن تۇزەپ-ياساشقا يۇرتداشلىرى بىلەن دېگىلىك ئارىلاشقان ئىدى. ئۇ ئومەر مۇھەممەدىي بىلەن ياركەنتتىكى دەسلەپكى مەرىپەتچىلەرنىڭ بىرى، ئاتىسى قارى بوساقوۋنىڭ قەبرىنى شەھەرنىڭ پاشالىق بېغىدىن يېڭى قەبرىستانلىققا يوتكەپ، ئۇلارغا خاتىرە تاشلىرىنى ئورنىتىشقا قاتناشقان ئىدى.

جامالدىن بوساقوۋنىڭ دەپنە مەراسىمى كۇنى پۇتكۇل ياركەنت تەۋەسىنىڭ تەۋرەپ كەتكەنلىكىنىڭ شاھىدى بولغان ئىدىم. ياركەنتنىڭ كەڭ كوچىلىرىغا ماشىنىلار، ئادەملەر سىغماي قېلىشتى. ياركەنتلىكلەر ئوز پەرزەنتىنى، غورۇرى ۋە پەخرىگە ئايلانغان ئەجايىپ ئىنسان-يازغۇچى ئوغلىنى ئاخىرقى سەپەرگە ئەجايىپ بىر داغ-دۇغلۇق بىلەن ئۇزاتتى. جامالدىن بوساقوۋ ئانا يۇرتىنىڭ غېمىنى يەيدىغان، يۇرتىنى كوتىرىپ داڭقىنى چىقارغان، يۇرتداشلىرىغا تولىمۇ مېھرىۋان ئىنسان بولغانلىقتىن، ياركەنتلىكلەر بۇ سويۇملۇك يازغۇچىسىدىن مەڭگۇگە جۇدا بولۇۋاتقان ئاچچىق ئايرىلىش دەقىقىلىرىدە كوز ياش قىلىشتى.

... ئومەر مۇھەممەدىي، قارى بوساقوۋلارنىڭ قەبرى يېنىدىن يەنە بىر قەبرى پەيدا بولدى. بۇ ئاتاقلىق يازغۇچى جامالدىن بوساقوۋنىڭ قەبرى ئىدى...

جامالدىن بوساقوۋنىڭ بويىغا سىڭگەن ئىنسانىغا خاس ئەڭ ياخشى پەزىلەتلەر ئۇنى ئادەملەرگە تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرۇپ، قەدىر-قىممىتىنى ئاشۇرۇپ، ئىززەت-ھورمىتىنى پەلەككە كوتەردى.

ئالىمجان باۋدىنوۋ.

ئەدىپنى ئەسلاپ ئۇنتۇماس خەلقى

زىيا سەمەدىي،
قازاقىستان خەلق يازغۇچىسى

زاماندىشىم ھەققىدە

دەرۋاقە، بىر ژىلغا يېتەر- يەتمەستىنلا كەينى- كەينىدىن ئىككى نەپەر يېتۇك يازغۇچىدىن-ھېزمەت ئابدۇللىن بىلەن جامالدىن بوساقوۋتىن ئايرىلىپ قالدۇق. بۇ ھادىسە گويا زور ئىمارەتنىڭ بىر چېتى ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك، ئەندى- ئەندى قەددىنى رۇسلىغان ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىككى تۈۋرۈكى ژىقىلغاندەك ئېغىر جۇدالىق بولدى، خەپ! ئەندىلىكتە بۇ ئىككى ئامايەندىنىڭ ئورنىنى تولتۇرۇش بەسى مۈشكۈل، ئەلۋەتتە!... مانا ئەندى ئەدەبىياتچىلىقتا، ئەدەبىي پائالىيىتىمىزدە ئۇلارنىڭ يوقلۇغى بىلىنىپلا تۇرىدۇ، بىر چېتىمىزنى كامدەكلا ھېس قىلىمىز.

يازغۇچىلىرىمىز، ئۇمۇمەن ئەدەبىيات مۇخلىسلىرى ئارىسىدا «ئۈچ ئاقساقال» دېگەن ئاتالما ئەن بولۇپ ئەدەبىيات ئېگىلىگىمىزدىكى ھەر ئەكى ئىشلار شۇ ئۈچ ئاقساقالنىڭ خۇلاسە پىكىر ئېيتىشىغا، بىر تەرەپ قىلىشقا مەركەزلىشىدىغان ۋە بۇ تەرتىپ ئۇزلىگىدىن تەبىئىي يوسۇندا ئەمەلىي ئىپادىسىنى تېپىپ، رەسمىيلىشىپ كېلىۋاتاتتى. راست، بەئىدىچىلىكتە شەخسى كۆز قاراش، تالاش- تارتىش ۋە ھەتتا رەنجىشلەرمۇ بولىدىغانۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېساپتا، توغرا پىكىرگە تەن بەرگەن ھالدا، پىكىر بىرلىگىگە كېلىشىدىغان. دېمەككى ئۇمۇمىي مەخسەت- ئەدەبىياتىمىزنى رىۋاجلاندۇرۇش، شان- شۆھرىتىنى كۆتىرىش بولغاچقىلىقتىن موشۇ مۇقەددەس ۋەزىپىنىڭ چىقىش ئۇقتىسى قىلىنغانلىقتىن ھەرىكەت بىرلىگى جارىي قىلىناتتىدە، ھەر قانداق مەسلىنى ھەل قىلىش يولى بىلەن ئاسانلىنىشىدىغان. ئەينە شۇ «ئۈچ ئاقساقالنىڭ» ئىككىسى ئارىمىزدا يوقلۇغى ھەر جەھەتتە- مەيلى ئىجادىيەتتە بولسۇن، مەيلى ئەدەبىياتىمىزغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش جەھەتتە بولسۇن، خېلىلا بىلىنمەكتە. پەقەت ئۇلارنىڭ ئورنىنى تولۇقلايدىغانلارنىڭ ئارىمىزدىن يېتىشىپ چىقىشىلا ئەسەللى بېرىش مۇمكىن. ئىنىلار ئاكىلارنىڭ ئىجادىيەتتىكى ياخشى تەرەپلىرىنى، ئۈلگە بولارلىق پەزىلەتلىرىنى ئۆگىنىشى، قوبۇل قىلىشى ۋە ئېغىمۇ رىۋاجلاندۇرۇشى قانۇنىي مۇقەررەرلىك، ئەينە شۇنداق بولغاندىلا ئەدەبىي ئۆيىمىزنى يولىمىزلى- ئىزىمىزنى يوقاتمايمىز، قۇيرۇغىمىز ئۈزۈلمەيدۇ، دېمەكچىمەن...

مەن ھازىر، ئارىلاپ، يالغۇزلۇقنى ھېس قىلىمەن. ئەتراپىمدا قەلەمداش، ئىنىلىرىم يەتكۈلۈك دەرىجىدەيۇ، قالىچە قىلغان بىلەن تەڭتۇشلۇق، قەدىناسلىق ئۆزگىچىلا بولىدۇغۇ،دوست قەدىناسلىقنىڭ ۋاقتى-قەرەلى، ۋەزنى-ئۆلچىمى ياكى ئېنىق پۈتۈلگەن شەرت- ئەھدى بولمىسا كېرەك. شۇنىڭ سىرى بىز، جامالدىن ئىككىمىز تونۇشتۇقتە، چاپسانلا ئىجىللىشىپ كەتتۇق. ئارىمىزدىكى تۆرت ياش پەرىقمۇ بىلىنمەس، «دەم غېنىمەت- دىدار غېنىمەت» دېگەندەك، بىللە بولا مايدىغان، مۇڭدىشىپ، دىلكەشلىك قىلمايدىغان كۈنلەر ئازبولىدىغان. بىز ئىجادىي پىلانلىرىمىز دائىرىسىدىلا ئەمەس، ئۇمۇمەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۆتۈق- كامچىلىقلىرى، بەزى قىيىنچىلىقلار توغرىلىق پىكىرلىشەتتۇق. خۇسۇسەن، ئاتالمىش ئېگىلىرىگە نىسبەتەن غەمخورلۇق قىلىش، ئۇلارغا قولدىن كەلگىنىچە مەدەت بولۇشنى مەجبۇرىيىتىمىز دەپ چۈشىنەتتۇق.

ئىجاتكار ۋە ئىجادىي مەھسۇلاتلار ھەققىدىكى تالاش- تارتىشلىرىمىز جىددىي بولىدىغانۇ، لېكىن ئاتناش، بۇتناش دەرىجىسىگە يەتمەيتتى. ئەكسىچە، بىر- بىرىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق چۈشەنگەن ھالدا دوستلۇغىمىز تېخىمۇ كۈچىيەتتى. بۇ ھالەت بىزنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتىمىزنىڭ شەخسىي ھاياتىمىزنىڭ مەزمۇنى بولۇپ كەلدى. پېشقەدەملىك (ھەر جەھەتتىن) ئارتىڭدا سۆڭدىشىپ كېلىۋاتقانلارغا نىسبەتەن سالماقلىق، سەۋرلىك، ئېغىر بېسىق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە ئەنئەنىمىز بويىچىمۇ شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك. جامالدىن ئىككىمىز كۆپ ۋاقىتلاردا ئەمەلىي قىيىنچىلىقلارغا ۋە ئاپا- تەنلەرگە پەسەڭ قىلماي، ئىلاجىمىز بارىچە ياخشى تەرەپلىرىمىزنى ئىلگىرى سۈرۈشكە، خۇسۇسەن بەرىكە- بىرلىككە دەخلىسى بولىدىغان خاھىش- ھەرىكەتلەرگە يول قويماسقا تىرىشاتتۇق. جامالدىن گۇرۇھۋازلىق -تەپرىقچىلىك كەبى قەبىھ ئىللەتلەرگە گىرىپتار بولمىغان، ۋىجدانى پاك، ھەممىگە ئىناق- ئورتاق ئادەم ئېدى. شۇ پەزىلىتىگە بولا «ۋاژۇشى» نەشرىياتىدا ئوتتۇز ژىل داۋامىدا باشقا ئورۇنغا يۆتكەلمەستىن بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەھرىراتىنى باشقۇرۇپ كەلدى. ھازىرقى كۈندە ھاياتلارنىڭ ۋە قازا تاپقان يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگىدەك ئەسەرلىرى جامالدىن بوساقوۋنىڭ تەھرىرلىگىدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ئىمزاسى بىلەن يورۇق كۆرگەنلىگىنى، شۇ كىتاپلاردا مەرھۇم ئەدىپنىڭ ئەمگەك تەرى توكۈلگەنلىگىنى ۋە مېھنىتى سىڭگەنلىگىنى ئېتىھارلىق بىلەن ئاتاپ ئوتمەسلىك مۇمكىنمۇ؟ ھە، ئەلۋەتتە، بۇ جەھەتتىن ئۇ بىزدىن ئۇستۇن باھالىنىشقا تېگىشلىك، ئەندى ئۈچ رومان، تۆرت پوۋېست، ئىككى دراما ۋە كۆپلىگەن ھېكايە- ئوچېرىكلارنىڭ مۇئەللىپى بولغان ئەدىپنىڭ ئىجادىي توھپىلىرىنى بىر- بىرلەپ شەرھىلىسەكمۇ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇلكىگە ئايلانغان مەزكۇر ئەسەرلىرى بىلەن خەلققە تونۇلغان ۋە خەلق تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ئاتاقلىق يازغۇچىلىرىمىزنىڭ قاتارىدا ئەدەبىيات دەرگاھىمىزنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالالدى.

نامى بەرھايات ئەدىپ

يادنامە

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاقساقاللىرىدىن بىرى، زامانىۋىي نەسرىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا سالماقلىق ھەسسە قوشقان كۆرنەكلىك يازغۇچى جامالدىن بوساقوۋنى ئەسلىگەندە، كۆز ئالدىمدا ئۇستاز ئەدىپ بىلەن بولغان ئۇنتۇلماس دەملەر گەۋدىلىنىدۇ. چۈنكى جامالدىن ئاكا ئۆزىنىڭ مەھسۇلدار ئىجادى بىلەن بىللە ھەقىقىي ئىنسان سۈپىتىدە بىزنى باش ئەككۈزىدۇ.

60-ژىللارنىڭ بېشىدا تەغدىر بورىنى ئانا ۋەتىنىمدىن ئۈچرىپ، قازاقىستان دىيارىغا قوندۇرغاندا، ۋەتەن، ئانا دىدارىنى كىنەپ، يار ۋىسالىنى سېغىنىپ، ھىجران دەردىنى ئىچىمگە ژۇتۇپ، قەلەم بىلەن زۇرەك پۇغانىنى چىقىرىپ ژۇرگىنىمدە، جامالدىن ئاكا بىلەن تونۇشقانىمەن.

64-ژىلى بولسا كېرەك، ئۆزەم ئىستىقامەت قىلىۋاتقان چېلەك ناھىيەسىنىڭ قورام يېزىسىدىن ئالمۇتىغا كېلىپ، شۇ چاغدىكى «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىگە بىر نەچچە شېئىرلىرىمنى تاپشۇرغىنى كىردىم. ئەدەبىيات بولۇمىدە ئاتاقلىق ئەدىپلىرىمىز ھېزمەت ئابدۇللىن، خېلىل ھەمرايېۋلار ئولتىرىپ ئىشلەۋاتقان ئېكەن. ئۇلار مېنى خۇش قارشى ئېلىپ، ياشلارغا بولغان غەمخورانە قوچقىنى يايدى.

- ئەكە، ئۇكا، شېئىرلىرىڭنى، سۈرىتىڭ بىلەن ئەكەلدىڭمۇ؟ - دېدى خېلىل ھەمرايېۋ.

- سېنىڭدىن ئۈمۈتىمىز زور، يازغۇر، كۆپ ئوقۇپ، كۆپ ئۆگەن، -دەپ قوشۇپ قويدى ھېزمەت ئابدۇللىن.

ئاۋال بۇ گېزىتتە ئېلان قىلىنغان بىر قانچە شېئىرلىرىمدىن خەۋىرى بار ۋە چېلەكتىكى ناھىيەلىك گېزىت «ئەمگەك تۇغىدا» ئىسمىم كۆرۈنىپ ژۈرگەنلىكتىن، ماڭا بولغان ئۇلارنىڭ كۆيۈنىشى بېشىمنى ئاسمانغا يەتكۈزگەندەك بولدى. دەل شۇ چاغدا بۇ بولۇمگە ئوتتۇرا بويلۇق، كۆز ئەينەكلىك، پېشانىسى ئىللىق كىشى كىرىپ كەلدى. مەن ئەدەبىيات دەرىسىدىن ئوقۇتقۇچى بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلارغا دەرىسلىكتىن ئوقۇپ ژۈرگەن يازغۇچىمنى تونۇدۇم. «ھە، ئەندى ئۆزىنى كۆرۈشكە نەسىپ بولدى ماڭا» دېگەن ئويى كۆڭلۈمدىن ئۆتتى.قولۇمنى كوكسۇمگە ئېلىپ، «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!» دەپ كورۇشتۇم.

مەن جامالدىن ئاكا بىلەن كورۇشۋاتقاندا، ھېزمەت ئاكا، خېلىل ئاكىلارمۇ ھورمەت يۈزىسىدىن ئېخى ئورە تۇراتتى. ئۇلار ھەر ئىككىمىزنىڭ ئىسىم-شەرىپلىرىنى ئېيتىپ، بىر-بىرىمىزگە تونۇشتۇردى.

ئەينە شۇ باشلىنىشتىن كېيىن بىز جامالدىن ئاكا بىلەن ھەم قەلەمداش ھەم قېرىنداش ئاكا-ئۇكىلاردەك بولۇپ كەتتۇق.

چېلەك ناھىيەسىدە، قورام يېزىسىدا، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، كىتاپخان خەلق ئاممىسى بىلەن يازغۇچى جامالدىن بوساقوۋ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇچرىشىشلارنى ئۇ چاغدا پات-پات ئويۇشتۇراتتۇق. شۇڭلاشقا بۇ كىچىك پېئىل، ئىنسانىيلىقنى، ياخشىلىقنى ھەققانىي تاراز قىلىپ ئۆتقان ئۇستاز ئەدىپ بىلەن ئۇرغۇن قېتىم ھەمدەستىخان بولغانلىقىمدىن خۇرسەنلىتمەن. كوپ جەھەتلەردىن ئۈلگە ئالغانىمەن. ياشلارغا غەمخور، خەلقىگە ساداقەت، ۋاپا بىلەن چىن دىلىدىن خىزمەت قىلىدىغان ئەدىپكە ھورمەت-ئېھتىرامىم چەكسىز ئېدى.

خېلە ژىللار جامالدىن ئاكا بىلەن شائىر ئابدۇلھەي روزى بىر بولۇمدە ئەشرىياتتا (ھازىرقى «ژازۇشى» ئەشرىياتى) بىللە ئىشلىدى. بەش-ئالتە شېئىرىي كىتاۋىم ۋە «ئۇيغۇر خەلق چوچەكلىرى» ناملىق توپلىغان چوچەكلەر كىتاۋىم ئەينە شۇلارنىڭ قولىدىن ئۆتۈپ، يورۇق كورگەن ئېدى.

ئوۋۋەتتە كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ كېتىش ئورۇنلۇقكى، ياش يازغۇچى-شائىرلاردىن يەھيا تايىروۋ، مەرھۇم ھېۋۇللام گايىتوۋ، ئەكرەم سادىروۋ، ئابدۇغوپۇر قۇتلوقلار ۋە بىزنىڭ ئىزىمىزنى بېسىپ، قوشۇلغان تالانتلىق شائىرلار جەمشىت روزاخۇنوۋ، ئابدۇمېجىت دولەتوۋ ئوخشاش چېلەك ناھىيەسىنىڭ ئەدىپلىرى جامالدىن بوساقوۋنى ئوزلىرىنىڭ ئۇستازى ھېساپلاپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. ھەر قاچان ئەشۇ قەلەمداشلار باش قوشۇپ قالغىنىمىزدا مەرھۇم يازغۇچىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىپ ئەسلەيمىز.

دۇنيادا ئىنساننىڭ ياخشى ئىشى ئۇنتۇلمايدىكەن، ئەكسىنچە، مەنسەپ بېشىدا ئولتىرىپ ياخشىلىق قىلىشنىڭ ئورنىغا ئۇزىنى كورسىتىشكە ئورۇنۇپ، ئوزىگە پايدا-ئەپ،ئوزگىگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزگەنلەر چاپسان ئۇنتۇلىدىكەن. ئەينە شۇ ھەقىقەتنى ئويلىغاندا، مەن جامالدىن ئاكىنىڭ چىن ئىنسان نامىغا زەرىچە داغ چۈشەرمەي، پاك ساقلاپ، ئاق كوڭۇل بولۇپ ياشاپ ئوتكەن،ھاياتىنىڭ قەدرىگە-ئادەملەرنىڭ قەدرىگە، زاماننىڭ قەدرىگە يەتكەن ئەدىپ دەپ بىلىمەن.

بىز بۈگۈن ئاقساقال ئەدىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جالكويەرلىرىدىن بىرى مەرھۇم جامالدىن بوساقوۋ تەۋەللودىنىڭ 75 ژىللىغىنى خاتىرىلەيدىكەنمىز، ئۇنىڭ نامى بەرقارارلىغىنى ھېس قىلىپ، روھى ئالدىدا تازىم قىلىمىز. باھاردا تۇغۇلغان يازغۇچىنىڭ ھاياتى ھەر باھاردا يادلىنىپ تۇرىدۇ...

مومىنجان ھەمرا،

سۈرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) ئولتارغانلار- ئابدۇلھەي روزى، جامالدىن بوساقوۋ، ھېزمەت ئابدۇللىن، قۇرۋان توختەموۋ، خېلىل ھەمرايېۋلار (ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھازىر ئارىمىزدا يوق) ياش يازغۇچى- شائىرلار ئارىسىدا. سۈرەت 1977- ژىلى دېكابىر ئېيىدا قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدا چۈشىرىلگەن.

سۈيۈملۈك يازغۇچىمىز

مەن پېداگوك بولغانلىقىم ئۈچۈنمۇ ئادەملەرگە چوڭقۇر زەڭ سالىدىغانلىقنى ئادەت قىلىۋالغانمەن. شۇڭلاشقا سويۈملۈك يازغۇچىمىز جامالدىن بوساقوۋ بىلەن تونۇشقان دەسلەپكى كۈنلەردىلا، بۇ ئەزىز ئىنساننىڭ ئاددىيلىغى، يېقىملىق مۇجەزخۇلقى، مېھرىۋان- ئاق كوڭۇللىگى، چاقچاق ئارىلاش يۇمشاق سوزلۇكلىكى قەلبىمگە ئورۇنلىشىپ قالغان ئېدى، چىن دىلىمدىكى گەپنى ئېيتسام، جامالدىن ئاكام ئۇستازىمدەك ئاتىدارچىلىق قىلىپ، ئوز پەرزەندى ئوخشاش ئېقىدە باغلىغانلىغىدىن مەمنۇنمەن.

زامانىۋىي ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تۈۋرۈكلىرىدىن بىرى بولغان جامالدىن بوساقوۋ بىزنىڭ قورام يېزىسىدىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى بىلەن قويۇق ئارىلاشقىنىنىڭ گۇۋاچىسى ئېدىم. ئوزەممۇ قەلەم ئەھلىلىرىنىڭ بىرى بولغاچقا جامالدىن ئاكا بىلەن يېزا خەلقى ۋە مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى- ئوقۇتقۇچىلار بىلەن پات- پات ئۇچرىشىشلارنى ئوتكەزگەنمىز. ئەينە شۇلارنىڭ خاتىرىسى- سۈرەتلىرى ئالبۇملىرىمىزدا ساقلانماقتا. بۇ، ئەلۋەتتە، ئىجاتكارنىڭ ئولمەيدىغانلىغىنى، جىسمانىي ئارىمىزدىن كەتسىمۇ روھى جەھەتتىن ئەبەدىي ياشايدىغانلىغىنى كورسىتىدۇ.

شەخسەن ئوزەم يازغۇچىنىڭ ھوزۇرىدا، ئىش ئۇستىلىدە تالاي- تالاي بولغانمەن. قولىيازمىلىرىمنى كوتىرىپ تۇپ- توغرا جامالدىن ئاكامغا ئاپىراتتىم. بەش- ئالتە شېئىرىي كىتاۋىم ئەشۇ سويۈملۈك يازغۇچىمىزنىڭ قولىدىن ئوتۇپ يورۇق كورگەن ئېدى.

جامالدىن ئاكىنىڭ بىر ئالاھىدىلىگى باللار ئەدەبىياتىغا ئارتۇقچە كوڭۇل بولگەنلىگى بولۇپ، مېنىڭ ئەشۇ سەپتە كوپىرەك قەلەم تەۋرىتىشىمگە ئىلھاملاندۇرغانمۇ ئەينە شۇ غەمخورچى ئەدىپ ئېدى.

ئەكرەم سادىروۋ،
شائىر.

تارىخىمىزدىكى مەشھۇر شەخسلەر

ئاتاقلىق سەركەردە

ئېلى قايا (مىلادى 1227—1286—يىللار) يۈەن سۇلالىسىنىڭ جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنى (مىلادى 1127—1279— يىللار) مەغلۇپ قىلىپ، خىتاينى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇرۇشىدا ئالاھىدە تۆھپە قوشقان ئاتاقلىق سانغۇندۇر. شۇنداقلا يۈەن سۇلالىسىنىڭ سىياسىي سەھنىسىدە شۆھرەت قازىنىپ، پارلاق، سەلتەنەتلىك ئىز قالدۇرغان. مەشھۇر ئەرباپتۇر. شۇڭلاشقا ئۇ ئۆز ئەۋرىسى- يۈەن سۇلالىسىنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت سەھنىسىدىكى پېشۋاسى، ئەسىرى غەزەلچى، مۇزىكانت، دراماتۇرگ ۋە رەسسام گۈەن يۈنشى قايا (غۇربىتى)غا ئوخشاش، تىللاردا داستان بولۇپ، يۈەن سۇلالىسىنىڭ تارىخنامىلىرىدا ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان ھەم «تەرجىمھال»لىرىدىن ئورۇن ئالغان.

1. جىمسارلىق دېھقان

يۈەن تەيزۇ-چىڭگىزخاننىڭ 22—يىلى (مىلادى 1227—يىلى)، تاڭغۇتلار كېڭىيىپ، شىمالى شەنشى، گەنسۇنىڭ غەربىي-شىمالى، چىڭخەينىڭ شەرقى-شىمالىي ۋە ئىچكى موڭغۇلىيەنىڭ قىسمەن جايلىرىنى ئۆزلىرىگە قوشۇۋالدى. شۇڭلاشقا چىڭگىزخان ئۇلارنى يوقاتماي تۇرۇپ، ئوتتۇرشلۇق يۈرۈش قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، تاڭغۇتلارغا ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭ قوشۇنلىرى ليۈپەنشەنگە بارغاندا كېسەللى ئېغىرلىشىپ قېلىپ، يول ئۈستىدە ۋاپات بولدى.

شۇ يىلى ئېلى قايا ئىدىقۇت ئۇلۇق ئۇيغۇر ئېلىنىڭ يازلىق پايتەختى بولغان بېشبالىقتا (ھازىرقى جىمسار ناھىيەسىنىڭ بازىرى) بىر ئۇيغۇر دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. ئېلى قايانىڭ دادىسى شەن خوجا بىلەن ئانىسى دۇرجان گەرچە ئولتۇراقلاشقان دېھقان بولسىمۇ، ئوغلى-ئېلى قايانى كىچىكىدىنلا بىلىملىك، ئىقتىدارلىق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەشكە باشلىغانىدى. ئاتا-ئانىسى دەسلەپتە ئۇنى خۇسۇسىي مەكتەپتە ئوقۇتۇپ ساۋاتلىق قىلغاندىن كېيىن، ئالىي بىلىم يۇرتى-ئىدىقۇت ئۇلۇق ئۇيغۇر ئېلىنىڭ يازلىق پايتەختى بېشبالىقتا ئوقۇتقان. بۇ ۋاقىتلاردا ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى تېخى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلمىغان بولغاچقا مەدەنىي-مائارىپ ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرى بۇددا دىنى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغانىدى. شۇڭا ئېلى قايا بۇددا دىنى بىلىملىرىنى، يەنى بۇددا پەلسەپىسى، بۇ ئالەم (پانىي دۇنيا) ۋە ئۇ ئالەم (باقىي دۇنيا) ھەققىدىكى دىنىي چۈشەنچىلەرنى، ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىشى ھەققىدىكى يارالمىش قىسسىلىرى، بۇددا ئەۋلىياسى ساكيامۇنىنىڭ ۋەز-نەسىھەتلىرى، بۇددىزم قانۇنلىرى ... قاتارلىقلارنى پۇختا ئۆگىنىپلا قالماستىن، بەلكى شېئىرىيەت، مۇزىكا، رەسساملىق، تارىخ، تىل ۋە ھەربىي ئىشلارغا ئائىت بىلىملەرنىمۇ تىرىشىپ ئۆگەنگەن. كېيىن ئوقۇتقۇچىسى ئۇنىڭغا: «سەن ئەمدى قايتىپ كەت، ئوقۇتقۇچىلىق قىلساڭمۇ بولىدۇ، مېنىڭدىكى بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى ئىگىلەپ بولدۇڭ» دېگەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئېلى قايا تاپىلىسىگە قايتىپ، دېھقانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان.

يۈەن شىيەنزۇڭ-موڭكۇخان تەختكە چىقىپ، ئىككىنچى يىلى (مىلادى 1252—يىلى) ئۇ خان ئەۋلادلىرىغا ئۆزىنىڭ نازارىتىدىكى جايلارنى بۆلۈپ بېرىپ، شۇ جايلاردا مۇقىم تۇرۇپ، ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا بۇيرۇغان ئىدى. يۈەن تەيزۇڭ-ئۆگدەيخان بېشبالىقنى ساقلاش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئالتىنچى ئوغلى خادانغا بەرگەن. خادان بىلەن بىللە كەلگەن موڭغۇل گېنېراللىرى پولچۇۋان ئېلى قايانىڭ بەستى-سۆز-ھەرىكىتى ۋە بىلىم ئىقتىدارىغا قاراپ، ئۇنى ياقتۇرۇپ قالغان ھەم ئۇنى ئوغلى ئۈلغاغا ئوقۇتقۇچى بولۇشقا تەكلىپ قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئېلى قايا دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى تاشلاپ، بېشبالىقتىكى موڭغۇل [illegible] ئوقۇتقۇچىسى ۋە ئەتراپلىق [illegible] كېيىن پولچۇۋان ... ئۇسۇپ، باش ئەمىر لەشكەرلىككە كۆتۈرۈلۈپ، مەخسۇس ھەربىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان بولغان. ئۇ پەرماننى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئىنچىكىرگە

قايتقاندا، ئېلى قايانىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ قايتىپ، شاھزادە قۇبلايخانغا تونۇشتۇرغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئوردىنىڭ سىياسىي ۋە ئىلمىي خىزمەتلىرىگە ئارىلىشىشقا باشلىغانىدى.

2. مەشھۇر سەركەردە

مىلادى 1259—يىلى موڭكۇخان سىچۇەندە جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋېتىپ، ئۆلۈپ كېتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا قۇبلايخان ئۆزىنىڭ زور قوشۇنىنى باشلاپ، تەنخې دەرياسى (ھازىرقى جياڭسۇ ئۆلكىسى تەۋەسىدە)دىن ئۆتۈپ، داشىڭگۇەنگە ھۇجۇم قىلىپ، بۇ يەرنى ئالغاندىن كېيىن، جاڭجياڭ دەرياسىنىڭ شىمالىغا قاراپ ئىلگىرىلەپ دەريادىن ئۆتۈشكە تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. مىلادى 1259— يىلى 9—ئاينىڭ 12—كۈنى قارا قۇرۇمدىن بىر قىسىم سەركەردىلەر يېتىپ كېلىپ، قۇبلايخاننىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. (بۇ ۋاقىتتا ئېلى قايامۇ شۇلار بىلەن بىللە كەلگەن ئىدى) قۇبلايخان قوشۇنلارغا تاڭ سەھەردە دەريادىن ئۆتۈشكە بۇيرۇق قىلىدۇ. دەريادىن ئۆتۈش ئالدىدا قۇبلايخان بىر يولۋاسنى كۆرۈپ قېلىپ، ئوقيا بىلەن ئاتىدۇ، يارىلىنىپ ئەسەبىيلەشكەن يولۋاس قۇبلايخانغا قاراپ ئېتىلىدۇ. بۇ ھايات-ماماتلىق پەيتتە ئېلى قايا قۇبلايخاننى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن باتۇرلۇق بىلەن ئېتىلىپ كېلىپ، يولۋاس بىلەن ئېلىشىدۇ ۋە ھېلىقى يولۋاسنى نەيزىلەپ ئۆلتۈرىدۇ. قۇبلايخان قوشۇنلىرى دەريادىن ئۆتۈپ، جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ مۇھىم قورغىنى بولغان ئېجۇنى قورشىۋالىدۇ. ئېلى قايا قورشاۋ ئىچىگە باتۇرلۇق بىلەن بۆسۈپ كىرىپ، موڭغۇل قوشۇنلىرى ئالدىدا ئۈلگە بولىدۇ. ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندا بىر تال ئوقنىڭ بوينىنى يېرىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرىدۇ. بۇ ۋاقىتتا قۇبلايخان ئېلى قايانى 50 سەر كۈمۈچ بىلەن تارتۇقلاپ، قوشۇن ئىچىدە ئۇنىڭ باتۇرلىقىنى ماختايدۇ ھەم «سانغۇن» ئۇنۋانىنى بېرىدۇ.

موڭكۇخان ئۆلگەندىن كېيىن بارلىق موڭغۇل شاھزادىلىرى تەختكە كۆز تىكىشىپ تۇراتتى. بۇ ۋاقىتتا ئوگدايخاننىڭ تۆرتىنچى ئوغلى تاسار قۇبلايخانغا خەت يېزىپ، ئۇنىڭ تېزلىكتە كېلىپ خانلىق تەختكە ۋارىسلىق قىلىشىنى ئېيتىدۇ. ئەمما قۇبلايخان يەنىلا داۋاملىق چاڭجياڭ دەرياسى بويلىرىدا جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. بۇ ۋاقىتتا ئېلى قايا قۇبلايخانغا تەختنى ئۆز ئېلىكىگە ئېلىش، ئاندىن قايتىپ كېلىپ يەنە ئۇرۇش قىلسىمۇ بولىدۇ. ھازىر باشقا شاھزادىلەر تەختكە كۆز تىكىۋاتىدۇ. سىز ئازغىنە جاينى دەپ، ھاياتىڭىزدىكى ئەڭ مۇھىم ئورۇندىن قۇرۇق قالمىسىڭىز...» دەيدۇ. بۇنى ئاڭلىغان قۇبلايخان ئېلى قايانىڭ مەسلىھەتىگە قايىل بولۇپ، قوشۇنلارنىڭ دەرھال شىمالغا چېكىنىشىگە بۇيرۇق بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مىلادى 1260— يىلى 3—ئايدا قۇبلايخان كەيپىڭدە رەسمىي تەختكە ئولتۇرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يۈەن شىزۇ-قۇبلايخان دەپ ئاتىلىدۇ. ئېلى قايا قۇبلايخاننىڭ يېنىدا بىللە بولۇپ، ئاستا-ئاستا موڭغۇللارنىڭ ھۆكۈمرانلار گۇرۇھى ئىچىگە كىرىپ، يۈەن سۇلالىسىنى تىكلەشتىكى تۆھپىكار سانغۇنلاردىن بولۇپ قالىدۇ.

مىلادى 1262—يىلى ئېلى قايا ئەنجىڭ دىۋانبېگى بولۇپ تەيىنلىنىدۇ. شۇ چاغدا ئۇ 36 ياشتا ئىدى.

مىلادى 1265—يىلى ئېلى قايا ئەنجىڭ، خېنەن، داملىڭ ۋە شۇندى قاتارلىق جايلارنىڭ ۋاقىتلىق دىۋان ۋازارىتىنىڭ دىۋانبېگى بولۇپ تەيىنلىنىدۇ. مىلادى 1266—يىلى ئۇ تەپتىش ئەمەلدارى بولۇپ، ئەسكەر يوتكەش دەستىكى بىلەن تارتۇقلىنىدۇ ۋە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىدىكى ئالتە ئۆلكىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى بولىدۇ. مىلادى 1267—يىلى ئېلى قايا دۆلەتنىڭ پەرمانلىرىنى ئېلان قىلىشقا مەسئۇل جارچى-سىلاقچىبەگلەردىن بىرى بولۇپ تەيىنلىنىدۇ.

مىلادى 1268 —يىلى جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى سۇلھىگە كېلىشكە ئۇنىمىغانلىقتىن قۇبلايخان جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى بىلەن قايتا ئۇرۇش قىلىدۇ. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ئېلى قايا باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىقتىن خان تەرىپىدىن ئالدىنقى سەپ ۋەزىيىتىنى خانغا ۋاقتىدا يەتكۈزۈش ھەم قوشۇنلارنى ستراتېگىيە جەھەتتىن ئورۇنلاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ. ئۇرۇش سېپى خان تۇرغان جايغا 800 چاقىرىم يىراقلىقتا بولغاچقا، سەل دىققەت قىلمىسىلا خەتەرلىك ئەھۋال كېلىپ چىقاتتى. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ مۇھىم قورغىنى ھېساپلانغان شاڭياڭ مۇداپىئەسى ئىنتايىن پۇختا بىر جاي ئىدى. بۇ يەرنى جەنۇبىي سۇڭنىڭ مەشھۇر سانغۇنى لۈۋىنخۇەن باشچىلىقىدىكى خىل قوشۇنلار قوغداۋاتقان ئىدى. شۇڭلاشقا يۈەن سۇلالىسى قوشۇنلىرى كۆپ قېتىم ھۇجۇم قىلىپ ئالالماي، ئۇدا بەش يىل تىركەشتى.

بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ئېلى قايا مۇھىم ستراتېگىيەلىك پىلانلارنى تۈزۈپ چىقىدۇ. بۇ پىلانلار قۇبلايخانغا بەك ياراپ كەتكەنلىكتىن ئېلى قايانىڭ دەرىجىسى يەنە بىر بالداق كۆتۈرۈلۈپ، باش ئەمىرلەشكەرلىككە تەيىنلىنىدۇ. ۋە 4000 كىشىلىك «يېڭى قوشۇن»غا قوماندانلىق قىلىدۇ.

مىلادى 1272—يىلى ئېلى قايا پۈتكۈل يۈەن سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، شاڭياڭ شەھرىنى ئىشغال قىلىشقا ئاتلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئەسىر سۈپىتىدە ئېلىپ كېلىنگەن ئىسمائىل، ئەلبەردىن قاتارلىق ئۇيغۇر زەمبىرەكچىلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇيغۇر زەمبىرىكىنى ياسىتىپ، ئاتلىق قىسىملار ھەم زەمبىرەكچى قىسىملارنى بىراقلا ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ ھۇجۇم قىلىش ئارقىلىق ئاۋۋال فەنچىڭنى ئىشغال قىلىدۇ، ئارقىدىنلا ئۇيغۇر زەمبىرىكىنىڭ كۈچ-قۇدرىتى بىلەن شاڭياڭ شەھىرىنىڭ سېپىل قوۋۇقلىرىنىڭ كۆلىنى كۆككە سورۇۋېتىدۇ.

بۇ قېتىمقى زور غەلىبە قۇبلايخاننى قالتىس شاتلاندۇردى. شۇڭا ئۇ جەنۇبىي خىتاي ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى ئېلى قايانى 500 تىزىق پۇل بىلەن تارتۇقلاشتىن تاشقىرى ئۇنىڭغا يەنە مىسران قىلىچ، قىممەت باھالىق تېرە جۇۋا، ئۈنچە-مەرۋايىت قاتارلىق بۇيۇملارنى ئىنئام قىلىدۇ. شۇ قاتاردا يەنە ئۇيغۇر زەمبىرەكچىلىرىدىن ئىسمايىل، ئەلبەردىن قاتارلىقلارنىمۇ 500 تىزىقتىن پۇل ۋە باشقا ماددى بۇيۇملار بىلەن تارتۇقلاپ، ئۇلارنى زۇۋۇرى مەنسەپكە قويىدۇ.

بۇ قېتىمقى زور غەلىبىدىن كېيىن ئېلى قايا 40 مىڭ كىشىلىك زور قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىپ ئېجۇدا قالىدۇ. يەنە بىر قىسىم قوشۇنلار ۋەزىر بايىن باشچىلىقىدا شەرقىقە قاراپ يۈرۈپ، جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ پايتەختى لىڭئەن (ھازىرقى خاڭجۇ)نى ئېلىشقا ماڭىدۇ. بۇ ۋاقىتتا چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىنىدىكى سۇڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى يۈەن سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتقان بولغاچقا، يۈەن سۇلالىسى قوشۇنلىرى ئەگەر تېزلىكتە جەنۇبنى تىنجىتمىسا، بايىننىڭ قوشۇنلىرى ئاھايىتى تاسالا سۇڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنىڭ مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالاتتى. شۇڭلاشقا ئېلى قايا بىر تەرەپتىن تەدبىر قوللىنىپ ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئاساسلىق ئەسكىرىي كۈچى قوغداۋاتقان جياڭلىڭغا يۈرۈش قىلدى.

ئېلى قايانىڭ غەلىبە خەۋىرى خان ئوردىسىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن قۇبلايخان ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، ئۇلارنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ ئۈچ كۈن زىياپەت ئوتكۈزۈپ، كۆڭۈل ئېچىشنى بۇيرۇغان ئىدى. خان يەنە ئېلى قاياغا ئۆز قولى بىلەن خەت يېزىپ، ئۇنىڭدىن رازى ئېكەنلىكىنى، پەخىرلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىش بىلەن بىللە ئۇنىڭغا ئەجدىھا گۈلى كەشتىلەنگەن ۋەزىر ئەزەم كىيىمى، ۋەزىرلىك قالپىقى، ئۈنچە-مەرۋايىت تىزىلغان كىيىم-كېچەك، قاشتېشى، كەمەر، بۇلغۇن جۇۋا، لياۋدۇڭ بۈركۈتى ۋە بىر دانە ئالتۇن جام قاتارلىق نەرسىلەرنى تارتۇق قىلغان ئىدى. خان ئۇنىڭغا يەنە: ئىلگىرى بورا ئۈستىدە ئولتۇرغان بولسىڭىز ئەندى خان-پادىشاھلار ۋەزىرلەر ۋە شاھزادىلەرنىڭ ئارقىسىدىكى جايغا مەخسۇس ئورۇن ياساتقۇزدۇم. ئەندى شۇ جايدا ئولتۇرسىڭىز» دېگەن پەرماننىمۇ چۈشۈرگەن ئىدى. شۇ يىلى ئېلى قايا 46 ياشتا ئىدى.

مىلادى 1286—يىلى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى تىنچىپ، قۇبلايخان دىققەت ئەزىرىنى ھەربىي ئىشلاردىن دۆلەتنى ئۇرۇشقا يۆتكەپ، مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش، خىيانەتچى، پارىخورلارغا زەربە بېرىش ۋە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە كىرىمىنى ئاشۇرۇشقا قاراتتى. شۇ يىلى ئەتىيازدا ئېلى قايا خانبالىققا كېلىپ، ئوردىغا ئۆز خىزمەتلىرىدىن دوكلات قىلدى. بۇ چاغدا قۇبلايخاننىڭ پەرمانىغا ئاساسەن ئوردا يۈەن سۇلالىسى تەۋەلىكىدىكى بارلىق ھەربىي، مەمۇرىي ئورۇنلارغا ئادەم ئەۋەتىپ، بارلىق ئىختىسات ۋە مالىيە كىرىم-چىقىملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشكە باشلايدۇ. شۇ قاتاردا ياۋشومۇ ئىسىملىك ئەمەلدارنى خۇگۇاڭغا ئەۋەتىپ، ئېلى قايانىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدىكى مالىيە كىرىم-چىقىملارنى تەكشۈرىدۇ. ياۋشومۇ ئوردىغا «ئېلى قايا دۆلەت ئىختىسادىنى خوراتقان» دەپ مەلۇم قىلىدۇ. قۇبلايخان بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ: «ئېلى قايا شۇنچە يىللاردىن بېرى بىزگە ئىنتايىن زور ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بەردى. شۇنچە كەڭ زېمىنلارنى دۈشمەن قولىدىن تارتىۋالدى. سۇڭ سۇلالىسىنى تىنچىتىشتا ئۇنىڭ تۆھپىسى ھەممىدىن زور. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ زادى دۆلەت ئىختىسادىنى خوراتقانمىدۇ؟» دېگەن پىكىرگە كېلىدۇ. ئوردىنچى-سىرتىدا بولسا ئېلى قايا توغرىلىق بەس-مۇنازىرە كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ئېلى قايا قۇبلايخان بىلەن ئايرىم سۆزلىشىپ، ياۋشومۇنىڭ تۆھمەت-شىكايەت قىلىشى پۈتۈنلەي كۆرەلمەسلىك، سۇيىقەست قىلىپ زىيانكەشلىك قىلىش ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندىن كېيىن قۇبلايخان ياۋشومۇنى قاماپ قويۇشقا بۇيرۇدى...

...

ئارزۇدىن تۇغۇلغان «ئارزۇ»

خەلقىمىز مەنپىيىتى يولىدىكى ئىزگۇ ئىشلىرىمىزنىڭ بىرى- كېيىنكى ژىللاردا «ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ مۇۋاپپىيەقىيەتلىك نەشىر قىلىنىۋاتقانلىقىدۇر. مەزكۇر ژۇرنال دەسلەپكى سانىدىن باشلاپلا خەلقىمىزنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ تەشنالىقىنى بېسىپ، ئۇلارنىڭ سۆيۈملۈك مۇلكىگە ئايلىنىشقا ئىرىشىپ كېلىۋاتىدۇ. دەسلەپكى دەم تۇۋۇش پەيتلىرىدىن ھازىرقى ئىشەشلىك قەدەم بېسىشىغا ئوتۇۋاتقان ژۇرنالنىڭ پائالىيىتى ۋە كەلگۈسى ئىستىقبالىغا ئىنتىلىش پىلانلىرى ھەققىدە گېزىتخانلىرىمىزنى ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە قىلىش مەخسىتىدە ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرىنىڭ ئورۇنباسارى، شائىر ساۋۇتجان نادىرىي (مەمەتقولوۋ) بىلەن بولغان سوھبىتىمىزنى دىققىتىڭلارغا تەۋسىيە قىلىۋاتىمىز.

— ئانا تىلىمىزدا ئەدەبىي، بەدىئىي ۋە ئىجتىمائىي، سىياسىي مەسلەكتىكى بۇ ژۇرنالنى نەشىر قىلىش قانداق ھاياتىي ئېھتىياجىدىن تۇغۇلغان؟

— مەلۇمكى ئانا تىلىمىزدا بىرەر ژۇرنال چىقىرىش خەلقىمىزنىڭ كوپ ژىللاردىن بېرى قول يەتكۈزەلمەي ژۈرگەن ئارمانلىرىنىڭ بىرى بولغان. كوممۇنىستىك ئىتتىپاق چاڭگىلىدا ياشاپ كەلگەن يەتمىش ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت جەريانىدا بۇ مەخسەتتە زىيالىلىرىمىز ئۈزلۈكسىز مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا مۇراجەت قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، بىراق ئۇ تەلەپلەر ھاكىم مۇتلەق تۈزۈم ئەمەلدارلىرىنىڭ ئېتىۋارىدىن چەتتە قېلىپ كەلدى. شۇ ئوتكەن دەۋر ئىچىدە قىسقا ۋاقىتلىق بىر- ئىككى ژۇرنال نەشىر قىلىنىدىدە، ئۇلارمۇ مەلۇم بانە- سەۋەپلەر تۈپەيلى ئۆمۈرى كوتالىق بىلەن يېپىلىپ قالدى. ژۇرنال بىزگە سۇ ۋە ھاۋادەك كېرەك، بولۇپ كەلگەن. سەۋەۋى ھاياتىمىزنىڭ ھەممە ساھالىرىنى يورۇتۇش ۋەزىپىسى ئۈستىگە ژۈكلىنىپ قالغان ئىككى گېزىتىمىزنىڭ، ئەلۋەتتە خەلقىمىزنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى كلاسسىك ۋە ھازىرقى دەۋر ئەدەبىياتىنى يورۇتۇپ بېرىش مۇمكىنچىلىكىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. ھازىرقى دېموكراتىيە، ئاشكارىلىق شارائىتىدىمۇ بۇ ئىزگۇ ئارمىنىمىز ئومۇميۈزلۈك يۈز بەرگەن ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار تۇمانى ئاستىدا قالدى. ئەندىكى نۆۋەتتە پەقەتلا خەلقىمىزنىڭ كۈچى ۋە قوللاپ- قۇۋۋەتلىشىگە تايىنىپ، ئۆز مەبلىغىمىز ھېساۋىغا ژۇرنال چىقىرىش ئىستىكى تۇغۇلدى. قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ سابىق بىرىنچى كاتىۋى، ئاتاقلىق جەمىيەت ئەرباۋى، شائىر ئولژاس سۇلېيمېنوۋ بۇ تەلۋىمىزنى پەقەت مۇشۇ يول بىلەنلا ھەل قىلىشىمىز مۇمكىنچىلىكىنى ئېيتىپ، شۇنداقلا يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ژۇرنالنى تەسىس قىلىش ئورگانى بولۇپ، ئۇنى مەنىۋىي جەھەتتىن قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. دەسلەپكى قەدەملەردە كوپلىگەن زىيالىلىرىمىز، يازغۇچى- شائىرلىرىمىزدا خەلق كۈچىگە تايىنىپ چىقىرىلماقچى بولۇۋاتقان ژۇرنالنىڭ تەغدىرىگە شۈبھىلىنىش ئەھۋاللىرىمۇ يۈز بەرگەن ئىدى. ئەينە شۇ تەشۋىشلەر ئىلكىدە ھېچ ئەرسىسىز داق يەرگە تۇرغۇزۇلماقچى بولۇۋاتقان ھەشەمەتلىك بىنامىزنىڭ ھۇلى قۇرۇلۇشقا باشلىدى.

— دەسلەپكى تەشكىللەشتۈرۈش پەيتلىرىدە ئىشنى نېمىدىن باشلىدىڭلار؟

— ئەلۋەتتە، ئىشىمىزنى مەخسەت- مۇددىئامىزنى خەلقىمىزگە يەتكۈزۈشتىن باشلىدۇق. مەن ئالدى بىلەن تەتۈر تەغدىر بىلەن كويۇپ ژۈرگەن مەردانە خەلقىمىزنىڭ بۇ خۇسۇسىدىكى مۇراجىتىمىزنىڭ ماھىيىتىنى مۇناسىپ ھىس قىلىپ، بۇ نىيىتىمىزنى قوللاپ- قۇۋۋەتلىگەنلىكىنى چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلەن تىلغا ئالغۇم كېلىدۇ. پانفىلوۋ ناھىيەسى كالىنىن نامىدىكى كولخوزنىڭ رەئىسى ئازات مەشۇروۋ بۇ خەيرىلىك ئىشقا دەسلەپكىلەردىن بولۇپ، 100مىڭ سوم ئىئانام بەردى. جامائەتچىلىك ئارىسىدىن بىزگە ھىسداشلىق بىلدۈرگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا قوشۇمچە ئۆز ياردەملىرىنى سەپلەپ ئاخىرى ژۇرنالنىڭ بىرىنچى سانىنى چىقىرىشقا مۇۋاپپەق بولدۇق. ئۇيغۇر ناھىيەسى تىپوگرافىيەسىنىڭ باشلىغى ھوسمانجان غاپپاروۋ مۇمكىن قەدەر ژۇرنالنى كوپ چىقىمسىز چىقىرىپ بېرىشكە چوڭ ياردەم قىلدى. ئۇنىڭ بىرىنچى سانىنىڭ نەشىر قىلىنىپ، ژۇرنالخانلىرىمىزنىڭ ياخشى ئىنكاسلىرىغا ئىگە بولغانلىقىمىز، شۇنداقلا موسكۋا، سان- پېتربۇرگ شەھەرلىرىدىكى رۇس ئالىم، يازغۇچىلىرى، قازاق ۋە باشقا قېرىنداش مىللەتلەر ئەدىپلىرىنىڭ بىزگە يوللىغان سەممىي تەبرىكلىرى ئىشىمىزنى دادىللىق بىلەن داۋاملاشتۇرۇشىمىزغا مەدەت بەردى. شۇنىڭدىن بېرى 1991- ژىلنىڭ ئوكتەبر ئېيىدىن باشلاپ ھازىرغىچە ژۇرنالىمىزنىڭ 5 سانىنى چىقىرىپ خەلقىمىزگە يەتكۈزدۇق.

— ژۇرنالنىڭ ئالغا قويغان مەخسەت يونىلىشىگە مۇۋاپىق ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىياللار ھەققىدە توختىلىپ ئۆتسىڭىز.

— ژۇرنال چىقىرىشنى قولغا ئېلىشتىكى ئاساسىي مەخسەتلىرىمىز خەلقىمىزنىڭ قېدىمىلىككە ئىگە بولغان تارىخىنى مۇمكىنچىلىكنىڭ بارىچە ئىنچام ھالەتتە بولسىمۇ يورۇتۇش، ھازىرقى ئەۋلاتلىرىمىزغا كومۇلۇپ قېلىشقا ئوتۇۋاتقان ئۇنىڭ ئېتنوگرافىيەلىك تۇرمۇش ھالىتىنى جۇملىدىن مىللىي مەراسىملىرى، ئۆرپ- ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنى جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. شۇنداقلا ئالەمشۇمۇل ئاتاقتا ئىگە بولغان بۈيۈك مۇتەپەككۇر ئالىملىرىمىز، كلاسسىك شائىر- يازغۇچىلىرىمىزنىڭ نادىر ئەسەرلىرى، زامانىۋىي ئەدەبىياتىمىز ئۈلگىلىرىنى تونۇشتۇرۇشقا، قىسقىسى خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىي دۇنياسىنى بېيىتىدىغان ماتېرىياللارنى بېرىشكە قارىتىلدى. ئەينە شۇ مۇددىئامىزنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشىمىزدا بىز دەسلەپ كوپلىگەن قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدۇق. قولىمىزدا ئۇنداق ماتېرىياللار يوقنىڭ ئورنىدا ئىدى. شۇڭلاشقا ئالىم، ئەدەبىياتشۇناس، يازغۇچى- شائىرلىرىمىزغا مۇراجەت قىلدۇق. تەھرىرات خادىملىرىمىز بەزى بىر رۇس، خىتاي تىللىرىدا چىققان مەنبەلەرنى ئاختۇرۇپ، ئۇلاردىن ھاجەتلىك ماتېرىياللارنى ئىزدەشتۈردى.

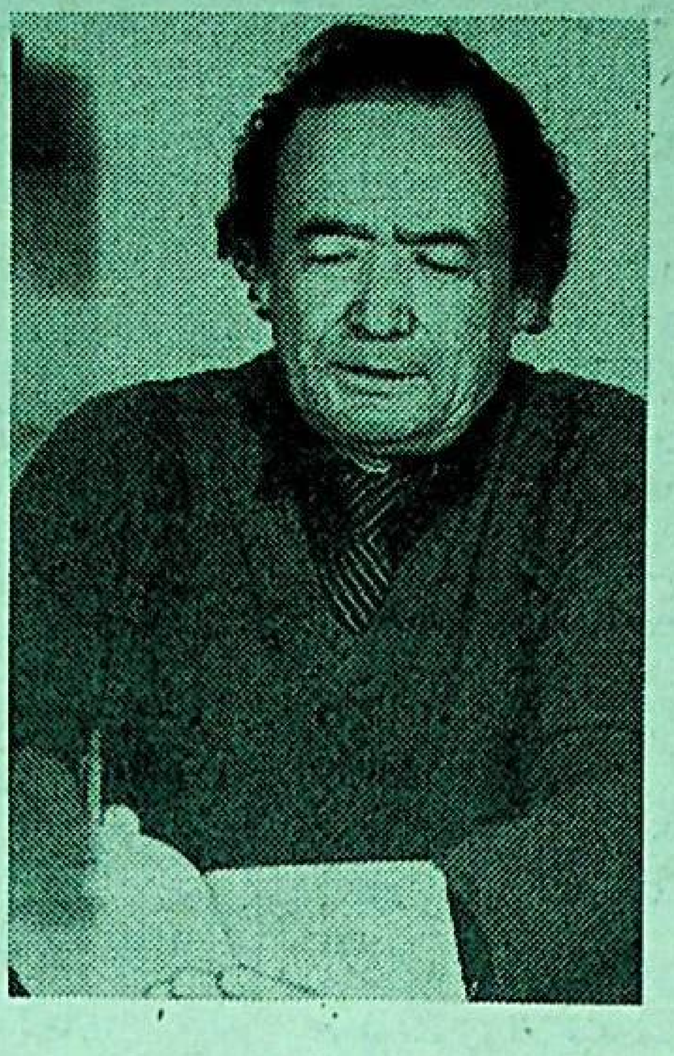

ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار ئۈستىگە ژۈكلەنگەن بۇ ئىزدىنىشلىرىمىز بوشقا كەتمەي، ئاخىرى يېتەرلىك ماتېرىياللار جەمخۇرىسىغا ئىگە بولدۇق. شۇ تېرىقىدە يورۇتۇلىدىغان ماتېرىياللار ساھالىرى كوپەيتىلىپ، ئاخىرقى سانلىرىمىزدا 32 تۈرلۈك رۇبرىكا ئاستىدا ماتېرىياللار بېرىپ كېلىۋاتىمىز.

— بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللار دائىرىسىنى كېڭەيتىش مەخسىتىدە كىرگۈزۈلۈۋاتقان ئەڭ ئاساسلىق ساھالار قايسىلار؟

— ئىشىمىزغا ئىجادىي يانداشىش بىلەن كېيىنكى سانلاردا تەرجىمە ھال سەھىپىسى ساھاسى ئېچىلدى. ئۇنىڭدا كوزگە تۇتقان مەخسىتىمىز؛ خەلقىمىز تارىخىدا مەڭگۈ ئوچمەس يورۇق يۇلتۇز بولۇپ پارلاپ تۇرىدىغان نامايەندىلىرىمىزنىڭ تەرجىمە ھالى ۋە قىسقىچە ئىجادىي پائالىيىتى بىلەن ژۇرنالخانلىرىمىزغا مەلۇماتلار بېرىش كوزلەنگەن. بۇ يونىلىشتە مەھمۇت قەشقەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپلار توغرىلىق ماتېرىياللار بېرىلدى. نۆۋەتتە ئەينە شۇ مەخسەتتە ئىپارخان، سادىر پالۋان، نازۇگۇم ۋە باشقىمۇ نامى تىلىمىزدا يادلىنىپ ژۈرسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ شانلىق ھايات يولى توغرىلىق كوپچىلىك كىشىلەر تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس شەخسلىرىمىزنىڭ ھاياتى ۋە تەرجىمە ھالى تونۇشتۇرۇلىدىغان بولىدۇ. يەنە بىر شۇنداق ساھا- رۇبرىكىلىرىمىزنىڭ بىرى- ئانا ۋەتىنىمىزدىكى شەھەرلىرىمىزنىڭ قېدىمىي بەرپا بولۇش تارىخىدىن باشلاپ بۈگۈنكى ھالىتىگە بولغان جەريانلىرىنى تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولماقتا. ئۇنىڭدىن تاشقىرى بۇ مەنبەلەر ئۇيغۇرلار توغرىلىق نېمە دەيدۇ، نادىر مىراسلىرىمىز، بىناكارلىق سەنئىتى ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن ساھالاردا ماتېرىياللارنى تۇراقلىق بېرىپ تۇرۇشنى قولغا ئالدۇق.

— ژۇرنال ئىچىدە «ئاق تېرەك، كوك تېرەك» ناملىق بالىلار ژۇرنالىغا ئورۇن بېرىپ كېلىۋاتىسلەر. بۇ خەلقىمىز ھاياتى ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ماتېرىياللارنى مۇمكىن قەدەر كوپىرەك بېرىشتە يېتىشمەسلىك، قىسىنچىلىق تۇغدۇرمامدۇ؟

— مەلۇمكى بىزنىڭ كېلەچەك ھاياتىمىزنى داۋاملاشتۇرغۇچى مىراسخورلىرىمىز ھازىرقى پەرزەنتلىرىمىزدۇر. كېيىنكى ژىللاردا بالىلىرىمىزنى ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇتۇش ئىشىغا كۆڭۈل بۆلۈنۈشكە ئۇلۇپ، بىر قەدەر مۇۋاپپىيەقىيەتلەرگە ئېرىشىۋاتىمىز، بۇ كۈنلەردە ژىگىرمە مىڭدىن ئارتۇق بالىلىرىمىز ئۆز ئانا تىلىدا بىلىم ئېلىۋاتىدۇ. لېكىن ئۇلار ئۈچۈن نەشىر قىلىنىۋاتقان بىر گېزىت ياكى ژۇرنالىمىز يوق. كوپلىگەن باشقا خەلقلەر بالىلىرى ئالدىدا ئۇلار ئاتا- كامچىلىغى ئەمەس، لاكىن كامچىلىغىنىڭ دەردىنى تارتىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنى ئەزەردە تۇتۇپ ژۇرنال ئىچىدە بۇ ژۇرنالنى بېرىپ كېلىۋاتىمىز.

— ژۇرنال چىقىرىشنىڭ ئىختىسادىي مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا قانداق چارە- تەدبىرلەر قوللىنىۋاتىسلەر؟

— كوپ قىيىنچىلىقلار بىلەن دەم تۇرغۇزۇۋالغان ژۇرنالىمىزنىڭ كەلگۈسى تەغدىرى پەقەت ئىختىساتقا، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ ئۇنىڭغا يار- يولەك بولۇشىغا باغلىق. ئۇنى چىقىرىشقا دەسلەپ كىرىشكەن ۋاقىتتىكى تونىسىنى 2مىڭدىن ئالغان قەغەز نەرقىنىڭ ھازىر 20مىڭغا كوتىرىلىپ، باسما خىزمىتىنىڭ توختاۋسىز ئورلەۋاتقانلىغى، ئىش ئورنىدا پايدىلىنىۋاتقان بولۇمنىڭ ئىجارە ھەققىنىڭ نوسۇپ كەتكەنلىگى ۋە باشقىمۇ سەۋەپلەر ئۈستىمىزگە ئېغىر قىيىنچىلىقلارنى ژۈكلەۋاتىدۇ. لېكىن خەلقىمىز بۇنى چۈشىنىپ، ئۇ ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ چىقىشتا بىزگە يولەك بولىدىغانلىغىغا كوز يەتكۈزىۋاتىمىز. ئوتكەن ئىككى ژىلدا بىزگە خەلقى تەغدىرىگە كويۇندىغان كوپلىگەن ئېگىلىك رەھبەرلىرى ياردەم قىلىپ كەلدى. ئۇيغۇر ناھىيەسى، ئاقسۇ يېزىسىدىكى «ئەمگەك» كولخوزىنىڭ رەئىسى ھاكىم مۇسايېۋ، چېلەك ناھىيەسى «ماياك» تاماكا سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى توختاخۇن مەمەتوۋ، «ئاسى» تاماكا سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى ئىمىنجان ناسىروۋلار شۇلار جۇملىسىدىندۇر. ئۇلارغا بىز ژۇرنال تەھرىراتى خەلقىمىز نامىدىن مىننەتدارلىق ئېيتىمىز. ئەينە شۇنداق قوللاش تەشەببۇسى بىلەن كارخانىلار باشلىقلىرى، ئايرىم شەخسلەردىن ئۈزلۈكسىز ئىئانام كېلىپ چۈشمەكتە. ياركەنتتىن تۇرسۇن سىمەتوۋ 70مىڭ، چېلەكتىن ئابدۇمىجىت ئابدۇللايېۋ، نۇرەخمەت ئابدۇللايېۋلارنىڭ ھەر بىرى 100مىڭ سومدىن، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيەتگە ھەمكارلىشىش كېڭىشىدىن پولات تالىپوۋ 50مىڭ سوم، ياۋروپا- ئاسىيا بىرلەشكەن مەھكىمىسىنىڭ دىرېكتورى دىلشات ئۆز تۈرك 500مىڭ سوم ئىئانە قىلدى. مۇكەررەم توختىيېۋا (تاشكەنت) بىزگە خەيرىلىك بىلدۈرۈپ، ھەر ئايدا 100مىڭ سومدىن ئەۋەتىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ شېپاكار خەلقپەرۋەر ئايالدىن بىز چەكسىز مىننەتدار، ئۇنىڭدىن باشقا قولدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئىسىم شەرىپىنى ژۇرنالىمىزدا ئېلان قىلىپ كېلىۋاتىمىز.

قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدا ژۇرنال پائالىيىتى ھەققىدە جامائەتچىلىك بىلەن ئۇچرىشىش ئۆتكۈزگىنىمىزدە چۈشكەن خالىسانە ياردەم، ژۇرنال تەھرىراتىمىز نامىغا ئېيتىلغان سەممىي ئىنكاسلار، پىكىر- تەكلىپلەر بىزدە خەلقىمىز يولەك بولۇپ تۇرغاندا ژۇرنالىمىز ھاياتىنىڭ كوتا بولمايدىغانلىغىغا يەنە بىر قېتىم ئىشەنچ تۇغدۇردى.

— جامائەتچىلىك ئارىسىدا ژۇرنالنى تارقىتىشنى قايسى يول بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتىسلەر؟

— تەھرىراتىمىزغا ژۇرنالىمىز خېرىدارلىرى پات- پاتلا تېلېفون قىلىپ، ژۇرنالنى تاپالماي ژۈرگەنلىكىنى، ئۇنى قانداق ئېلىشنىڭ يوللىرىنى سوراشىدۇ. ئالاقە خىزمىتىنى پايدىلىنىپ، ژۇرنالنى يازدۇرۇپ ئېلىشنىڭ ناھايىتى كوپ ئىختىسادىي چىقىمنى تەلەپ قىلىدىغانلىغىنى نەزەردە تۇتۇپ بىز باشتىلا ئۇنى جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى جان كويەرلىرىمىزنىڭ ياردىمى ئارقىلىق تارقىتىشنى يولغا قويغان ئىدۇق. شۇندىن بىرى جاي- جايلاردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرى، ئاكتىۋىستلىرىمىز بۇ ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنداق جان كويەرلىرىمىز ھەر بىر ناھىيە يېزىلاردا ئوتلاپ سانىلىدۇ.

— ژۇرنالنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىن سىرت چەت ئەللەردە تارقىلىشى ۋە ئۇ يەرلەردىكى تەسىر دائىرىسى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟

— بىز تەغدىر قىسمىتى بىلەن ھەر تەرەپكە چېچىلىپ كەتكەن خەلقىمىزنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ بىرلىگىنى ئويلاشتۇرۇش، ئۇلاش ئۈچۈن مۇمكىن قەدەر ژۇرنالنى كەڭەرەك دائىرىدە تارقىتىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتىمىز. ئۇنىڭ سانلىرىدىن بىر نەچچە يۈزى ئوزبەكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان جۇمھۇرىيەتلىرىگە ئەۋەتىلىپ كېلىۋاتىدۇ. سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، تۈركىيەدىكى قېرىنداشلىرىمىزغىمۇ ژۇرنالىمىزنى يەتكۈزۈپ بېرىۋاتىمىز.

«ئارزۇ»نى ئارزۇلايدىغان ئۇ يەرلەردىمۇ دوست- غەمخورچىلىرىمىز كوپ. ئابدۇغوپۇر ئەمىن ھاجى، ھۈسەيىن قارى ئىسلامىي، رەخمەتۇللا تۈركستانى، قۇربان ئابدۇللا قارى ھاجى، ئابدۇقادىر ئەخمەت ھاجى، مەھەممەت قاسىم ۋە باشقىمۇ موتىۋەر زاتلار شۇلار جۇملىسىدىندۇر. ئۇلار ژۇرنالىمىزنى ئوقۇپ، بىزنى مەنىۋىي ماددىي جەھەتتىن قوللاپ كېلىۋاتىدۇ.

— «يېڭى ھايات» گېزىتى تەھرىراتى كەلگۈسى ئىش پائالىيىتىڭلاردا غەلىبىلەرسىرى يەنىمۇ ژۇقۇرى پەللىگە كوتىرىشىڭلارغا تىلەكداشلىق بىلدۈرىدۇ.

— رەخمەت، تەلۇڭلار ئىجاۋەت بولسۇن. سىلەرگىمۇ ئۇتۇقلار يار بولغاي. كەلگۈسىگە ئىشەنچىمىز خەلقىمىزنىڭ ئۆز ژۇرنالىغا بولغان ئېتقادىسى ۋە خەيرىخاھلىقىغا باغلىق. بىز ژۇرنال خادىملىرى ئىشنى سوزگە ئايلاندۇرماي، ئەكسىنچە سوزنى ئىشقا ئايلاندۇرۇپ، ئۈستىمىزگە ژۈكلەنگەن ۋەزىپىمىزنى شەرەپلىك ئادا قىلىشقا بار كۈچ- غەيرىتىمىزنى سەرىپ قىلىمىز. ئالدىمىزغا قويغان ئەڭ يۈكسەك مەخسىتىمىزمۇ شۇ.

سوھبەتنى ژۈرگۈزگەن س. ئىسكەندەرىي.

شېئىرىيەت سەھىپىسى

تاشپولات ئىكرامى

كېلەر كۈن مۇنولوگى

بوۋام قەشقەرىينىڭ تىلى بار مەلدە،
يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ دىلى بار مەلدە،
ئوقۇپ ئەشئارلىرىدىن كامالغا يەتتىم،
ئۇلار بەرپا قىلغان سولماس گۈلشەندە!
تارىخىم- زامالدەك بىپايان ئۇزۇن،
ئاڭا ئاددى مىسال يېزىقىم «ئۇرخۇن».
«رمىڭ ئۈيدەك» سەنئەتنى قولدا ياراتقان
ئەجدادىم ئوتكەنغۇ خىسلىتى ئۇرغۇن.
سەنئىتىم گۈلتاجى ئون ئىككى مۇقام،
سېھرىدە دىللارنى ئەيلەپ كېلەر رام،
شۇ ژۇتمەس سازىمغا ئولمەس تىل پۈتكەن.
ئو، خەلقىم، بىر ئومۇر قىلاي ئېھتىرام!
خاقانلار خاقانى دېسەم موبۇلچۇر،
قەلبىمدە تاشقىنلار ئىپتىخار، غۇرۇر،
شۇلارنىڭ نەسلىمەن ئەسلىدە، بىلسەڭ،
تىلىمغۇ- تۈركىيدۇر،
مىللىتىم ئۇيغۇر!...
ئۇيغۇرلۇق شەنىگە چۈشەرمەستىن داغ،
ئەجدادىم ئوتكەندى كۈرىشىپ ھەر چاغ.

بىر قولغا ياي تۇتۇپ،

بىر قولغا كەتمەن،

سەھرالار قوينىدا ياراتقان گۈلباغ.
گۈلبىغىم- ئۇ مېنىڭ ئۇيغۇرىستانىم،
ئازىيە ئۈززە بىر يېشىل بوستانىم.

تەرىپىڭ يازسىمۇ قالچە شاھ شائىر،
تۈزەلمەس پۈتمىگەن دەرتلىك داستانىم!
ئىپارخان مەرت قىزىڭ،
مارس ساتىمغان،
ئالۇگۇم،

مايسىمغان ھەم ئىچ ياتىمغان.
شۇم رەقىپ قۇزغۇنلا ئەگمەي بېشىنى،
چېلىشىپ كۆرەشتە ئاسىڭ يادلىغان.
چايقالدى يېشىگىدىن ئىلى ھەم تارىم،
سېنى دەپ قوزغالدى سادىر سەردارىم.
بىر مۇددەت ھە شۇلدا،
يەقەت بىر مۇددەت،
ھەل بولغان دىلدىكى ئەھدۇ- قارارىم...
شۇ كۈلدىن باشلانغان ھە، سۇئاللىقىم،
ئوتۇلۇپ قالغاندى جەسۇر جالالىقىم.
دوستقا- دوست،
دۈشمەنگە بېشەيقەت بولۇپ،
چىقىمىغان ئىدىغۇ ھېچ ياماللىقىم.
غېنى ئات چاپتۇرۇپ چىققاندا قاشتىن،
زالىملار قالچىسى ئايرىلدى باشتىن.
قەيسەرلەر قولدا چېپىلغان باشلار،
كوپ ئىدى سايدىكى دومىلغان تاشتىن.
دەرىخا،
كاڭ ئىكەن تەغدىر- قىسمىتىڭ،

كوپ ئوتمەي سوكۇلدى يەنە دىل قىتىلىڭ.
مۇقەددەس نامىڭنى بەدنام قۇزغۇن،
سىنجاڭ دەپ ئاتالد يېڭىچە ئىتىلىڭ.
ۋەتەنا- دەپ كوكسىنى كېرىپ تۇرغاللاق
ئېتىلدى شۇم ئوقتا قالچە ئوغلاللار.
ئېتىلدى،

چېپىلدى،

كېسىلدى باشلار،
دارلارغا ئېسىلدى نى شىرغورالار.
سېنىڭدىن ئالدى يات شۇنداق ئەتتىنى،
ئۆزىچە چاقىلدەك بولدى قەتتىنى.
دېگىدەك ۋمانا كور خارابە قىلدىم،
ئۇيغۇرنىڭ قېدىمىي شەھەر- كەتتىنى،
گۈلشەندە ئېچىلغان گۈللىرىڭ سولۇپ،
قۇزغۇنلار قوينىڭغا كەتكەندە تولۇپ.
ئاھ، ياقا يۇرتلارغا يول ئالدى ئاخىر،
كوزىگە ياش ئېلىپ، مۇساپىر بولۇپ.
ھە، مەلغۇ كورمىدىم مۇلدا ياماللىق،
دوستلىرىم تىلەيدۇ دايىم ئامانلىق،
بۇ ئەھدىم تۇپەيلى بەختىم كۈلسىمۇ،
ژۇرىمەن ژۇرىكىم بولۇپ ئارمانلىق.
كوزۇمگە تىزماستىن ئاجىزلىقتىن ياش،
ئارمىنىم بار دەيمەن ئادەملەر ئوخشاش.
ئارمىنىم- كوكسىگدە ئۇيغۇرىستانىم،
ئېھ، كۈلۈپ، نۇر توكۇپ پارلىسا قۇياش!
پارلىسۇن!
ئەركىنلىك سېرى ئۇ بىزنى چارلىسۇن،
بېغىدا بۇلبۇللار خەندان سايرىسۇن،
مۇراتقا يەتكەندە تەشنا ژۇرەكلەر،

خۇماردىن چىققىچە كۈلۈپ يايرىسۇن.
ئەشۇ كۈن كېلەرمۇ،
بولارمۇ يېقىن،
بۇ ھىستىن تاشقىنلار دىلدا زور ئېقىن.
كۈتكەن كۈن كېلدۇ،
مېنىڭ خەلقىمنىڭ
قەھرىدىن چاقنىسا بىر كۈنى چېقىن!
شۇ كۈنچۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم مەن،
شۇ كۈنچۈن دىلىمغا بىر ئوي سالدىم مەن.
رويايقا چىقارمۇ ئىزگۈ ئارمىنىم،
دەپ چىكىش ئويلارنى ئويلاپ ئالدىم مەن.
ئالدا بار تاغ- داۋان،
ئېخى ئوتمىگەن،
ئالدا بار ئوتكەللەر،
ئېخى كۈتمىگەن.
ئالدا بار،
شۇ بۇيۈك ئىزگۈ ئارمانغا
ئاپىرار كورۈكمۇ ئېخى پۈتمىگەن!
پۈتمىگەن كورۈكنى پۈتكۈزۈش مۇمكىن،
پۈتمىگەن ئىشلارمۇ پۈتىدۇ بىر كۈن.
پەقەت سەن بۇ كۈلنى،
بۇ كۈلنى ئېلىم،
مېنىڭدەك تەقەززا ئىلكىدە كۈتكىن.
كۈتكەن كۈن كېلدۇ،
بولۇپ ئىنتىزار،
شۇ كۈلنى بىر كۈتۈپ ئالايلى بېدار!
شۇ كۈلدىن باشلىنار دوستۇم، بىر ئومۇر
بىز تەشنا كۈتكەن ئۇ مەڭگۈلۈك باھار!...
بار بىردە كۈتۈشكە ئىرادە- تاقەت،
كۈتۈشتە سىنلار سويگۇ- ساداقەت.
«سەۋرىنىڭ تېگىنى ئالتۇن» دەيدۇ ئەل،
شۇلدا كۈلۈپ باقار بىزگە سائادەت!
شۇ كۈنچۈن قولۇمغا ئېلىپ مەن قەلەم،
(دىلىمدا گەر ئېخى بولسىمۇ ئەلەم)
شۇ كۈتكەن كۈن ئۈچۈن يېزىشقا داستان،
بىر شائىر ئوغلۇڭدەك ئىچكەيمەن قەسەم!

ئىبرايىت ئىسلام

يېڭى شېئىرلار

ئۈگەنىمىم

ئۆگەنگەندىم مەغرۇر، ئادىل ياشاشقا،
دەۋر مارشى بىلەن قەدەم تاشلاشقا.
كويدۇرۇپ كۈل قىلىپ كونا ئىللەتنى،
گوزەل ھايات سەھىپىسىن باشلاشقا.
ئۆگەنگەندىم ھەق- ناھەقنى ئايرىشقا،
بەل باغلىدىم خەلقىم ئۈچۈن كوپ ئىشقا.
ئەل- يۇرتنى سويمىگەنلەر گەپ سېتىپ،
كېرەك چاغدا چۈشەلمەيدۇ چېلىشقا...

ھايات

ئېھ ھايات، سېنى سويۇپ قالغىنىم راست،
سەن بەرگەن ئىلھام تارىن چالغىنىم راست.
تۇزەڭگە بەرگەنلىرىم ئازدۇر، بىراق،
سېنىڭدىن كوپ نەرسىنى ئالغىنىم راست.
تورىلىپ، قانچە- قانچە داۋان ئاشتىم،
ھارسامۇ چوققىلارغا مەن ياماشتىم.
ئەگىشىپ ياخشىلارنىڭ ئارقىسىدىن،
ھەزەر قىپ، يامانلاردىن ژىراق قاچتىم.
كوپ كوردۇم ساخاۋىتىڭ، ھىممىتىڭنى،
ئىزدىدىم ھىممەتلەردىن قىممىتىڭنى.
ئۇ ھايات، يېتىش ئۈچۈن سۇرئىتىڭگە
بىر نەپەس توختاتمىدىم دىل ئېتىمنى...

ئومۇر قانۇنى

مانا مېنىڭ ئاق ئارىلدى چېچىمغا،
ئەپسۇس، قىزلار كەلمەس بولدى قېشىمغا.
ماڭلىيىمنى چىرماپ ئالدى قورۇقلار،
بۇ- ژىللاردىن خاتىرىدۇر يېشىمغا...
بەلكى ئۇ غەم- تەشۇىشلەرنىڭ بەلگۈسى،
پەرزەنتلىرىم- ھاياتىمنىڭ كەلگۈسى،
مېنىڭ باسقان ئىزلىرىمنى ئومۇردە
كېلەر دەيمەن شۇ پەرزەنتنىڭ كورگىسى.
ئومۇر سۈردۈم ئاسان يولنى ئىزدىمەي،
چېلىشلاردا يېڭىپ مەلمۇ ئىچكەن مەي.
خەلقى ئۈچۈن جېنى پىدا ئوغلۇمغا،
چىدىمايمەن «مەڭۈلگە ئېز يەت!» دېمەي.

ئىلى دەرياسى

بۇ دەرياغا قارسام،
ژۈرىكىم ئوت ئالىدۇ.
ئىچسەم ئوچۇم سۈيىنى،
تەشنالىقىم قانىدۇ.

ھەر تامچا سۇ- يۇرت مېھرى،
قۇۋۋەت بېرەر بىلەككە.
بۇ دەريانىڭ شاۋقۇنى
قاراڭلارا بىلەكچە...

ئىلى دەريا شاقىراپ،
كۈيىمىزگە كۈي قوشار.
يوللىرى ئۇنىڭ ئۇزاق،
تاغ، ئىدىر، چوللەر ئاشار.
چۈنكى ئۇنىڭ تومۇرى
ئانا يۇرتقا تۇتاشقان.
ئۇنىڭ شوق دولقۇنلىرى
نۇر بىلەن قۇچاقلاشقان.
ئىلى، سەن- يەرنىڭ قېنى،
ئانا يۇرتنىڭ سالىمى.
قۇۋۋەتلىك دېخان ئېنى،
ئېتىز، بېغى، بارىگى.
ئىلى- دالا تىرىگى،
ئىككى ئەلنىڭ كورۈكى،
جوشقۇنلاپ ئۇرۇپ تۇرغان
ئۇيغۇرۇمنىڭ ژۇرىگى.

ئورگىلەي

يۇلتۇز كەبى چاقناپ تۇرغان
كوزلىرىڭدىن ئورگىلەي.
سويگۇ ئوتىن ئوچەرمىگەن
سوزلىرىڭدىن ئورگىلەي.
سېنى كورسەم خوشاللىقتىن
بېشىم كوككە يېتىدۇ.
بۇ شاتلىقىم قان- قېنىمغا
تاراپ سىڭماي كېتىدۇ.
ژۇرىكىمدە بۇلبۇل كەبى
سايرىشىڭدىن ئورگىلەي.
پەرىشتەدەك بىر ھۆر كەبى
قاش- كوزۇڭدىن ئورگىلەي...

ئىگار
(مەسنەۋىي)

بىر گوزەلنى كوردۇم مانا كويدى ھامان بۇ ژۇرەك،
گۈلىستان باغ ئىچرە ئەلدى ئېچىلاي دېگەن پورەك.

بەك ياراشقان بۇ گوزەلگە كىرپىكى ھەم قاشلىرى،
تولغىنىپ چۈشكەن بېلىغا ئىككى ئورۇم چاچلىرى.

ئاي دېسەڭ دېگۈلچە بار، ئۇ ياكى بىر چولپانمىكىن،
ئاڭ سەھەر بۇلبۇل ساداسى ياڭرىغان بوستانمىكىن.

ھەر كۈلى كورسەم ئىگارنى ھوسنىگە تويماسمىدىم،
ئەۋرىشىمدەك بويلىرىغا تىل ئۇمار بولماسمىدىم.

✽ ✽ ✽

بايلىق دەمسەن،
بايلىق مەلدە بولمىغان.
تاپقان پۇلنى دوستلىرىملا قويمىغان.
باي بولسىمۇ روھى ئەسلى گادايىنىڭ
بۇ ھاياتتا بىرەر دوستى بولمىغان.

ئۇيغۇرمەن

تاش قوپۇرۇپ باغ ياراتقان گاڭ مەيدىلىك ئۇيغۇرمەن،
تەرلەر توكۇپ بايلىق تاپقان دەستىخانلىق ئۇيغۇرمەن.
شەپقىتى بار نۇر ئانامنىڭ قېنى بار بۇ تومرۇمدا،
شۇڭا ھەردەم مەغرۇر ژۇرگەن پاك ۋىجدانلىق ئۇيغۇرمەن.
مېھمان ئۈچۈن قول قوشتۇرۇپ، بارىم قالماس ئويۇمدە،
بوسۇغىدا ئوزەم تۇرسام، كەلگەن مېھمان تورۇمدە.
چاق- چاق سوزگە ھەۋەس قىلىپ تۇنى- كۈنگە ئۇلايمەن،
ئوتتۇز ئوغۇل، قىرىق قىزدا مەشرەپ كورگەن ئۇيغۇرمەن.
ئىشلە دېسە، باش كوتەرمەي قارا تەرگە چوكىمەن،
كۈتكىن دېسە، غىزا يېمەي، تۈن- كېچىدە كۈتىمەن.
چىن ئامەتنى ئەمگىكىمدە، بىلىكىمدە كورۇمەن،
چۈشلىرىمنى ياخشىلىققا ئورۇپ ژۇرگەن ئۇيغۇرمەن.
بىلىپ قويغىن ئۇيغۇر، سەنمۇ بۇ دۇنيانىڭ ئېگىسى،
تەغدىرىڭنى، ھاياتىڭنى بار قىلغۇچى چىڭ كۈچى.
ساڭا بىر كۈن كۈلۈپ چىقار تەلىيىڭنىڭ قۇياشى.
ساۋاقلارغا تەن بېرەلمەي كويۇپ- پىشقان ئۇيغۇرمەن.
ھەسرەت ژۇتۇپ، چىداپ بېرىپ، باش ئەگمىگەن ئۇيغۇرمەن،
نە- نە سىناق، ئالداشلارغا بوي بەرمىگەن ئۇيغۇرمەن.
ئوز سوزۇمدە تۇرۇ پقانچە قىيىن قىستاق، چېلىشتا
قەسەم يادقاسادىق بولۇپ، مىقتەك تۇرغان ئۇيغۇرمەن.

تەكلىپ

ھىممىتىگە يارىشا ھۆرمىتى

مەرتلىك قەلبىنىڭ بۈيۈك پەزىلىتىدۇر. كىمدە شۇ پەزىلەت بار ئىكەن، ئۇ مەغرۇرلانسا ئەرزىيدۇ، دەيدۇ كونىلار. مەغرۇرلانسا ئەرزىيدىغان مەردانىلىق بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىزدا كۆپ بولدى. نى- نى دانالار ئۆتتى. نى- نى ئەللامىلار خەلقى ئالەمنى تاڭ قالدۇردى. ئۇلار پىكىرلىك ئادەملەرنىڭ بەرھايات بولۇپ قېلىشىنىڭ بىردىن- بىر ئامىلى- ئۆزىدىن كېيىن ئۆلمەيدىغان بىرەر ئىز قالدۇرۇش لازىم، دېگەن بۈيۈك مەۋقە مەيدانىغا چىقتى.

«بۈيۈك ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئەجرى بىلەن ئۆزىگە شۇنداق ھەيكەل ئورنىتىدۇكى، ئۇ ھەيكەل قۇياش قانچە تۇرسا، شۇنچە تۇرىدۇ...» مانا شۇنداق كەلگۈسىنى، خەلقىنى ئويلىغان ساخاۋەت ئىگىسى، ئون توققۇزىنچى ئەسىردە ياشاپ ئۆتكەن ۋېلىۋاي يولداشپۇتۇر. ئۇ تارىختىكى مەشھۇر ئۇيغۇر پەرزەنتلىرى قاتارىدا تىلغا ئېلىنىدۇ. سەۋەبى، ئۇنىڭ ھاياتىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەتكەن ھىممىتى ئۆزىنىڭ ماھىيەت ئېتىبارى بىلەن ناھايىتى قىممەت ۋە خەلقىمىزنىڭ تەۋەررۈك روھىي مۈلكىدۇر.

ئۇھىممىتى شۇكى، ھازىر ياركەنتكە بارغان ھەر قانداق يولۇۋچى شەھەر ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان ھەشەمەتلىك بىنانى بىر بىرىپ كۆرمەي كەتمەيدۇ. ئېگىز قەد كۆتىرىپ تۇرغان بۇ بىنا قانداقتۇر بىر مۇقەددەس سېھرى بىلەن ھەر قانداق مېھمان ياكى زىيارەتچىنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ. شۇ پەيتتە ھەر كىم ھەر خىل ياخشى ئىنكاسلارنى ئېيتىشمۇ تەبىئىي. شائىرلار بولسا ئۇنى مۇنداق دەپ كۈيلەيدۇ.

...ھە، ياركەنت مەدرىسى ھەققىدە ئېيتساق،

ئۇ دۇردانىدىن تىزىلغان مونچاق.
مەن شۇندا كۆپ خىيال سۈرىمەن،
دەرەقلەر ئۆگدەشكەن تۈۋىدە تاڭدا.
بەستىگە بىزىدە ياقسام مەن ئاستا-
بوكۆمنى ئارقامدا كورۈمەن.
-بۇ قانداق بىناكىن،قانداق ئىمارەت،
ئېيتىسچۇ قېرىلار قىلىپ ئىجازەت-
ۋۇجۇدۇم كۆپ سىرغا چوكىدۇ.
-بۇمۇ؟ھە،بۇ بىنا چىن ھۇنەر كۆزى،
ياغاچ بولۇپ قاتقان ئەۋدات
ئۇ ئۆزى-
تۈگىمدۇ سىرىنى، تۆكىدۇ...

توككەن سىرىدا چەك يوق بۇ مەدرىسنى، پۇتكۇل خەلقى ئالەم بىلىدۇكى، ئۇنى ۋېلىۋاي يولداشپۇ سالغۇزغان. ئەۋزىلى، بۇ ئادەتتىكى مەدرىسە ئەمەس. ئۇ ئەسىردىن كۆپ ۋاقىت داۋامىدا بىر مىقسىز تىك تۇرىدۇ. گۈل كەبى چىرايلىق ئىشلەنگەن نەچچە مىڭلىغان ياغاچ دانىلىرى بىر- بىرىگە شۇ قەدەر،چاپراس كەلتۈرۈلگەنكى، ئۇنىڭ سىرىنى شۇ زامانىنىڭ ئۇستىلىرى ئۆزلىرى بىلىشى مۇمكىن... شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا قارايسىزدە، ئويلىنىسىز- ھە، بۇ بىنا ئەقىل ۋە ماھارەت مەھسۇلاتى. ئەسىرلەر بويى تەجرىبە ۋە ئىلمىي ئاساستا ئىسپاتلانغان فىزىكىلىق قانۇن- قائىدىلەر ھەقىقىتى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇ ئون توققۇزىنچى ئەسىردىن بىزگە قالغان تارىخىي مەدەنىي يادىكارلىق. مۇرەككەپ مىمارچىلىقنىڭ جانلىق ئانسامبىلى!

ئەندىكى ئاساسى مەخسەت- مۇددىئا؟ ۋۇقۇرىدا قەيت قىلىنغىنىدەك، ھەر خىل ۋەزىيەت، دەۋرلەر ۋە تارىخى شەخسلەر ئۆتتى. لېكىن ئۇلارنىڭ بىسىم كۆپچىلىگىدە كەينىدە ئەۋلات ئۈچۈن بىرەر دىققەتكە ئەرزىگىدەك ئىز قالدۇرۇش نىيىتى بولمىدى. ياكى بەزىلەر ئۇ خىل چۈشىنىشتىن مەھرۇم بولدى. ھاللىق شەخسلەر دۇنياسى بىھۇدە چېچىلىپ، خۇددى ئۆزلىرىگە ئوخشاشلا، بىمەنا پۈتتىدە، ئورنى- نىزىدىن ۋۇتتى...

مانا موشۇ نۇقتىنى ئەزەردىن ۋېلىۋاينىڭ ئېقىدىسى بىز ئۈچۈن بېپاھا. ئۇ ژىراقنى كۆزلەپ، يۈكسەك روھىي ئېتىقات جەھەتىدىنمۇ، مەشھۇر يادىكارلىقنى بەرپاقىلىشتىنمۇ ئۇلغارئويى ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. ئەتىجىدە ئەڭدىشى يوق مەزكۇر مەدرىسنى سېلىپ كەتتى. مەدرىسە ھازىر ياركەنت تەۋەسىنىڭ ئەڭ قىممەت ئاسارە-ئەتىقىلەر دەرگاھىغا ئايلاندى. داڭقى ژىراقلارغا مەلۇم بولدى.

مانا موشۇ ئىزگۈلۈكتىن خۇلاسە شۇكى،بۇ قەدەر مەزمۇت مەنائاغا ئىگە ئىز قالدۇرغان ئەۋدات ئۆزىگە مۇناسىپ مىننەتدارلىقىمۇ سازاۋەر بولۇشقا ئېگىش. دېمەك، بۈگۈن بىزمۇ ۋېلىۋاي يولداشپۇنىڭ راپاۋىتىگە جاۋابەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئەبەدىيلەشتۈرىدىغان بىرەر ئامىل- ۋاستىنى رويابقا چىقىرىشىمىز كېرەك. مېنىڭچە ياركەنت ئەھلى ئۈچۈن بۇ تەس ئەمەس. يەنى مەزكۇر شەھەردە كەڭ ۋە باياشايەت كوچىلار كۆپ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۆزىگە لايىق ئامىغىمۇ مۇھتاج ھەتتا. ئەينە شۇ كوچىلارنىڭ بىرىگە (مۇمكىن بولسا، ئەشۇ مەدرىسە جايلاشقان كوچىنىڭ ئۆزىگە) ۋېلىۋاي يولداشپۇنىڭ ئامىنى بېرىش مۇسۇلمانچىلىق بىلەن ئادەمىيلىكنىڭ ئالدىدىمۇ، ئۆتكەن ۋە كەلگۈسى تارىخ ئالدىدىمۇ ناھايىتى دۇرۇس ۋە سۇۋاپلىق- ئىنساپلىق ئىش بولار ئىدى! ئۇ موتىۋەر ئىنسان ئىسمى شۇ كوچىغا، خۇددى ھەشەمەتلىك مەدرىسە ياركەنتكە يارىشقاندەك يارىشىپ تۇرار ئىدى.

ئويلايمەنكى، بۇ خالىسانە نىيەتكە ياركەنت تەۋەسىنىڭ مەمۇرىيىتى بىلەن سېخى دىل خەلقى بىر ئېغىزدىن پىكىرداشلىق بىلدۈرىدۇ.

ساۋۇتجان نادىرى،

«ئارزۇ» ژۇرنالى باش مۇھەررىرىنىڭ ئورۇنباسارى. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى يازغۇچىلار ئىتتىپاقى مۇكاپىتىنىڭ ساھىبى.

گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى
تۇرسۇن ھاجى قۇربانى:

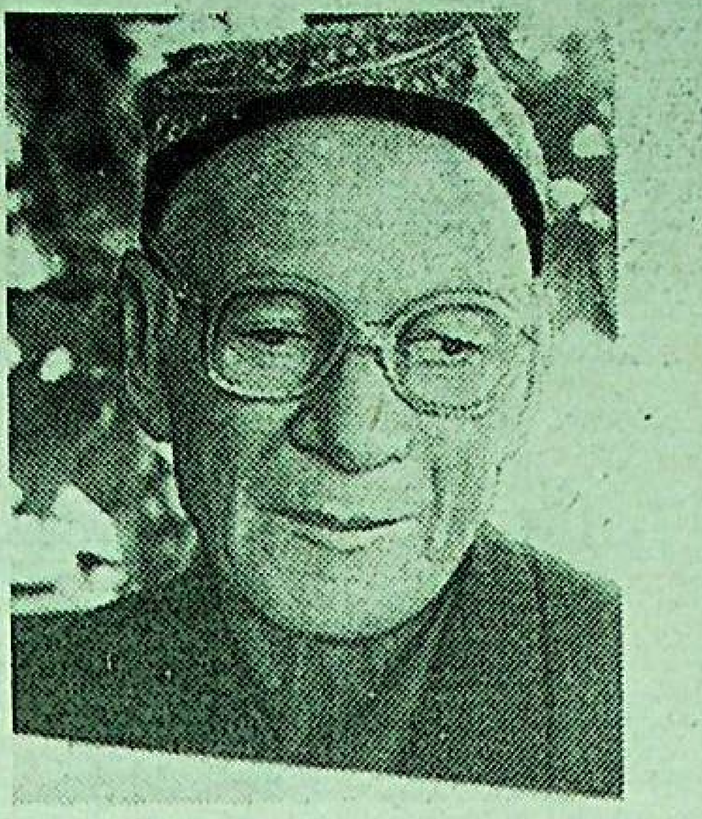

قەلبىمىزدىن سۆيۈپ...

بىز گېزىتلىرىمىز بىلەن دىدارلاشقاندىن باشلاپ زور مەنىۋىي كۈچكە ئائىل بولدۇق. مىللىتىمىزنىڭ ئېھتىياجى بولغان سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىزگە ھەر ژىلى مۇشتىرى بولۇشۇمدىن تاشقىرى قىرغىزستاننىڭ ئالامېدىن ناھىيەسىدىكى قېرىنداشلىرىمنىڭمۇ تولۇق يېزىلىپ، پايدىلىنىشىغا كۈچ قوشۇپ كەلدىم. شۇنداقلا قېرىنداشلىرىمنىڭ ھەر ساھادا قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرىنى گېزىت سەھىپىلىرىگە يېزىپ، يورۇتۇپ تۇردۇم.

گېزىت ماقالىلىرى چارەك ئەسىردىن بۇيان مىسكىن قەلبىمىزنى يورۇتۇپ، ئۇسسۇلۇغۇمىزنى قاندۇرۇپ، بىزنى توغرا يولغا باشلاپ كەلدى. بولۇپمۇ كېيىنكى ژىللاردا ۋەتىنىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ ھۆرلۈك، ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن گوھەردىن ئارتۇق موھىم ماتېرىياللارنى، ئەدەبىي، مەدەنىي يادىكارلىقلىرىمىزنى، شانلىق تارىخىمىزنى، شۇنداقلا رەسۇلللانىڭ ھەدىس، دىنى ئەھكاملىرىنى داۋاملىق بېرىپ كەلگەنلىكتىن گېزىتىمىزنى تولىمۇ قىزىقىپ ئوقۇۋاتىمىز. «يېڭى ھايات» ئۆزىمىزنى، بالا- چاقىمىزنى تەربىيىلەشتە بىزنىڭ تەربىيە قورالىمىزغا ئايلاندى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ بىر ئۇسخىسىنى يوقاتماي، ساقلاپ كېلىۋاتىمىز. چوڭلار «يېڭى ھاياتنى» ئوقۇساق، تورت ئوغلۇم «ئۇيغۇر ئاۋازىنى» ئوقۇيدۇ.

ئۆتكەندە گېزىتىمىزنىڭ خەلىققە قىلغان مۇراجىتىگە جاۋاۋەن «يېڭى ھاياتقا» قاتاردىن قالماي، ياردەم- ئەئانە قىلغان بولسامۇ، كۆڭلۈم ھېچ خاتىرجەم بولماي، بالىلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، يەنە يار- يۆلەكتە بولۇشنى نىيەت قىلدۇق. بىز پېنسىونېر، ئايالىم ھەلىمەم ھاجىم بىلەن 1000سوم، بالىلىرىم يارمۇھەممەت- زەينەپبۇۋى 500سوم، ئۇرمۇھەممەت- تۇرسۇناي 500سوم، ئازات- رەشىدەم 500سوم، ئىنجات- رەنا 500 سوم، شوھرەت- تۇرغۇناي 500سوم، پەرھات- لالىخان 500سوم، تاشكەنتتىن كەلگەن مېھمان ئىنىمىز ئوسمانجان قۇربانىي 500سوم، جەمئىي 4500سوم پۇلنى ئاز بولسىمۇ مەتبۇئاتىمىزنىڭ گۈللىنىشىگە ئىشلىتىشىڭلارنى ئۆتۈنۈپ سوراپ ئەۋەتتۇق. ئاز بولسىمۇ كۆپكە تاۋا بىلەرسىلەر.

قىرغىزستان ئالامېدىن ناھىيەسى.

ئېلىپبەنى ئۆگۈنىمىز

ئېلىپبە

جـ ـجـ ـج ج

ج+ا=جا ج+ۇ=جۇ

جاي	جە- رەن	جەمـ...
جوپ	جا- مال	جۇمە...
جان	جى- رىم	جايا...
جىق	جۇر- ئەت	جايىپ...

قەشقەر باغلىرىدا ئەنجۈر، ئانار كۆپ. غۇلجا باغلىرىدا...
كۆپ. ئادىلجان جىرىم تىكتى. مەجىت مەجلىسكە قاتناش...

جـ ج بىزنىڭ باغدا ئەنجۈر پىشتى.

58

چـ ـچـ ـچ چ

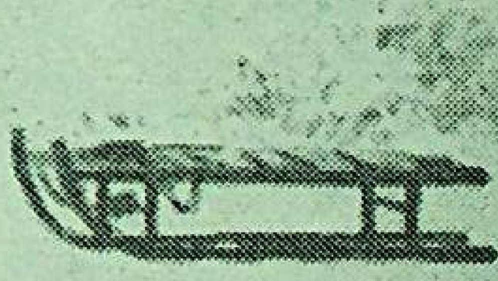

چ+ا=چا چ+ە=چە

چاي	چى- لەك	ئاچقۇچ
چەم	چاق- ماق	تېچلىق
چاچ	پى- چاق	كوچاۋك
چاق	چۇ- مۇچ	غۇنچەم

ئايبېك تىرىشچان بالا. چىمەن ئىشچان قىز. يالقۇن
ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولدى. دىلبەر چىۋەر قىز.

ئۇچقۇن چانا ياسىدى. چ چ

59

ئالتە كۈنلۈك ئالەم

خىتاي ساقچىلىرى تىبەت پايتەختى ئۈستىدىن ئازارەت ئورناتتى

خىتاينىڭ تىبەت ئاۋتونوم رايونىنىڭ پايتەختى لخاسىنىڭ مەركىزىدە تەشۋىشلىك جىمجىتلىق ھوكۈم سۈرمەكتە. كوچىلارغا قوراللىق پاترۇللار قويۇلغان. بۇ يەردە ئىككى كۈن ئۇدا خىتايغا قارشى نامايىشلار داۋام قىلدى.

بېيجىندىكى رەسمىي ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى تا ھازىرغىچە تەرتىپسىزلىكلەر توغرىلىق ھېچ قانداق خەۋەر بەرمىگەنلىكتىن، چەت ئەل ژۇرناليستلىرى لخاسىدا بولغان تۇرىستلارنىڭ بايانلىرىغا ئاساسلىنىشقا توغرا كەلمەكتە. ئەندى ئۇلار بولسا، بىر- بىرىدىن پەرىق قىلىدۇ. بەزى مەلۇماتلار بويىچە نامايىشقا 3- 4 مىڭ ئادەم، ئەندى يەنە بىر مەلۇماتلارغا قارىغاندا مىڭغا يېقىن ئادەم قاتناشقان. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى شەھەردە 13 ئايلىق مۇددەتكە ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولغان. 1989- ژىلى مارتتىن باشلاپ، مۇنداق مىقياستىكى كوتىرىلىشلەر بولمىغان.

يەنە بىر ئەرسىمۇ روشەن: نامايىشلار بېجىننى قىيىن ئەھۋالغا ئېلىپ كەلدى. ئەگەر ئىسيانلار قاتتىق قول بىلەن باستۇرۇلمىسا، ئۇ چاغدا ئۇلار يەنە پارتلىشى ۋە باشقا شەھەرلەرگە تارقاپ كېتىشى مۇمكىن. چۇنكى تىبەتلىكلەرنىڭ كەيپىياتى يېتەرلىك دەرىجىدە ئېنىق نامايەن بولدى. خىتاي سودىگەرلىرى بىلەن ھۆنەرۋەنلىرى بارغانسىرى كوپلەپ ئۇلارنىڭ ئولكىسىگە كوچۇپ كېلىۋاتقانلىقىغا نارازى بولۇپ، تىبەتلىكلەر: «خىتايلار، تىبەتتىن چىقىپ كېتىڭلار!» دەپ ۋاقىرىدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئادەملەر توپى بىلەن بىللە ماڭغان بۇددا مۇناخلىرى خىتايلارنىڭ پىۋوخانىلارنى يېپىشنى، «يەرلىك ياشلارنى بۇزۇۋاتقان» پاھىشىۋازلارنى شەھەردىن ھايداپ چىقىرىشنى تەلەپ قىلدى.

قىسقىسى، ھە دېگەندە ئوزۇق- تولۇك باھالىرىنىڭ ئوسۇشىگە قارشى نارازىلىق سۈپىتىدە باشلانغان بۇ نامايىش، شۇنىڭدىن كېيىن ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئۈچۈن خوۋۇپلۇق سىياسىي تۈس ئالدى. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، بېجىن ئاممىۋى تەقىپلەش ھەرىكەتلىرىدىن ئوزىنى تۇتۇشنى خالىغان بولار ئىدى. بېجىننىڭ نۇقتەئىينەزىرىدىن، بولۇپمۇ ھازىرقى پەيتتە، ئاقىش كونگرېسسى ۋە پرېزىدېنتى خىتاي ئۈچۈن سودا ئىمتىيازلىرىنى ئۇزارتىش توغرىلىق مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقان، ئەندى خەلىق ئارا ئولىمپىيادا كومىتېتى پات ئارىدا 2000- ژىلى بېجىندا ئولىمپىيادا ئوتكۇزۇشكە بولغان ئىلتىماسىنى قانائەتلەندۇرۇش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىدىغان چاغدا ئاممىۋى تەقىپلەش ھەرىكەتلىرى ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەس.

ئەگەر 80- ژىللىرى ئەسكەرلەر بىلەن قوراللىق ساقچىلار نامايىشلارنى ئوق ئېتىش قورالىنىڭ ياردىمى بىلەن باستۇرۇپ كەلگەن بولسا، بۇ قېتىم ئۇلار ئادەملەر توپى ئۈستىدىن بىر قەدەر سىۋىلىزاتسىيەلىك ئۇسۇللار بىلەن نازارەت ئورنىتىش ماھارىتىنى نامايەن قىلدى. ئۇلار پەقەت كوزدىن ياش ئاققۇزىدىغان گازنى ئىشقا سالدى. كىمدۇ بىرىنىڭ ئولتۇرۇلگەنلىكى توغرىلىق مەلۇماتلار ئىسپاتلانمىدى.

لېكىن لخاسىدىكى بەزىبىر ۋاقەلەر بېجىننىڭ سىياسىتىگە ئېغىر زەربە بەردى. چۇنكى ئۇنىڭ سىياسىتى ئەمەلىيەتتە يەرلىك ئاھالىغا ياخشى پۇل تېپىشقا ئىمكانىيەت بېرىپ، ئۇنىڭ دىققىتىنى ئوز تەغدىرىنى ئوزى ھەل قىلىش مۇئەمماسىدىن چەتكە بۇراشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ يولنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ھالدا، خىتاي ئاخىرقى ژىللىرى تىبەتكە ھەر قانداق باشقا ئولكىگە قارىغاندا ئاھالىنىڭ جان بېشىغا چىقىپ ھېساپلىغاندا ئۇرغۇن مەبلەغ ئاجراتتى. بۇ كۈچ چىقىرىش بېكار كەتمىدى: ھازىر چوڭ شەھەرلەر ئوزۇق- تولۇككە ۋە ئەڭ كېرەكلىك تاۋارلارغا نىسبەتەن ئېھتىياجى قاندۇرۇلغان. لېكىن يالغۇز بۇنىڭ بىلەنلا مەسىلە ھەل بولمايدىدە...

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ،
«ئىزۋېستىيە».
بېيجىن.

خىتايدا پۇل پاخاللىشىش خوۋۇپى بارمۇ؟

«خىتاي دۇنيادا ھەممىدىن چاپسان تەرەققىي ئېتىۋاتىدۇ ۋە پات ئارىدا ئەڭ باي مەملىكەتكە ئايلىنىدۇ»،- دېدى 38 ياشلىق بېجىنلىق مۇئەللىم ۋاڭ گۇاڭ. ئۇنى خىزمەتداشلىرى- رۇس تىلى ئوقۇتقۇچىلىرى خوشاللىق بىلەن قوللاپ- قۇۋەتلىدى. بىزگە قانداق ئىسلاھاتلار كېرەكلىكى توغرىلىق ئاددىي ئويۇشتۇرۇلغان مۇنازىرىدە ۋاڭنىڭ دەلىلى ھەقىقەتتىمۇ تالاشسىز ئىدى. بىز كىچىكىنە رېستورانىدا مۇنازىرىنى داۋاملاشتۇردۇق. سوھبەت ئاخىرىدا، تاماق ھەققىنى تولەۋېتىپ، ۋاڭ: بۇنىڭدىن بىر ژىل ئىلگىرى بۇ يەردە تاماق ئىككى ھەسسە ئەرزەن تۇرغانلىقىنى مەيۇسلۇك بىلەن ئېتىراپ قىلىشتىن ئوزىنى تۇتالمىدى. ئەندى مائاش بولسا 273 يۈەن بولغان بولسا، شۇ پېتىچە قالدى. فىلولوگ ۋاڭ ئوزىنىڭ شاتلىغى ۋە مەيۇسلىگىنىڭ بىر تومۇردىن پەيدا بولىدىغانلىقىنى زادىلا چۈشەنمەيتتى.

خىتاي پۇلىنىڭ پاخاللىشىش سۈرئىتىنى رۇبلى قىممىتىنىڭ ھالاكەتلىك چۈشۈپ كېتىشى بىلەن ھېچ قانداق سېلىشتۇرۇپ بولمىسىمۇ، خخجنىڭ يېتەكچى ئىختىساتچىلىرىنىڭ بىرى ۋۇ جىنلىيان يېقىندا مەملىكەت ئادەتتىن تاشقىرى پۇل پاخاللىشىش گىرۋىگى ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ئاگاھلاندۇردى. رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بېيىلقى ژىلىنىڭ دەسلەپكى ئۈچ ئېيى ئىچىدە خىتاينىڭ 35 چوڭ شەھىرىدە يېۋەنىنىڭ سېتىۋېلىش قابىلىيىتى 15،7 پروتسېنت تۆۋەنلەپ كەتكەن- بۇ 1989- ژىلىنىڭ بېشىدىن باشلاپ بولۇپ كورۇلمىگەن دەرىجىدىكى ئەھۋالدۇر.

ئىختىساتنى ھەقىقەتەنمۇ دۇنيادا ئەڭ چاپسان سۈرئەت بىلەن ئوسۇۋاتقان- ئوتكەن ژىلدا بۇ سۈرئەت 12،8 پروتسېنتنى تەشكىل قىلغان بىر ۋاقىتتا بوھران توغرىلىق بۇ پاراڭلار قەيەردىن پەيدا بولغان؟ خخج دولەت كېڭىشىنىڭ مەسلىھەتچىسى ۋۇ جىنلىيان ھەممىنىڭ ئەيىپكارى جايلاردىكى بازار مۇناسىۋەتلىرى جەريانلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ تەرەققىي ئېتىشى ۋە باشقۇرۇشنىڭ بيۇروكراتىك سىستېمىسى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ- قارشىلىقلاردىن ئىبارەت دەپ قارايدۇ. مەركىزىي ھوكۈمەت ئىسلاھاتلارنى چاپسانلىتىشقا بولغان يولنىڭ نەتىجىلىرىگە مەز بولۇپ، مەركىزىي ھوكۈمەت بانكىلارنىڭ قەرىز بېرىشلىرى ئۈستىدىن نازارەتنى ئاجىزلاشتۇردى. ئاقىۋەتتە ئۇلارنىڭ كولەمى ئۈچتىن بىر ھەسسە دېگىدەك كوپىيىپ كەتتى. جەنۇبنىڭ ئولكىسى بويىچە ھەر بىرى ئوزىگە مەخسۇس ئىختىسادىي زونا قۇرۇشقا باشلىغان ئولكىلەر ئۇرغۇن قەرىزلەرنى ئالغان. كاپىتال قۇرۇلۇش كولەمى بىردىنلا 40 پروتسېنت ئوسۇپ كەتكەن. ھېچ نەرسە بىلەن بەكىتىلمىگەن ئاخچىنىڭ كوپلەپ چىقىرىلىشى پايدىلىق كىرىدىتلارغا (قەرىزلەرگە) قولدىن كېلىشىچە ياردەم بېرىدىغان ئەمەلدارلار ئاپپاراتىنىڭ پارىخورلىغى، تىجارەت ئىشلىرىغا شەخسىي جەلىپ قىلىنىشى (ستاتىستىكا بويىچە، ھەر ئۈچىنچى خىتاي ئەمەلدارى قوشۇمچە ئىش بىلەن بەنت بولۇپ، كوپىنچە بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئوزلىرىنىڭ خىزمەت ئەھۋالىدىن پايدىلىنىدۇ) بىلەن مۇرەككەپلەشتۇرۇلگەن. يەنە 11 مىللىاردقا يېقىن ئامېرىكا دوللىرى زىيان تارتىپ ئىشلەۋاتقان دولەت سېكتورىغا سەرىپ قىلىنغان، ھوكۈمەت ئۇنى ئەينە شۇنداق ئۇسۇل بىلەن ساقلاپ قېلىشقا تىرىشماقتا. دولەت سېكتورى بۇنىڭغا «مىننەتدارلىق» سۈپىتىدە ئامبارلارنى ھېچ كىمگە كېرەك بولمىغان مەھسۇلاتلار بىلەن تولتۇرۇپ، ئەينە شۇنداق رېكوردلۇق سۈرئەت بىلەن نىسبەتسىزلىكنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئۇنىڭ نەتىجىسىنى روشەن كورۇۋېلىش مۇمكىن: ئوتكەن ژىلى يازدىن باشلاپ ئاخچىنىڭ كوپلەپ چىقىرىلىشى بېسىمى ئاستىدا بازاردا يېۋەن دوللارغا نىسبەتەن ئۈچتىن بىر ھەسسە چۈشۈپ كەتتى.

ھوكۈمەتنىڭ مالىيە ئورگانلىرى، خىتاي ئىختىساتچىلىرىنىڭ باھاسىغا قارىغاندا، مۇنداق شارائىتتا ئوسۇۋاتقان بيۇدژېت خىراجەتلىرىگە ئامالسىز ھالدا لەزەر تاشلاپ، كولىچە ھەرىكەت قىلماقتا. ئۇلار ئارمىيەنى، مەكتەپلەرنى، ئاغرىقخانىلارنى مۇستەقىل ھالدا ئاخچا تېپىشقا دەۋەت قىلىپ، ئوزلىرىدىن جاۋابكەرلىكنى ساقىت قىلماقتا. ھازىر مەۋجۇت سېلىقلارنى ئوستۇرمەكتە ياكى پۇل پاخاللىشىشنى تىزگىنلىمەي، ئوز ئېقىمىغا قويۇپ بەرمەكتە. مۇنداق ئەمەلىياتنى داۋاملاشتۇرۇش، ۋۇ جىنلياڭنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ئىختىسادىي قالايمىقانچىلىققا ئېلىپ كېلىدۇ.

ئەتىمالىم، 1 مىللىون خىتاي مىللىونېرى ئۇنىڭ بىلەن تامامەن كېلىشمەسلىگى مۇمكىن. ئەگەر مەتبۇئاتقا ئىشەنگەن بولساق بۇ مىللىونېرلار ئىختىسادىي ئىسلاھاتلار مېۋىسىدىن باشقىلارغا قارىغاندا ياخشى پايدىلانغان. لېكىن ھازىر مەملىكەت ئاھالىسىنىڭ ئارانلا 5 پروتسېنتى ھەقىقىي گۈللىنىشنى قولغا كەلتۇردى. قالغانلىرى، ئەگنى پۇتۇن ۋە قوسىقى توق بولسىمۇ، لېكىن باياشەتچىلىكتە ياشىمايدۇ. خىتاينىڭ مىللىارد ئاھالىسىنىڭ بېسىم كوپچىلىگىنى تەشكىل قىلىدىغان دېھقانلار ۋە شەھەر ئاھالىسى ئوتتۇرىسىدا پەرىق ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇرىدۇ. دېھقانلارنىڭ جان بېشىغا چىقىپ ھېساپلىغاندا، كىرىمى شەھەرلىكلەرنىڭكىگە قارىغاندا ئۈچ ھەسسە ئاز. 35 مىللىون خىتاي ئاچارچىلىق گىرۋىگىدە تەڭپۇڭ تۇرغان ھالدا ھەر كۈنى دېگىدەك بىر بۇردا نان ئۈچۈن كورەشنى داۋاملاشتۇرماقتا. ئۇلار ئۈچۈن قىممىتى چۈشۈۋاتقان يېۋەن قاچىدىكى ئازلاپ كېتىۋاتقان گۈرۈچ بىلەن باراۋەردۇر.

يېقىندا خىتاينىڭ خەلىق بانكىسى خىتايلارنىڭ ئوزلىرىنىڭ توپلىغان ئاخچىلىرىنى ئامانەت كاسسىلىرىدىن ئالماسلىققا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن، شەخسلەرنىڭ ئامانەت پۇللىرى بويىچە تولىنىدىغان ژىللىق ئوسۇمى 9 پروتسېنتقىچە ئاشۇرۇش توغرىلىق ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا زايوملارنىڭ نەرقى 10 پروتسېنتقىچە ئوستى. ئاخىرقى ۋاقىتلار ئىچىدىكى ھوكۈمەتنىڭ بۇ ئەڭ چوڭ پۇل پاخاللىشىشقا قارشى چارىلىرى رىيال ئەھۋال بىلەن سېلىشتۇرغاندا كىچىكىپ قالغاندەك ۋە يېتەرلىك ئەمەستەك كورىنىدۇ. مۇنداق چولتىلىقنى چۈشەندۇرۇش تەس ئەمەس- خىتاي رەھبەرلىگى ھازىر قىيىن ئەھۋالدا تۇرىدۇ. ئىنفلەتسىيە ھارارىتىنى تۇشۇرۇپ پەسەيتىش ۋە ئىختىساتنى سوۋۇتۇش دېمەك ئەمەلىيەتتە ئىختىساتنىڭ ئوسۇش سۈرئىتىنى پەسەيتىش، يەنى مۇھىم سىياسىي كوزىرنى قولدىن چىقىرىش، ھازىر مۇئەللىم ۋاڭ گۇاڭنى شۇنچىلىك ئىلھاملاندۇرۇۋاتقان، ئەندى شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە يۈزلىگەن مىللىون خىتايلارغا ئوپتىمىزمنى ۋە پات ئارىدا باياشەتچىلىككە ئۇمۇت قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتقان غالىبىيەت بايرىغىنى سەل تۆۋەن چۈشۈرۈش دېگەن سوز. ئەندى ئىختىساتنى ئۇنىڭ بىلەن باغلىق بولغان باھالارنىڭ ئەينە شۇ پۇلنىڭ پاخاللىشىشى ۋە قايناق پېتىچە قالدۇرۇش ئوت كېتىش خوۋۇپىنى ئېلىپ كېلىدۇ. ئەق ئوسۇشى 1989- ژىلى باھار ۋە ياز پەسلىدە يۈز بەرگەن پاجەلىك ۋاقەلەرگە ئايلانغان ئاممىۋى نارازىلىقنىڭ ئاساسىي سەۋەپلىرىنىڭ بىرى بولغانلىقىنى تېخى ھېچ كىم ئۇنتۇپ قالغىنى يوق.

ئاندرېي كاپانسكوۋ،
«كومسومولسكايا پراۋدا».
بېيجىن.

گورنىي- گىگانت مەھەللىسىدىكى قورۇۋان ھېيت نامىزىدىن كورۇنۇشلەر.
د. يۇسۇپوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

قازاقستاننىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە ياشاۋاتقان بىر توپ ئەل ئاغىنىلىرى ئوزبەكىستاننىڭ چىرچىق شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلغان قېرىنداش بۇرادىرى

ئەلى ھەسسىم ئوغلى دەشتخوجايېۋنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق- تۇققان، قومى- قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى ئا. قاسىمى

يېڭى ھايات
480044، ئالمۇتا،
ئىپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8- قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر مەھەممەت- ئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ

تېلېفونلار: مۇھەررىر- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، سەياسىي- ئىجتىمائىي بولۇم 81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى- 06-86-33.

زاكاز (3632) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь). индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
يىل
12 - ئىيۇن
شەنبە
№23
(3677)
ئەركىن باھا

ھەپتىلىك گېزىت

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ توختامى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ يېنىدا دۆلەت سىياسىتى بويىچە مىللىي كېڭەش قۇرۇش توغرىلىق

سۇۋېرېن قازاقىستاننىڭ شەكىللىنىش ۋە تېخىمۇ تەرەققىي ئېتىش جەريانىدا دۆلەت سىياسىتىنىڭ كونسېپتۇئال ئاساسلىرىنى ئىشلەپ چىقىش، پۇخرالىق تېچلىق ۋە رازىمەنلىكىنى تەمىنلەش، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە مۇۋاپىق دېموكراتىك جەريانلارنى ۋە جەمىيەتنى ئىجتىمائىي-سىياسىي جەھەتتىن ئىسلاھ قىلىشنى چوڭقۇرلىتىش مەخسەتلىرىدە توختام قىلىمەن:

1. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ يېنىدا كونسۇلتاتىۋ- مەسلىھەت ئورگىنى- تۆۋەندىكى تەركىپتە دۆلەت سىياسىتى بويىچە مىللىي كېڭەش قۇرۇلسۇن؛

ئە. ك. كېكىلبايېۋ (رەئىسنىڭ ئورۇنباسارى)، **ق. س. سۇلتانوۋ** (رەئىسنىڭ ئورۇنباسارى)، **ژ. ژ. نۇرىزبايېۋ** (جاۋاپكەر كاتىپ)، **ژ. م. ئەبدىلدىن، ن. ۋ. ئالېكسېينكو، ئە. ت. ئەلىمژانوۋ، يې. م. ئاسانبايېۋ، گ. ك. بېلگېر، ئا. ن. گاركاۋېتس، ۋ. ۋ. گرېگورېيېۋ، ئا. س. يېلاگىن، ئى. د. ژانفورازوۋ، ت. ت. ژۇكېيېۋ، س. ژ. زىمانوۋ، م. ئى. ئېسېنەلىيېۋ، ئە. ت. قايداروۋ، م. ك. قوزىبايېۋ، ش. مۇرتازا، يې. ك. نۇرپېيسوۋ، ۋ.ۋ. ئوكنېۋا، س. ش. ئورازالىنوۋ، يې. راخمادىيېۋ، ك. ئە. ساغادىيېۋ، پ. ت. سەيتوۋا، ك. سالقارىن، ئا. سەرسېنبايېۋ، ئە. ت. سىغايېۋ، م. د. سىماشكو، م. م. تاژىن، م. م. تەتىموۋ، ك. ك. توقايېۋ، ن. ئا. شەيكېنوۋ، ش. شاياخمېتوۋ، ئى. پ. شېگولىخىن.**

2. دۆلەت سىياسىتى بويىچە مىللىي كېڭەش توغرىلىق قائىدە تەستىقلەنسۇن.

3. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ 1992-يىل، 12-ئاۋغۇستتىكى «قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى يېنىدا مەسلىھەت كېڭىشىنى قۇرۇش توغرىلىق» 858-توختامى كۈچىدىن قالدۇرۇلدى دەپ ئېتىراپ قىلىنسۇن.

4. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ۋە مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئاپپاراتىغا مىللىي كېڭەش پائالىيىتىنى تەمىنلەش ۋەزىپىسى يۈكلەنسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ن. نازارباييېۋ.

ئالمۇتا، 1993-يىل، 5- ئىيۇن.

ئىناقلىق، دوستلۇق، قېرىنداش ئەللەرنىڭ ئەزەلىي ئەنئەنىسى

7- ئىيۇن كۈنى كەچقۇرۇنلىقى ئالمۇتىغا كەلگەن قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ بىلەن شۇ كۈنى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئۇچراشتى. ئۇلار بەتمۇبەت سۆھبەتلەشتى.

تەييار ئېكەنلىكى بىلدۈرۈلدى.

ئاسقار ئاقايېۋ نۇرسۇلتان نازارباييۋنى مىللىي ۋاليۇتا- سوم چىقىرىلغاندىن كېيىن ئوز جۇمھۇرىيىتىدىكى ئىچكى سىياسىي ۋەزىيەت، ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي ۋە مالىيە ئەھۋالى

زىستان جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ھەمكارلىق ھەم ئوز ئارا ياردەم توغرىلىق شەرتنامە ئىمزالىندى. شۇنداقلا 1992- يىلقى ۋە موشۇ يىلنىڭ ئوتكەن بەش ئېيىدىكى قەرز مەجبۇرىيەتلىرىنى تەگىشىش

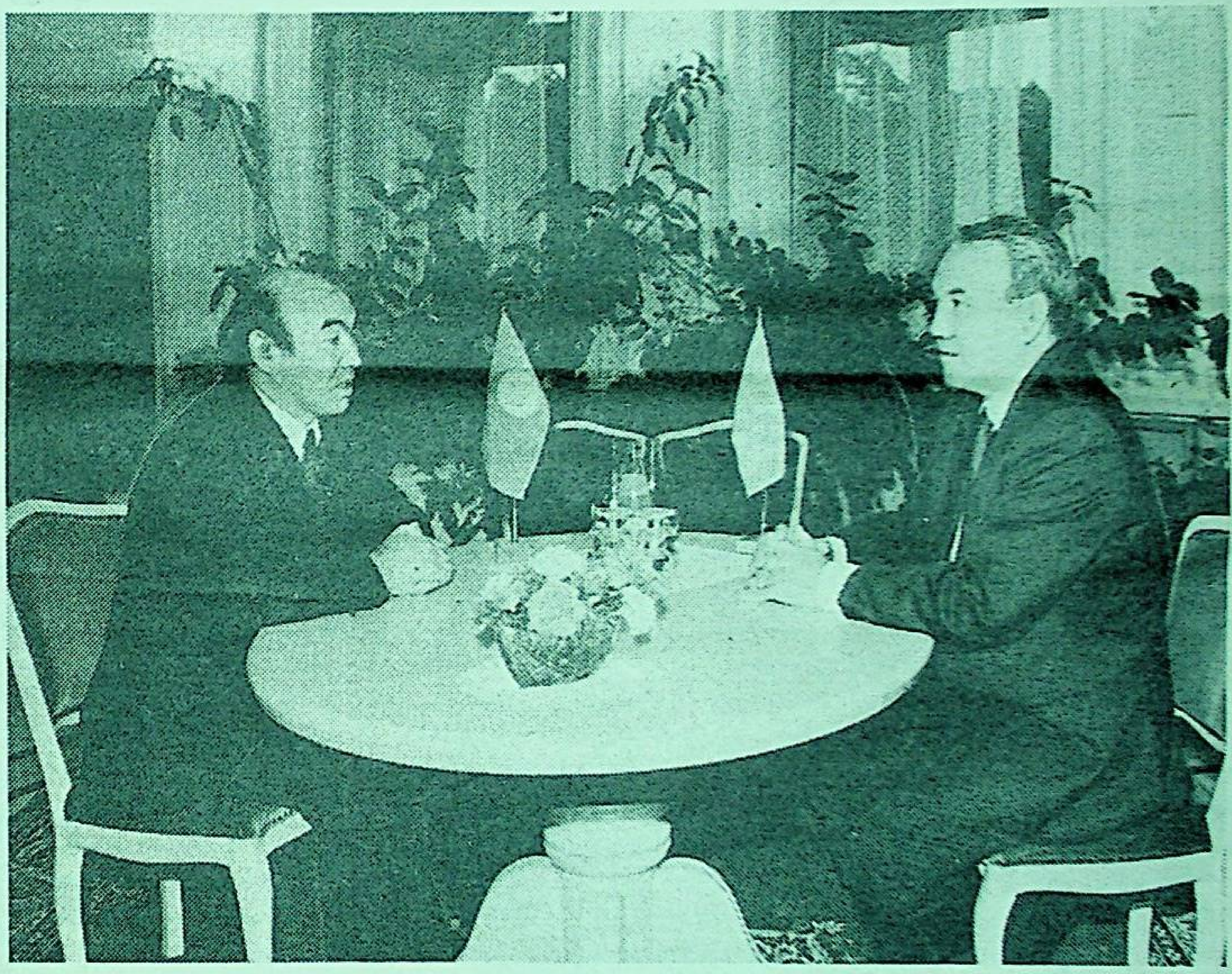

سۈرەتتە: پرېزىدېنتلار ن. نازار باييېۋ بىلەن ئا. ئاقايېۋنىڭ سۆھبىتى.

(قازتاگ).

8- ئىيۇن كۈنى دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ مۇزاكىرىلىرى داۋاملاشتى. مۇزاكىرىلەر سەمىمي ۋە ئوز ئارا چۈشىنىش كەيپىياتىدا ئوتتى. قېرىنداش ئەللەر رەھبەرلىرى ئىككى تەرەپلىمە مۇناسىۋەتلەرنىڭ پۈتكۈل كومپلېكسىنى تېخىمۇ كېڭەيتىش ۋە چوڭقۇرلىتىش مەسىلىلىرى بويىچە كەڭ، تەپسىلىي پىكىر ئېلىشتى. قازاقىستان ۋە قىرغىزستاننىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق دۆلەتلەر سۈپىتىدە سۇۋېرېنىتېتىنى ئوز ئارا ھورمەتلەش ھەم بىر بىرىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق پرىنسىپلىرى ئاساسىدا سىياسىي، سودا- ئىقتىسادىي، ئېكولوگىيە ساھالىرىدىكى ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزىدىغانلىقى، مەدەنىي ۋە ئىلمىي ئالاقىلارنىڭ جانلاندۇرۇلىدىغانلىقى تەكىتلەندى.

دېگوندا، ئومۇمەن يېۋرازىيە قىتئەسىدە تېچلىقنى مۇستەھكەملەش تۇراقلىق ۋە بىخەتەرلىكنى تەمىنلەش ئىشىدا ئوز ئارا ھەرىكەت قىلىشقا

توغرىلىق خەۋەردار قىلدى.

قازاقىستان ۋە قىرغىزستان رەھبەرلىرى ئوزلىرى تاللاۋالغان دۆلەت مۇستەقىللىكىنى كۈچەيتىش، دېموكراتىك ئىنستىتۇتلارنى قۇرۇش، كەڭ مىقياسلىق ئىسلاھاتلارنى ئۆزگۈرۈش ۋە سوتسىيالىزاتسىيەلىك بازار مۇناسىۋەتلەرگە كۆچۈش يولىنىڭ ئوز گەرمەيدىغانلىقىنى تەستىقلىدى.

ئاسقار ئاقايېۋ نۇرسۇلتان نازارباييۋنى ئوزى ئۈچۈن قولايلىق ۋاقىتتا قىرغىزستانغا كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. تەكلىپ مىننەتدارلىق بىلەن قوبۇل قىلىندى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قازاقىستان باش مىنىستىرىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى دەۋلەت سېمبايېۋ ۋە قىرغىزستان ۋىتسې- پرېمېرى ئېسىنغول ئومۇرالىيېۋ باشچىلىقىدىكى ھوكۇمەتلەر دېلېگاتسىيەلىرى ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرىلەر ئوتكۈزۈلدى.

سەپەر يەكۈنلىرى بويىچە نۇرسۇلتان نازارباييۋ بىلەن ئاسقار ئاقايېۋ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە قىرغىز-

توغرىلىق، قىرغىزستانغا ئۇزاق مۇددەتلىك كرېدىت بېرىش توغرىلىق ھوكۇمەتلەر ئارا كېلىشىملەر تۈزۈلدى. 1993- يىلدا سودا- ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ كېتىپ بېرىشى توغرىلىق پروتوكول ۋە بىر قاتار باشقا ھوججەتلەر ئىمزالاندى.

ئاندىن كېيىن دۆلەت باشلىقلىرى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئوتكۈزدى. ئۇلار ھەر ئىككى مەملىكەت خەلقلىرى تارىخىي تومۇرلىرى بىلەن ئەنئەنىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئېكەنلىكىنى تەستىقلەپ، سەپەر ۋاقتىدا ئىمزالانغان ھوججەتلەرنى يۇقۇرى باھالىدى. پرېزىدېنتلار قولغا كەلتۈرۈلگەن كېلىشىملەرنىڭ قويۇق ھەمكارلىقنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشى ئۈچۈن مۇستەھكەم ھوقۇق ئاساسىنى يارىتىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

چۈشتىن كېيىن قىرغىزستان دېلېگاتسىيەسى بىشكەككە يۈرۈپ كەتتى.

(قازتاگ).

ھەمكارلىق

چونجا - غۇلجا مارشرۇتى

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا قازاقىستان بىلەن خىتاي ئارىسىدىكى مەدەنىي، ئىقتىسادىي ئالاقىلارنىڭ كەڭىيىپ، مۇستەھكەملىنىۋاتقانلىقىنى بايقىماي مۇمكىن ئەمەس. بۇ يەردە ئۇيغۇر ناھىيەسى ۋە شىنجاڭنىڭ چاپچال- شىۋە ناھىيەسى ئارىسىدىكى ئوز ئارا پايدىلىق كېلىشىملەر ھەر خىل ساھالار بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئوخشاش چارىلەر ئالاھىدە دىققەتكە ئەرزىيدۇ. يېقىندا بولسا، ئىككى ناھىيەنى ئوتتۇر باغلاشتۇرىدىغان يېڭى خەلقئارا ئاۋتوبۇس مارشرۇتى ئېچىلدى. چونجا (قازاقىستان) بىلەن غۇلجىنى (شىنجاڭ) قوشىدىغان بۇ مارشرۇتتا خىزمەت قىلىشنى چونجا يولۇۋچىلارنى توشۇش مەھكىمىسى ئوز ھۆددىسىگە ئالدى. يولۇۋچىلارنى يول ھەققى ۋە رەسمىيەتچىلىكلەر قىزىقتۇرۇشى سوزسىز. بېلېت خۇنى ھازىرچە چوڭلار ئۈچۈن 11 ۋە باللار **ئۈچۈن- 6 ئامېرىكا دوللارى.** دوللار ئورنىغا بىزنىڭ «پاخال» ئاخچىمىز ئارقىلىق ھېساپلىشىشقا بولامدۇ؟ دېگەن سوئالىمىزغا يولۇۋچىلارنى توشۇش مەھكىمىسىنىڭ مەمۇرىيىتىدىن ئۇزۇل- كېسىل «ياق» دېگەن جاۋاپنى ئالدۇق. ئەلۋەتتە، بۇ ئۇلار ئۈچۈن بوھراندىن ساقلىنىشنىڭ بىردىن- بىر توغرا يولى كورۈنىدۇ.

ھەر بىر يولۇۋچى شۇنداقلا ئوزى بىلەن 15 كىلوگرامغىچە يۈكنى ھەقسىز ئېلىپ يۈرەلەيدۇ. ئارتۇق يۈكنىڭ ھەر كىلوگراممىغا 0،3 دوللار تولەش بەلگۈلەندى.

لېكىن خوشنا مەملىكەتكە بېرىش مەسىلىسى پەقەت دوللار بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. يەنى، ھوججەتلىرىڭىز دۇرۇس بولۇشى كېرەك. چەت ئەل پاسپورتىدا (تۇرىزىم ئۈچۈن بېرىلگەن پاسپورت يارىمايدۇ) پاسپورت بولۇمىنىڭ يېڭى شتامپى بولۇشى كېرەك.

شۇنداق قىلىپ يەكشەنبىدىن باشقا بارلىق كۈنلىرى ئەتىگەنلىكى سائەت 7،00دە يولغا چىقىدىغان چونجا- غۇلجا ئاۋتوبۇسى 8 سائەتتىن كېيىن مەنزىلگە يېتىدۇ.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

ئۇيغۇر ناھىيەسى.

سېلىق سىستېمىسى ھەققىدە

سېلىق چۈشەنچىسى ئىنسانىيەت تارىخىي تەرەققىياتىدا رىۋاجلىنىپ، تەكەممۇللىشىپ كېلىۋاتقان ماددىي ئامىللاردىن بىرى. دۇنيادىكى رىۋاجلانغان مەملىكەتلەردە سېلىق سىستېمىسىغا چوڭ ئېتىۋار بېرىلگەنلىگى ئۈچۈن ئىختىسادىي- سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي رىۋاجلىنىش بىر قېلىپتا داۋام قىلىپ كەلمەكتە. مەسىلەن، ئاقشتا سېلىق دۆلەت دارامەتلىرىنىڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ قالماي، دۆلەت بىزنىس ساھاسىغا تەسىر كۆرسەتكۈچى ئاساسىي ئامىللارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ھازىرغىچە ئاقشنىڭ سېلىق سىستېمىسى پۈتكۈل ئامېرىكىنىڭ ئىجتىمائىي- ئىختىسادىي سىستېمىسىنى، ئاددىي پۇخرالاردىن تارتىپ تا ھۆكۈمەتنىڭ ئالىي رەھبىرى- پرېزىدېنتىنىمۇ ئۆز ئازارىتىدە تۇتىدۇ. ھەر ژىلى ئامېرىكىلىقلارنىڭ سېلىق تۆلىگۈچىلەر قىسمى قانۇن بويىچە دېكلاراتسىيە تولدۇرۇپ، سېلىق ئىنسپېكسىيەلىرىگە تاپشۇرۇشقا مەجبۇر.

رىۋاجلانغان مەملىكەتلەردىن بىرى ياپونىيەدە سېلىق سىياسىتى ھەققىدىكى قانۇن 1989- ژىلى 1- ئاپرېلدىن كۈچكە كىردى. بۇ قانۇن تەلىۋى بويىچە خام ئەشيادىن تارتىپ، ئىشلەپچىقىرىش ھەمدە مەھسۇلاتنى يەتكۈزۈپ بېرىشكىچە بولغان جەريانلارنىڭ ھەممىسى سېلىق سىستېمىسى ئازارىتىدە ئېلىپ بېرىلماقتا. ھەر بىر جەرياندىكى ئېلىنغان پايدىنىڭ ئومۇمىي سوممىسىدىن سېلىق ئېلىنىدۇ، بۇ تاۋارنىڭ قايتا ئىشلىنىشى ۋە تاۋارنىڭ ئىستېمالچىغا يېتىپ بېرىشى بىلەن باغلىق جەريانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ياپونىيەدە مىللىي ۋە ئىنۋېستىتسىيە سىستېمىسىدا ئۇنى رەغبەتلەندۈرىدىغان ئەشۇنداق ئىمتىيازلار بېرىلگەن، بۇلارنىڭ نەتىجىسىدە مەملىكەت ئىختىسادى تېز سۈرئەتلەر بىلەن رىۋاجلىنىپ بارماقتا. بۇنىڭدىن ئىختىساتمۇ، جەمىيەتمۇ شۇنچىلىك چوڭ پايدا كۆرۈۋاتىدۇكى، نەتىجىدە ياپونىيە فىرمىلىرى ياۋروپا ۋە ئاقش فىرمىلىرى بىلەن بىمالال رىقابەت قىلىپ، ئۇنىڭ كاپىتالى دۇنيانىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە كىرىپ بارماقتا، مەملىكەت غەزنىسىگە چوڭ دارامەت كەلتۈرمەكتە.

جاھاندىكى رىۋاجلانغان ئون مەملىكەتنىڭ بىرى دەپ تەن ئېلىنغان كورىيە جۇمھۇرىيىتىدىمۇ سېلىق سىستېمىسى خېلە تەكەممۇللاشقان بولۇپ، ئۇ ئومۇمىي مىللىي ۋە يەرلىك سېلىق تۈرلىرىدىن ئىبارەتتۇر. بۇ يەردە مەملىكەتتىكى مەۋجۇت قانۇنلارغا ئاساسەن ھەمكارلىقتىكى كارخانىلارنىڭ ھەممىسىدىن، چەت ئەل كاپىتالىنىڭ سالمىقىدىن قەتئىي نەزەر، سېلىق ئېلىنىدۇ. سېلىق بويىچە كونسۇلتاتسىيەنى دىپلوملۇق ھەممە بۇخگالتېرلاردىن (ئاتۇدىتورلار) ئېلىش مۇمكىن. بۇلار ئۆزلىرىنىڭ پائالىيىتىنى خەلق ئارا مەسلىھەت فىرمىلار بىلەن ھەمدە ژىرىك ھوقۇقىي ئىدارىلار بىلەن قوشۇپ ئېلىپ بارىدۇ. كورىيەدە شەھەر ئاھالىسىنىڭ سانىغا قاراپ رويىخەتتىن ئۆتكەن كومپانىيەلەردىن سېلىق ئۇندۇرىدۇ، ئەگەر كومپانىيە جايلاشقان شەھەردە بەش مىللىون ئاھالى ياشىسا، ئۇ كومپانىيەدىن 40 مىڭ كورىيە پۇلى ئېلىنىدۇ. مۈلۈك سېتىپ ئالغانلىقى ۋە مۈلۈككە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن تۆلەملەر ژىلىغا 2 پروتسېنتتىن 10 پروتسېنتقىچە ئېشىپ بارىدۇ. بۇ مەملىكەتتە سېلىق ساھاسىدا چەت ئەل كاپىتالىغا چوڭ ئىمتىيازلار بېرىلگەن. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە چەت ئەل كاپىتالىنىڭ جەنۇبىي كورىيە ئىختىسادىغا كىرىپ كېلىشىگە كەڭ يول ئېچىپ بەرمەكتە، ھەتتا چەت ئەل كاپىتالى ئىشتىراكىدا بەرپا قىلىنىۋاتقان ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرى ئۈچ ژىلغىچە سېلىقنىڭ ھەممە تۈرلىرىدىن ئازات قىلىنغان. كارخانا بۇ دەۋردە يېڭى تېخنولوگىيە ۋە ئاساسىي فوندلارنى تېزراق ئىشلەپچىقىرىشقا جەلىپ قىلىپ، شۇ مۇددەتتە ئۆزىنىڭ خىراجەتلىرىنىمۇ قاپلەيدىكەن. ھەممىدىنمۇ مۈلۈككە ئىگە بولۇش ئۈچۈن كىچىك كارخانىلار تەشكىل قىلىنغاندا، ئۇلار كىچىك شەھەرلەردە بىر ژىلدىن ئۈچ ژىلغىچە، چەت رايونلاردا بەش ژىلغىچە سېلىقنىڭ ئايرىم تۈرلىرىدىن ئازات قىلىنىدىكەن.

ئۆزلىرىنىڭ ئىختىسادىي مۇستەقىللىقىنى يەنىمۇ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىرى ئالدى بىلەن سېلىق سىستېمىسىنى دۇنيادىكى شۇ رىۋاجلانغان مەملىكەتلەر تەجرىبىسىدىن پايدىلانغان ھالدا قايتىدىن كۆرۈپ چىقىشى زۆرۈر. ھازىرقى ھەرىكەت قىلىۋاتقان سېلىق توغرىسىدىكى قانۇنلار سابىق كېڭەش ھۆكۈمىتى دەۋرىدە ئىشلەنگەن.

سابىق كسجئى تىمسالىدا بۇزۇۋالغان سېلىق قانۇنلىرى ئاساسەن دۆلەت مونوپولىزمىنى ساقلاش، ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ دارامىتىنى دۆلەت بيۇدژېتىغا ئۆتكۈزۈش ۋە ئۇنىڭ ھېساۋىدا باشقۇرۇشنى مەركەزدە ساقلاپ قېلىش مەخسىتىدىكى قانۇنلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئامىغلا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلەر مەركەزدىن چىقىرىلغان سېلىق قانۇنلىرىنى ئەينەن كۆچۈرۈپ، شۇ قانۇنلار ئاساسىدا ئىش يۈرگۈزمەكتە. بۈگۈنكى كۈندە ئىختىسادىمىزدىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە قايتا قۇرۇشلار ھېساپقا ئېلىنىپ، مەزكۇر جۇمھۇرىيەتلەردە سېلىقلار بويىچە دۆلەت سېلىق ئىنسپېكسىيەلىرى قۇرۇلدى. ئەلۋەتتە، سېلىق ساھاسىدىكى مەمۇرىي باشقۇرۇش ستۇرۇكتۇرىسىنىڭ تەشكىل قىلىنىشى ئەجايىپ مۇھىم ۋاقەدۇر. چۈنكى ھازىرقى ۋاقىتتا مەزكۇر جۇمھۇرىيەتلەر بويىچە سېلىق مەمۇرىي سىستېمىسىدا ئىشلىگۈچىلەرنىڭ 40 پروتسېنتى شۇ ساھانىڭ مۇتەخەسسىسلىرى ئەمەس، شۇنداقكەن، جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ھۆكۈمەتلىرى بۇ ساھاغا يېڭى كادىرلار تەييارلاشقا ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىشى، ئىمكانى بارىچە مەلۇم مىقداردا كادىرلارنى دۇنيادىكى رىۋاجلانغان مەملىكەتلەرنىڭ مەخسۇس ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىدا تەييارلاشقا ئېتىۋارنى جەلىپ قىلىش لازىم. سەۋەۋى، ھازىرغىچە ئۆزىمىزدە مەخسۇس سېلىق ساھاسىدا ھەر تەرەپلىمە جاھان ستاندارتلىرىغا جاۋاپ بېرەلەيدىغان مۇتەخەسسىسلەرنى تەييارلايدىغان مەخسۇس ئوقۇش يۇرتلىرىنى تېپىش مۇشكۇل.

شۇ مەنادا ئىختىساتنى ساغلاملاشتۇرىدىغان ئاساسىي ئامىل مۇتەخەسسىس كادىرلاردۇر.

ج. بايېۋ.

تۈركىيە تەجرىبىسى:

ئېكسپورت ۋە ئىمپورت

تۈركىيە ئۆزىنىڭ ئېكسپورت ۋە ئىمپورت مۇناسىۋەتلىرىدە دۇنيا مەملىكەتلىرى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان پرىنسىپلارغا رىئايە قىلىش بىلەن بىللە شۇ دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئىمكانىيەت ۋە شارائىتلىرىنى، ئىچكى، تاشقى ئەھۋالىنى، ئەۋە خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆگەنگەن ھالدا ئىش يۈرگۈزىدۇ. تۈركىيەنىڭ بۇ مۇناسىۋەتلىرى مۇستەقىل سىياسەت، ئەقىل- ئىدىرەك بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن ئۇ 1960- ژىللاردىكى مىختىن تارتىپ ماشىنىغىچە چەتتىن كەلتۈرگۈچى مەملىكەتتىن ھازىرقى زامان تېخنىكا ۋە تېخنولوگىيەسىنى، ئەسۋاپ- ئۈسكۈنىلىرىنى ئېكسپورت قىلغۇچى مەملىكەتكە ئايلاندى. مەسىلەن، 1960- ژىلى تۈركىيە 321 مىللىون دوللارلىق مەھسۇلات ئېكسپورت قىلغان بولسا، 1990- ژىلىغا كېلىپ بۇ مىقدار 12959 مىللىون دوللارنى تەشكىل قىلدى، يەنى 44 ھەسسە ئۆستى. ئۇنىڭ ئىمپورتى بولسا، شۇ دەۋر ئىچىدە 47 ھەسسىدىن ئارتۇق ئۆستى.

تۈركىيەنىڭ ئېكسپورت- ئىمپورتىدىكى ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى- چەتكە مەھسۇلات چىقىرىشتىن كۆرە، كۆپرەك مەھسۇلات كىرگۈزگەنلىگىدۇر. ھازىرقى كۈندە تۈركىيەنى چوڭ قۇرۇلۇش مەيدانىغا ئوخشىتىش مۇمكىن. ئۇنىڭ پۈتكۈل تەۋەسىدە، بولۇپمۇ دېڭىز ساھىللىرىدا تولىمۇ چوڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلماقتا. بۇلار چەتتىن كەلتۈرۈلۈۋاتقان ئەسۋاپ- ئۈسكۈنىلەر ۋە باشقا تاۋارلار مىقدارىنى تەبىي رەۋىشتە كۆپەيتىۋېرىدۇ.

تۈركىيەگە كېيىنكى ژىللاردا ئوتتۇرا ھېساپتا ژىلىغا 5 مىللىون تۇرىست كېلىپ كەتمەكتە. ئۇلارنىڭ ئوزۇق - تۈلۈك، كىيىم-كېچەك ۋە باشقا تۈرگۈنلىغان ئېھتىياجلىرى ئېكسپورت- ئىمپورت بالانسىدا ئەمەس، بەلكى ئەشۇ ماددىي رېسۇرسلارنىڭ بالانسلىرىدا ئۆز ئەكسىنى تاپىدۇ. دېمەك، بۇ نەرسە ستاتىستىك ھېساپلاش مېتودىكىسىغا ئېگىشلىك ئۆزگەرتىشلەر كىرگۈزۈش لازىملىقىدىن دېرەك بەرمەكتە.

خۇددىي شۇ كەبى ۋاليۇتا بازىرىدىكى كىرىم ۋە چىقىم، ئۇنىڭدىن ئېلىنىدىغان دارامەت، پايدا، زەرەرمۇ بۇ ستاتىستىكا ھېساپلاش مېتودىكىسى بىلەن ئېكسپورت- ئىمپورت بالانسىدا كۆرسىتىلمەيدۇ. سەۋەۋى، بۇ ئوپېراتسىيەلەرنىڭ تۈركىيە ئۈچۈن ئەھمىيىتى ئالاھىدە چوڭ. مەسىلەن، 1980- ژىلدىن 1992- ژىلنىڭ ئىيۇل ئېيىغىچە دوللار قىممىتىنىڭ كۇرسى تۈركىيە لىراسىغا نىسبەتەن دېيەرلىك 92 ھەسسە ئاشقان.

تۈركىيە ئىختىسادىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى ئىنفلەتسىيەنىڭ ژۇقۇرى ۋە ئۈزلۈكسىز دەرىجىدە ئۆسۈپ بېرىشىدۇر.

ئىنفلەتسىيەنىڭ تەسىرىنى كامايتىش ئۈچۈن ئېكسپورتقا مەھسۇلات چىقىرىۋاتقان كارخانىلارنىڭ سېلىقى كام مىقداردا بەلگۈلەنگەن. بۇ بولسا ئېكسپورت مىقدارىنى نىسپىي يوشۇرۇن رەۋىشتە كام قىلىپ كۆرسىتىشكە ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ كۆرۈپ چىقىلغان ئامىللار، تۈركىيەنىڭ ژۇقۇرىدا زىكىر قىلىنغان تەجرىبىسى ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى ئۈچۈن بەكمۇ ماس كېلىدۇ.

كېيىنكى ئون ژىل ئىچىدە تۈركىيەنىڭ ئېكسپورت ۋە ئىمپورت مۇناسىۋەتلىرى يەقەت مىقدار جەھەتتىنلا ئەمەس، سۈپەت جەھەتتىنمۇ مۇكەممەللەشتى ۋە رىۋاجلاندى. بۇ دەۋردە تۈركىيە چەت ئەللەرگە خام ئەشيا ۋە يېزا ئېگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىدىغان مەملىكەتتىن سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتېرىغا ئايلىنىپ باردى. ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرى تەركىۋىدە مەھسۇلدار ئەمگەك، بولۇپمۇ ژۇقۇرى مەلىكىلىك ئەمگەك ھەققىنى تەلەپ قىلغۇچى تاۋارلارنىڭ ئۈلۈشى ئېشىپ بارماقتا. بۈگۈنكى كۈندە تۈرك تاۋارلىرىغا ئاقش، ئانگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە ئوخشاش رىۋاجلانغان مەملىكەتلەرنىڭ نوپۇزلۇق فىرمىلىرى، كونسېرنلىرى، كومپانىيەلىرى، كورپوراتسىيەلىرى خېرىدارلىق قىلماقتا.

خەلق ئارا ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلەر نەزەرىيەسى ھەر قانداق مەملىكەت ئۈچۈن خەلق ئىگىلىگىنىڭ ھەممە تارماقلىرىنى، ساھالىرىنى ئۆزىدە تەشكىل قىلىشى شەرت ئەمەسلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. بۇ جەھەتتىن تۈركىيەمۇ كوسمولوگىيە، بىوخىمىيە، يادرو تېخنىكىسى ئوخشاش كۆپ مەبلەغ تەلەپ قىلىدىغان سانائەت تارماقلىرىنى بەرپا قىلىشقا ئۇنچە ئىنتىلىۋاتقىنى يوق. بۇ ساھادا ھەر بىر مەملىكەت ئۆز ئىمكانىيىتىنى تولۇق ھېساپقا ئالغان ھالدا سانائەت ۋە باشقا ئىشلەپچىقىرىش ساھالىرىنى تەشكىل قىلىشى لازىم. ئەكسىنچە بۇ تارماق پەقەت زەرەر بېرىشى مۇمكىن. مەسىلەن، سابىق كسجئى تەرىپىدىن 10 ژىللار داۋامىدا ئۇلانباتوردا قۇرۇلۇپ ئىشقا چۈشىرىلگەن تومۇر-بېتون ئۆي- جاي قۇرۇلۇشى كومبىناتلىرىنىڭ قۇۋۋىتىدىن ئۇنىڭ مەھسۇلاتىغا ئېھتىياج بولمىغانلىقتىن بار يوقى 25- 30 پروتسېنتلا پايدىلىنىلماقتا. بۇ ھال بولۇپمۇ ئېكسپورت تاۋارلىرى ئىشلەپ چىقىرىش نۇقتەئىينەزىرىدىن ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر. تەبىيكى، ئېكسپورتقا مەھسۇلات قانچە كۆپ چىقىرىلسا، بۇ مەملىكەت ئۈچۈنمۇ شۇنچىلىك ياخشى، پايدىلىق ۋە ئۈتۈقلۇق بولىدۇ. ئامما بۇ جەھەتتىن ھەر بىر دۆلەت ئۆزىنىڭ رېئال ئىمكانىيەتلىرىنى ۋە ئۆز تاۋارىنىڭ جاھان بازىرىدا قانچىلىك ئورۇن ئېلىشىنى ئېنىقلىشى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تۈركىيە چوڭ ماركېتىنگ ئىزدىنىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، جاھان بازىرىدا ئۆز ئورنىنى تېپىشقامۇ ۋاپپەق بولغان. بۇ بولۇپمۇ يولۇۋچىلارغا مولجاللانغان كىچىك كونسېرۋالار، ئەينەك، پلاستماسسا، توقۇمىچىلىق، تېرە مەھسۇلاتلىرى ۋە باشقا مەھسۇلاتلار بازارىدا ئامايان بولماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەينەن شۇ كەبى مەھسۇلاتلار تۈرىنى ئىشلەپ چىقىرىشنى يۈكسەلدۈرۈشكە ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىلمەكتە.

تۈركىيەنىڭ پۈتكۈل جاھان مەملىكەتلىرى بىلەن ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلەر ئورناتقىنى ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرى ئۈچۈن ئالاھىدە ئورنەكتۇر. چۈنكى بۇ جۇمھۇرىيەتلەر بىر قانچە ئەركىنلىك ۋە ئۈستۈنلۈككە ئىگە. سەۋەۋى، بۇ ئۆلكىلەرنىڭ ژۇقۇرى بىلىملىك، ئەمگەكچان خەلقلىرى، يەر ئاستى بايلىقلىرى، تەبىي شارائىتى، رېگىئونال خۇسۇسىيەتلىرى ھەر قانداق خارىجىي مەملىكەتنى ئۆزىگە جەلىپ قىلالايدۇ. ئۇلار بۇ ئوبيېكتىۋ شارائىتتىن تولۇق پايدىلىنىشى ۋە قولدىن بەرمەسلىگى كېرەك.

شۇنداقلا مەزكۇر جۇمھۇرىيەتلەر ئاسىيا بازىرى سىياسىتىنى ھەم يولغا قويۇشى، مۇكەممەللەشتۈرۈشى ۋە رىۋاجلاندۇرۇشى كېرەك. ئۇلار ھەتتا ياپونىيە، جەنۇبىي-شەرقىي ئاسىيە مەملىكەتلىرى- مالايزىيە، سىنگاپۇر، گونكونگ، تەيۋەن، جەنۇبىي كورىيە ئوخشاش مەملىكەتلەر بازىرىدا قاتنىشىشى لازىم. شۇنداقلا ياۋروپا بازىرىمۇ ئۇلار ئۈچۈن ئالاھىدە پايدىلىق.

ج. جالالوۋ،

تاشكەنت دۆلەت ئىختىسات دارىلفۇنۇنىنىڭ پروفېسسورى، پەن دوكتورى.

تاشكەنت شەھىرى.

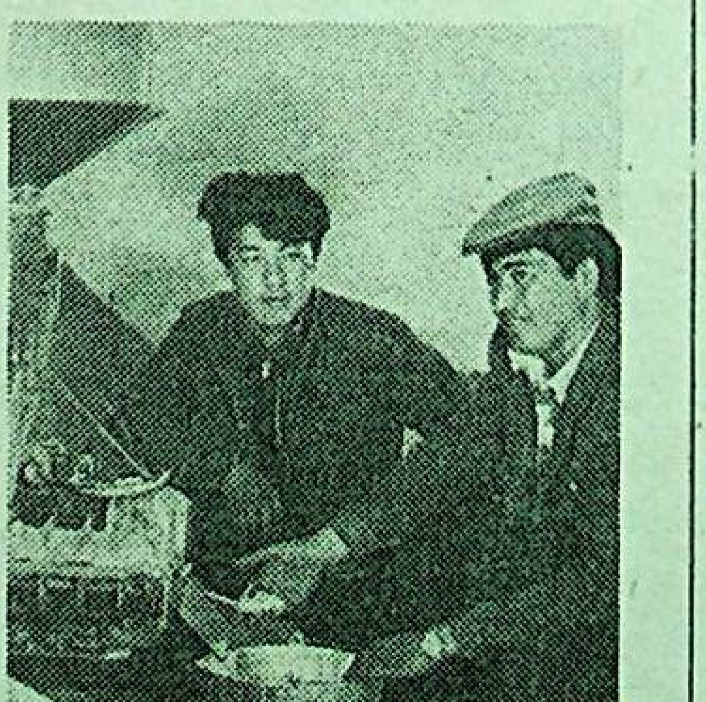

ئۇيغۇر ناھىيەسى. تاشتىقاراسۇ سوۋخوزىدا ئاھالىگە مەئىشىي خىزمەت قىلىش كومبىناتى ئېچىلدى. مەزكۇر كومبىناتتا ئاھالىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا كېرەكلىك ئاياق- كىيىم تىكىش سېخى، ساتىراشخانا، رادىو- تېلېۋىزور ياساش سېخى ۋە ئۇن تارتىش، گۈرۈچ تازىلاش سېخلىرى پايدىلىنىشقا بېرىلدى.

سۈرەتلەردە: 1. گۈرۈچ تازىلاش سېخىدا. 2. سوۋخوز دىرېكتورى قاسىم مەخسۇتوۋ، سېخ باشلىقى ھەمرا ئامانوۋ ۋە زوۋخوز مۇھەت ئومەروۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

موسكۋادىكى ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى

گېزىتىمىزنىڭ 21-سانىدا «قىزىقارلىق ئۇچرىشىش» دېگەن بىر ماقالە بېرىلگەن ئىدى. ئۇنىڭدا موسكۋا شەھرىدە «ئۇيغۇر كلۇب» دۇكىنىنى ئاچقان ئارسلان مەمەتنىياز توغرىلىق ۋە شۇنداقلا ئۇنىڭ جەمئىيەت ئىشلىرىغىمۇ پائال ئىشتىراك قىلىدىغانلىقى، جۈملىدىن موسكۋادا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقى تەسىس قىلىنغانلىقى ھەققىدە بايان قىلىنغان ئىدى. يېقىندا موسكۋادىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ئابدۇلەھەت قاھاروۋ كېلىپ، تەھرىراتىمىزدا مېھماندا بولغان ئىدى. تۆۋەندە بىز مەخسۇس مۇخبىر رەمىز يادىكار سابىتنىڭ ئابدۇلەھەت قاھاروۋ بىلەن بولغان سۆھبىتىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.

* * *

— ئابدۇلەھەت، سىزنى «يېڭى ھايات» گېزىتخانلىرى نامىدىن موسكۋادا قۇرۇلغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ سايلانغانلىقىڭىز بىلەن تەبرىكلەيمەن!

— رەھمەت، ماڭا بىلدۈرۈلگەن بۇ چوڭ ئىشەنچنى ئاقلاشقا بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىمنى، بىلىمىمنى سەرپ قىلىشقا تىرىشىمەن ۋە خەلقىمىزنى، ئۇنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى باشقىلارغا تونۇشتۇرۇشتا بۇ ئىتتىپاق ئالاھىدە رول ئوينايدىغانلىقىغا كامىل ئىشىنىمەن.

— ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنى تەسىس قىلىش ئىدىيەسى كىملەر تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلدى؟

— ئاشكارىلىق ۋە دېموكراتىيە شامىلى جەمئىيىتىمىزنى جىددىي ھەرىكەتكە كەلتۈردى، ئىلگىركى ھاكىم مۇتلەق دەۋرىدە قېلىپلاشقان كوپلىگەن نەرسىلەرگە باشقىچە باھا بېرىشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. مانا ھاياتىمىزنىڭ بارلىق ساھالىرىدىكىگە ئوخشاش بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭمۇ مۇئاممالىرى تولۇپ تۇرىدۇ. ئەينە شۇ مۇئاممالارنى قولدىن كېلىشىچە ھەل قىلىش مەخسىتىدە موسكۋادا ياشايدىغان بىر توپ ئۇيغۇرلار (ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاددىي ئىشچىلارمۇ، ھەر خىل ساھالاردىكى چوڭ ئالىملارمۇ بار)، ئۇيغۇرشۇناس ۋە شەرقشۇناس رۇس ۋە باشقا مىللەت ۋەكىللىرى تەشەببۇسكارلار گۇرۇپپىسىنى تەشكىل قىلدى. ت. ۋ. كەرىمبايېۋ، ن. مەمەتقايېۋ، ن. ئازنباقىيېۋ، ك. ۋ. كەرىمبايېۋ، ئا. ت. رەھىموۋ، ۋ. قادىروۋ، ش. م. مۇتالىپوۋ، ر. ت. سادىقوۋ، س. ئاتابايېۋ، ر. ت. ھاشىروۋ، ب. ئا. لىتۋىنسكىي، ئە. ر. تېنىشېۋ، ل. ئا. چۇر، د. د. ۋاسىلىيېۋ ئەينە شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

— موسكۋادا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنى تەسىس قىلىش ۋەقەسى توغرىلىق تەپسىلىي ئېيتىپ بەرسىڭىز. ۋە ھەمدا ئۆزبېك ئالىملاردىن كىملەر ئىشتىراك قىلدى، خەلقىمىز ھەققىدە ئۇلار قانداق پىكىر قىلدى؟

— روسسىيەنىڭ پايتەختىدە ھەر خىل مىللەتلەر، ئۇلار ئارىسىدا ئۇيغۇرلارمۇ ياشايدۇ. ئۇلار موسكۋادا كوپ ئەمەس. لېكىن بۇ ئۇيغۇرلارغا موسكۋادا ئوزلىرىنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنى قۇرۇشتا توسالغۇ بولمىدى.

روسسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مەجلىسلەر زالىغا ئادەملەر تولۇپ كەتتى. بۇ يەرگە ئاتاقلىق شەرقشۇناس ئالىملار، موسكۋا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللىرى، روسسىيەنىڭ باشقا شەھەرلىرىدىن ۋە چەت ئەللەردىن مېھمانلار كەلدى.

ئەينا روسسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، شەرقىي تۈركىستان تارىخى ۋە مەدەنىيىتى توغرىلىق مۇپەسسەل كىتابلارنىڭ مۇئەللىپى بورىس لىتۋىنسكىي، ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەتقىقاتچىسى، پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى ئەدھەم تېنىشېۋ، ئاتاقلىق ئېتنوگراف ئۇيغۇرشۇناس ئالىمە ليۇدمىلا چۇر، روسسىيە شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى پروفېسسور مىخائىل كاپىتسا ۋە باشقا كورنەكلىك ئالىملار ھازىر بولدى.

ب. لىتۋىنسكىي مۇنداق دېدى: 18-ئەسىردىن باشلاپ ۋە بولۇپمۇ 19-ئەسىردە رۇس پەنىدە ئۇيغۇرلار تارىخىغا نىسبەتەن ئىنتايىن چوڭ قىزىقىش پەيدا بولدى. غەرب ئالىملىرى بىلەن بىر قاتاردا، رۇس ئالىملىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى ئۆگىنىشكە سالماقلىق ھەسسە قوشتى. بۇ ئەنئەنە كېيىنكى دەۋرلەردە موسكۋا، پېتېربۇرگ، ئالمۇتا ۋە شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ باشقا جۇمھۇرىيەتلىرى ئالىملىرى تەرىپىدىن داۋاملاشتۇرۇلدى. ئۇيغۇرلار — ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئەڭ قەدىمىي خەلقلەرنىڭ بىرى. ئۇلارنىڭ تومۇرى 3-4-ئەسىرلەرگە تاقىشىدۇ، يەنى بۇنىڭدىن تەخمىنەن 1500-1600 يىل ئىلگىرى شەرقىي تۈركىستان تەۋەسىدە قەدىمىي تۈرك قەبىلىلىرى پەيدا بولۇپ، كېيىنرەك ئۇلار موڭغۇل دالالىرىغا كوچۈپ كەتكەن. ئۇ يەردە دەسلەپكى ئۇيغۇر خاقانلىقى ۋۇجۇتقا كەلگەن، ئۇ خىتاي بىلەن رىقابەتلەشكەن ئىدى. ئۇيغۇر خاقانلىقى ئۆز تەسىر دائىرىسىنى جەنۇبىي سىبىرغىچە تارقاتقان ۋە ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ بۈيۈك دولەتلىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغان. بۇ ئۇيغۇر خاقانلىقى يىمىرىلگەندىن كېيىن ئۇيغۇرلار پۈتكۈل مەركىزىي ئاسىياغا تارقىلىپ كەتتى. شەرقىي تۈركىستاندا، تۇرپاندا ئۇيغۇر تۇرپان دولىتى قۇرۇلۇپ، ئۇ تۇرپان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادا 500 يىلغا يېقىن ھوكۇمرانلىق قىلغان. بۇ دولەتنىڭ مەدەنىي مىراسلىرى بىباھادۇر، ئۇ يەردە ئەجايىپ شائىرلار، ئالىملار، رەسساملار ياشىغان، بۇ قابىلىيەتلىك رەسساملارنىڭ ئىزلىرى تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ مىڭ ئويلىرىدە ساقلانغان، ئەجايىپ ئۇيغۇر بىناكارلىرى چوڭ شەھەرلەرنى ۋە ھەشەمەتلىك سېپىللارنى سالغان. ئۇيغۇرلارنىڭ كېيىنكى تارىخىمۇ چوڭ مەدەنىي مۇۋاپپەقىيەتلەرگە تولۇپ-تاشقان. ئەگەر ئۇيغۇرلار بولمىغان بولسا، ئەتىمالىم، كوپلىگەن ئەسىرلەر مابەينىدە مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان پۈتكۈل تۈرك مەدەنىيىتىمۇ بولمىغان بولار ئىدى، — دەپ سوزىنى ئاياقلاشتۇردى ئاكادېمىك ب. لىتۋىنسكىي.

موسكۋا ۋە موسكۋا ۋىلايىتىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز مەدەنىي ئەنئەنىلىرىنى ئۆگىنىشكە بولغان ئىشتىياقى، ئۇيغۇر ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنى قۇرۇشنى قارار قىلغانلىقى ئاھايىتى كوڭۈللۈك ئىش. روسسىيە ئالىملىرى ئۇلارغا بۇ ئىشتا ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىشكە تەييار.

تەنتەنىلىك مەجلىستە ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى ئاكادېمىك مىخائىل كاپىتسا، مەدەنىيەت ۋە ئومۇمىي ئىنسانىي قەدرىيەتلار خەلق ئاكادېمىيەسى ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى سەئىد كامىلوۋ، شەرقشۇناسلار ئىتتىپاقى پرېزىدېنتىنىڭ ئورۇنباسارى دمىترىي ۋاسىلىيېۋ تەبرىك سوز قىلدى. موسكۋا ئۇيغۇرلىرى نامىدىن ئىتتىپاقنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تېخنىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئىلمان كەرىمبايېۋ تەبرىكلىدى.

ئۇيغۇرلار دۇنيانىڭ 14 مەملىكىتىدە ياشايدۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ چوڭ بىر قىسمى تۈركىيەدە ياشايدۇ. تۈركىيەدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى نامىدىن چىڭگىز ئۈرى جاناپلىرى ئىتتىپاقنىڭ قۇرۇلۇشىنى تەبرىكلىدى. ئۇيغۇر تىلىدا قىلغان ئۆز سوزىدە ئۇ ئۆز مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ۋە تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن پۈتكۈل ئۇيغۇرلارنى بىرلىشىشكە چاقىردى ۋە پۈتكۈل ئۇيغۇرلار بىرلىشىدىغان ۋاقىتنىڭ يىراق ئەمەسلىكىگە ئىشەنچ بىلدۈردى. ئىنشائاللا.

— ئابدۇلەھەت، ئەگەر مۇمكىن بولسا مەزكۇر ئىتتىپاقنىڭ ئاساسىي مەخسەت مۇددىالىرى ھەققىدە تەپسىلىي توختىلىپ ئوتسىڭىز؟

— ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي مەخستى — روسسىيە فېدېراتسىيەسى تەۋەسىدە، شۇنداقلا باشقا دولەتلەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ۋە مەنىۋىي بىرلىشىشىگە ياردەم قىلىشتىن، شۇنداقلا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئاممىۋىلاشتۇرۇشتىن، مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئالغا قويۇلغان مەخسەتنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىتتىپاق تۆۋەندىكى ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ:

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي، مەدەنىي مۇئەممالىرى بىلەن باغلىق مەسىلىلەر بويىچە ئىلمىي، ئەخبارات، مېتودىكىلىق، قوللانما تېرىقىسىدىكى ۋە باشقا ماتېرىياللارنى تەييارلايدۇ؛

ئىلمىي ۋە ئىلمىي ئاممىباپ ئەمگەكلەرنى تەييارلايدۇ. ۋە ئۇلارنى ئۆز نەشرىياتى ۋە باشقا نەشرىياتلار ئارقىلىق نەشر قىلىشنى ئۇيۇشتۇرىدۇ. بۇ ئەمگەكلەر ئۇيغۇر، رۇس، ئىنگلىز، ئەرەب ۋە باشقا تىللاردا نەشر قىلىنىدۇ؛

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئېتنوگرافىيەسى، سەنئىتى، سوتسىولوگىيەسى، دېموگرافىيەسى ۋە ستاتىستىكىسى ساھالىرىدا تەتقىقاتلارنى ئۇيۇشتۇرىدۇ ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن مەخسۇس ئىلمىي ئېكسپېدىتسىيەلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى مۇمكىن؛

ئۇيغۇر مۇئەممالىرى ۋە مەنبەشۇناسلىق بويىچە، شۇنداقلا ئۇيغۇر خەلقى بىلەن باغلىق بولغان ژۇرناللاردا زىكىر قىلىنغان مۇئەممالار بويىچە مەخسۇس مەلۇماتلار بانكىسىنى ئۇيۇشتۇرىدۇ؛

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىغا، مەدەنىيىتىگە ۋە ھازىرقى زامان مۇئەممالىرىغا بېغىشلانغان ئىلمىي ۋە ئاممىباپ ژۇرناللارنى (بىللېتېنلارنى) نەشر قىلىشنى ئۇيۇشتۇرىدۇ، ئۇلاردا شۇنداقلا ئۇيغۇر كلاسسىكلىرىنىڭ ۋە زامانىۋى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى نەشر قىلىنىدۇ؛

تارىخىي ۋە ئەدەبىي يازما يادىكارلىقلارنى نەشرگە تەييارلايدۇ؛

ئىدە دولەتلىرىدىكى ۋە چەت ئەللەردىكى شۇ خىلدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمئىيەتلىرى (ئىتتىپاقلىرى) بىلەن ھەمكارلىشىش ۋە ئۆز ئارا بىر-بىرىگە ياردەملىشىش شەكىللىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ ۋە بەلگىلەيدۇ؛

ش.ئۇئار نىڭ يەرلىك ئاھالىسى بىلەن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئىلمىي ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنى ئورنىتىدۇ؛

روسسىيە فېدېراتسىيەسىدە، باشقا دولەتلەردە، شۇنداقلا ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ياشايدىغان چەت ئەللەردە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ كورگەزمىلىرىنى، سېمىنارلارنى، لېكسىيەلەرنى، «دۈگىلەك ئۈستەللەرنى»، سىمپوزىئۇملارنى، خەلقئارا ئىلمىي كونفېرېنسىيەلەرنى، شۇنداقلا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىش ۋە تارقىتىش بويىچە مەرىپەتپەرۋەرلىك چارە-تەدبىرلەرنى ئۇيۇشتۇرىدۇ؛

خەيرى-خاھلىق فوندلىرىنى قۇرىدۇ؛

ئۇيغۇر مۇئەممالىرىغا باغلىق خەلقئارا كونفېرېنسىيەلەرگە، كورگەزمىلەرگە ۋە باشقا چارە-تەدبىرلەرگە ئىشتىراك قىلىدۇ؛

قابىلىيەتلىك ئۇيغۇر يىگىت-قىزلىرىنى تالاپ، ئۇلارنىڭ كېلەچەكتە پۇختا بىلىم ئېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ؛

روسسىيە جامائەتچىلىكىگە تونۇشتۇرۇش مەخسىتىدە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاسىتىلىرى، رادىو ۋە تېلېۋىدېنىيە ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيىتىنى ئاممىۋىلاشتۇرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى نىزامنامىدا كورسىتىلگەن. (زىدە تۇتۇلغان.)

— ھازىرقى قالايمىقانچىلىق، ئىختىساتتىكى بوھران ئەۋج ئالغان بىر شارائىتتا ھەر قانداق بىر ئىزگۈ نىيەتلىك ئىشنى باشلاشتىن ئاۋال ئۇنىڭ ماددىي جەھەتتىن تەمىنلىنىشىنى كوزدە تۇتۇش ئاھايىتى مۇھىمدۇر. ئىتتىپاقنىڭ ئاخچا مەبلىغى نېمىدىن ھاسىل بولىدۇ؟

— ئىتتىپاقنىڭ ئاخچا مەبلىغى ئەزالىق بەدەللەردىن، ئىختىيارىي ئانىلاردىن، نىزامنامىغا مۇۋاپىق ئوتكۈزۈلگەن ھەر خىل كورگەزمىلەر، لېكسىيەلەر، تەنتەربىيە ۋە باشقا چارە-تەدبىرلەرنى ئوتكۈزۈشتىن چۈشكەن پۇلدىن، ئىتتىپاق تەرىپىدىن قۇرۇلغان ئىشلەپ چىقىرىش، نەشرىيات كارخانىلىرىنىڭ پائالىيىتىدىن چۈشكەن كىرىملەردىن، شۇنداقلا قانۇندا مەنئىي قىلىنمىغان باشقا مەنبەلەردىن شەكىللىنىدۇ. بۇ مەبلەغ ئىتتىپاق ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا تەخسىم قىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس ۋە نىزامنامىدا بەلگىلەنگەن ۋەزىپىلەر ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ.

— ئىتتىپاق ئۆز پائالىيىتىنى پەقەت موسكۋادىلا ئېلىپ بېرىش بىلەن چەكلىنەمدۇ ياكى باشقا جايلاردا ئۆز شوبىلىرىنى قۇرامدۇ؟

— ئىتتىپاق ئوزىنىڭ نىزامنامىسىدا بەلگۈلەنگەن مەخسەتلەر بىلەن ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ھەر خىل رېگىونلىرىدا ئوزىنىڭ رېگىونالىلىق بولۇملىرىنى قۇرىدۇ. ئىتتىپاق شۇنداقلا ئۆز پائالىيىتىنى كەڭ دائىرىدە تارقىتىش مەخسىتىدە باشقا دولەتلەردىمۇ ئۆز بولۇملىرىنى، شوبىلىرىنى قۇرۇشقا ھەقلىق. بۇ قائىدىلەر يېقىندا روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ئەدلىيە مىنىستىرلىكىدە تەستىقلەنگەن ئىتتىپاقنىڭ نىزامنامىسىدا ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

* * *

شۇنداق قىلىپ موسكۋادا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىلمىي-مەدەنىي ئىتتىپاقى قۇرۇلدى. 1993-يىلى 23-مارت كۈنى موسكۋادا شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مەجلىسلەر زالىدا بولۇپ ئوتكەن تەسىس قۇرۇلتىيىدا **ئابدۇلەھەت غەنى ئوغلى قاھاروۋ** ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتى، ئاكادېمىك **ب. لىتۋىنسكىي** ئىتتىپاقنىڭ پەخرىي رەئىسى ۋە فىزىكا-ماتېماتىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور **ئا. ت. رەھىموۋ** بىلەن تېخنىكا پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور **ت. د. كەرىمبايېۋ** ئىتتىپاقنىڭ ۋىتسې-پرېزىدېنتلىرى بولۇپ سايلاندى.

بىرلىك ۋە ئىتتىپاق- ھايات مەنبەسى

ناھىيە ھاكىمى مۇراتبەگ ئاسرۇۋ:

— سىزگە مەلۇمكى، ئېلىمىزنىڭ ئىجتىمائىي-ئىختىسادىي تەرەققىياتىدا خېلىلا قىيىنچىلىقلار روياپقا چىققاتتى. خۇسۇسەن بۇ چەت ناھىيەلەردە كوزگە ياققال تاشلىنىدۇ. سىزچە، موشۇنداق مۇرەككەپ ۋەزىيەتتىن چىقىش يوللىرى بارمۇ؟ بار بولغان تەغدىردە سىز باشقۇرۇۋاتقان ناھىيەدە قانداق ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىدۇ؟

— ئېلىمىزدە ۋۇجۇتقا كەلگەن ۋەزىيەتكە قاراپ ناھىيە مەمۇرىيىتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرى، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانلىرى بىلەن قارارلىرىنىڭ تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن ھالدا ئادەملەرنىڭ مەنپىئەتلىرىنى ھىمايە قىلىش، ناھىيە ھاياتىدىكى ئەڭ مۇھىم مۇئەممالارنىڭ بىرى- جەمئىيەتنىڭ سىياسىي ھوقۇقلىق مەسىلىسىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ كەلمەكتە. قولدا بار بولغان ئىمكانىيەتلەردىن تولۇق پايدىلانغان ھالدا ناھىيەنىڭ ئىجتىمائىي-ئىختىسادىي رىۋاجىدا شەكىللەنگەن قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشكە بولىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى مىساللاردىن ئوچۇق كورۇش مۇمكىن.

1992- ژىلى ناھىيە ئىگىلىكلىرى دولەتكە 4558 توننا گوش، 4719 توننا سۈت، 439 توننا ژۇڭ، 16895 توننا ئاشلىق سېتىشنى ئەمەللىدى. ئاۋالقى ژىلدىكىدىن بۇ ئاشلىق 4887 توننا، جۈملىدىن كومۇقوناق 2082 توننا، كوكتات 452 توننا ئوشۇق ئىدى.

ئوتكەن ژىلى ناھىيەدىكى ئىگىلىكلەرنىڭ دارامىتى 1 ملليارد 154مىڭ سوم بولدى. جەمى 50 ملليارد 441مىڭ سومنىڭ مەھسۇلاتى ئىشلەنىپ، مېھنەت ئۇنۇمدارلىقى بىر قانچە ھەسسە ئوستى. يېزا ئىگىلىگى بويىچە 457 ملليون سوملۇق تازا پايدا ئېلىنىپ، رېنتابىللىق 67 پروتسېنت ئوستى. ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا، ماتېرىياللىق ۋە مەبلەغ قىسىنچىلىقلىرىغا قارىماستىن، توز ۋاقىتتا قوللىنىلغان چارىلەرنىڭ نەتىجىسىدە مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشنىڭ بارلىق ئوقىتلىرى بويىچە 215 ملليون سومغا يېقىن مۇرەككەپ دارامەت قولغا كەلتۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 17192 چاسىي مېترلىق تۇرۇشلۇق ئوي، چارىن يېزىسىدا 95 ئورۇنلۇق باللار باغچىسى، ئوگەمەن يېزىسىدا 504، ئۆزۈنتام يېزىسىدا 160، راھەت يېزىسىدا 70 ئورۇنلۇق يېڭى مەكتەپ، ئاختامدا فېلدشېر- ئاكۇشېركىلىق پۇنكتى، چونجىدا سانىتارلىق- ئېپىدېمىيەلىك ستانسىيە، سۈمبە يېزىسىدا سۇ قۇۋۇرى سېلىنىپ پايدىلىنىشقا بېرىلدى.

— بۇنىڭ ھەممىسى ئىختىسادىي ساھادا بەجىرىلگەن ئىشلار، ئەلۋەتتە، نەتىجىدە، ناھىيە خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشتا بىر قەدەر ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپتۇ. ھازىر ئە ئەمۇھىمى- خەلقىنىڭ تۇرمۇش جەھەتتىن قىينالماسلىقى ئەمەسمۇ؟ شۇ توغرىدا تەپسىلىرەك توختالسىڭىز؟

— ناھىيەدە ئاھالىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش، ئۇلارنى ئوزۇق- تۈلۈك بىلەن تەمىنلەش، خۇسۇسىي ئىگىلىكلەرنى قانات يايدۇرۇش مەسىلىلىرىدە بىر قاتار چارە-تەدبىرلەر بەلگىلىنىپ، خېلىلا ئىشلار ئورۇنلاندى. ناھىيە بويىچە تۇرمۇش ئەھۋالى توۋەن، ھاسىلىق قىلىدىغان ئادەملىرى يوق 997 ئائىلە غەمخورلۇققا ئېلىندى. بۇنداق ئائىلىلەر ھازىرمۇ ئېنىقلانماقتا. ئۇلار بۇنداق ھەممەدىن سىرتتا قالمايدۇ. مەخسۇس غەمخورلۇق جەمغەرمىلىرى ئېچىلىپ، ئۇنىڭغا بىر ملليونغا يېقىن مەبلەغ توپلاندى. ئۇنىڭ 597مىڭ سومى ژۇقۇرىدا ئاتاپ ئوتۇلگەن مۇھتاجلىقلارغا خىراجەت قىلىندى. ئىگىلىكلەر، ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرى، مەھكىمىلەردە ئىشچى- خىزمەتچىلەر توۋەن باھادىكى ئوزۇق- تۈلۈك بىلەن، ئوتۇن- يېقىلغۇ، مال- ۋارانلار يەم- خەشەك بىلەن تەمىنلەنمەكتە. تۇرمۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرىدىن ئوتتۇز ئادەمگە ئوزلىرى ياشاۋاتقان ئويلەر ھەقسىز بېرىلدى. 1852 كىشى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن دۇكانلارغا بېكىتىلدى.

ئوتكەن ژىلى ناھىيەنىڭ ئوزىدە 5 ئىگىلىك باغلىق زىرائەتلىرىنى يېتىشتۈردى. بوگۇلۇكتىكى «تاشتىقارسۇ»، ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى سوۋخوزلار بىلەن «ئەمگەك» كولخوزىدا باغ مەھسۇلاتى يېتىشتۈرۈلۈپ، ئاۋايخانىلار ئىشلەۋاتىدۇ. ھەممە ئىگىلىكلەردە توگمەنلەر قۇرۇلدى. ناھىيە مەركىزى چونجا يېزىسىدىكى ئاشلىق قوبۇل قىلىش ئورنىدا تەۋلىككە 15 تونا ئۇن تارتالايدىغان توگمەننىڭ قۇرۇلۇشى ئاياقلىشىش ئەسناسىدا.

— مەلۇمكى، ئىختىساتنى يۈكسەلدۇرۇش بىلەن ئاھالىنىڭ تۇرمۇشنى ياخشىلاشتا خۇسۇسىيلاشتۇرۇش سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ رولى چوڭ. شۇ ھەقتە پاراڭلاشساق.

— توغرا دەيسىز. ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان ئىختىسادىي ئىسلاھاتنىڭ ئاساسىي مەخسىتى- ئاھالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىنى كوتىرىش. شۇ ئارقىلىق دولىتىمىزنىڭ بايلىغىنى ئاشۇرۇش، قۇدرىتىنى يۈكسەلدۇرۇش، موشۇ مەخسەتكە يېتىشنىڭ ئىشەنچلىك بىر يولى- خۇسۇسىيلاشتۇرۇش سىياسىتىنى پەيدىن- پەي ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا. يېزىدا خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا پۇت قويغىدەك پەلەمپەيلەر ياسىلىپ، ئۇنجى شارائىتلار بىلەن تەمىنلەش لازىم.

ئەڭ ئالدى بىلەن مەملىكەتلىك ماھىيەتكە ئۇيغۇن دولەت ئىگىلىگىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنىڭ كىچىك نىشانلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدۇ. ناھىيەدە 19 ئوبيېكت، دولەتلىك ئىجارىلەر بىلەن كولخوزلار ھېساۋىدىكى تۇرۇشلۇق ئويلەرنىڭ 78 پروتسېنتى پۇخرالارنىڭ خۇسۇسىي مۇلكىگە ئوتتى. خۇسۇسىيلاشتۇرۇلغان 2295 ئوينىڭ 1504 كوپۇنغا بېرىلدى.

ئاھالىنى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەشتە ناھىيەدە قۇرۇلغان 27 ئىشلەپ چىقىرىش ئىگىلىگى تىلغا تىيەك قىلغىدەك ئۇلۇش قوشماقتا. ھازىر بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۇچۇقئايدىڭ ئىككى يوللا بار ئىكەنلىگىنى ھاياتنىڭ ئوزى كورسەتمەكتە. ئۇ ئىگىلىكنى دولەتلىك ۋە خۇسۇسىي ئۇسۇلدا ژۇرگۈزۇشنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىقلىغى، ئارسالدىلىق ۋاقىتلىق ئىش ياكى ئوزىمىزنى ئوزىمىز ئالداشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ژىگىرمە يەتتە ئىشلەپ چىقىرىش ئىگىلىگى ئوتكەن ژىلى ئىككى مىڭ گېكتاردىن ئوشۇق يەرنى ئوزلەشتۇردى. ناھىيە ئاھالىسىغا 63توننا دانلىق زىرائەت، 230 توننا كومۇقوناق، 200 توننىدىن ئوشۇق باغۋەنچىلىك ھەم كوكتاتچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىپ بەردى. ئوزىمىزدە يېتىشتۇرۇلگەن مەھسۇلاتلارنىڭ تەننەرقىمۇ، ئەلۋەتتە، توۋەن بولدى. بۇنىڭ تاشايىنىدا، ناھىيەدىكى 600دىن ئوشۇق ئائىلىگە 35 گېكتار كوكتاتچىلىق ئۈچۈن يەر بېرىلدى. تىببىي خىزمەتچىلەر بىلەن پەن- مائارىپ ساھاسىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرىگە 400 گېكتارغا يېقىن ئولچەك يەر ئاجرىتىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى نەرىق-ناۋا زىيادە ئورلەۋاتقان بىر پەيتتە كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىنى بىر ئاز بولسىمۇ يېنىكلەتمەكتە.

دەرھەقىقەت، ھازىرقى بازار ئىختىسادىغا ئوتۇش ئېغىرچىلىغى، قىممەتچىلىك، خىراجەتنىڭ قىيىنلىغى، پۈتۈن ۋىلايەت ناھىيەلىرىگە ئوخشاشلا، بىزنىڭ ناھىيەنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىختىسادىي ھاياتىدا، ئۇنىڭ تەرەققىياتىدا ئەكس تەسىر كورسەتمەكتە. ناھىيەدىكى ئىگىلىكلەرنىڭ ئىختىسادىي ئەھۋالى كۈنسېرى ئېغىرلىشىۋاتىدۇ. ئىشلەپ چىقىرىش مەھسۇلاتلىرىنىڭ تەن نەرقى ئۇنىڭ دولەتكە سېتىلىش باھاسىدىن خېلىلا قىممەت. ئىككىنچى سوز بىلەن ئېيتقاندا، كامامەت كانايدىن ئالسا، دارامەت دۈۋانىنىڭ ئاپقىنچىلىكلا. بۇ ئورۇندا ئەڭ ئېچىنىشلىغى باھادىكى تۇراقسىزلىق ۋە ئۇيغۇنلاشماسلىق. يېزا ئىگىلىكى مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىش باھاسىنىڭ ئۇنىڭغا سەرىپ قىلىنىدىغان خىراجەتلەرنى قاپلىيالماسلىغىدا. مەسىلەن، 1992-ژىلى ناھىيە ئىگىلىكلىرىدە تەييارلانغان سۇتنىڭ بىر كىلوسىنىڭ تەن نەرقى14سومغا يەتسە، ئۇنىڭ دولەتكە سېتىلىش باھاسى 6 سوم 50 تىيىن بولدى. موشۇ ساھانىڭ ئوزىدىلا كولخوز-سوۋخوزلار 24 ملليون سوم زىيان كوردى. خوش، بۇ زىياننى كىم، قانداق تولەيدۇ؟ مەھسۇلات تەييارلاش ۋە ئۇنى دولەت ياھاسىدا سېتىش ئارقىلىق ئىختىساتنى كوتىرىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۈن كورۇشنىڭ ئوزىمۇ قىيىنغا چۈشۈۋاتقانلىغىنى شۇنىڭ ئوزىدىنلا كورۇش مۇمكىن. موشۇ ژىلنىڭ بىرىنچى چارىگىدە مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشقا سەرىپ قىلىنغان چىقىم 10-12 ھەسسىگە ئوسسە، مەھسۇلات تەن نەرقى 7-8 ھەسسىلا كوپەيدى. ھايانكەش-ئېلىپ ساتارلارنىڭ قولىدىكى ئاھالە ئىستىمال تاۋارلىرىنىڭ باھاسى ھەپتە ئەمەس، كۈن سايىن، سائەت سايىن ئوسۇۋاتقانلىغى ھەممىگە ئايان، يېزا ئەمگەكچىلىرىنىڭ ماشىنى ۋە ئۇنىڭ بازارغا مۇناسىۋەتلىك ئوزگىرىشى توۋەن. ئۇنى ھازىرقى باھا بىلەن سېلىشتۇرۇش ئۇيات. بىزدە ھازىر ئەمگەك ھەققى ھەر كىمنىڭ ئوز ئىلكىدە دېگەن چۈشەنچە بار. مېنىڭچە، بۇ بىر تەرەپلىملىك، بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىدىمۇ قىممەت ۋە تەن نەرقنى ئەشۇ ئىشلەپ چىقارغۇچىلارنىڭ ئوزلىرى بەلگىلىشى كېرەك.

ئوتكەن ژىلى ھاۋا-رايىنىڭ سىزلەرنىڭ ناھىيە ئۈچۈنمۇ قولايسىز بولغانلىغىدىن خەۋىرىمىز بار. ئۇنىڭ دېخانچىلىققا، خۇسۇسەن ناھىيەدە ئاساسىي ساھا-مال چارۋىچىلىغىغا تەسىرى قانداق بولدى؟ ئۇمۇمەن موشۇ ساھالاردا ناھىيەدە قانداق مۇئەممالار بار؟

— مەھسۇلات ئۇنۇمدارلىغى ئوتكەن ژىلى ناھىيەنىڭ كوپلىگەن ئىگىلىكلىرىدە توۋەن بولدى. بۇنىڭ ھاۋا-رايىغا مۇناسىۋەتسىز ئىككىنچى تەرىپىمۇ بار. ئەشۇ مەھسۇلات ئۇنۇمى توۋەن ئىگىلىكلەرنىڭ يېتەكچى مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن دېھقانلىرىغا تاياقنىڭ ئىككىنچى ئۇچىنىڭ تېگىشى چوقۇم. جاۋاپكەرلىك ھەم تەرتىپ-ئىنتىزامنىڭ ئۇمۇمىيۈزلۈك بوشاڭىشىپ كېتىشى سەلبىي تەسىر كورسەتمەسلىگى مۇمكىنمۇ، ئاخىر! كېرەكلىك ئاگروتېخنىكىلىق چارە- تەدبىرلەر ئوز ۋاقتىدا تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلمىدى. مىنېرال ئوغۇتلارنىڭ باھاسىنىڭ ئوسكەنلىگىنى باھانە قىلىپ، بەزى ئىگىلىكلەر ئۇنى ئوز لايىغىدا يېتەرلىكچە ئالمىدى. نەتىجىدە ئۇنۇم بولمىدى. ئىگىلىكلەر بولسا ئورنى تولمايدىغان چىقىمغا ئۇچرىدى. بىز ئاددىيلا ھېساپنىڭ ئوزىگە ئوناق ئىكەنلىگىمىزنى كورسەتتۇق. بوگۇنكى 10 سوملۇق چىقىمنى كوردۇق-دە، ئەتىكى بەش سوملۇق كىرىمنى كورمىدۇق. يەرگە مۇنداق مۇناسىۋەتتە بولۇش مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەگەر دېھقان 100 گېكتارنىڭ ئورنىغا 50 گېكتار يەرنى تېرىش، ئۇنىڭدىن ئەشۇ 100 گېكتارنىڭ مەھسۇلاتىنى ئالمەن دېسە، تەھسىنگە لايىق. ھەر بىر گېكتارغا كېتىدىغان چىقىمدىن قېچىپ، نەتىجىدە تۇزۇگرەك مەھسۇلات ئالالمىسا، ئۇ قانداق دېھقان بولسۇن. بىز بۇنى يېتەكچى مۇتەخەسسىسلەرگىمۇ ئەسلىتىپ ئوتىمىز. ئىشنى ئەپلىيەلمەيدىغانلار بىلەن يولۇمىزمۇ باشقا بولىدۇ.

بىزدە دېھقانچىلىق ئولكە يەرلەر ئۇلۇشىدە بولغىنى بىلەن، مال-چارۋىچىلىقنىڭ تەغدىرى ھاۋا-رايىغا بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. چۈنكى، ھەممە گەپ تەبىئىي يايلاقلاردا، ئوتلاق ۋە پەچەنلىكلەردە. ئوتكەن ژىلقى قۇرغاقچىلىقنىڭ كاساپىتىدىن ئىگىلىكلەر ئىلكىدىكى مال سانىغا مۇناسىپ يەم-خەشەك تەييارلىيالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىشلىق ئوتلاقلار موتىدىللىكنىڭ يوقلىغىدىن قاغجىراپ قالدى. بۇلار مال سانىنى كوپەيتىشكە سەلبىي تەسىر كورسەتتى. شۇنىڭغا قارىماستىن، چوپانلىرىمىز قەدىر-ئەھۋال ئەجىر سىڭدۇرگەنلىكنى ئېيتىش مۇمكىن.

— سوھبەت بېشىدا ئوتكەن ژىلى ناھىيە بويىچە دولەتكە 4558 توننا گوش ئوتكۈزۈلگەنلىگىنى ئېيتقان ئىدىڭىز. بىر ۋاقىتلاردا ناھىيە دولەتكە 9 مىڭ توننا گوش ساتقانلىغىدىن خەۋىرىمىز بار. شۇنچىلا تۆۋەنلەپ كېتىشنىڭ سىر-ئەسرارى نېمىدە؟ بۇنىڭغا قانداق قىيىنچىلىقلار سەۋەپ بولدى؟

— بۇنىڭ بىر قانچە سەۋەپلىرى بار. ئاتاپ ئېيتقاندا، ناھىيەنىڭ يەر تۈزۈلۈشى مال-چارۋىچىلىغىنى كوتەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەبىئىي يايلاق ۋە ئوتلاقلار كۈنسېرى ئازىيىۋاتىدۇ. شۇ ئولاشقىمۇ بىر ژىللىرى ناھىيەدىكى ساغلىقلارنىڭ سانى 50مىڭ ئويىغىچە قىسقارتىلغان ئىدى. شۇنداقلا، ئۇ ۋاقىتلاردا ناھىيەدە قوش بېقىلاتتى. ھەر ژىلى دولەتكە مىڭ توننا ئەتراپىدا قوش گوشى ئوتكۈزۈلەتتى. ھازىر مۇشۇ ئىمكانىيەتتىنمۇ ئايرىلىپ قالدۇق. سەۋەۋى، قوش ئوستۇرۇشنىڭ كاپالىتى بولغان ئەبجەشلەندۇرۇلگەن دان ۋە يەمنىڭ باھاسى 100 ھەسسىگىچە قىممەتلىدى. ئەندى قوش فابرىكىلىرى ئۈچۈن ئۇ خېلىلا توۋەن، بۇنىڭ قانداق سىياسەت ئىكەنلىگىنى چۈشەنمىدۇق، بولمىسا ناھىيەدە قوش ئوستۇرۇشنىڭ بارلىق ئىمكانىيەتلىرى مەۋجۇت.

مەلۇمكى، ناھىيەدىكى خۇسۇسىي ئىگىلىك ئىگىلىرىمۇ بودىغان ماللىرىنى ئوتكۈزۈشتىن مەنپىيەتدار. لېكىن بۇنىڭغىمۇ توسالغۇ يوق ئەمەس. تەييارلاش ئورۇنلىرى گوشنى ئەرزان باھادا ئالغۇسى كېلىدۇ، ئەق تولەيدىغان پۇلى يوق. شۇ ئولاشقىمۇ ناھىيەلىك كېڭەشلەر ئاھالىدىن گوش ئېلىپ، تەييارلاش ئىشلىرىنى قىلىشتىن قاچىدۇ.

بۇلاردىن چىقىش يوللىرى، ئەڭ ئالدى بىلەن مال سانىنى ئىدىتلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوسۇمىنى كوپەيتىش لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ناھىيەدىكى تولليەيدىغان ساغلىقلارنىڭ سانىنى ئاشۇرۇش كېرەك. مەسىلەن، ھەر ژىلى 60-70مىڭ ئەركەك تولىنى يايلاقتىن چۈشكەن ھامان گوشكە ئوتكۈزسەك، ئۇلار ئوتتۇرا ھېساپتا 25 كىلودىن كېلىدۇ. ئۇلارنى 6 ئاي بېقىپ، 40 كىلوغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن قانچە ئەمگەك، قانچىمۇ چىقىم كېرەك، بۇنىڭغا كەتكەن خىراجەت ۋە يەم-خەشەك بىلەن ساغلىقلارنىڭ ئۇلۇش سالمىغىنى 60-70 پروتسېنتقا يەتكۈزسەك، كوپ تەرەپتىن ئۇتاتتۇق. تول ئېلىشنىڭ، ژۇڭ ۋە گوش مەھسۇلاتلىرىنى تەييارلاشنىڭ كەڭ ئىمكانىيەتلىرى ئېچىلاتتى.

بۇ ژىل دولەتكە 5500 توننا گوش ئوتكۈزۈشىمىز كېرەك، بۇ چوقۇم ئورۇنلىنىدۇ.

— ناھىيە خەلقى، ئاساسەن ئىككى مىللەت ۋەكىللىرىدىن-ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلاردىن تەركىپ تاپقان. موشۇ ئىككى مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى قېرىنداشلىق ۋە ئىتتىپاقلىقنى مۇستەھكەملەشتە، مىللىي ئەنئەنىلىرىنى، مەدەنىيىتىنى رىۋاجلاندۇرۇشتا قانداق تەدبىرلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا؟ ياش ئەۋلات تەربىيەسى ھەققىدە نېمە دەيسىز؟

— «بەرىكەت-بىرلىكتە» دەيدۇ دانالىق چەشمىسىدىن بەھرىمەن بولغان خەلقىمىز. مۇشۇ ئېيتىلغاندەك، ئارىلاش ئىستىقامەت قىلىۋاتقان قازاق ۋە ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىق قارار تاپقان. ئۇلار ھازىرقى قىسىنچىلىق ۋەزىيەتتىن چىقىش يولىدا ھەمدوستلۇق ۋە ھەمدەملىك بىلەن ئەمگەك قىلىپ، تىنچ-ئىناق ياشىماقتا...

سوھبەتلەشكەن: ن. توقھوژايېۋ.

ئالمۇتا ئوبلاستى.

ئاۋستىرالىيەدىن مەكتۇپ

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى، ئالمۇتا «يېڭى ھايات» گېزىتى تەھرىراتىغا.

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قەدىرلىك قېرىنداشلار!

ئوتكەن ژىلى دېكابىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىستامبۇلدا ئېچىلمىش **«شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتايى»** غا قاتنىشىش شەرىپى بىلەن ئوز ئانا تىلىمىزدا ھەم كوپچىلىك خەلقىمىز ئىستىمال قىلىۋاتقان ئەرەپ ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى **«يېڭى ھايات»** گېزىتىنىڭ بىر-ئىككى سانىنى كوروپ، ئەڭ قەدىناس، ئەڭ يېقىن دوستۇمنى ھەم مەملەكەتچىمنى كورگەندەك ھېس قىلغان ئىدىم. يېقىندا، مەككە رابىتادىكى ۋەخىتۇللا ھاجىم شۇ گېزىتنىڭ ئوتكەن ژىلى دېكابىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تارتىپ، بۇ ژىل مارتنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا قەدەركى 11 سانىنى ئەۋەتىپتۇ. گېزىتنىڭ بىر-ئىككى سانىنى ئوقۇپ، ئۇلارنى ۋەتەنداشلارىغا كورسەتكەن ئىدىم، تەل-توكۈس ئوقۇپ چىقىشما ما ئۈلگەرمەيلا، باشقىلار ئېلىپ كېتىشتى. بەزىلەر كوپىيە قىلىۋاتىدۇ.

ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەككى، گېزىت رەھبەرلىگى، تەھرىراتتىكى قېرىنداشلارنىڭ تىرىشچانلىقى، خەلقىمىزنىڭ خالىس پىداكارلىق ياردىمى بىلەن شۇنچىلا قىينچىلىق شارائىتىدا گېزىتنى ياخشى چىقىرىۋېتىپسىلەر. گېزىتتە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئاكتۇئال مەسىلىلەر ناھايىتى ياخشى. ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۇمۇمىي مەسىلىلىرى ھەققىدە قىزىقارلىق ماتېرىياللار كوپ ئېكەن. بۇ گېزىتنىڭ ئاساسىي يولۇلۇشى بولۇشى تەبىئىي ھال. چۈنكى دۇنيا 21- ئەسىرگە قەدەم قويۇۋاتقان بىر دەۋىردە، ئەپسۇسكى، مەملىكىتىمىز ئۇنتۇلغان مەملىكەت، مىللىتىمىز ئەسىرى مەھكۇم مىللەت بولۇپ، قىزىل خىتاي جاھانگىرلىكىنىڭ قاتتىق چاڭگىلىدا ھايات-ماماتلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىدۇ. خىتاي جاھانگىرلىگى مىللىي مەۋجۇتلۇغىمىزنى يوقىتىش ئۈچۈن دۇنيا تورىلىپ، ھېچبىر جاھانگىر ھازىرغىچە قوللانمىغان ئەڭ پەسكەش ئۇسۇل-چارىلارنى ئىشلىتىپ، مىللىتىمىزنى پۈتۈنلەي يوقىتىۋېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا. ئۇلار موشۇ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە ئىچكىرى خىتايدىن 200 مىليون خىتاينى مۇبارەك زېمىنىمىزغا كوچۈرۈپ چىقىپ، ئەشۇ كوچمەنلەرنىڭ توپان سۈيى بالاسىدا مىللىي مەۋجۇتلۇغىمىزنى چوكتۈرىۋەتمەكچى. بۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار يەنە بىر تەرەپتىن تۇغۇتنى چەكلەش نامى بىلەن ئاياللىرىمىزنى، پەرزەنتلىرىمىزنى رەھىمسىز جاللات سۈپىتىدە قىرىۋاتسا، ئىككىنچى بىر تەرەپتىن، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا خەلقىمىزنىڭ، دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ نارازىلىغىغا قارىماي، ئاتوم-يادرو سىناقلىرىنى توختىماي ژۈرگۈزۈپ، يۈز مىڭلىغان ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ ھەر خىل كېسەللىكلەرگە مۇپتىلا بولۇشىغا سەۋەپ بولماقتا ...

شۇنىمۇ ئىلاۋە قىلىپ ئوتۇش كېرەككى، ۋەتىنىمىز ھەم خەلقىمىزنىڭ ھاياتى مەسىلىسى ئىنتايىن مۈشكۈل بولۇۋاتقان بىر شارائىتتا، مۇھاجىرلىقتا ژۈرۈۋاتقان ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ ئەھۋالى، توغرىسىنى ئېيتساق، ئۇنچىلا بەك ياخشى ئەمەس. گەرچە ئۇلار: «بىزدە خىتاي زۇلۇمى يوق، ئەركىن-ئازات ياشاۋاتىمىز...»،- دېگەنلىرى بىلەن دەسسەپ تۇرغان يېرىمىز ئوزىمىزنىڭ ئەمەس، كىشىنىڭ يۇرتىدا، كىشىنىڭ شەرىدە ياشاۋاتىمىز. شۇڭلاشقىمۇ ئەڭ ئالدى بىلەن خارىجىي ئەللەردىكى بىزلەر، ئوزىمىز ئىتتىپاقلىشىشىمىز لازىم. ئىتتىپاقلاشماي تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىغى، مىللەتنىڭ ئازاتلىغىدىن سوز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ ماھىيەتتە- قىزىل خىتاي جاھانگىرلىگىگە قارشى بۈيۈك ئىتتىپاق.

خەلقىمىزدە «تور تالاشما، ئويۇڭ بولسۇن، ئويۇڭ بولسا، تورۇڭ بولار» دېگەن ماقال بار، دەرھەقىقەت، بىز ئەڭ ئەۋۋەل ئىتتىپاقلاشقان ھالدا ۋەتىنىمىزنى ئازات قىلايلى. تور - ھېچ قاچان مەنسەپپەرەس، پۇرسەتپەرەسلەرنىڭ بولغان ئەمەس، ئۇ خەلقنىڭ. بىزنىڭ ھازىرقى ھەرىكىتىمىزدە ئەشۇ بىر مۇھىم پرىنسىپ ئاساس بولۇشى كېرەك. شۇڭلاشقىمۇ گېزىت ئۇمۇم خەلقىمىزنىڭ دىلى ھەم تىلى سۈپىتىدە شەخسىي ئاداۋەتنى كوتىرىپ چىقىپ، بىرلىك ئىتتىپاقلىققا تەسىر يەتكۈزىدىغان كوز قاراشلارغا ھەرگىزمۇ يول بەرمەسلىگى لازىم.

ۋەتەن ھەم خەلقىمىزنىڭ مەنپەئىتى يولىدىكى ئىزگۈ ئىشلىرىڭلارغا زور مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمەن.

كامىل ئېھتىرام بىلەن:

ئەخمەت ئىگەمبەردى.

ئادېلائىدا شەھىرى.

خەلق مىنبىرى

بۇنىڭدىن باشقا يول يوق

ئاقىرقى ۋاقىتلاردا ئىلگەركى س.س.س.ر-دا يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەر ئەجايىپ زور ئوزگىرىشلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈردى. دەرھەقىقەت، بۇ ئوزگىرىشلەر جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ مۇستەقىللىقنى قولغا ئېلىشىدا روشەن ئىپادىسىنى تاپتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بىزنىڭ ژۈرەكلىرىمىزدىمۇ خاشاللىق ۋە ئۈمۈت ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئاخىرى بۇ ئۈمۈتلەر ئۈپەيلىدىن تۈرلۈك ھەرىكەتلەر بىلەن جەمىيەتلەر ۋە تەشكىلاتلار ۋۇجۇتقا كەلدى. مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرى، جۈملىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە ئۇلارنىڭ جاي-جايلاردىكى شوبىلىرى ئوز ئىشلىرىنى خەلق ئىچىدە مۇۋاپىق ژۈرگۈزدى. ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن دولەتلەر ئارا ئىتتىپاق قۇرۇلدى. دېمەك، ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلۇشى ناھايىتى مۇھىم ۋاقىئە بولدى.

ئەلۋەتتە، ئىش جەريانىدا كامچىلىقلارغىمۇ يول قويۇلدى. بۇ تەبىئىي ۋە ئۇنىڭ سەۋەپلىرىمۇ بار. بۇلار سوزسىزكى، ئىش داۋامىدا تۈزۈلۈپ كېتىدىغان نەرسىلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلار قاتارىدا مەنمۇ بۇ ئىشلارغا ئوزەمنىڭ قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇشۇمنى ئويلىغان ئىدىم. چۈنكى، ۋەتەن داۋاسىغا نىسبەتەن كوز قارىشى ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ سىرتىدا ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى.

1992- ژىلىنىڭ ئاپرېل ئېيىدا «ئۇنات» يەرلىك ياچېيكىسىنىڭ ژىغىنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ نىزامنامىسى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. شۇنىڭدىن كېيىن موشۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولۇشنى خالىدىم. مەن موشۇ تەشكىلاتنىڭ، مەدەنىيەت مەركەزلەرنىڭ، ئىتتىپاقنىڭ ئىشلىرىنى بىر ئۇلۇق ئومۇمىي ھەرىكەتنىڭ بىر قىندا ئاقىدىغان دولقۇنلۇق دەرياسىغا قىياس قىلغان ئىدىم. ھازىرمۇ شۇنداق ئويدىمەن. بۇنىڭدا قارىمۇ-قارشىلىقنىڭ ھېچ قانداق ئاساسى بولماسلىغى كېرەك. مەدەنىيەت مەركەزلىرىدە، ئىتتىپاقتا قىلىنغان ۋە قىلىنىۋاتقان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى مەن ئوزەمنىڭ ئىشىم دەپ ھېساپلايمەن.

ئاما ئەھۋاللار بىلەن تونۇشۇش، مەلۇماتلاردىن خەۋەردار بولۇش نەتىجىسىدە يۈز بېرىۋاتقان بەزىبىر ناتوغرا ئىشلارغا قاراپ ئەپسۇسلىنىۋاتىمەن. بۇ ئەپسۇسلىنىش بولۇپمۇ ئوز ئارا بىرلىك-ئىتتىپاقلىقتىن چەتنەپ، ئارىمىزدا ئوچمەنلىك پەيدا قىلىشتا ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئوز ئارا كورەشكە يەڭ تۈرۈپ كىرىشىپ كېتىۋاتقانلىغىمىزدا روشەن ئىپادىسىنى تاپماقتا. بۇ بارا-بارا ئەقىلگە سىغمايدىغان ھادىسىگە ئايلىنىۋاتىدۇ.

«ئۇناتنىڭ» ھوججەتلىرىدە ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ دىلىدىن ئورۇن ئالىدىغان، ژۈرەك سوقۇشى بىلەن ماسلىشىدىغان ھەم خەلق ئارا ھوججەتلەرگە ئاساسلانغان ئىككى مادا بار. مەسىلەن، ئۇنىڭ بىرى: **«خەلقىمىزنىڭ ئوز ۋەتىنىدە مۇستەقىل دولەتنى تىكلەش ئىنتىلىشىغا ئېچىلىق ۋە سىياسىي ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ھەمكارلىق قىلىشى»**، ئىككىنچىسى: **«خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرلارغا ۋە باشقا ئاز سانلىق خەلقلەرگە قارىتا ژۈرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىلىك سىياسىتىنى پاش قىلىش»**.

موشۇ ماددىلارنىڭ نېمىسى خاتا؟ ياكى بىزنىڭ خەلقىمىز خىتاينىڭ مۇستەملىكىسىدە ياشاۋېرىشىنى ئەۋزەل كورۈۋاتامدۇ؟ ياكى خىتاي ھاكىمىيتىنىڭ ئۇيغۇرلارغا قارىتا سىياسىتى توغرىمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس، ئەلۋەتتە. بۇ مېنىڭچە ئاللىقاچان پىشىپ يېتىلگەن مەسىلىلەر. ئەندى ھازىرقى ئوزگىرىشلەر بۇلارنى كوتىرىشكە پۇرسەت يارىتىپ بەرمەكتە. دېمەك، بىز ئۇيغۇرلارمۇ ئوز ۋەتىنىمىزدە ئوز تەغدىرىمىزگە ئوزىمىز ئىگە بولۇشىمىز كېرەك.

1966- ژىلى 16- دېكابىردا قوبۇل قىلىنغان **«پۇخرالىق ۋە سىياسىي ھوقۇقلار توغرىلىق پاكت»** موئۇ سوزلەر بىلەن باشلىنىدۇ: **«ھەممە خەلقلەر ئوز تەغدىرىگە ئوزى ئىگە بولۇشقا ھوقۇقى بار ۋە موشۇ پاكتقا قاتناشقۇچى دولەتلەر، شۇ جۈملىدىن، ئوزى ئوزىگە ئىگە ئەمەس ۋە بېقىندى تېررىتورىيەلەرنى باشقۇرۇۋاتقان دولەتلەر بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى نىزامنامىسىغا ئاساسلىنىپ، ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ھەل قىلىشقا قىزىقتۇرۇشى كېرەك ھەم بۇ ھوقۇقنى ھورمەتلىشى كېرەك»**. مانا شۇنىڭغا ئوخشاش ئونلىغان خەلق ئارا ھوججەتلەر بار. ژۇقۇرىدا كورسىتىلگەن بىرىنچى ماددا موشۇ ھوججەتكە ئاساسلىنىدۇ.

خىتايدا، جۈملىدىن ش.ئۇ.ئاردا ئىنسان ھوقۇقى دەپسەندە قىلىنىۋاتماقتا. ئۇ ھەممىگە مەلۇم. بۇنى 1992- ژىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان «خەلق ئارا ئامنىستىيە» ئوزىنىڭ دوكلادىدا تولۇق كورسەتتى. بۇ ھەقتە بىز ئۈنىمىزنى چىقارماي جىم ئولتارساق بولامدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككىنچى ماددا نەق شۇ مەخسەتنى كوزلەيدۇ. «باشقا دولەتتە ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش-ئەشۇ دولەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشقان بولىدۇ» دېگەن پىكىر كونا ۋە خاتا، ئىلگەركى س.س.س.ر دەۋرىدىكى رەھبەرلىكنىڭ پىكرى. بۇ پىكىرنىڭ خاتا ئىكەنلىگى بۇنىڭدىن خېلىلا ئاۋال پاش قىلىنغان. ھازىر دولەتلەرنىڭ تولىسى ياۋروپىدىكى بىخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق كېڭىشى (س.ب.س.ى). جەريانىنىڭ، خېلسىنكى كېلىشىملىرىنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بولدى. ئۇنىڭ ھوججەتلىرىدە ئىنسان ھوقۇقى ھەر بىر دولەتنىڭ ئىچكى ئىشى ئەمەس، دەپ يېزىلغان.

«بىز شۇ مەجبۇرىيەتلەرنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىشىمىز كېرەك» دېيىلگەن «ئىزۋېستىيە» گېزىتىنىڭ 1993- ژىلى چىققان 42- سانىدا. ئويلاپ كورۈڭلارا، «ئۇناتنىڭ» ھوججەتلىرىگە كىرگۈزۈلگەن موشۇ ئىككى ماددا قايسى ئۇيغۇرنىڭ دىلىغا سىغمايدۇ؟ مېنىڭ پىكرىمچە بىز تېخىچىلا س.س.س.ر دەۋرىدىكى پارتىيە سىياسىتىدىن چوچۇپ ياشاۋاتىمىز. بىزنى ئۈستىمىزدىن بېسىم كورسىتىپ قورقىتىش چوچۇتىۋاتىدۇ.

شەرقىي ياۋروپىغا قارىتا 40 ژىلدىن ئوشۇق «ئازاتلىق ياۋروپا» رادىئوستانسىيەسى ئىشلەپ، ئالدىغا قويۇلغان مەخسەتنى مۇۋاپىقىيەتلىك ئادا قىلىپ، ئوزىنىڭ پائالىيىتىنى 1994- ژىلى توختىتىدۇ. يېقىندا ئاقىش كونگرېسىغا «ئازاتلىق ئاسىيا» رادىئوستانسىيەسىنى ئېچىش توغرىسىدا قانۇن لايىھىسى كىرگۈزۈلدى. بۇ توغرىلىق پىكىرنى كلىنتون تېخى پرېزىدېنت بولماي تۇرۇپ قوللىغان ئىدى. دېمەك، بۇنىڭ مەخسىتىمۇ ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىمۇ (ۋ.م.ت) ئوز ئىشىنى باشلىدى. موشۇ شارائىتتا بىز ئۇيغۇرلارمۇ بىر نىيەت ۋە بىر مەخسەتتە ئىشلىشىمىز كېرەك.

ئىستامبۇلدىمۇ ئۇيغۇرلار مەخسەتسىز ئۇچراشقان ئەمەس. بىزگە ئوز ئارا ئىشلىرىمىزدا ئوتۇقا يېتىش ئۈچۈن پىكىر ئېيتىشتا ۋە ئۇنى تىڭشاشتا ئىچكى مەدەنىيەت ھەم سەۋرچانلىق، كەچۈرۈمچانلىق، دىپلوماتىيەلىك مۇناسىۋەت تاكتىكىسى كېرەك. بەزى ئادەملەر «ئۇناتنى» يوقىتىش كېرەك، بۇ ئېكستىرمىستىك تەشكىلات دەيدۇ. ئۇنى ئوزەممۇ ئاڭلىدىم. مەن «ئۇناتنىڭ» ئەزاسى، بىراق مەن ئېكستىرمىست ئەمەس. مېنىڭ ژۈرىگىمدە خەلقىمگە، ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتتىن باشقا ھېچ نەرسە يوق. «ئۇناتنىڭ» ۋە باشقا تەشكىلاتلارنىڭ ئىشلىرىدا خاتالىقلار يوق ئەمەس. شۇلارنى تۈزەش ئۈچۈن، ھەرىكەتلىرىمىزنى بىرلەشتۈرۈش ئۈچۈن ھەممىمىز ئۇچرىشىپ، پىكىر ئالماشتۇرۇپ، ئىتتىپاقلىققا كېلەيلى. ئۇنداق بولمايدىغان بولسا ئوز ئىچىمىزدىن ۋەيران بولىمىز. قىلغان ۋە قىلىدىغان ئىش ھەرىكەتلىرىمىز زايە كېتىدۇ.

ھەر ئادەمنىڭ ياخشى خىسلەتلىرى بىلەن يامان ئادەتلىرى بولىدۇ. ئەگەر كەچۈرۈملۈك بولمىساق، كوزلىگەن مەخسىتىمىزگە يېتەلمەسلىكىمىز، ياخشى خىسلەتلىرىمىزنى پايدىلىق ئىشقا سەرىپ قىلالماسلىغىمىز مۇمكىن. بىر شەخس ئىككىنچى بىر شەخسنى، بىر تەشكىلات باشقا بىر تەشكىلاتنى گېزىت ۋە باشقا ۋاستىلەر ئارقىلىق ھاقارەتلەشنى قويايلى. بۇنىڭ زىيىنى خەلقىمىزگە ھەددىدىن تاشقىرى تېگىۋاتىدۇ. ئەتىقىتىڭمۇ يولى بار. ئەگەر ئۇ دوستانىلىق ئاساستا بولسا پايدىلىق. بۇلارنىڭ ھەممىسى توغرا يولغا سېلىنىشتا ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ ۋە ئۇنىڭ پرېزىدېنتىنىڭ رولى زور ئىدى. ئىككى گېزىتىمىز ئوز سەھىپىلىرىنى تەشكىلاتلارنى ئومۇلەشتۈرۈش، خەلقنى بىرلەشتۈرۈش ئۈچۈن يورۇتقان بولسا قانداق ياخشى بولغان بولاتتى.

مەن كوپ ئويلىنىپ، ئاخىرى ئوزەمنىڭ ئىچ ژۈرىگىمگە پۈككەنلىرىمنى ئالدىڭلارغا قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم. مەن ئەتەيلەپ ھېچ كىمنىڭ ئىسمىنى ئاتىمىدىم ۋە ھېچ كىمنى ياخشى، يامان دېمىدىم.

شېرىيازدان مامىكوۋ،

قازاقىستان كونيۇكتۇرا-كومپېرتىسيەلىك ئەخبارات ئىلمىي-تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ باش ئىنژېنېرى.

ئالمۇتا شەھىرى.

ئوغۇزخان

ئوغۇزخاننىڭ ئەسلى ئىسمى مودە ئىدى. كېيىن خانلىق تەختىگە چىققاندا ئۇلۇق خان دەپ ئاتالغان، تارىخي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا ئەجدادلىرىمىز ئامۇ دەريانى «ئۇلۇق دەريا» دېيىشنىڭ ئورنىغا ئوغۇز دەريا دەپ ئاتىغان ئىكەن.

ئوغۇزخان ھەققىدە خىتاي تارىخچىسى ليۇزىشاۋ 1987-يىلى نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر تارىخى» كىتاۋىنىڭ بىرىنچى قىسمىنىڭ 295-بېتىدە مۇنداق تەكىتلەيدۇ: «ئوغۇزنامە»دە ئوغۇزخانغا ئائىت مەلۇماتلار ئادەمنىڭ تەقلىگە سىغمايدىغان تەسۋىر ۋە مۇبالىغىلار بىلەن تولغانلىقتىن ئۇيغۇر تارىخىدا بۇ ئەر باپنىڭ بولغان، بولمىغانلىقىنى ئېنىقلىشىمىزغا ياردەم بېرەلمەيدۇ» دەپ ئورۇنسىز كامىستىپ يازغان.

مەشھۇر «ئوغۇزنامە» ئېپوسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىممەتلىك مەدەنىي مىراسلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ ژىرىك كلاسسىك يادىكارلىقلارنىڭ قاتارىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىراق ئوتمۇشىدە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن. يەنى، «ئوغۇزنامە» جاھان مەدەنىيىتىنىڭ ئېسىل دۇردانىلىرى ھېساپلانغان يوناننىڭ «ئىلئادا»، «ئودىسسا»سى، ئىراننىڭ «شاھنامە»سى، ھىندىستاننىڭ «ماخابخاراتا»سى ۋە «رامايانا»سى، ئويرات-موڭغۇللارنىڭ «چاڭغىر» داستانى، قىرغىز خەلقىنىڭ «ماناس» داستانى قاتارلىق ئولمەس ئەسەرلەرگە ئوخشاش يادىكارلىقلارنىڭ بىرىدۇر. ئۇ تارىخي ئېپوس سۈپىتىدە ھەر قايسى دۆلەتلەردە ياشىغان كۆپلىگەن تارىخشۇناسلارنىڭ ئىلمي ئەسەرلىرىدە خاتىرىگە ئېلىنغان.

بولۇپمۇ ئۇلاردىن كۆپ تارقالغانلىرى 13-ئەسىردىكى مەشھۇر تارىخچى رەشىدىنىنىڭ «جەمەئۇت تاۋارىخ»، 15-ئەسىردىكى بالىقلىق مۇئەررىخ مىرخەندنىڭ «رەۋزە توساق»، 16-ئەسىردىكى مۇئەررىخ مىرزا مۇھەممەت ھەيدەر كوراگاننىڭ «تەۋارىخى رەشىدى»، 17-ئەسىردىكى ئابۇلغازىنىڭ «تەۋارىخى شەجەرەئى تۈرك» ناملىق كىتابلىرىدۇر.

ئەندى بۇلارنىڭ ئىچىدە ئابۇلغازىنىڭ «تاۋارىخى شەجەرەئى تۈرك»تىكى نۇسخىسى بىر قەدەر ساپ دەپ قارالغانلىقى ھەققىدە «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تىزىسلىرى» ناملىق كىتابنىڭ 83-84-بەتلىرىدە بىر قەدەر ئېنىق مەلۇمات بېرىدۇ. جۈملىدىن «ئوغۇزنامە» ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغۇچىلار كۆپلەپ ئۇچرىشىدۇ: گوللاندىيە ئالىمى خوس، نېمىس ئالىمى دىتسى، روسسىيە ئالىمى ئاكادېمىك رادلوۋ، فرانسۇز ئالىمى پىللىوت، كېگەش ئالىمى شىرباك، شۇنداقلا گېرمانىيە فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى ۋامبېرگ دارىلفۇنۇنىنىڭ پروفېسسورى، تۈركىي تىللار تەتقىقاتچىسى ئا. ۋ. گابائىننىڭ «ئوغۇزنامە» ئېپوسى ھەققىدىكى ئوچۇق سۈرىتى بىلەن ساقلانغان «ئوغۇز خان» داستانى شۇلار جۈملىسىدىندۇر. ئەندى يۇقۇرىدا زىكىر قىلىپ ئۆتكەن خىتاي تارىخچىسى ليۇزىشاۋنىڭ ئوغۇزخان ھەققىدە كامىستىپ يېزىشى ئىلمي ئاساسقا ياتمايدۇ.

مۇنداق ئاساسسىز تۆھمەتكە قارشى ئوغۇزخاننىڭ پائالىيىتىدە ئۇنىڭ ئوز قولى بىلەن قۇرۇپ كېڭەيتكەن ۋە 500 يىل ھۆكۈم سۈرگەن ئۇلۇق ھۇن ئىمپېرىيەسىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەر توۋەندىكىچە: خىتايدا ھۇنشۇناسلىققا ئاساس سالغۇچى ئۇلۇق تارىخچى سىماچيەن (مىلادىدىن 145-يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) ئۆزىنىڭ ئولمەس ئەسەرى «تارىخي خاتىرىلەر»نىڭ «بەش پادىشانىڭ تەرجىمەھالى» دېگەن بابىدا بۇنىڭدىن بەش مىڭ يىل بۇرۇن ئۆتكەن خىتاي پادىشاسى خۇاڭدى، ھۇن ئەجدادلىرىنى شىمالغا قوغلىغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات بېرىدۇ. تارىخي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا سېرىق دەريانىڭ شىمالىنى بويلاپ كۆپ ئەسىر ھايات كەچۈرگەن 5 مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە خىتاي پادىشاسى خۇاڭدى بىلەن قانلىق جەڭلەر قىلىپ ئۆتكەن ئەجدادلارنىڭ ئىزىنى قوغلاپ ۋە شۇلارنىڭ قۇرغان دۆلەتلىرىنى قايتا تىكلەش بىلەن ئارزۇ-ئارمانلىرىنى يورۇققا چىقىرىشنى مەخسەت قىلىپ، بەلنى مەككەم باغلاپ كۆرەش مەيدانىغا ئاتلانغان جەڭگىۋار ۋە قەيسەر ئوغۇزخان مىلادىدىن بۇرۇنقى 210-يىلى ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتكەندە ۋارىسلىق قىلىپ تەختكە چىققان. ئۇ دادىسى تۈمەنخان قولىدىن بېرىپ قويغان مەشھۇر ئوردوس يايلىقىنى ۋە باشقا ۋىلايەتلەرنى چۇقان سېلىپ، بېسىپ كىرىپ، رەقىپلىرىدىن قايتۇرۇپ ئېلىپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 209-يىلدىن مىلادى 216-يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن قۇدرەتلىك ھۇن ئىمپېرىيەسىنى تىكلەشتە ھەربىي ستراتېگىيە، تاكتىكا سەنئىتى جەھەتتە زامانىسىدا تەڭدىشى يوق سىياسىي دىپلوماتىيەدە ئەجايىپ ئۇستا كىشى بولغان. باتۇر تەڭرىقۇت (ئوغۇزخان) ئۆزىنى تەڭرىنىڭ مەغرۇر ئوغلى دەپ ئاتىغان. ئۇ دۆلەتنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى مۇستەھكەملەشتە مىسلىسىز تالانت ئىگىسى، جەڭگىۋارلىقتا كارامەت قەھرىمان شەخس ئىدى.

ئوغۇزخان شەرقىي-شىمالدا تۈڭگۈس خانلىقىنى، شىمالدا ئورخۇن، سېلىنگا دەريا ۋادىلىرىدا قېدىمىي زامانلاردىن ياشاپ كەلگەن 4 مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە «تۇران» دۆلىتىنىڭ ئەۋلادلىرى (شەرقىي ئۇيغۇرلار خانلىقىنى) ئۆز ئىختىيارىغا ئالغاندىن كېيىن «باتۇر تەڭرىقۇت» دېگەن ئالىي ئۇنۋانغا ئىگە بولغان. (يۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان تۇران دۆلىتى ھەم شەرقىي ئۇيغۇر خانلىقىنى كېيىنكى خىتاي تارىخچىلىرى يوشۇرۇپ، «دىڭلىڭ»، شىمالىي ھۇن، كېيىن «شەرقىي ھۇنلار» دەپ يېزىپ كەلدى. مۇئەللىپ.) مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئوغۇزخان دۆلەتنىڭ ھاكىمىيەت تەشكىلىنى بۇرۇنقىدىنمۇ ئارتۇغراق تولۇقلاشقا ۋە چىڭىتىشقا كىرىشكەن. شۇ چاغدىن باشلاپ تەڭرىقۇتلاردىن باشقا 24 خىل ئەمەلدارلىق تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، دۆلەتنى باشقۇرۇشتا، خانلار، بەگلەرنى تەيىنلىگەن. مەسىلەن، بىرىنچى-سول قول بىلكى خان، ئىككىنچى ئوڭ قول بىلكى خان، ئۈچىنچى-يابغۇ (باش ۋەزىر)، تۆرتىنچى-سول قول قوتىغۇ، بەشىنچى ئوڭ قول قوتىغۇ، ئالتىنچى-سول قول خان، يەتتىنچى-ئوڭ قول خان، سەككىزىنچى-سول قول ئۇلۇق سانغۇن، توققۇزىنچى-ئوڭ قول ئۇلۇق سانغۇن، ئونىنچى-سول قول ئۇلۇق تۇتۇق بەگ، ئون بىرىنچى-ئوڭ قول ئۇلۇق تۇتۇق بەگ، ئون ئىككىنچى-سول قول ئۇلۇق غەزنە بېگى، ئون ئۈچىنچى-ئوڭ قول ئۇلۇق غەزنە بېگى، ئون تۆرتىنچى-باتىسخان، ئون بەشىنچى-تۈمەن بېشى، ئون ئالتىنچى-مىڭ بېشى، ئون يەتتىنچى-يۈز بېشى، ئون سەككىزىنچى-ئون بېشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى.

تەڭرى قۇت ئالىي ھۆكۈمران سۈپىتىدە دۆلەتنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ۋە تاشقى سىياسەتتىكى بارلىق چوڭ ھوقۇقلارنى يابغۇ (باش ۋەزىر)، سول قول قوتىغۇ، ئوڭ قول قوتىغۇ ناملىق ۋەزىرلەرنىڭ ياردىمى بىلەن يۈرگۈزەتتى. قوتىغۇلار بولسا ھۇنلاردا ئېسىل ئۇرۇق ھېساپلانغان. مەسىلەن، يۇقارقى مەنسەپ ئىگىلىرى لامتى-لان، غويان، شابو قاتارلىق ئۈچ ئۇرۇقتىن تايىنلىناتتى. ئەندى تەڭرىقۇتلار لامتى ئۇرۇغىدىن ئىدى. جۈملىدىن، ھۇن تەڭرىقۇتلىرى ئوغۇللىرىنى مانا شۇ ئىككى ئۇرۇقنىڭ قىزلىرىغا ئۆيلەندۈرەتتى. ئەندى قىزلىرىنى غويان بىلەن شابو ئۇرۇقلىرىنىڭ يىگىتلىرىگە تۇرمۇشقا چىقىراتتى. غويان ئۇرۇغىدىن تەيىنلەنگەن قوتىغۇلار، تەڭرىقۇتنىڭ سول تەرىپىدە، ئەندى لامتى بىلەن شابو ئۇرۇغىدىن تەيىنلەنگەن قوتىغۇلار تەڭرىقۇتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇراتتى. باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ۋاقتىدا ھۇن تەڭرىقۇتلىقىنىڭ پايتەختى ھازىرقى كۆككۆت شەھىرى (ئىچكى موڭغۇلىيەدە)نىڭ شەرقىي-جەنۇبىدىكى تەڭرى بالىقتا ئىدى. كېيىنچە ھۇنلار پايتەختى ئورخۇن دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى خوشو سايرام كۆلىنىڭ بويىغا يۆتكەلگەن.

باتۇر تەڭرىقۇت (ئالچى-خانىش) پايتەختىدىكى ئوردىدا تۇراتتى. يۇقۇرىدا زىكىر قىلىنغان ھەربىي تۈزۈم بويىچە ھۇن قوشۇنلىرى ئاساسەن ئاتلىق، قىسمەن پىيادە قوشۇنلاردىن تەشكىل قىلىنغان. ئۇيغۇر ھۇنلىرىنىڭ ياشلىرى مۇتلەق كۆپچىلىكى ئاتلىق قوشۇنغا كىرەتتى. ھۇن ئاتلىقلىرى ئاتلارنىڭ رەڭلىرى بويىچە تۈمەنلىككە (ئون مىڭ) بولۇنۇپ تەشكىل قىلىناتتى. باتۇر تەڭرىقۇت تەشكىل قىلغان 00 4مىڭ ئاتلىق قوشۇن كۆك، ئاق بوز، قارا، قىزىل تورۇقتىن ئىبارەت تۆرت خىل رەڭدىكى ئاتلارغا (ھەر بىر رەڭدە 100مىڭدىن) مىندۈرۈلگەن. مەزكۇر 400 مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇننىڭ قوماندانلىق تەركىۋىدە 44 مىڭ 440 كىشى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن 40 نەپىرى تۈمەن بېشى، 400 نەپىرى مىڭ بېشى، 4000 نەپىرى يۈز بېشى، ئەندى 40000 نەپىرى ئون بېشى بولغان. چۈنكى، ھۇنلارنىڭ ھەربىي تۈزۈمى بويىچە قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەشتە تۆرت خىل دەرىجە (تۈمەن بېشى، مىڭ بېشى، يۈز بېشى ۋە ئون بېشى) لىك يېتەكچىلەر (كوماندىرلار) ئاساسى گەۋدە بولغان. باتۇر تەڭرىقۇت ھۇن تەڭرىقۇتلىقىنىڭ تېررىتورىيەسىنى تۆرت قىسىمغا بولۇپ باشقۇرۇشنى يولغا قويغان. تەڭرىقۇت ھۇنلار تېررىتورىيەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى ئۆزى بىۋاستە باشقۇراتتى. تەڭرىقۇتنىڭ ئوز ئوغۇللىرىدىن تەيىنلەنگەن سول قول بىلكى خان، ھۇنلار تېررىتورىيەسىنىڭ شەرقىي قىسمىنى باشقۇراتتى. ئۇنىڭ ئايرىم ئوردىسى بولۇپ، ئورنى قورولۇن دەرياسى (ھازىرقى تاشقى موڭغۇلىيەدە)نىڭ يۇقارقى ئېقىمىدا ئىدى. سول قول بىلكى خان باشقۇرغان تېررىتورىيە شەرقتە ئامۇ دەريانىڭ قۇيۇلۇشى (ئالاقچىن) شەھىرىگە قەدەر سوزۇلغان. ئۇ ئاساسەن ئېقىنە دۇرۇلغان تۇڭگۇسلار ئۈستىدە ھۆكۈمرانلىق قىلاتتى.

ئەندى ئوڭ قول بىلكى خان ھۇنلار تېررىتورىيەسىنىڭ غەربىي قىسمىنىڭ شەرقىي رايونلىرىنى باشقۇراتتى. ئۇنىڭ ئوردىسى ئۇلاتايدىكى خاڭگاي (تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ غەربىدە) تاغلىرىنىڭ ئىچىدە ئىدى. ئۇ باشقۇرىدىغان جايلارنىڭ ئىچىگە ھازىرقى ئىچكى موڭغۇلىيەنىڭ ئالاشەن ئايمىقى، ئېرسىن ئايمىقى، تەڭرى تېغىنىڭ شىمالىدىكى جۇڭغار دالاسى، تارىم ۋادىسىنىڭ شىمالى قىسمى، سېلىنگا دەرياسىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى قوبدۇ قاتارلىق جايلار كىرەتتى. جۈملىدىن، سول قول ۋە ئوڭ قول بىلكى خانلاردىن قالسا، (باتىس) خان دەپ ئاتىلىدىغان خانلار ناھايىتى چوڭ ھوقۇققا ئىگە ئىدى. باتىسخان ھۇنلار تېررىتورىيەسىنىڭ غەربىي رايونلىرىنى، (شەرقىي تارىم ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىدىن تارتىپ كاسپىي دېڭىزىنىڭ غەربىي بويىغىچە) باشقۇراتتى. ئۇنىڭ ئوردىسى ھازىرقى كورلا ئەتراپىدا ئىدى. ئۇ تەڭرىقۇتقا ۋاكالەتەن ھۆكۈم يۈرگۈزەتتى.

ئەندى ئۇرۇش ۋاقىتلىرىدا بولسا تەڭرىقۇتتىن تارتىپ ئۇلۇق غەزنە بېگىگىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى قوشۇنلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۇرۇشقا قاتنىشاتتى. تۈمەن بېشى، مىڭ بېشى، يۈز بېشى بولسا ئوقۇل ھەربىي ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلاتتى. شۇنداقلا، ھۇن قوشۇنلىرى ئۇرۇشقا كەتكەندە ھۇن ئاھالىسىدىن ياشانغانلار ھەمدە ئاياللار يول ياساش، كورۇك سېلىش، مال بېقىش، دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشاتتى. ھۇنلاردا باتۇرلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش ئومۇملاشقان ئادەت ئىدى. ھۇن جەڭچىلىرى باتۇرلۇق كۆرسەتسە، پۈتكۈل ئەلنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە بولاتتى. شۇڭا قولغا چۈشكەن غەنىمەت ماللار باتۇر جەڭچىلەرگە ھەدىيە قىلىنىپ، بولۇپ بېرىلەتتى. جەڭدە خەلق يولىدا ئۆلۈش كېرەك دەپ جەڭنى ئەلا ھېساپلايتتى. ھېچ قاچان جەڭدىن قورقماتتى. ئوغۇرلۇق، يالغان سوزلەش، غەيۋەت-شىكايەت دېگەننى ئەسلا بىلمەتتى. جەڭ ۋاقتىدا شەپقەتسىز، كېلىشىمدە ناھايىتى يۇمشاق ۋە بەك ئوچۇق چىراي بولاتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ھۇنلار كۈچلۈك رەقىپلىرىنىڭ ھۇجۇملىرىدىن ئۆزلىرىنى مۇداپىئە قىلىشلا ئەمەس، بەلكى رەقىپلىرىنى باش ئەگدۈرۈش ئۈچۈنمۇ ئەسىرلەر بويى ئۇرۇشۇپ، قانلىق جەڭلەر قىلىپ كەلگەن. ئىسسىق-سوغۇققا، جۇدۇن-چاپقۇنلارغا، ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇققا چىدىغان، باتۇر قەيسەرلىك ئوخشىغان ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە قوشۇن بولغان. ھۇن قوشۇنلىرىغا جەڭچى بولۇپ كىرگەنلەر (ئاتلىقلار) كىچىگىدىن تارتىپ ئوقيا ئېتىشنى، دەسلەپ توشقان ئوۋلاشتىن باشلىغان بولسا، ئەندى ئات مىنىش مەشىقىنى قويلارغا مىنىشتىن ئۆگەنگەن.

خىتاي ئىمپېراتورى ليۇباڭ (مىلادىدىن بۇرۇنقى 205-195-يىللاردا) ئۆتكەن ئۇيغۇر ھۇنلىرىغا قارشى ھەربىي يۈرۈش قىلماقچى بولغاندا ئۇنىڭ ۋەزىرى (لوجىڭ) ھۇن قوشۇنلىرىغا تاقابىل كېلىش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ئوغۇزخانغا قارشى يۈرۈش قىلىش بەك خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ئەزەردە تۇتۇپ، ئىمپېراتور ليۇباڭنى ئاگاھلاندۇرغاندا ليۇباڭ بەك غەزەپلىنىپ، ۋەزىرى لوجىڭنىڭ بەرگەن پىكرىنى رەت قىلىدۇ ۋە لوجىڭنى نەزەربەنتكە ئېلىپ قويۇپ، ليۇباڭ ئۆزى 325مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا باش بولىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئۇيغۇر ھۇن باتۇر ئوغۇزخان خىللانغان 400 مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇنىنى فىڭجىڭ (ھازىرقى داتۇڭ) شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى بەيدىڭ ناملىق تاغنىڭ ئېدىرلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، خەن ئىمپېراتورى ليۇباڭنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ، بۇ كۈتۈرمىدە سەگەك پايلاپ تۇرىدۇ.

ئوغۇزخاننىڭ ھەربىي تاكتىكا جەھەتتە يوشۇرۇن قويغان قاپقىنىدىن قىلچە خەۋىرى يوق، زور ئۈمۈتتە ئالدىنقى سەپ قوشۇنلىرىنى ئىشەشلىك باشلاپ كېلىشكە ھوشيار تۇرغان باتۇر ئوغۇزخان دەرھال ئۇلارنى قورشاپ ئېلىپ، ليۇباڭنىڭ بوشاڭ قوشۇنلىرىنى قىرىپ تاشلىغان. بۇ ھەقتە مەشھۇر تارىخچى سىماچيەنىڭ خاتىرىسىگە قارىغاندا خىتاي قوشۇنلىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىنى قارا ئاتلىق، شەرقى تەرىپىنى كۆك ئاتلىق، جەنۇبىي تەرىپىنى قىزىل تورۇق ئاتلىق، ئەندى غەربىي تەرىپىنى ئاق بوز ئاتلىق ھۇن قوشۇنلىرى قورشاپ ئالغان ئىكەن. تاشقى دۇنيادىن ئالاقىسى ئۈزۈلگەن خەن قوشۇنلىرى يەتتە كېچە-كۈندۈز قورشاۋدا قېلىپ، ئاچلىقتىن ۋە باشقا سەۋەپلەردىن ئۆلۈپ تۈگەشكە تاسلا قالغان. ليۇباڭ ئۆزى ئارالا قېچىپ قۇتۇلغان. ليۇباڭ ئۆزى ئاران قېچىپ بېرىپ مەركىزى چاڭئەنگە بارغاندىن كېيىن نەزەربەنتتىكى ۋەزىرى لوجىڭنى بوشاتقان. كېيىن ئۇنى ئەل-

(ئاخىرى 7-بەتتە).

ئوغۇزخان

(ئاخىرى، بېشى 6- بەتتە)

چېلەرگە باشلىق قىلىپ، ئوغۇزخاننىڭ ئالدىغا بارغاندا ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويغان ئېغىر شەرتلەرگە سوزسىز ماقۇل بولۇپ، شەرتنامىغا قول قويغان.

تۈزۈلگەن شەرتنامە بويىچە لېۋباك باتۇر تەڭرىقۇتقا ھەر يىلى بەلگۈلەنگەن مىقداردا كىمخاپ، تاۋار-دۇردۇن، شاراپ، ئاتلىق، يېمەك-ئىچمەك ۋە باشقىلارنى ئەۋەتىپ تۇرۇش، جۈملىدىن، لېۋباك ئۆز قىزىنى باتۇر تەڭرىقۇتقا ياتلىق قىلغاندا ئوغۇزخانغا ئاتايىتى كۆپ باھالىق سوغا-سالاملار قاتارىدا ملك سەر ئالتۇنىمۇ قوشۇپ بەرگەنكەن. شۇنداقلا يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان قىممەت باھالىق سوغىلار ھەقىقەتتە سوغا بولماي ئەمەلىيەتتە شەكلى ئوزگەرگەن ئولپان (سىلىق) تولەشنىڭ ئۆزى بولغان ئىكەن.

«تارىخى قەۋم تۈركى» ناملىق رىسالىنىڭ 215-216- بەتلىرىدە قەيت قىلىنىشىچە ئوغۇز خاننىڭ ئالتە ئوغلى بولۇپ، ھەر بىر ئوغلىنىڭ تۆرتتىن پەرزەنتلىرى بولغان. تاتا-پىللار 24 قەبىلىگە كۆپىيىپ، كېيىن 24 مىللەتكە ئايلىنىپ، ئوغۇز تەۋەلىكلىرىدىن سانىلىپ، ھەر تەرەپكە تارقىلىپ كەتكەن دېيىلگەن.

باتۇر تەڭرىقۇت مىلادىدىن 177 يىل بۇرۇن غەربكە قىلغان ھەربىي يۈرۈشلىرىدە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويلىرىغىچە يېرىپ، يەتتىسۇ، تۇنتۇرا ئازىيە، غەربىي ئازىيەدىكى تارىم ۋادىلىرى بولۇپ، جەمئىي 26 تۈرلۈك چوڭ كىچىك خانلىقلارنى ياكلۇشتىن بويسۇندۇرۇپ قايتقان. ماتا موشۇ چاغدا ئۇلۇق ھون تەڭرىقۇتلىقى ئاھايىتى قۇدرەتلىك بىر باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەن. باتۇر تەڭرىقۇت «ئوغۇزخان» غەربىي يۈرۈشتىن قايتىپ كېلىپ، مىلادىدىن 176 يىل بۇرۇن خىتاي ئىمپېراتورى خەن ۋىندىغا ئەۋەتكەن مەكتۇپىنى ئۆز يېزىقى بىلەن يازغان. ئۇ مۇنداق:

«كوك تەڭرى تەرىپىدىن تەختكە چىققۇرىلغان ئۇلۇق ھون تەڭرىقۇتى خەن پادىشاسىنىڭ سالامەتلىكىنى ئېھتىرام بىلەن سورايدۇ. بۇرۇن پادىشا ئالىلىرى قۇدىلىشىش ھەققىدە سوز ئېچىپ يازغان مەكتۇپلىرىدە ئىزھار قىلغان ئىكەنلا، ئەگەر شۇنداق بولسا مەن خوشال بولغان بولار ئىدىم. ئامما خەن پادىشاسىنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىدە تۇرىدىغان ئەمەلدارى، بەگلىرىمىزدىن بىرى بولغان ئوڭ قول بىلكى خانغا ھۇجۇم قىپتۇ. ئوڭ قول بىلكى خانمۇ ئەھۋالنى ماڭا مەلۇم قىلىپ ئىجازىتىمنى ئالمايلا غويرۇنانجى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ گېپىگە كىرىپ، خەن پادىشاسىنىڭ ئەمەلدارى بىلەن ئۇچەكىشىپتۇ. ئاقىۋەتتە ئىككى دولەت ھوكۇمدارى ئارىسىدا تۈزۈلگەن ئەھدىنامە بۇزۇلۇپ، قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىمىزگە ئارازلىق چۈشكەن. شۇ سەۋەپتىن ئاغرىنىپ يازغان مەكتۇپلىرى ماڭا ئىككى قېتىم يوللاندى. مەنمۇ ئەلچى ئارقىلىق جاۋاپ مەكتۇپ يوللىدىم. لېكىن مەن ئەۋەتكەن ئەلچى قايتىپ كەلمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەن پادىشاسىنىڭ ئەلچىسىمۇ بىزگە كەلمىدى. خەن پادىشاسى بىزگە دوستانە مۇناسىۋەتتە بولۇپ، خوشىندارچىلىقنى بىجا كەلتۈرمىدى. مەن شۇنى ئارزۇ قىلىمەنكى، قوشۇنلارنى ئۇرۇش قىلىشتىن توختىتىپ، ئارام ئېلىشقا چىقىرىپ، ئۇرۇش ئاتلىرىنى يايلاققا قويۇپ بېرىپ، كونا ئاداۋەتلەرنى ئەستىن چىقىرىپ، بۇ رونىقى ئەھدىنامىنى ئەمەلگە ئاشۇرساق، ئۇ چاغدا چېگرا ئەترابىدا ياشايدىغان ئاھالە تېچ-خاتىرجەم، ئارام خۇدا كۈن كورسە، گودەكلەر بىخارامان ئويناپ-كۈلۈپ، چوڭ بولسا، ياشانغانلار غەم-ئەندىشىسىز ياشىسا، ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا تېچ پاراۋەن ئوتسەك ياخشى بولاتتى.

ئەۋكىرىم ئارقىلىق مەكتۇپ يوللىدىم. ئۇز خەن پادىشالىقى بىلەن ھون تەڭرىقۇتلىقىلىرىگە ئاتاپ بىر توگە، تورتتىن ئات قوشۇلغان شاھانە ھارۋۇدىن بىر جۈپ ئەۋەتتىم. ئەگەر خەن پادىشاسى بۇنىڭدىن كېيىن ھونلارنىڭ چېگراسىغا يولىماسلىقنى ئارزۇ قىلىدىغان بولسا بەگلىرىمگە، پۇخرالىرىمغا چېگرادىن ژىراق تۇرۇشلىرى ھەققىدە پەرمان چۈشۈرگەيمەن. بەنگۇ. خەن ژىلنامىسى.

دېمەك، بۇ يەردە زۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغاندەك باتۇر «ئوغۇزخان» بوۋىمىز شۇ زاماندا تورتتىن ئات قوشۇلغان شاھلارغا خاس ھارۋۇلاردا زۇرگەن، ئەلۋەتتە شۇ جۈملىدىن، ئىمپېراتور خەن ۋىندى باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ مەكتۇپىنى ئېلىپ ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ مەسلىھەت بېرىشىنى سورىغاندا، ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى بىردەك ھونلار بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن پايدا چىقمايدىغانلىقىنى ۋە قۇدىلىشىشتىن ياخشىراق تەدبىر يوقلىقىنى ئېيتىشقان. بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كورگەن خەن پادىشاسى باتۇر تەڭرىقۇتقا تۆۋەندىكىدەك جاۋاپ مەكتۇبىنى يوللىغان:

«خەن پادىشاسى ئۇلۇق ھون تەڭرىقۇتىنىڭ سالامەتلىكىنى ئېھتىرام ئىلە سورايدۇ. ئالىلىرى ئەلچى شىخوبان ئارقىلىق يېقىرگە (ماڭا) ئەۋەتكەن مەكتۇپلىرىدە قوشۇنلارنى ئۇرۇش قىلىشتىن توختىتىپ، ئارام ئېلىشقا چىقىرىپ، ئۇرۇش ئاتلىرىنى يايلاققا قويۇپ بېرىپ، كونا ئاداۋەتلەرنى ئەستىن چىقىرىپ، بۇ رونىقى ئەھدىنامىنى ئەسلىگە كەلتۈرسەك ئۇ چاغدا چېگرا ئەترابلىرىدا ياشايدىغان ئاھالە تېچ، -خاتىرجەم كۈن كورسە ئەۋلاتتىن-ئەۋلاتقا تېچ، پاراۋەن ئوتسەك ياخشى بولاتتى، دېگەن ئىكەنلا، مەن بۇنىڭدىن ئىنتايىن خوشال بولدۇم. مۇنداق قىلىش قېدىمىي زامانلاردا ئوتكەن دانىشمەن پادىشالارنىڭمۇ ئۈمىدى ئىدى. خەن پادىشالىقى بىلەن ھون تەڭرىقۇتلىقى ئارىسىدا بۇرۇن تۈزۈلگەن قېرىنداشلىق ئەھدىنامىسى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن تەڭرىقۇت ئالىلىرىنى ئىززەت-ھورمەت قىلىپ كەلدىم. ئەھدىنامىدىن ئۆز ئورۇپ، قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىنى بۇزغانلار دايىم ھونلار تەرەپتىن چىقتى. شۇنداق بولسىمۇ ئوڭ قول بىلكى خانىنىڭ ئەھدىنامىنى بۇزغانلىقتىكى ۋاقىئە بۇرۇن كەچۈرۈم قىلىنغان. ئۇلى قايتىدىن سۈرۈشتە قىلمايلا تەڭرىقۇت ئالىلىرىغا مەكتۇبىدە ئىزھار قىلىنغان ئارزۇيۇم ماقۇل كورۈلسە بارلىق ھون بەگلىرىگە بۇنىڭدىن كېيىن ئەھدىنامىغا ۋاپاسىزلىق قىلماسلىق توغرىسىدا ئېنىق قىلىپ پەرمان چۈشۈرگەيلا. خۇددى ئۇزلىرىنىڭ مەكتۇبىدە ئېيتىلغاندەك پەرمانلىرىغا ھورمەت قىلىنىپ ئىناۋەت ساقلانسا ئىكەن.»

خەن ۋىندى موشۇ مەكتۇبى بىلەن بىللە باتۇر تەڭرىقۇتقا ئېسىل تون چاپانلار، ئالتۇندىن ئىشلەنگەن توقا (كەمەرنىڭ توقىسى) كىمخاپ، تۈرلۈك رەڭدىكى شايى ئەتلەسلەردىن بولۇپ ئاھايىتى ئۇرغۇن باھالىق سوغا ئەۋەتكەن. خەن ۋىندىنىڭ يازغان مەكتۇبىغا قارىغاندا مىلادىدىن 175 يىل بۇرۇن ھونلار بىلەن خەن سۇلالىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ياخشىلانغان. مىلادىدىن 174 يىل بۇرۇن باتۇر تەڭرىقۇت «ئوغۇزخان» ئالەمدىن ئوتتى. ھونلار باتۇر تەڭرىقۇتنى ئوز ئۆرپ-ئادەتلىرى بويىچە ئاھايىتى داغدۇغىلىق ھالدا يەرلەش دەپن مۇراسىمى ئوتكەزگەن. شۇ چاغدا ھونلار باتۇرنىڭ ئوغلى كىيوكخاننى تەڭرىقۇت بەلگۈلەپ، تەختكە ئولتارغۇزغان. خەن سۇلالىسىنىڭ پادشاسى خەن ۋىندى كىيوك تەڭرىقۇتقا ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۇنى قىزغىن تەبرىكلىدى. ئارقىدىنلا خان جەمەتىدىن بولغان بىر مەلىكە قىزنى كىيوك تەڭرىقۇتقا (باتۇرنىڭ ئوغلىغا) ياتلىق قىلدى.

ئىسمائىل ئەۋەزئوغلى سوپاشىموۋ.

مۇئەللىپ مەزكۇر ماقالىنىڭ قەلەم ھەققىنى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ خەزىنىسىگە ئەۋەتىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ.

كېگەش مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى

يېقىندا ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيەتلىك بەينەلمىلەل مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى كلۇبىنىڭ زالىدا «يېڭى ھايات» ۋە «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىگە خەيرىخالىق قىلىش جامائەتچىلىك كېڭىشىنىڭ بىرىنچى مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى. مەجلىسنى ئۇشبۇ كېگەشنىڭ تەشەببۇسكارى تەشكىلاتچىسى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىدى ئاسىم باقى ئوغلى باشقۇردى. ئۇ ئوز سوزىدە كېگەش قۇرۇلغىنىغا ئېخى بىر ئاي بولمىغان بولۇشىغا قارىماي، ياخشى پائالىيەت كورستىۋاتقانلىقىنى، تەسىر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىۋاتقانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ، گېزىتلەرگە مۇشتىرى توپلاش پىلانلىق ۋە تەرتىپلىك ئۇرگۈزۈلگەنلىكىنى ۋە شۇنىڭ نەتىجىسىدە، ھازىرچە تاشكەنت شەھىرى بويىچە «يېڭى ھايات» گېزىتىگە 385، «ئۇيغۇر ئاۋازى»غا 29، تاشكەنت ۋىلايىتىنىڭ بەزى ناھىيەلىرى بويىچە «يېڭى ھايات»قا 61، «ئۇيغۇر ئاۋازى»غا 18 كىشى مۇشتىرى بولغانلىقىنى ئېيتتى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، «يېڭى ھايات» گېزىتى تەھرىراتىدىن ئەۋەتىلگەن مەخسۇس خادىم شەھەر ۋە ناھىيەلەردىكى ئالاقە ۋاستىلىرى بىلەن ياخشى مۇناسىۋەت باغلاپ، مۇشتىرىلىك ھەققىگە ئېنىقلىق كىرگۈزۈپ بەرگەنلىكىدىن پائالىرىمىز ئوڭۇشلۇق ئىش ئېلىپ باردى.

مەجلىستە تەشكىلى مەسىلە قارىلىپ، پېشقەدەم ژۇرنالىست ئابدۇقادىر زۇلۇنىنىڭ تەۋسىيەسى ۋە مەجلىس ئەھلىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئاسىم باقى ئوغلى كېگەش رەئىسلىكىگە، كەمىنە بولسا، كېگەشكە كاتىپ قىلىپ سايلاندى.

نۆۋەتتە ئەنجان شەھرىدىن كەلگەن ھېساملۇن سادىروۋ كېگەشنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەپ، مەنتىقىدەلىللەر بىلەن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ بۈگۈنكى پائالىيىتىنى يۇقۇرى باھالىدى ۋە گېزىت تەغدىرىنى ئويلايدىغان مەزكۇر كېگەشنىڭ پائالىيىتىگە مۇۋاپىقىيەتلىك ئىش زۇرگۈزۈشكە.. چىن زۇرەكتىن تىلەك تىلىدى.

سوزگە چىققان سېيىتجان سېتىشېۋ، ئابدۇللا بەرايېۋ، ئىبراھىم قۇربان ۋە باشقا يولداشلارمۇ كېگەشنىڭ قۇرۇلۇشىنى ئالاھىدە تەبرىكلەپ، ئۇلىك ئىتتىپاقىنىڭ (ئۆزبەكىستان) قارمىغىدىكى بىردىن-بىر ئابرويلۇق كېگەش بولۇپ قالىدىغانلىقىنى تەكىتلەشتى.

كېگەشنىڭ ئىشىنى يەنىمۇ رىۋاجلاندۇرۇش مەخسىتىدە قوشۇمچە ئۈچ كىشىلىك ھەيئەت قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئەزالىرى قىلىپ، ئەنجان ۋىلايىتىدىن ھېساملۇن سادىروۋ، سىردەريا ۋىلايىتىدىن مۇھەممەت قۇربانوۋ، تاشكەنت ۋىلايىتىدىن لىيازبەگ تۇسمانوۋلار سايلاندى.

كېگەش مەجلىسىدە موشۇ يىلى ئىيۇن ئېيىدا «تاشكەنت ھەقىقىتى» گېزىتىدە ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ئىجادىيىتىگە بېغىشلانغان بىر بەت چىقىرىش، ئۇيغۇر يازغۇچى- شائىرلىرىنىڭ ياخشى ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، ئۆزبەكىستاننىڭ گېزىت- ژۇرناللىرىدا مۇنتەزەم بېرىپ تۇرۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇش مەسىلىلىرىمۇ كورۇلدى ۋە بىر ئېغىزدىن تەستىقلەندى.

كېگەش مەجلىسىدە يەنە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەخرى، مۇقامشۇناس، ئاماننىسا نەفىسى تەۋەللۇدىنىڭ 460 يىللىقىنى كەڭ كولەمدە نىشانلاش قارار قىلىندى ۋە ئۇنى موشۇ ئاۋغۇست ئېيىنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ئوتكۈزۈش پىلانلاندى.

ۋۇجۇدىدا، ئىمانىدا ۋەتەن ئازاتلىقى، سىلەت ھورلۇقى تۇيغۇسى بار ھەر بىر قېرىندىشىمىز كېگەش سېپىدە پائالىيەت كورسىتىشكە ھەقلىق ۋە ھوقۇقلۇق. ئۇيغۇرستاننىڭ سىياسىي مۇستەقىللىقى، ئۇمۇتلۇك كېلەچىكى، خەلقىمىزنىڭ بەخت-سائادىتى ۋە پاراۋان ھاياتى ئۈچۈن ئەقىل- ئىدرىكى، كۈچ- قۇدرىتىنى، بار ئىمكانىيەتلىرىنى سەپەرۋەر قىلغۇچى ۋەتەنداشلار ھەر قاچان خەلق ئالدىدىمۇ، ۋەتەن ئالدىدىمۇ، خۇدا ئالدىدىمۇ مۇكەررەمدۇر. شۇڭا بىز ھەممىنى سەپەرۋەرلىككە تەكلىپ قىلىمىز.

شۈكرى ئابدۇللا.
تاشكەنت شەھىرى.

چېلەك ناھىيەسى: ئاسى ئاماكا سوۋخوزىنىڭ دېخانلىرى دانلىق زىرائەتلەرنى سۇغىرىش ئىشلىرىنى قىزغىن ژۈرگۈزمەكتە. ئېگىلىك بىيىل 100 گېكتار يەرگە بۇغداي، 120 گېكتارغا ئارپا، 250 گېكتارغا كومۇقوناق، 15 گېكتار يەرگە بېدە تەردى.

سۈرەتلەردە: 1. دېخانلار (سولدىن ئوڭغا) ب. ئاۋاموۋ، ر. سەيدۇللايېۋ، ئە. ئوسەنوۋ ۋە يا. ھوسەينوۋلار. 2. سۇچى س. توختاخۇنوۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

قاش تېشى

«ئەي گۈزەل قاش تېشى نېمشكىدۇر سەندىن كوزۇمنى ئالالمايمەن، قاراپ- قاراپ ھوسنىڭگە تويمايمەن، ئېقىپ- ئېقىپ مېھرىڭگە قانمايمەن... سېنى تۇغۇپ ئۇستۇرگەن، قارىقاش دەرياسى بىلەن يۇرۇڭقاش دەرياسىغا بارىكاللا! شوھرىتىڭنى جاھانغا يايغان ھونەرۋەن خوتەن خەلقىگە ھاشقاللا!»

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى كان مەھسۇلاتى- قاشتېشى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر. دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن قاشتېشى قېزىلغان رايونلارنىڭ بىرى. شىنجاڭ قاشتېشىنىڭ خىلى كوپ، سۈپىتى ياخشى خىمىيەلىك ۋە مىنېراللىق تەركىۋى ئېسىل. قاش تېشى تارىم مەدەنىيىتىنىڭ شاھىدى. قېدىمقى زامان قاشتېشىنى تەتقىق قىلىش، قېدىمقى دەۋر مىللەتلىرىنىڭ ئالاقىلىشىش، مەدەنىيەت تارقىتىش جەھەتلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىرىنى يورۇتۇشقا سەل قاراشقا بولمايدىغان بىر نوقتا. چۈنكى ئۇ مەملىكەت ۋە دۇنيا تارىخىدىمۇ ھەممىدىن ئىلگىرى تېپىلغان تاغ جىنسلىرىنىڭ بىرى. رايونىمىزدىكى قېدىمقى دەۋر ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئەقىل- پاراسىتىنى تولۇق نامايان قىلىدۇ.

تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، «ئىپەك يولى» ئېچىلمىغان دەۋرلەردە «قاشتېشى يولى» بولغان. «قاشتېشى يولى» بارلىققا كېلىپ، بىر زامانلار ئوتكەلدىن كېيىن كالكوتتىدىن تاكى ئالتاي ۋادىلىرى، شۇنىڭدەك ئىسسىق كول يېنىنى ئايلىنىپ ئۇتىدىغان غەربىي جەنۇپتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ سوزۇلغان بىر «ئالتۇن يولى»، يەنى «برونزا يولى» بولغان. كېيىنچە ئەينە شۇ مەدەنىيەت يوللىرىنىڭ تارىخىي داۋامى سۈپىتىدە ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىغا ئەگىشىپ، دۇنياغا مەشھۇر «ئىپەك يولى» بارلىققا كەلگەن.

مىلادىدىن خېلە ئىلگىرى رايونىمىز خەلقى تومۇر، كۈمۈش، مىس، قوغۇشۇنلاردىن پايدىلىناتتى. كۇچا، ئاقسۇ، قارا شەھەر قاتارلىق جايلاردا بۇلارنى تاۋلىيالاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە كۇلدىلىك تۇرمۇشقا زورۇر كېرەكلىك بۇيۇملار ياسىلىپلا قالماستىن، بەلكى ھەربىي قۇراللارنى ياسىغانلىقى بىزگە تارىخىي دەلىللەردىن ئېنىق مەلۇم. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن تېپىلغان تومۇردىن ئىشلەنگەن سايمان پارچىلىرى بۇنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. قاشتېشى بۇيۇملىرىنى ئىشلەش رايونىمىزنىڭ يەنە بىر مۇھىم قول سانائىتى ئىشلەپچىقىرىشىدىكى ھۈنەر سەنئىتىدۇر. ئەينى زاماندا پىچان، خوتەن، قاغىلىق، يەكەن قاتارلىق جايلاردا قاشتېشى كانلىرى بار ئىدى. بۇ جايلاردا ئەجدادلىرىمىز نەپىس قاشتېشى بۇيۇملىرى ئىشلەپ چىقىراتتى. بۇ، قېدىمقى دەۋردە ياشىغان ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەقىل- پاراسىتىنى نامايان قىلىدۇ. قاشتېشى ئەينى ۋاقىتتا غەرب بىلەن بولغان مەدەنىي ھەمكارلىق ۋە بېرىش- كېلىشلەرنى ئىلگىرى سۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى ئۇ يەنە شەرقىي رايونلار بىلەن ئالاقە باغلاشتىكى مۇھىم ۋاستىچى مەھسۇلاتلارنىڭ بىرى ئىدى. شۇڭا «ئىپەك يولى» دېگەن ناملار ئەڭ دەسلەپتە «قاشتېشى يولى» بىلەنمۇ ئاتالغان بولۇشى مۇمكىن.

تارىخ تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئىسپاتلىشىغا قارىغاندا، كۇئېنلۇن ئېغىدا قېدىمدە بىر باشلانغۇچ ئائىلىق جەمىيەت بولغان. بۇ باشلانغۇچ قەبىلە رەھبىرىنى ئۇ پەيتتە غەربىي خان ئانا دەپ ئاتىشىۋالغان. تارىخىي كىتابلاردا بۇ ھەقتە ئۇرغۇتۇلغان تارىخىي رىۋايەتلەر خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ئۇلار دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن.

شۇن زامانىسىدىكى (مىلادىدىن 4000 ژىل ئىلگىرى ئوتكەن قېدىمقى ئەپسانىۋى ئاقساقالنىڭ نامى) رىۋايەتلەرگە قارىغاندا غەربىي خان ئانا قورۇم قاشتېشىدا ياسالغان ھەر خىل بۇيۇملارنى شۇن ئاقساقالغا تەقدىم قىلغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

«دادەينىڭ تەدەپ خاتىرىلىرى» دېگەن كىتاپتا: پادىشا شۇن ياۋنىڭ ئورنىغا چىققاندىن كېيىن ياۋنىڭ توھپىسى ۋە ئەتىجىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، يەنە يېڭى بەلگىلىمىلەرنى چىقاردى. غەربىي خان ئانا ئۇنىڭغا قاشتېشىدىن ئىشلەنگەن سىزۇن كۆزىتىش ئەسۋابىنى تەغدىم قىلغان، دەپ خاتىرىلەنگەن.

«سالنامە» دېگەن كىتاپتا: «شۇن ۋاقتىدا غەربىي خان ئانا ئاق رەڭدىكى سىزۇن ئولچەش ئەسۋابىنى خانغا تەغدىم قىلغان» دەپ خاتىرىلەنگەن.

بىزگە شۇ نەرسە تارىختىن مەلۇمكى، خوتەن قاشتېشى «مۇتيەنزى تەزكىرىسىدە» تەپسىلىي بايان قىلىنغان. جۇمۇ ۋاڭ (مىلادىدىن ئىلگىرى 940- 928- ژىللار) كۇئېنلۇن تېغىغا چىققاندا «ساما ئارىسىدىكى بىر ئېسىل تاغدا كوركەم قاشتېشى ساقلانماقتا» دەپ مەدھىيىلىگەن. مانا شۇ دەل خوتەن قاشتېشىدۇر.

جۇمۇ ۋاڭ سەپەرداشلىرى بىلەن قاشتېشىنى نەقىشلەپ، مىڭ دانە قاشتېشىنى ئۈچ ھارۋىغا بېسىپ ئېلىپ ماڭغان، دېگەن رىۋايەتمۇ موجۇت.

جەڭگىشخۇاڭ زامانىسىدىن بۇرۇن يېزىلغان ماتېرىياللاردىمۇ كۇئېنلۇن قاشتېشى ھەممىگە مەلۇم بولغان ۋە ئېسىل گوھەرلەرگە مەنسۇپ، دەپ تىلغا ئېلىنغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىگە (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 206- ژىلدىن مىلادىي 23- ژىلغىچە) ئائىت قەبرىلەردىن 2610 پارچە قاشتېشى ياپراقچىسىنى ئالتۇن ژىپقا ئوتكۈزۈش يولى بىلەن تىكىلگەن قاشتېشى چاپىنى تېپىلغان. ئىچكىي ئولكىلەردىكى داۋۇنكۇ مەدەنىيىتى (مىلادىدىن ئىلگەرىكى 5000- 2000- ژىللار، بۇ تارىم مەدەنىيىتى مەزگىلىگە توغرا كېلىدۇ)دىن شاڭ سۇلالىسى (مىلادىدىن ئىلگەرىكى 11- 16- ئەسىرلەر) دەۋرىگە ئائىت قەبرىلەردىمۇ قاشتېشى تېپىلدى. خىمىيەلىك ئانالىز نەتىجىلىرى بۇ قاشتاشلىرىنىڭمۇ شىنجاڭنىڭ نىفرىت (يۇمشاق) قاشتېشى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

لوبنۇر رايونىدىكى قېدىمقى قەبرىلەردىن جەسەت بىللە كومۇلگەن قاشتېشىدىن ئويۇلغان پالتا قېزىۋېلىندى. خىمىيەلىك تەجرىبىلەر بۇ قاشتېشى پالتىنىڭ 6400 ژىللىق تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

تارىختا شىنجاڭدىن ئىچكىي ئولكىلەرگە نۇرغۇن قاشتېشى توشۇلغانلىقى مەلۇم. شىنجاڭدىن ئىچكىرىگە قاشتېشى ئوتكۈزىدىغان ئېغىزلار قاش توسمىسى، قاش قوۋۇق ئوتكىلى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە كېرىيەدىن- قورۇم تاغلىرىنىڭ غەربىدىن ئۇزۇنلۇغى 17 چامدام كېلىدىغان، ئېغىرلىغى 24مىڭ جىڭ كېلىدىغان قاشتېشى قېزىۋېلىنغان. لېكىن بۇ قاشتاشلىرىنى قاتناشنىڭ قولايسىزلىغى سەۋەبىدىن ئىچكىرىگە يوتكەش مۇمكىن بولمىغان. 1789- ژىلى يەكەن بېگى يۇسۇپ 132 تونىنا ئېغىرلىقتىكى ئۈچ پارچە قاشتېشىنى چوڭىنى 60، كىچىكلىرىنى 40تىن ئات قوشۇلغان ھارۋىلارغا بېسىپ، ئىچكىرىگە قاراپ يولغا چىقىپ، سەككىز ژىلدا خوشۇت ناھىيەسىنىڭ ئۇششاق تال دېگەن يېرىگە كېلەلىگەن. مىلادىي 1736- 1795- ژىللار ئارىلىغىدا قورۇم (كۇئېنلۇن) تاغلىرىدىن قېزىۋېلىنغان 10مىڭ 700جىڭ ئېغىرلىقتىكى قاشتېشىنى ئەچچە يۈز ئات ۋە مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۈچ ژىلدا بېيجىنغا ئاران يوتكەپ كەلگەن. ياڭجۇ ئويمىچىلىرى بۇ قاشتېشىدە ئالتە ژىلدا «دايۇنىڭ سۇنى تىزگىنلىشى» ناملىق نەپىس سەنئەت بۇيۇمىنى ئويۇپ چىققان، كېيىن ئۇ بېيجىڭدىكى گۇگۇڭ سارىيىغا يوتكەپ كېلىنگەن. گۇگۇڭ سارىيىدا شىنجاڭ قاشتېشىدىن ئىشلەنگەن نۇرغۇن ئويمىلار بار. «قاشتېشى تېغىغا قىلىنغان كۆزلۈك زىيارەت»، «پېشقەدەم خۇي جاڭدۇنىڭ سەيلە- ساياھىتى»، «دايۇنىڭ سۇنى تىزگىنلىشى» قاتارلىقلار مىڭ نەچچە جىڭ ئېغىرلىقتىكى كوك قاشتېشىغا ئويۇلغان.

ئۈرۈمچى، خوتەن، كېرىيە قاتارلىق جايلاردا قاشتېشى ئويمىچىلىغى زاۋۇدلىرى ياكى قاشتېشى ئويمىچىلىق گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. قاشتېشى ئويمىچىلىرى ئويۇپ چىققان «پادىچى قىز»، «ئۈزۈم ژىغىش»، «ئۇيغۇر ئۇسسۇلى»، «كەشتىلىك دوپپا» قاتارلىق مىللىي بۇيۇملار ھەر مىللەت خەلقى ۋە چەت ئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئىچكىرىدىكى 17 ئولكە، شەھەردىكى قاشتېشى ئويمىچىلىق كارخانىلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن خوتەن قاشتېشىنى سېتىۋېلىش توختىمى تۈزدى. رايونىمىزنىڭ قاشتېشى كانلىرى 1970- ژىللاردا دولەتنى 600 نەچچە توننىدىن ئارتۇق ھەر خىل قاشتېشى بىلەن تەمىنلىدى. ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ قاشتېشىدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملىرى خەلقئارادا ئېغىمۇ بازار تاپماقتا.

ئابدۇقادىر يۇنۇس.

قەشقەر ھېيتكا مەسچىتى

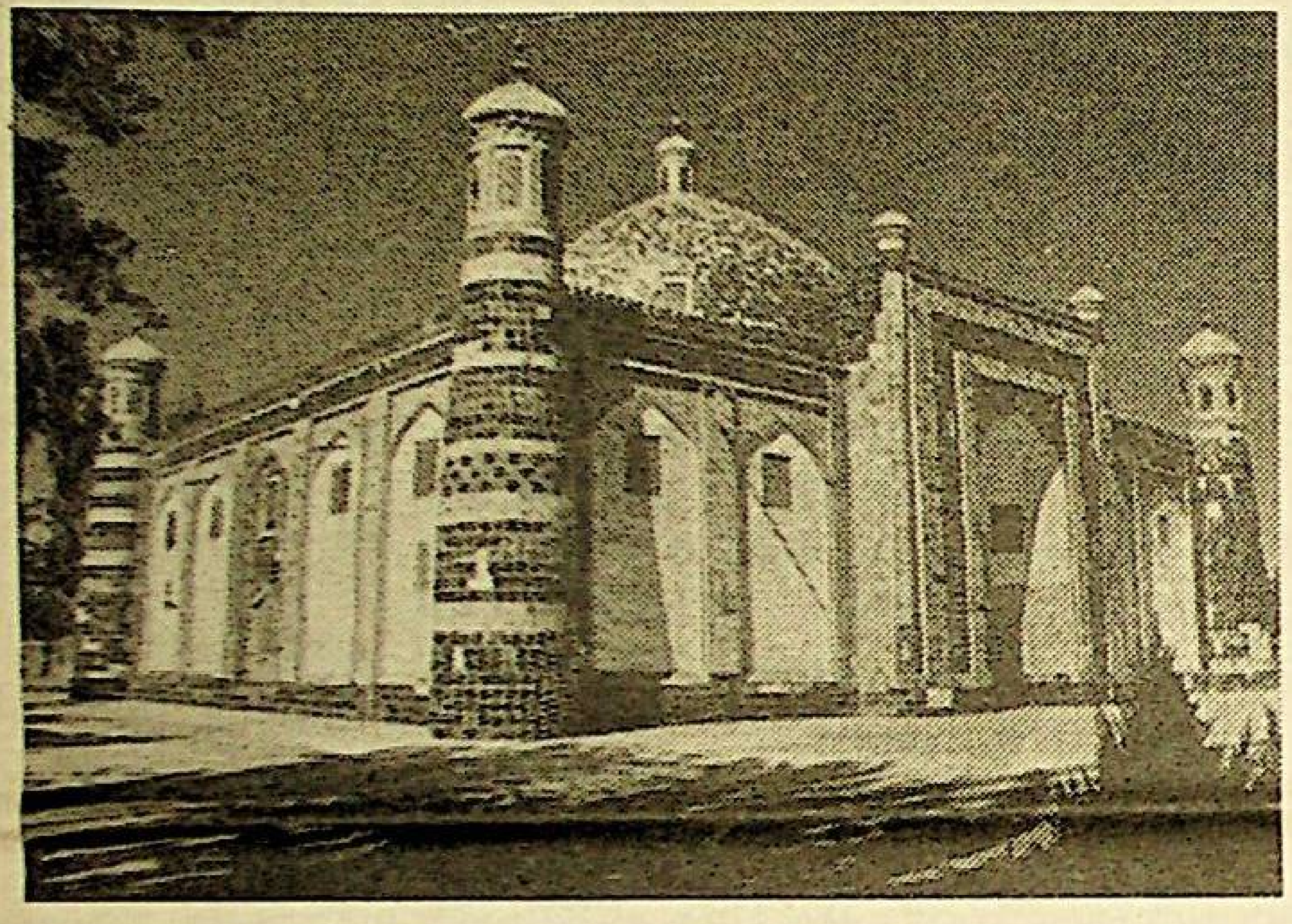
ئاپپاق غوجا قەبرىگاھى

قەشقەر مېھمانخانىسى

سەمەن مېھمانخانىسى

ئۆتكۈر ھاشىموۋ

(ئۆزبېكچىدىن)

دۇنيانىڭ ئىشلىرى

(قىسسىدىن پارچە)

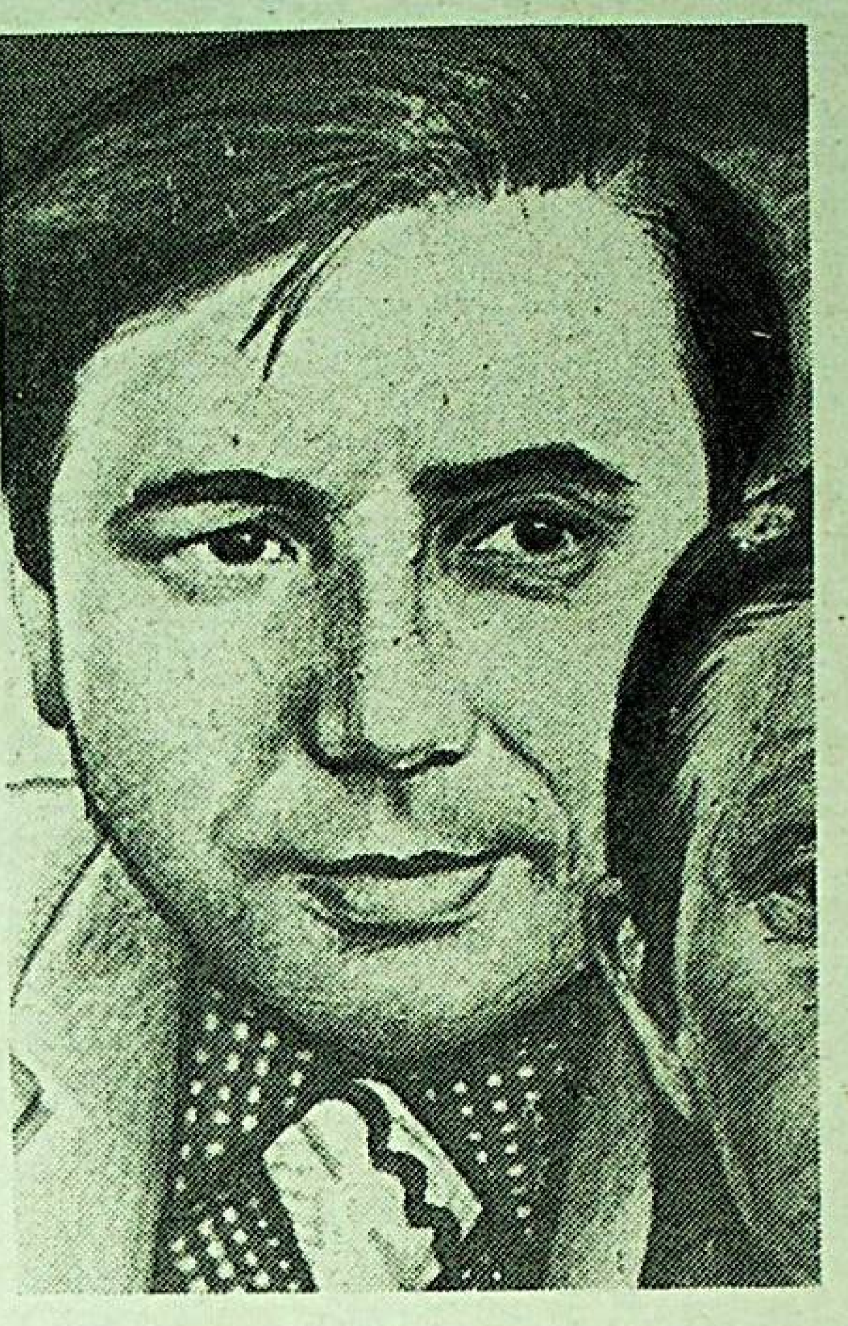

ئاق، ئايدىڭ كېچىلەر

باللىغىمنى ئەسلىسەم، ئىللىق ياز كېچىلىرى كوز ئالدىمغا كېلىدۇ. هويلىمىزدا بىر تۈپ بادام بولىدىغان. باهار كېلىشى بىلەن قويۇق چېچەكلەيدىيۇ، بىراق مېۋە بەرمەيتتى. ئانام: «بادام يالغۇز بولغانلىقى ئۈچۈن مېۋە بەرمەيدۇ» دەپ چۈشەندۈرەتتى. شۇ بادام تېگىدە سۇپا بار ئىدى. كۈن ئولتۇرىشى بىلەن ئانام هويلىغا سۇ سېپەتتى، كۈن بويى ئاپتاپتا قىزىغان يەر هىدى سۇپا ئالدىدىكى رەيهانلار پۇرىقىغا قوشۇلۇپ ئەجايىپ بىر خۇشپۇراق چاچاتتى، ئەتراپ جىمجىت بولۇپ قالاتتى.

كېيىن چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار بىلەن تولغان ئاسمانغا كۈمۈچ قاشتەك ئىنچىكە ئاي سۇزۇلۇپ چىقاتتى. ئانام ئايغا تىكىلىپ تۇرۇپ، ئاستا پىچىرلايتتى:

ئاي ماماخان هۇللە،
قاناتلىرى تىللا.
سۇبهان ئاللا سىزگە
ئۇمۇر بەرسۇن بىزگە ...

شۇنداق دەپ بېشىمنى سىلاتتى. ئاي بولسا بۇ سېھىرلىك ناخشىنى يەنە بىر ئاڭلىغۇسى كەلگەندەك، ئورنىدا توختاپ قالار، يۇلتۇزلار ئويچان كوزلىرىنى تىكىپ مۇلايىم قاراپ تۇرىشار، ئانام چوچەك ئېيتار ئىدى.

تاشلار ئارىسىغا كىرىپ غايىپ بولغان بەختسىز قىزچاق، ژىغلاپ-ژىغلاپ ناخشا ئېيتاتتى:

يېرىلىڭ تاشىم، يېرىلىڭ،
مەن ئانامنى كورۈۋالاي.
دىدارىغا تويۇۋالاي ...

— مەن ئاسماندىن يۇلتۇز؛ زۇمنى تاللىدىم. قاراڭ، ئاپا، يەتتە ئاغىنە ئارىسىدىكى ئەڭ يورۇق يۇلتۇز — مېنىڭكى ...

— مەيلى، ئوغلۇم. ئەشۇ يۇلتۇز سېنىڭكى. ئەۋۇ تورتىنچىسى — مېنىڭكى.

— نېمىشكە، ئاپا، تورتىنچىسى ئەڭ كىچىككىنە يۇلتۇزغۇ!

— شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مېنىڭكى ... تورتىنچى يۇلتۇز — ژىتىم يۇلتۇز. كوردۇڭمۇ ياخشى ئوسمەي قالغان. ژىتىملارغا رەهىم قىلىش كېرەك.

يۇلتۇزلار سىرلىق كوز قىسىشاتتى، تىللا قاشتەك ئىنچىككىنە ئاي سىرلىق سۇزۇلەر، شامال سىرلىق شىۋىرلار، رەيهانگۈل بىلەن تۇپراق سىرلىق هىد تارىتار، ئاسمانمۇ، يەرمۇ سىرلارغا تولغان ئىدى.

گايى-گايىدا ئاسماندا بىردىن يۇلتۇز ئۇچۇپ قالاتتى. هازىرلا پارلاپ تۇرغان يۇلتۇز تۇيۇقسىز لاپ ئېتەتتىدە، ئىنچىكە ئىز قالدۇرۇپ غايىپ بولاتتى، ئانام چوچۇپ كېتەتتى:

— ئىست... بىر بېچارىنىڭ جېنى ئۈزۈلدى-دە... ژۈرىگىم جىغ قىلىپ، ئاپامنىڭ قولتۇغىغا كىرەتتىم. ئىش قىلىپ باشقا يۇلتۇز ئۆچمىسۇن!

... باللىغىمنى ئەسلىسەم، ئىللىق ياز كېچىلىرى كوز ئالدىمغا كېلىدۇ. بىلىمەن، ئېھتىمال، ئەشۇ ئاق، ئايدىڭ كېچىلەردە ئانام ئەمەلىكى قېتىم قولۇمغا قەلەم تۇتقازغاندۇ. يۇلتۇز تولا ئاسمانغا تىكىلىمەن. ئېھتىمال، ئاسماندىكى ئەڭ يورۇق يۇلتۇزلار ئانىلارنىڭ جېنىدە. ئېھتىمال، ئانىلارنىڭ ئوچكەن يۇلتۇزلىرى پىلدىرلاپ قۇياشقا ئايلانغاندۇ. ئاپتاپنى ئانا دېيىشلىرى، ئېھتىمال، شۇڭلىقتىندۇر.

تەسەللى

قەبرىستان جىمجىت. پەقەت ئىككى قاتاتا سەپ تارتقان ئاق تېرەك قەبرە ئۈستىگە باش ئەگكەن پەرىزاتلاردەك ئانامغا ئارام تىلەپ تەلەي ئىبادەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇڭلۇق شۇۋۇرلاشلىرى تىلاۋەت سادالىرىغا قوشۇلۇپ، زۇۋەككى نېرىدىغان ئاھقا ئايلانغاندەك بولىدۇ. كېيىن، كەكە ساقاللىق بوۋاي ئوزىگە ياراشقان گورلىكا قاتىمە ئوقۇپ ئولدىن ئۆتىدۇ.

— بولدى ئەندى، بالام! بۇلداقتا ئوزىڭىنى ئاۋۇدۇپ قويىسەن؟ بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى شۇنداق ئىكەن، ئىلاج قانچە... ئۇ بىر دەقىقە ئۈنچۈقماي قالدۇ دە، قوشۇپ قويدۇ،— مېھرىۋان ئانىڭىز خۇدانىڭ ئەزىز بەندىسى ئىكەن، ئورۇن تۇتۇپ ياتماپتۇ، بىرەۋگە زارىقماپتۇ ... مۇنداق بىھازار ئولۇم هەر كىمگە نەسىپ بولىۋەرمەيدۇ.

ئەمىلىرى قۇرۇپ ئۆلگۈرمىگەن تۇپراق دوگىسىغا تەلمۇرگىنىمچە ئويلايمەن.

ئېھتىمال، شۇنداقتۇ. ئانام بۇ دۇنيادا ژۇگاچ-يۇمشاق ياشىدى، هېچ كىمگە ئازار بەرمەتتى. هېچ كىم بىلەن هېچ نېمىنى تالاشماتتى. ئېھتىمال، تەبەتتىنىڭ ئەڭ شەپقەتسىز ئەلچىسى بىلەنمۇ ئېلىشىپ ئولتىرىشنى خالىمىغاندۇ. ئېھتىمال...

— كوردىڭىزمۇ،— دەيدۇ ياشانغان كىشى ئويچان ئاھاڭدا،— ئەشۇ كۈنى تۈن بويى يامغۇر قۇيۇپ چىقتى. تا قەبرىگە قويغىنىمىزغىچە تىنمىدى. قويۇشىمىز بىلەن پاقىراپ ئاپتاپ چىقتى. بۇنداق روهى پاك ئادەملەر كام بولىدۇ، بالام.

ئېھتىمال، شۇنداقتۇ، بەلكى ئادەملەرنىڭ دەردىگە شېرىك بولىۋېرىپ، كونۇپ، كەتكەن بۇ نۇرانىي ئاقساقال كېرەك ۋاقتىدا هەر كىمگە ئەينە شۇنداق تەسەللى سوزىنى ئېيتاتتى. رەخمەت سىزگە، ئاتاخان. ئەتىگەنمۇ، كەچمۇ هەركىمنىڭ ئىشى چۇشىدىغان مانا شۇ قوللىرىڭىز ئۈچۈن رەخمەت، ئورتىنىپ تۇرغان ژۈرەككە سۇ سېپىدىغان هەمدەرت قەلبىڭىز ئۈچۈن رەخمەت. پەقەت ... هەممە گەپ يامغۇردا بولسا، ئەگەر يەنە ئۈچ كۈنلا ئانامنىڭ ئۇمرى ئۇزارسىيۇ، كېيىن يامغۇر ئەمەس، تىنىماي تاش ياغسىمۇ رازى ئىدىم ...

بىر هەپتە بولدىكى، دوستلىرىم، تونۇش-ئاتونۇشلار ئىشىكتىن مەيۇس كىرىپ كېلىشىدۇ. دوستلىرىم جىمغىنا ئولتۇرۇپ، جىمغىنا چىقىپ كېتىشىدۇ. باشقىلار ئاستا سورىشىدۇ:

— نەچچە ياشلاردا ئىدى؟

مەن ئېيتىمەن ... ئېيتىمەنۇ ئويلايمەن: ئانىنىڭ ياش-قېرىسى بولامدۇ؟ شەپقەتنىڭچۇ، ساداقەتنىڭچۇ؟

ئاۋالغۇ بىر هەقىقەتنى بىلەتتىم. ئانا ئۈچۈن بالىنىڭ چوڭ-كىچىكى بولمايدۇ. ئەندى يەنە بىر هەقىقەتنى ئاڭلىدىم. بالا ئۈچۈن ئانىنىڭ چوڭ-كىچىكى بولمايدىكەن. ئانا-ئانا ئىكەن. ئۇنىڭغا باشقا سۇپەت كېرەك ئەمەس.

چۈش

چۈش كورسەم، ئانام چىراق كوتىرىپ ژۇرگەنمىش، ئۆزىنى ئېنىق كورمىسەممۇ، ئاما قولىدىكى چىراق خىرە: نۇر چېچىپ تۇرغىدەك. «كوزۇڭگە قارا، بالام، چوڭقۇر بار» دېگىدەكمىش. قارىسام، چوڭقۇر يوق. ئوخشىسام، ئانام هەم يوق ...

بەزەن ئىش بىلەن، بەزەن مەجلىسلەر بىلەن، گايىدا ئىلپەتچىلىك بىلەن ئويگە كەچ قايتاتتىم. بىر كۈنى ئامالگەلدىن مېھمانلار كېلىپ قېلىشتى. ئويگە بېرىشقا كونمەي، مېنى رېستورانغا سورەشتى. يېرىم كېچىگىچە ئولتىرىپ، ئويگە قايتقاندا، كەيپىم بار ئىدى. دەرۋازىنى ئانام ئاچتى. سوغدا مۇشتۇمدەكلا بولۇپ دۈگدەرەپ تۇرۇپتۇ.

— شۇ ۋاققىچە ئۇخلىمىدىڭىزمۇ!— دېدىم زەردە قىلىپ.— ئىشىك ئېچىشقا سىزدىن باشقا ئادەم يوقمۇ؟

ئانام مەيۇس جىلمايدى:

— ئۇيقۇ نەدە، بالام؟ ئو-ئولتىرىپتىمەن.

ئەتىسىگە رېداكسىيەدە نۇۋەتچىلىك سوزۇلۇپ كەتتى. قارىسام، يەنە ئانامنىڭ چىرىغى يېنىق.

—نېمىشكە ئۇخلىمىدىڭىز؟

ئانام يەنە مەيۇس كۈلۈمسىرىدى:

— بىلىسەنغۇ، جېنىم بالام، كام ئۇيقۇ بولۇپ قالغانمەن.

مەن نادان، ئانامنىڭ ئۇيقۇسى كام بولۇپ قالغىنىغا، يېرىم كېچىگىچە ژۇرىمەنمۇ، تاڭ ئاتقاندا قايتىمەنمۇ، ئانامنىڭ چىرىغى ئوچمەي، لىپىلداپ تۇرۇشىغا خوپ كونۇككەن ئىكەنمەن.

قايىسى كۈنى ئىشتىن كېيىن موسكۋالىق مېھمانلارنى ئائېروپورتقا ئۇزىتىپ قويىدىغان بولدۇم. ساموليوت كېچىكىپ ئۇچتى. يېرىم كېچىدە ئويگە قايتسام... هەممە ياق جىمجىت. هەممە ئوز ئارامى بىلەن...

چۈشۈمدە ئانام چىراق كوتىرىپ ژۇرگىدەك.

قەرىز

بىر كۈنى گەپتىن-گەپ چىقىپ، ئاكا-ئۇكىلار ئانامغا هەزىللەشتۇق:

— هەر ئايدا پېنسىيە ئالىسىز. شۇنچە پۇلنى نەگە قويىسىز، ساندۇققا بېسۋاتامسىز؟

— ساندۇق چوڭ، بالام؟— دەپ كۈلدى ئانام.— قەرىزلىرىم بار. شۇنىڭغا بېرىمەندە.

ئاكامنىڭ قاپىغى تۇتۇلدى:

— قەرىز؟ تېخى بىرەۋدىن قەرىز ئالامسىزا؟

— هە، ساڭا نېمە بولدى، بالام، مېنىڭ ئىشىمغا ئارىلىشىپ نېمە قىلىسەن؟

كېيىن گەپ باشقا ياققا ئايلىنىپ كەتتى. بۇ سوهبەتنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەن ئىدىم. قايىسى كۈنى ئەتىگەندە هويلىنى ئايلىنىپ ژۇرسەم، خوشنىمىزنىڭ يەتتە ياشلىق قىزى نىلۇفەر چىقىپ قالدى. ئاپپاق بانتىك تېقىپ، ئەتلەس كوينەك كېيىۋاپتۇ.

— هە، نىلۇفەر، ياسىنىپ كېتىپسەن، مېهمانغا كېتىۋاتامسەن؟— دېدىم ئەركىلىتىپ.

— بۈگۈن مەن تۇغۇلدۇم،— دېدى ئۇ قاپقارا كوزلىرىنى مولدۇرلىتىپ كۈلۈمسىرەپ.

— هە، يۇبىلەر ئىكەنسەندە، توختاپ تۇر، هازىر— .... ئويدىن بىر سىقىم كەمپۈت ئېلىپ چىقتىم.

— مانا، دوستلىرىڭ بىلەن يە.

نىلۇفەر چوڭلاردەك جىددىي باش چايقىدى...

— مەن شوكولاد يېمەيمەن، چىشىم چۈشىكەن.— كېيىن يەنە ئەشۇ جىددىي ئاهاڭدا قوشۇپ قويدى:

— بۇلتۇر چوڭ مومام ماڭا تۇفلى ئېلىپ بەرگەلدى تۇغۇلغان چېغىمدا.— قىزچاق ئويلىنىپ قالدى.— كېيىنچۇ، باهادىرغا ئۈچ چاقلىق ۋولوسپېد، بەختىيارغا كوينەك...

قولۇمدىن كەمپۇتلەر چۇشۇپ كەتتى.

گىلەم پايپاق

هەر ژىلى دەم ئېلىشقا بارغىنىمدا ئانامغا گىلەم پايپاق ئېلىپ كېلىمەن، كاۋكاز تەرەپتە كوپ بولىدۇ. ژۇبا دېيىشىدۇ، ژۇرابى دېيىشىدۇ. ئانام خۇددى ئەتىۋالىق، باهالىق نەرسىگە ئېگە بولغاندەك، ئۇزۇندىن-ئۇزاق دۇئا قىلىدۇ. شۇنداق مېھرىبان ئوغلى بارلىقىنى ئېيتىپ، خوشنىلارغا ماختىنىدۇ. ئۇنىڭ ئايىغى ئاغرىق، سوغ چۈشۈشى بىلەن سىقراپ ئاغرىشقا باشلايدۇ.

خولۇم-خوشنىلار ئەهۋال سورىسا، ئۇلارنىمۇ، ئوزىنىمۇ بەزلەيدۇ.

— هە، ئەندى ئاغرىقتە، ئايلىناي.

لېكىن ئانامنىڭ ئاياق ئاغرىقى پەقەت قېرىلىقتىن ئەمەس. بۇنى باشقىلار بىلمىسىمۇ مەن بىلىمەن. ياخشى بىلىمەن.

باللىغىمدا كوپ ئاغرىغاندىم، بەزگەك، كوكيوتەل، ئىسسىقى ئېشىش ... شۇنىڭ ئۈچۈن ئاشخانىدىكى قوزۇقتا كوك قارغىنىڭ پېيىدىن تارتىپ، گۇلتاجىخورازغىچە ئىلىقلىق تۇراتتى... بولۇپمۇ تاماق ئاغرىقى يامان قىينايدۇ. ئايىغىم سوققا تېگىشى بىلەن تامىقىم ئاغرىشقا باشلايدۇ. ئاياق بىلەن تاماقنىڭ نېمە ئالاقىسى بارلىقىنى هازىرغىچە چۈشەنەلمەيمەن.

شۇ چاغدا نەچچە ياشلىقىمنى بىلمەيمەن. بىراق ناهايىتى كىچىك ئىدىم. بىر كۈنى ئاكىلىرىم بىلەن قوغلاشماق ئويناپ تەرلەپ كەتتىم. پوك-پوك يوتىلىمەن، ئاپام تامىقىمنى ئاچچىق تاش بىلەن چايقاپ كوردى، بولمىدى، بىر نېمىلەرنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچكۈزدى، بولمىدى... ئاخىرى تامىقىمنى چىڭ بوغۇپ باغلاپ قويدى. ئاغرىقنى سەزمەيمەنۇ، نەپەس ئېلىشقا قىينىلىمەن. هوشۇمدىن كېتىۋاتقىنىمنى سەل-پەل بىلىمەن. قۇلىقىمغا ئانامنىڭ ئوپكىدەپ ژىغلىغىنى، هە دەپ بىر گەپنى تەكرارلىغىنى ئاڭلىنىدۇ:

— ۋاي، ئەندى نېمە قىلىمەن! ۋاي، بالام ئولۇپ قالدىغان بولدى!

كېيىن مېنى ئالدىراپ-سالدىراپ كورپىگە ئورىدى. بىر چاغدا ئانامنىڭ قولىدا كېتىۋاتقىنىم ئېسىمدا بار. توختىماي قار يېغىۋاتقىنىنى هىس قىلىپ تۇرۇمەنۇ، بىراق ئۇزۇمگە قار چۇشمەيتتى. ئانامنىڭ ئىسسىق نەپەسى كېلىپ تۇرۇدۇ. ئۇ ئاران-ئاران هاسىراپ ياراتتى.

خىرە چىراق پىلدىرلاپ تۇرغان ئالىلقاندىلاق ئويگە كىردۇق. كوز ئالدىم يەنە قاراڭغۇلىشىپ كەتتى. ئانام هامان ژىغلاۋاتىدۇ:

— ئولۇپ قالدۇ! بالام ئولۇپ قالدۇ!

— ۋايىم قىلماڭ چوڭنا، دەرتنى بەرگەن خۇدا، شىپاسىنىمۇ بېرىدۇ.

بۇ هاجى ئانىنىڭ ئاۋازى ئېكەنلىگىنى ئازتولا ئېسىمغا ئالدىم.

هاجى ئانا بېشىمنى تىزىغا قويۇپ، ئۇڭدامغا قىلىپ ياتقۇزدى. داكا ئورالغان بارمىقىنى ئاغزىمغا تىقتى. كوڭلۇم ئاختۇرلۇپ، تېپىرلىغىنىمچە ژىغلىدىم، ئاما ئۇنىڭ قولىدىن چىقىپ كېتەلمەتتىم. ئۇ تامىقىمغا ئېسىلدۇ قىلدى. دات سېلىپ، قولىنى چىشلەۋالدىم. قىزىق، بىر پەستىن كېيىن ئەهۋالىم يېنىكلەشتى. كوزۇمنى ئاچسام هاجى ئانام كولۇمسىرەپ تۇرۇپتۇ.

— نېمىشكە چىشلەيسەن، كۇچۇكۋاي؟— دېدى بېشىمنى سىپاپ.

كېيىن ئۇستۇمگە ئانام ئېڭىشتى. ئۇ هامان هاسىراتتى. چاچلىرى چوگۈلغان، ئۆزى هول ئىدى.

بىر پەستىن كېيىن قەددىمنى رۇسلاپ ئولتاردىم. هاجى ئانا ئالىلقاندىلاق سۇيۇقلۇقنى ئىچكۈزدى. كېيىن ئانامغا قارىدىدە، بىردىن خەتاپ قىلدى.

— ۋايەي، نېمە بولۇپ كەتتىڭىز، ئوگەيلا كېتىپسىزغۇ!

(ئاخىرى 10-بەتتە).

ئۆتكۈر ھاشىموۋ

(ئۆزبېكچىدىن)

دۇنيانىڭ ئىشلىرى

(ئاخىرى، بېشى 9-بەتتە)

ئانام ئەنسىرەپ گاھ ماڭا، گاھ ھاجى ئاتىغا قاراتتى.

— ئايىغىڭىزدىن ئايرىلىپسىزغۇ! — دېدى ھاجى ئاتا بېشىنى چايقاپ، — شۇ ئەھۋالدا قانداق كەلدىڭىز؟

بوسۇغىدا تۇرغان ئانامنىڭ كالىچىنى ئەندى كوردۇم. كالاشىنىڭ ئىچى قارغا تولغان ئىدى.

— ئەندى نېمە قىلىسىز؟ قارغىنىڭ مېيىسىنى سۈركىمىسىڭىز توكۇ بولۇپ قالىسىز.

ئانام كاڭدىن ئايىغىنى چىقاردى. ئىككىلا ئايىغى قىپ-قىزىل گوش بولۇپ كەتكەن ئىدى.

— مۇزلىغىنى يوق، — دېدى ئاستا، — يېنىپ ئىسسىپ قالىدۇ. قاردا ئۇزى ئىسسىپ كېتىدېكەن.

ھاجى ئاتا ئانامنىڭ ئايىغىنى ئۇگىلاپ باقتى.

— سېزىۋاتامسىز؟

— نېمىنى؟ — دېدى ئانام ئايىغىغا ئەمەس، ماڭا قاراپ.

— قولۇمنى سەزدىڭىزمۇ؟

ئانام ئۈن چىقارماي باش چايقىدى-دە، بولداپ ژىغلاۋەتتى.

ئەتىسىگە ئۇ يېتىپ قالدى. ئۇزاق ياتتى. دادام بىر يەردىن قارغا ئىتىپ كەلدى. ھاجى ئاتا قولىدىن كەلگىنىچە دورا-دەرمان قىلدى ... كېيىن ئانام تۈزەلدى. بىراق سوغ چۈشۈشى بىلەن ئاياقلىرى شىقراپ، ئازاپلايدىغان بولۇپ قالدى ...

ھەر ژىلى دەم ئېلىشقا بارغىنىمدا ئانامغا گىلەم پايپاق ئېلىپ كېلەتتىم. ئۇ خۇددى بىباھا نەرسىگە ئىگە بولغاندەك، ئۇزاق دۇئا قىلىدۇ، بىر دەمدىلا ھەممە خوشنىلارغا كوز-كوز قىلىپ چىقىدۇ. شۇنداق «مېھرىۋان» ئوغلى بارلىغىنى ئېيتىپ ماختىنىدۇ. شۇ چاغدا قار توختىماي يېغىپ تۇرغان مۇدھىش كېچە، ئانامنىڭ قىپقىزىل گوشكە ئايلىنىپ كەتكەن ئاياقلىرى كوز ئالدىمغا كېلىدۇ، — دە ئۇنچۇقماي چىقىپ كېتىمەن.

سۈرەت

دۇنيانىڭ ئىشلىرى دايىم ئالدىراش. ئادەتتىكىدەك نورە تۇرۇپ تاماقلىنىۋاتاتتىم. ئانام ئادەتتىكىدەك قىستاتتى:

— ئولتارساڭچۇ، بالام، بىر دەم ئولتۇرغىن.

— بولدى، — كەتتىم.

— ئالدىرىما، بالام، — ئانام كوزۈمگە ئادەتتىكىدىن باشقىچە، قانداقتۇ مۇڭ بىلەن تەلمۈردى، — گەپ بار.

تېپىرلاپ سائاتقا قارىدىم: تېخى بېنزىن ئېلىش كېرەك، ئىشقا بېرىش كېرەك، كېيىن نەشرىياتقا ئوتۇش ...

— نېمە يەنە؟

ئانام كوزۈمگە ھامان مەيۈس تەلمۈرۈپ ئولتىراتتى.

— سۈرەتكە چۈشەيلۇق، — دېدى ئۇيۇقسىز.

ئەجەپلەندىم.

— نېمە ئۈچۈن؟

— يېقىن ئارىدا مەن ئولىمەن.

ئانام بۇ گەپنى خۇددى: «خوشنىلارنىڭكىگە چىقىپ كېلىمەن» دېگەندەك ئاھاڭدا ئېيتتى. كۈلۈپ كەتتىم.

— قويسىڭىزچۇ، ئانا.

شۇنداق دەپلا چىقىپ كەتتىم.

ئارىدىن ئىككى ھەپتە ئوتتىدە ... كېچىلەرى ئويغىنىپ كېتىمەن، ئويلايمەن. ئويلايمەن: سەن نامەرت، سەن ئاخماق نېمىشكە، نېمىشكە شۇ چاغدا كۈلدۈڭ؟ سۈرەتكە چۈشۈشكە ۋاقتىڭ يوقمىدى؟ كېرەك بولسا تاپىسەنغۇ! كىتاپ ئۈچۈن، ژۇرنال ئۈچۈن، ئىش ئۈستىدە، باغدا، كوچىدا... نېمە، سەن كىنو يۇلتۇزىمۇسەن؟ جاھانشۇمۇل شەخسمۇسەن؟ ئەينە، بىر توپ سۈرىتىڭ تۇرۇپتۇ. ھەر خىل. ھەر يەردە.... پەقەت... ئاناڭ بىلەن چۈشكەن سۈرىتىڭ يوق!

ئەللە

قەبرىستان خىش تام بىلەن قورشالغان. دەرۋازىنىڭ ئېرىقى تەرىپىدە گوركانىڭ ھوجرىسى. بېرى يېقىدا — تاشقىرىدا، ئۇنىڭ ھويلىسى.

دەرۋازىغا يېقىن كېلىشىم بىلەن ئىچكىرىدىن — ھوجرا تەرەپتىن تىلاۋەت ساداسى ئاڭلاندى. خۇددى شۇ پەيتتە ھويلا تەرەپتىن ئەللە ئاۋازى ياڭراپ كەتتى:

ئەللەيا ئەللە، جانىم بالام-ھە ئەللە...

كىم بولدى بۇ؟ گوركانىڭ كېلىنىمۇ؟ قىزىمۇ؟...

ئۇ ھامان سىلىق ئاۋۇشتا داۋام قىلاتتى:

ئۇخلا، قوزام، ئەللەيا، شېرىن قىزىم، ئەللە...

سەھەردە يامغۇر ياققان ئىدى. دەرۋازىنىڭ تومۇر دېرىزىلىرىدە سۇ تامچىلىرى يالتىرايدۇ. كولچەكتە كۈن نۇرى جىلۋىلىنىدۇ. مۇزدەك ئۇتقۇچنى ئۇتقالىچە تۇرۇپ قالدىم. بىر تەرەپتە تىلاۋەت ساداسى، بىر تەرەپتە ئەللە...ئەجەپ، ئۇلار بىر-بىرىگە دەخلى بەرمەسە، بىر-بىرىنى رەت قىلمىسا، ئىككىلىسى قوشۇلۇپ باھار ئەپىسىگە تولغان ئاسماندا، قەبرىستان قاسناقلىرىدا بىخ چىقارغان تېرەكلەر ئۈستىدە پەرۋاز قىلاتتى:

«رەببەنا-ئا-ئا، رەببەنا» «ئەللەيا، ئەللە»...

بىر تۇرلۇك بولۇپ كەتتىم. پەنجىرىلىك دەرۋازىغا يولىنىپ ئۇزاق تۇرۇپ قالدىم.

ئانام بوشۇگۇم ئۈستىدە ئەللەي ئېيتقىنىنى ئەسلىمەيمەن، بىراق ئانام ئۇكامغا ئەللەي ئېيتقىنىنى ئاڭلىغانمەن. كوپ ئاڭلىغانمەن.

ئەللە، بالام، ئۇخلاپ قال-ھە، ئەللە،
قۇچىقىمدا ئارام ئال، ئەللە ...

ياق، بۇ ناخشا ئەمەس، ئاپامنىڭ ئاۋازىدا قانداقتۇ، باشقا نەرسە بار. مۇڭمۇ، ئىلتىجامۇ...

تاغلاردىكى شۇڭقارىم-ھەي، ئەللە،
بوشۇكتىكى قوشقارىم-ئەي، ئەللە ...

ئۇكام جىمىپ قالىدۇ. ئاپام ئوزىمۇ بوشۇكنى قوچاقلىغىنىچە كوزى ئېلىنىپ كېتىدۇ. بىر چاغدا بوشۇك ئۈستىدىكى قولى لاسسىدە يېنىغا چۈشىدۇ. ئۇكام ئويغىنىدۇ، بوشۇك يەنە غىچىرلايدۇ. ئاناممۇ چوچۇپ كوزىنى ئاچىدۇ. بوشۇكنى ئاستا تەۋرىتىدۇ:

ژىگىتلەرنىڭ سەردارى بول، جېنىم-ھە،
ژۇرىگىمنىڭ مادارى بول، ئەللە...

يەنە جىمجىتلىق. سائات چىكىلدايدۇ، قار دېرىزىگە تىكىلداپ ئۇرۇلىدۇ. ئاستا-ئاستا كوزۇم ئۇيقىغا كېتىدۇ. قۇلىغىم ئاستىدا يەنە ئەشۇ مەيۈس سادا ئاڭلىنىدۇ.

كېيىن ... چوڭ بولغىنىمدىمۇ، قەيەردە ئەللەي ئاڭلىسام، نېمىشكىدۇ ژۇرىگىم شېرىن كەنەش بىلەن تەلپۈنىدۇ، نېمىشكە بۇنداق بولۋاتقىنىنى ئوزەممۇ بىلمەيتتىم. بىر ژىلى ئۈچ-تورت قەلەمداشلار ژىراق تاغ يېزىسىغا باردۇق. ماشىنا ژۇرمەيتتى. ئات مىنىپ ئۇگەنمىگەنلىگىم ئۈچۈن ھېرىپ قالدىم. مەنزىلىمىزگە يەتمەستىنلا قاراڭغۇ چۈشتى. يايلاقتىكى قىرغىز ئوتاۋىدا ئۇنەپ قېلىشقا توغرا كەلدى. قىمىز ئىچتۇق، سۈزمە يېدۇق، كېيىن بىرىمىز ئۇ يەردە، بىرىمىز بۇ يەردە ئۇخلاپ قاپتىمىز. بىر چاغدا مۈزلاپ كېتىپ ئويغىنىپ كەتتىم. ئەتراپ جىمجىت. پەقەت ژىراقتا ئىشت ھاۋشۇيدۇ. ئوتاۋ ئۈستىدىكى توشۇكتىن ئاينىڭ يورۇغى چۈشەتتى. شۇ پەيتتە خوشنا ئوتاۋدا بوۋاق ژىغىسى، ئارقىدىن ئايال كىشىنىڭ ئەللەي ئېيتقىنى ئاڭلاندى. مەن ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئېنىق بىلمىسەممۇ، ئەللەي ئېيتۋاتقىنىنى ھىس قىلىپ تۇراتتىم. نېمىشكىدۇ ژۇرىگىم شېرىن كەنەش بىلەن سوقتى. ئايالنىڭ ئاۋازىمۇ، ئەللە ئاھاڭىمۇ، خۇددى ئانامغا ئوخشاپ كېتەتتى. نېمىشكىدۇ شۇ ئاھاڭ بىلەن قەلبىمگە ئارام كىرگەندەك بولدىدە، ئوز-ئوزەمدىن كوزلىرىم ژۇمۇلۇپ كېتىشكە باشلىدى. گويا قىرغىز ئايال بالىسىغا ئەمەس، ماڭا ئەللەي ئېيتۋاتقاندەك ... خېلىدىن بېرى مۇنداق تاتلىق ئۇخلىمىغان ئىدىم.

ئارىدىن ئۈچ-تورت ژىل ئوتكەندە، ئەشۇنداق ھالەتنى يەنە بىر بېشىمدىن كەچۇردۇم. كىسلوۋودسكتا دەم ئېلىشقا بارغان ئىدىم. شۇ يەردە سىبىرلىق جۇگاننى ئۇچراتتىم. يېزا ئاياللىرىغا خاس سادىدە دىل بۇ ئايال كىچىككىنە ئوغلىنى كوتىرىپ ژۇرەتتى. بىر كۈنى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە پولۇ يېدۇق، كوك چاي ئىچتۇق. كېيىن ئۇ بالىسىنى كوتىرىپ، ئوز خانىسىغا كىرىپ كەتتى. ئارىدىن چارەك سائەتچە ئوتكەن ئىدى، ئىچكىرىدىن ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

بايۇ-با-ئايۇشكى، بايۇ باي ...

قىزىق، ژۇرىگىمدە يەنە ئەشۇ شېرىن كەنەش ئويغالدى. ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ ئانامنىڭكىگە ئوخشاپ كېتەتتى. دوستلىرىم گوڭۇر-مۇڭۇر سوھبەتلىشىپ ئولتىرىدۇ، مەن بولسام ئىچكىرىدىن چىقىۋاتقان ئەللەي ساداسىغا قۇلاق سالىمەن. «با-يۇ، باي...».

بۇ قانداق ھالەت؟! بۇ قانداق سېھىر؟ نېمە ئۇزى بۇ؟

ئېھتىمال، دۇنيانىڭ بۇ چېتىدە تۇرۇپ بىر ئادەم سويۇملۇگىگە ئېيتقان دىل رازىنى دۇنيانىڭ ئېرىقى چېككىسىدىكى باشقا بىر ئادەم چۈشەنمەس، ئېھتىمال، دۇنيانىڭ بۇ چېتىدە تۇرۇپ بىر ئادەم ئېيتقان ناخشىنى دۇنيانىڭ ئېرىقى چېككىسىدىكى باشقا بىر ئادەم چۈشەنمەس. ئېھتىمال، دۇنيانىڭ بۇ چېككىسىدە تۇرۇپ بىر ئادەم ئېيتقان ئەڭ ئاقىلانە پىكىرنى دۇنيانىڭ ئېرىقى چېككىسىدىكى باشقا بىر ئادەم چۈشەنمەس، بىراق دۇنيانىڭ بۇ چېككىسىدە تۇرۇپ ئانا ئېيتقان ئەللەيگە دۇنيانىڭ ئېرىقى چېككىسىدىكى بوۋاق بېمالال ئارام ئالىدۇ. نېمىشكە شۇنداق؟ ئەجابا، گودەك چۈشەنگەن نەرسىگە بىز چۈشەنمەسەك؟ ئېھتىمال، بۇنىڭ سەۋەۋى باشقا جايدىدۇ، ئېھتىمال ئانا چۈشەنگەن نەرسىنى بىزلەر چۈشەنمەسمىز. بەلكى شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئانا — تەبەتنىڭ بۈيۈك ئىختىراسىدۇر.

بىلمىدىم، ...قەبرىستان دەرۋازىسى ئالدىدا، بىر تەرەپتە تىلاۋەت، بىر تەرەپتە ئەللە ياڭراۋاتقان دەرۋازا ئالدىدا تۇرۇپ شۇلارنى ئويلىدىمۇ غەلىتى بولۇپ كەتتىم.

ئاق مەرمەر، قارا مەرمەر...

باھار ئاپتاپ چۈشكەن تام تۈۋىدىن باشلانمايدۇ. باھار ئېرىقلارنىڭ كۈنگەي گىرۋەكلىرىدىن باشلانمايدۇ. باھار گورستاندىن باشلىنىدۇ. دەسلەپكى مايسىلار موگۈلۈق چوقچايمان قەۋرىلەر يانلىرىدىن ئۇنۇپ چىقىدۇ. باغرى قان لەيلىلەر بىرىنچى بولۇپ مانا شۇ يەردە ئېچىلىدۇ.

كىم بىلسۇن، تەبەتنىڭ مەرھۇملار روھىغا ژىلدا بىرقېتىم كورسىتىدىغان مەرھەمىتى ئېھتىمال شۇدۇر... چوغدەك قىپقىزىل لەيلىلەر، سەپ تارتقان گۇلسەپسەرلەر ئارىسىدا مەرمەر تاشلار كورىنىدۇ. ئاق مەرمەر، قارا مەرمەر... «ئانىجان، سىزلى تا ئەبەت ئۇنتۇمايمىز»، «ئانىجان، قىلدىڭىز بىزگە جان پىدا، ئېھ، تەغدىر سىزدىن ئەيلىدى جۇدا»، «ئانىجان، خاتىرىڭىز قەلبىمىزدە مەڭگۇ ياشايدۇ...»

ئاق مەرمەر، قارا مەرمەر... بۇ سوزلەرنىڭ ھەر بىر ھەرپىگە قانچىدىن-قانچە كوز ياشلىرى تامغىنىنى بىلمەن. ئېھتىمال، بۇلار ئىنسان بالىسىنىڭ ھاياتتا ئېيتقان راست سوزلىرىدۇ، پەقەت ... ھەر قېتىم ئۇلارنى ئوقۇغاندا بىر نەرسىنى ئويلايمەن: مانا شۇ سوزلەرنى ژۇرەك-ژۇرەكتىن ئەلەم بىلەن ئېيتقان پەرزەنت ئانىسى ھايات ۋاقتىدا قانچىلىك كوڭلىنى ئالالدېكىن؟ ئايالىغا قىممەتباھا بويۇم ئېلىۋاتقىنىدا، ئانىسىغا بىر كىيىملىك كوينەك قوشۇپ ئېلىش يادىدىن چىقمىدىمىكىن؟ ئوز ئويىنى چەتئەل جاھازلىرى بىلەن تولتۇرۇپ قويغاندا، ئانىسىغا كىچىككىنە گېلەمچە سوغا قىلىشنى ئۇنتۇمىدىمىكىن؟ قىزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىدە ئەتلەس كوينەك، ئوغلىنى ۋېلوسىپېد بىلەن مۇبارەكلىگەندە ئانىسىغا ئاددىي بىر پايپاق ئېلىپ بېرىشنى يادىدىن چىقارمىدىمىكىن؟

بىلمىدىم ... پەقەت بىر نەرسىنى ئېنىق ئېيتىشىم مۇمكىن. مابادا تەبەت مەرھۇملارغا قايتىدىن جان ئاتا قىلسا بۇ ئانىلار تىرىلىپ قالسا، ھايات پەيتىدە مېھىر قىلغانمۇ، قىلمىغانمۇ — بەرىبىر پەرزەنتلىرىنى ماختاپ گەپ قىلغان بولاتتى. ئانىلار ھەتتا ۋاپات بولغاندىن كېيىنمۇ ئانىلىغىچە قالىدۇ.

باھار ئاپتاپ چۈشكەن تام تۈۋىدىن باشلانمايدۇ. باھار ئېرىقلارنىڭ كۈنگەي گىرۋەكلىرىدىن باشلانمايدۇ. باھار مانا شۇ يەردىن باشلىنىدۇ. قەۋرىلەر ئۈستىدە چوغدەك ئېچىلغان لەيلىلەر ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى بەزلەش ئۈچۈن تەغدىم قىلغان چېچەكلىرى بولسا ئەجەپ ئەمەس.

ئىلتىجا

ئاپا، مەن كەلدىم... ئاڭلاۋاتامسىز، ئاپا، مەن يەنە كەلدىم ...

قاراڭ، ئاپا، يەنە كوكلەم كەلدى. يادىڭىزدىمۇ، ھەر ژىلى باھار كېلىشى بىلەن سىزنى دالاغا ئېلىپ چىقاتتىم. سىز قىزىغان ئاپتاپنى، تىنىق ئاسماننى، كوپ-كوك مايسىلارنى كورۇپ خوشال بولاتتىڭىز. ئېسىڭىزدىمۇ، ئەۋرىلىرىڭىز تېرىپ كەلگەن سېرىق چېچەكلەرنى كوزىڭىزگە سۈرۈپ، «ئامانلىق — سامانلىق» قىلاتتىڭىز ...

بۈگۈن ... ئوزىڭىزنىڭ ئۈستىدىن سېرىق چېچەك ئوسۇپ چىقىپتۇ ... ياق، ياق جېنىم ئانا ... ژىغلاۋاتقىنىم يوق، بىلىمەن، مەن ژىغلىسام، سىز بىارام بولىسىز. ھازىر ... ھازىر ئوتۇپ كېتىدۇ. مانا، بولدى ...

ئەتىگەندىچۇ، ئانا، يامغۇر ياغدى. قاتتىق يامغۇر ياغدى. سىز باھار يامغۇرىنى ياخشى كورەتتىڭىز ... كېيىن ئاپتاپ چىقىپ كەتتى. قاراڭ، ئاپتاپ ئۇرلىنىپ، جىلۋىلىنىۋاتىدۇ... يادىڭىزدىمۇ سىز ماڭا ئاپتاپ توغرىسىدا چوچەك ئېيتىپ بەرگەندىڭىز. ئەشۇ ئاپتاپ پارلاۋاتىدۇ ... كورۇۋاتامسىز ...

يادىڭىزدىمۇ، ئانا، سىز ئۇكامغا ئەللەي ئېيتاتتىڭىز، مەن ئەللەي ئاھاڭىدىن مەست بولۇپ ئۇخلاپ قالاتتىم. ئەشۇ بوشۇكتە مەنمۇ ياتقانمەن. ئەللىيىڭىزدىن مەنمۇ ئارام ئالغانمەن. نېمە قىلاي، ئاپا، مەن ئەللە ئېيتىشنى بىلمەيمەن. قەبرىڭىزنى سىلاپ قويسام ئارام ئالامسىز.... مانا، جېنىم، ئانا، مانا... ياق، ياق، ژىغلاۋاتمايمەن. ھازىر، ھازىر ئوتۇپ كېتىدۇ.

ئېسىڭىزدىمۇ ئانا، سىز بىر قېتىم، ئەشۇ بىر قېتىم شۇ چاغدىمۇ چىقىشىپ: «مېنىمۇ كىتاپ قىلىپ يازساڭچۇ، ئوغلۇم» دېگەندىڭىز. مەن: «سىزنىڭ نېمىڭىزنى كىتاپ قىلىمەن، ئانا؟» دېگەندىم. خاپا بولماڭ، مەن چېقىشقان ئىدىم، مانا ئەشۇ كىتاپ. ياق، ئۇنى مەن يازمىدىم. ئۇنى سىز يازغانسىز. مەن ئۇنى قەغەزگە چۈشۈرۈپ، ئادەملەرگە تارقاتتىم، خالاس. مەن ئۇنى دۇنيادىكى ھەممە ئانىلارنىڭ ئوقۇشىنى خالايمەن. بىلىمەن، دۇنيادىكى ھەممە ئانىلار ياخشى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى سىزگە ئوخشىشىنى خالايمەن.

مەمنۇن تەرجىمىسى.

ئېلىپبەنى ئۆگىنىمىز

ئېلىپبە

خ خ خ خ

خ+ې=خې خ+و=خو

خام	خال- تا	ناخشا
خەت	پاخ- تا	ياخشى
خوش	خې- چىر	خامان
خاس	خې- مىر	خوشخۇي

دىلنۇر خەتنى چىرايلىق يازىدۇ. خالىق خاماندا ئىشلىدى...

ئاپام خېمىر يۇغۇردى. خاسىيەت ھەدەم نان ياسىلىدى. بىز نان ياق...

خ خ بىز بەختلىك بالىلار.

60

ژ ژ

ژ+و=ژو ژ+د=ژد

ژۇر- نال	غوژ- غوژ	پۇرژىنا
ئۈژ- مە	گاژ- گوژ	ژۇكوپ
گەژ- گە	گىژ- گىژ	پارىژ
ژىن	پىژ- پىژ	گىژبىلداش

بىز رەسىملىك ژۇرنال كوردۇق. كوچىدا مىژ- مىژ يامغۇر ياغدى. تولا غاز- غوژ قىلىشماڭلار.

ژ مەن «تارىم غۇنچىلىرى» ژۇرنىلىنى ئوقۇيمەن.

61

گېزىتىمىزنىڭ جان كويەرلىرى

گېزىتىمىز — بايلىغىمىز

گېزىتلىرىمىز — بىزنىڭ روھى ئوزۇغىمىز، مەنىۋى بايلىغىمىز ھەم قەلب سادايىمىزدۇر. «يېڭى ھايات» گېزىتىدە بېسىلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ تارىخىي تەغدىرى، خەلقىمىز بېشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈنلەر، تارىخىي پاجىئەلەر ۋە ئازاپ- ئوقۇبەتلەردىن گۇۋالىق بېرىدىغان ماقالىلار، شۇنداقلا ئۈمۈت- ئارمانلىرىمىزنى، كېلەچەككە بولغان ئىشەنچىمىزنى يورۇتىۋاتقان ماتېرىياللار بىز گېزىتخانلارنى ئىنتايىن خۇشال ۋە رازى قىلماقتا، كوڭلىمىزدىن چىقماقتا. ۋەتەن، مىللەت ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى ئاشۇرۇپ، روھىمىزغا روھ، ئىشەنچىمىزگە ئىشەنچ قوشماقتا. ئەينە شۇنداق ئالىيجاناپ ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىۋاتقان ۋەتەنپەرۋەر خەلق ۋەكىللىرىگە تاغدەك مىننەتدارلىغىمىز بار.

ۋامبېرىنىڭ «ئۆتمۈشى كومۇلگەن مىللەتنىڭ ئىستىقبالى ھەم زۇلمەت پەردىسى ئاستىدا» دېگەن سوزى چوڭ ھەقىقەت. گېزىتىمىز يات رەقىپلىرىمىز تەرىپىدىن بۇرمىلانغان، كومۇلگەن تارىخىي ئوتمۇشنى ھەقىقانىي ئاچقۇچى، مەھكۇملۇق ھالىتىدىن قۇتۇلۇش يوللىرىنى كورسەتكۈچى كومپاستۇر. شۇنداقلا بىزدىكى ئەڭ يامان ئىللەتلەرنى كورسىتىپ، بىزنى بىرلىككە، ئاق نىيەت ئىزگۈلۈككە ۋە ئادالەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئۈندىگۈچىمىزدۇر. گېزىتىمىز خەلقىمىز بىلەن بىللە ياشاپ، مەڭگۈ روناق تاپقۇسى. گېزىت خادىملىرىغا سالامەتلىك، ئىشلىرىغا ئۇتۇق يار بولسۇن دەيمىز.

سويۇملۇك «يېڭى ھايات» گېزىتى ئۈچۈن ئايالىم زەكىيە بىلەن نەپەقىمىزدىن 1000 سوم ئاجراتقان ئىدۇق. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان پەرزەنتلىرىمىز ئادىل- رەشىدە، ئادىلجان- رەنا، ئىلشات- لالە، شەرەپ- دىلنارە ۋە باھادىر- زەمىرەلەر ھەر بىر ئائىلە 1000 سومدىن سېلىپ جەمى 6000 سومنى تەھرىراتقا يوللىدۇق. ئاز بولسىمۇ كوپ ئورنىدا قوبۇل قىلغايسىلەر.

ھۆرمەت بىلەن — مەخمۇت ئەكرەم
تاشكەنت شەھرى.

ئوچمەس سىپالار

شائىر روھىغا تازىم

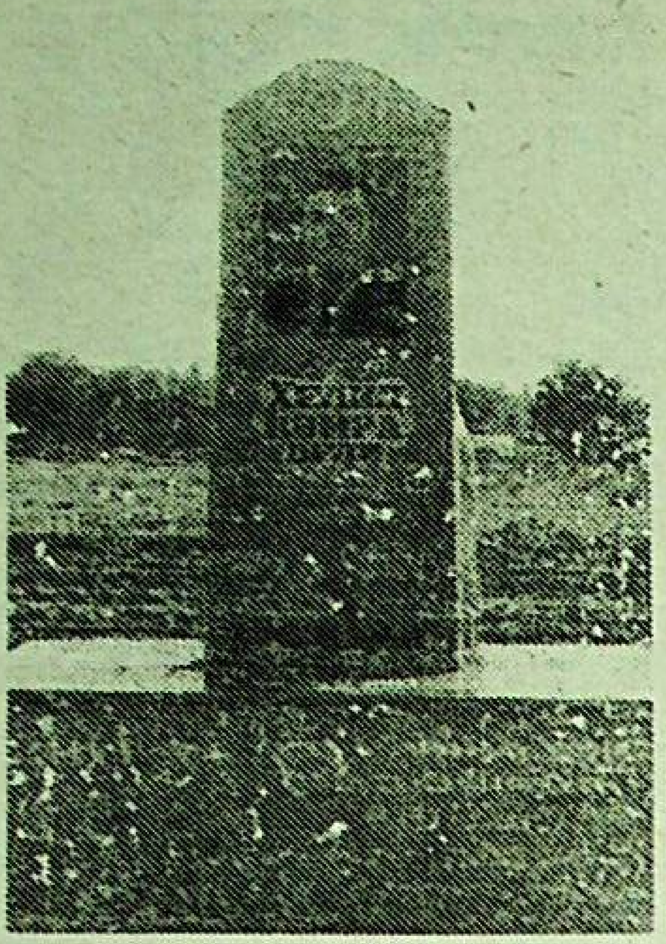

ياركەنت تەۋەسىنىڭلا ئەمەس، پۈتكۈل ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بىر يورۇق يۇلتۇزىنىڭ ئۆچكىنىگە يېرىم ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتتى. ئەگەر خېلىل ئاكا ھەمرايېۋ ھايات بولغان بولسا، موشۇ ماي ئېيىدا 65 ياشقا تولاتتى. شائىر ئىجادىيىتى جۇشقۇنلىنىپ، كامالەت چوققىسىغا كوتىرىلگەن بىر پەيتتە رەھىمسىز ئەجەل ئۇنى ئارىمىزدىن ئېلىپ كەتتى. ھازىر دىلكەش، كىچىك پېئىل، مەشھۇر شائىرنىڭ يوقلۇغى بولۇپمۇ يۇرتداشلىرى ئۈچۈن ئالاھىدە سېزىلمەكتە. چۈنكى ئۇ ھەر خىل ژىغىن، مەجلىسلەرنىڭ، تەنتەنىلەر بىلەن ئۇچرىشىشلارنىڭ، توي- تۆكۈن، نەزىر- چىراقلارنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك مېھمىنى بولۇپلا قالماي، جامائەتنى دوستلۇققا، ئىناقلىققا چاقىرىدىغان، جېمىكى ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ھەر قانداق چوڭ- كىچىك مەسىلىلەر ئۈستىدە ئوزىنىڭ باھالىق مەسلىھەت ۋە پىكىرلىرىنى بېرىدىغان، تارىخىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىزنى ھارماي- تالماي تەشۋىق قىلىدىغان تەجرىبىلىك ئۇستاز ۋە ماھىر تەشۋىقاتچىلاردىن ئىدى.

يۇرتى، پەنجىم خەلقى، ئىمەر بېلالوۋ نامىدىكى كولخوزنىڭ رەھبەرلىگى، جۇملىدىن كولخوز رەئىسى ئازات مەشۇروۋ شائىر قەلبىنى، ئۇنىڭ قايناق ھىس- تۇيغۇلىرىنى چوڭقۇر چۈشۈنۈپ، ئۇنىڭغا ھايات ۋاقتىدا چەكسىز ھۆرمەت- ئېھتىرام كورسىتىشنى بىلدى.

ماي ئېيى پەنجىمدە خېلىل ھەمرايېۋنى خاتىرىلەش كۈنلىرىگە ئايلاندى، دېسەك ھېچ خاتالاشمايمىز. يېزا مەكتەپلىرىدە شائىرنىڭ 65 ژىللىق تەۋەللۇدىغا باغلىق ھەپتىلىكلەر ئوتكۈزۈلدى. دەرسلىكلەردە ئوقۇغۇچىلار خېلىل ھەمرايېۋنىڭ ھايات يولى، ئىجادىي پائالىيىتى بىلەن تېخىمۇ ئەتراپلىق تونۇشۇش ئىمكانىيەتلىرىگە ئىگە بولدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى پەنجىم يېزىسى كوچىلىرىنىڭ بىرىگە شائىرنىڭ نامى بېرىلدى. ئەڭ ئەۋزىلى يېقىندا پەنجىم يېزىسىنىڭ قەبرىستانلىغىدا مەشھۇر شائىرغا بېغىشلانغان يادىكارلىق ئورنىتىلىپ، ئۇنى ئېچىش مەراسىمىغا يېزا ئاھالىسى، جامائەتچىلىك ۋە ئەمگەك كوللېكتىۋلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ناھىيە رەھبەرلىگى قاتناشتى.

— بىز، كولخوز ئەمگەكچىلىرى كورۈنەكلىك شائىر، مېھرىۋان ئۇستاز، كوڭلى بۇلاق سۈيىدەك تازا ئىنسان خېلىل ئاكا ھەمرايېۋنىڭ پەنجىم يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەنلىگى بىلەن چەكسىز پەخىرلىنىمىز، — دېدى تەنتەنىنى ئاچقان پەنجىم يېزا كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئى. بوتابايېۋ. — ئۇ يۇرتىمىزنىڭ، ياركەنت تەۋەسىنىڭ مەشھۇر ۋە جۇشقۇن تالانت ئىگىسى، خەلقلەر دوستلۇغىنىڭ چوڭ كۈيچىسى ئىدى. ئۇ ئوزىنىڭ مەڭگۈ ئولمەس ئەسەرلىرى بىلەن يۇرتىمىزنىڭ شان- شوھرىتىنى تېخىمۇ كوتەردى. خېلىل ئاكا قايناق ئىلھام بىلەن ئىجات قىلىۋاتاتتى. بىز ئۇنىڭدىن يېڭى- يېڭى ئەسەرلەرنى كۈتىۋاتاتتۇق. لېكىن تەسادىپ كەلگەن ئەجەل شائىرنى ئارىمىزدىن ئېلىپ كەتتى.

شۇنى ئىشەنچلىك ئېيتىمىزكى، خېلىل ھەمرايېۋ ھەر قاچان بىز بىلەن بىللە. ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەدەبىي مىراسلىرى ئىشىمىزغا ئىلھام، قەلبىمىزگە روھى ئوزۇق بېرىۋاتىدۇ.

شائىرنىڭ ئىللىق سىماسى ئۇيغۇر، قازاق، تۇڭگان- ياركەنت تەۋەسى خەلقلىرىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئوچمەيدۇ!

مەراسىمدا ناھىيە ھاكىمى ئە. ئىبرايمولدايېۋ ئوتتۇق سوزلىدى:

— مەشھۇر شائىر خېلىل ھەمرايېۋ ياركەنت تەۋەسى خەلقىگە تەۋەررۇك كىشىلەردىن ئىدى، — دېدى ھاكىم قەبرى بېشىدا, — ئۇنىڭ ئەجايىپ تالانتىغا ھەممىمىز باش ئېگەتتۇق، قەدىرلەتتۇق. شائىرنىڭ ژۈرەكلەرنى تەۋرىتىدىغان بوم ئاۋازى ھازىرمۇ قۇلىغىمىزدا ياڭراۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. شەخسەن ئوزەم خېلىل ئاكا بىلەن نۇرغۇنلىغان قېتىم ئارىلىشىپ ژۈرۈپ، شۇنى بايقىدىمكى، ئۇ ھېچ قاچان ئوزىنى ھەتتا قاتاردىكى كىشىلەردىنمۇ ئۈستۈن تۇتقان ئەمەس، تولىمۇ ئاددىي، كەمتەرىن، قەلبى پاك ۋە مېھرىۋان ئىنسان ئىدى. مۇنداق پەزىلەتلىرى شائىر شوھرىتىنى تېخىمۇ كوتىرىپ، ئادەملەر ئارىسىدىكى قەدىر- قىممىتىنى ئاشۇراتتى. ئۇ ھەممىمىزنىڭ قەلبىدە تا ئەبەت ئەينە شۇنداق ئىنسان بولۇپ قالىۋېرىدۇ!

— ئۇسەك ۋادىسىنىڭ غەزەلخانى خېلىل ئاكا ھەمرايېۋتىن ئايرىلغان كۈن بىزدىن ژىراقلاشقانسېرى شائىرنىڭ ئىللىق قىياپىتى كوز ئالدىمىزدا تېخىمۇ يارقىن گەۋدىلىنىپ، قەدىر- قىممىتى بەك بىلىنىۋاتىدۇ، پەنجىم خەلقى ئورنى تولماس بۇ جۇدالىقنى چوڭقۇر سېزىۋاتىدۇ، — دېدى ئازات مەشۇروۋ. — چۈنكى يۇرتىمىز دېھقان شائىر، مېھرىۋان ئۇستاز، كەمتەرىن ئىنسان خېلىل ئاكام ھەمرايېۋ بىلەن بەرىكەتلىك، كوڭۈللۈك ۋە گۈزەل كورۈنەتتى...

يادىكارلىقنى ئېچىش تەنتەنىسىدە ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. توختاخۇنوۋ، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ئا. مەشۇروۋ، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خىزمەت كورسەتكەن مۇئەللىمى ج. ئىسايېۋ، ياركەنت كېڭىشىنىڭ رەئىسى ر. ئەيسايېۋ، مەكتەپ مۇدىرى ئە. نادىروۋ، شائىر ت. ئىسابېكوۋ ۋە باشقىلار سوزلەپ، خېلىل ھەمرايېۋ توغرىلىق خاتىرىلىرىنى ئېيتىپ بەردى. يەرلىك شائىرلار ئۇستازى خاتىرىسىگە بېغىشلانغان شېئىرلىرىنى ئوقۇدى. قەبرى بېشىدا شائىرنىڭ ئوغلى پەرھات ھەمرايېۋ سوزلەپ، ئاتىسىغا كورسىتىۋاتقان بۇ چوڭ ھۆرمەت- ئېھتىرام ئۈچۈن جامائەتچىلىككە، كولخوز، ناھىيە رەھبەرلىرىگە مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلدى.

ئا. تۇدىياروۋ.

ئالتە كۈنلۈك ئالەم

ختايغا تەسىر قىلىشقا چاقىردى

تىبەتنىڭ روھانىي رەھبىرى دالاي لاما ختاينى تىبەتنىڭ تۈپلۈك ئاھالىسىنى زورلۇق بىلەن ئاسسىمىلاتسىيە قىلىش سىياسىتىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇرلاش ئۈچۈن دۇنياۋى بىرلەشمىنى ئۇنىڭغا قىسىم كۆرسىتىشكە چاقىردى.

ئۇ «تايمس ئوف ئىنديا» گېزىتىغا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا، ئەگەر يېقىنقى ژىللاردا بېجىن تىبەتكە باشقا خەلىقلەر ۋەكىللىرىنى كوچىرىش يولى ئارقىلىق ئۇنىڭ تۈپلۈق ئاھالىسىنى سۈنئىي يوقىتىش ئەمەلىيىتىنى توختاتمىسا، ئۇ چاغدا ئولكىنىڭ مۇستەقىللىگى توغرىلىق مەسىلىنىڭ ھېچ قانداق ئەھمىيىتى بولمايدۇ، دەپ بىلدۈردى.

ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، رېگىوندىكى ئېكولوگىيەلىك ئەھۋالمۇ تەشۋىش پەيدا قىلىۋاتىدۇ. بېجىن ئورمانلىقلارنى ئاممۇبى يوقىتىشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ. تەبەتنى رادىئوئاكتىۋ قالدۇقلار ئەخلەتخانىسىغا ئايلاندۇردى.

دالاي لاما تىبەتنىڭ مۇستەقىللىگى ئۈچۈن كۈرىشىشنىڭ مىللىي شەكىللىرى تەرەپدارى ئىكەنلىگىنى تەستىقلىدى. «زورلۇق- زومبۇلۇق قىلماسلىق بىز ئۈچۈن ستراتېگىيە ئەمەس، بەلكى ئېتىقات. بىز ختاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا نىسبەتەن ئوپپوزىتسىيەدە بولۇشىمىز مۇمكىن، بىراق ختاي خەلقى بىلەن ياخشى مۇناسىۋەتلەرنى ساقلاپ قېلىشنى خالايمىز»- دەپ تەكىتلىدى ئۇ.

ئالاش ئاراللاردا نېفت ئىزدەش ختاي بىلەن ۋېيتنامنىڭ مۇناسىۋەتلىرىنى مۇرەككەپلەشتۈرمەكتە

ختاي بىلەن ۋېيتنام مۇناسىۋەتلىرىنى نورماللاشتۇرغاندىن كېيىن بۇ دولەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى يەر تالىشىشى ئۆزىنىڭ جىددىلىگىنى يوقاتقاندەك كورۈنگەن ئىدى، لېكىن ئۇ يەنە پەيدا بولدى.

بەختكە يارىشا، ھازىر 70-ژىللارنىڭ ئاخىرىدا بولغىنىدەك، سىنارەدلەر ئېتىلىۋاتقىنى يوق، بەلكى، بىر-بىرىنى ئېغىزچە ئەيىپلەشلەر بولۇۋاتىدۇ. ۋېيتنامنىڭ پېتروۋېيتنام دولەت نېفت شىركىتى سېيسمىكىلىق تەتقىقاتلار ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ئەسۋاپ-ئۈسكۈنىلار بىلەن جابدۇلغان ختاي كېمىسى ۋېيتنامنىڭ سوۋېرېنىتېتى ئاستىدا تۇرغان جەنۇبىي-ختاي رايونىغا كىرىپ، ئۇ يەردە 7 كۈن داۋامىدا بولغانلىقى توغرىلىق بىلدۈردى.

ۋېيتناملىقلارنىڭ بىلدۈرۈشىگە قارىغاندا، ختايلار گېوفىزىكىلىق ئىشلارنى ژۈرگۈزگەن ۋە بۇنىڭدىن ۋېيتناملىقلارنىڭ تاپشۇرۇغى بويىچە ۋېيتنامنىڭ قىتئە ساھىللىرىدا، تەخمىنەن ئۇنىڭ قىرغىغىدىن 300 كىلومېتىر ژىراقلىقتا نېفت ئىزدەش بىلەن بەنت بولۇۋاتقان ئىككى چەت ئەل كېمىسىنىڭ ئىشىغا زىيان يەتكۈزگەن. ۋېيتنام تەرەپ ختاي كېمىسىنىڭ ھەرىكەتلىرى «ۋېيتنامنىڭ سوۋېرېنىتېتىغا ۋە قىتئە ساھىللىرىغا ھەم مەخسۇس ئىختىسادىي زونىلارغا تەئەللۇق خەلىق ئارا قانۇنلارغا جىددىي خىلاپ قىلغانلىغىنى» تەكىتلەيدۇ.

خانوينىڭ يېرىم رەسمىي دەرىجىدە قىلغان ئەيىپلىشىگە نىسبەتەن بېجىننىڭ ئىنكاسى ئۆزىنى كۆتكۈزۈشكە مەجبۇر قىلمىدى. خخج تاشقى ئىشلار مىنىسترى ئۇ جەنمىن مۇخبىرلار بىلەن بولغان سوھبەتتە، بۇ ۋاقىە ئانشا (ياۋروپىچە نامى سپراتلى) ئاراللىرىدا ئورۇن ئالغانلىغىنى ئاتاپ كورسەتتى. ئانشا ئاراللىرىغا بىر نەچچە مەملىكەتنىڭ داۋا قىلىۋاتقانلىغىغا قارىماي، ختاينىڭ بۇ ئاراللار ئۈستىدىكى سوۋېرېنىتېتى تالاشسىزدۇر، دېدى ئۇ جەنمىن. شۇنىڭ ئۈچۈن ختاي ئۇ يەردە تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش ھوقۇقى بار.

ئەگەر ئېنىقراق ئېيتقاندا ختاينىڭ بارلىق جەنۇبىي ختاي دېڭىزىنى ختاي تەۋەسى دەپ جاكالايدىغان قانۇن-ھوججەتنى قوبۇل قىلغانلىغىنى ھېساپقا ئالىدىغان بولساق، مەسىلە روشەنلىشىدۇ. مۇنداق قانۇن چىقىرىپ ختاي پەقەت ۋېيتنام بىلەنلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا ئېيتقاندا باي بۇ ئاراللارغا ئوز داۋالىرىنى قىلىۋاتقان شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى بەش باشقا دولەت بىلەنمۇ ئۇچۇق توقۇنۇشقا چىقتى. شەرقىي-جەنۇبىي ئاسىيادىكى كوپلىگەن سىياسەتچىلەر ئوزىنىڭ ئوسۇۋاتقان ھەربىي دېڭىز كۈچلىرىنىڭ قۇدرىتىدىن پايدىلانغان ھالدا ختاي تالاش يەرلەر ئۈستىدىن ئاخىرى ئەمەلىياتتا ئازارەت ئورنىتىدىغانلىغىغا تەشۋىشلىنىدىغانلىغىنى ئىزھار قىلماقتا.

ختاي دىپلوماتىيەسى خوشنىلىرىنىڭ تەشۋىشلىرىنى يوق قىلىشقا تىرىشماقتا. بېجىننىڭ تالاش-تارتىش مەسىلىنى ھەل قىلىشنى كېلەچەككە قالدۇرۇپ، ھازىرچە بولسا ئاراللارنىڭ رېسۇرسلىرىدىن بىرلىشىپ پايدىلىنىش تەكلىۋى پەيدا بولدى. لېكىن بۇ ئىدېيەنى ئائالىتىكلار جىددىي قوبۇل قىلمىدى. مەسىلە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، رېگىوندىكى بىرمۇ مەملىكەت ئاھايىتى چوڭ چوڭقۇرلۇقتا ۋە مۇرەككەپ تەبىي شارائىتتا ئوز كۈچ-قۇۋۋىتى بىلەن نېفت ئىزدەش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈش ئۈچۈن تېخنىكىلىق ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە ئەمەس. دېمەك، غەربنىڭ نېفت شىركەتلىرىنى جەلىپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ئەندى ئۇلار بولسا، كوپ تەرەپلىمىلىك يەر تالىشىنى بىر تەرەپ قىلىنمىغىچە، ئۇرغۇن مىقداردىكى ئوز مەبلىغىنى سەرىپ قىلىشقا جۇرئەت قىلالمىسا كېرەك.

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ،

«ئىزۋېستىيە»- بېجىن.

ئالمۇتا شەھرى 17- باسمىخانا خىزمەتچىلىرى كەسپدىشى توختىباقىيېۋ رەخمەتجان ۋە ئا لىمجانلارغا ئانىسى- قەھرىمان ئانا

جەننەتبۇۋىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

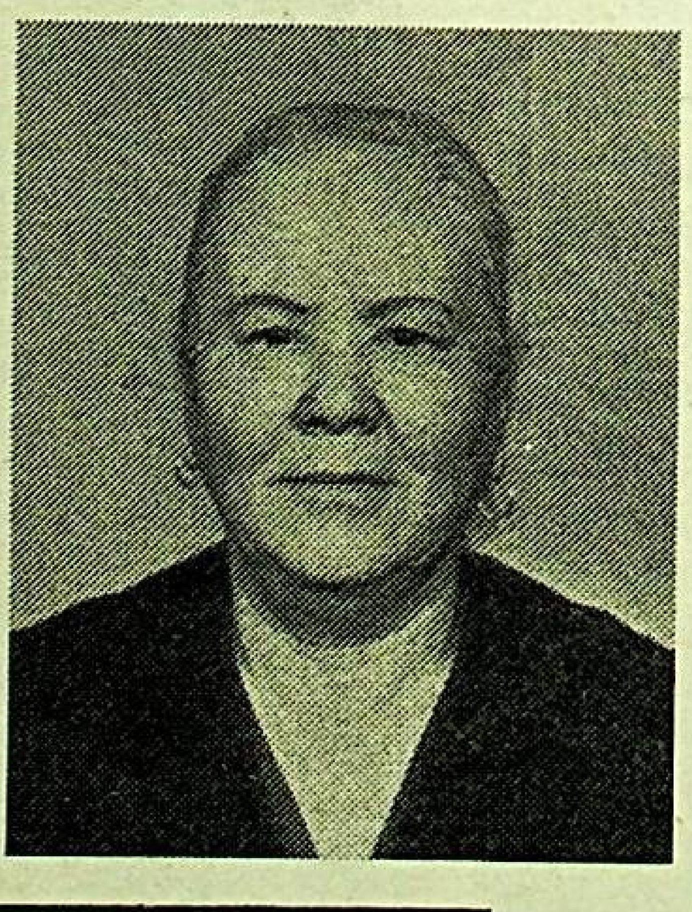

ياركەنت شەھرىدە ياشاۋاتقان بىر توپ تۇققانلىرى ئالمۇتا شەھرىدىكى قېرىندىشى، قەھرىمان ئانا

جەننەتبۇۋى توختىباقىيېۋانىڭ

تۇيۇقسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئورۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» نىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ كوللېكتىۋى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ خادىمى ئىلاخۇن ھوشۇروۋقا، ئائىلىسىگە، ئورۇق-تۇققان، قومى-قېرىنداشلىرىغا ئانىسى

تاشگۈلنىڭ

ۋاپات بولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

نەشرىيات توھپىسى

يېڭى كىتاپ

قېرىنداش قازاق خەلقىنىڭ كورنەكلىك شائىرى سېيىت (سېيىتباتتال) كەتتىباي ئوغلىنىڭ «ئاقتانكېر» نامىلىق داستانلار، باللادىلار ۋە شېئىرلار توپلىمى ئالمۇتا «دەۋىر» نەشرىياتى تەرىپىدىن 6 باسما تاۋاق، ئون مىڭ نۇسخىدا نەشر قىلىندى.

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ قويندا چارەك ئەسىردىن بۇيان خىزمەتداش، سىرداش بولۇپ ژۈرگەن قەلەمداش دوستۇمىز سېيىتباتالنىڭ ئورغۇلسىغان شېئىرلىرى گېزىتىمىز سەھىپىسىدە بېسىلىپ، كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇشتۇرۇلغان ئىدى. ئۇلۇق ئاباي ئېيتقاندەك شېئىرنى سوزنىڭ پادىشاسى دەپ بىلىدىغان قېرىنداش قازاق خەلقى تالانتلىق ئاقىن (شائىر) ئوغلىنىڭ «كوڭۇل كۈيلىرى»، «كەڭ دالا» نامىلىق شېئىرىي توپلاملىرى بىلەن كوپتىن بېرى ياخشى تونۇش. شائىرنىڭ پىكرى كەڭ، مەناسى چوڭقۇر، تىلى نەۋرىشىم ھېسسىياتلىق شېئىرىي ئەسەرلىرى ئوقۇغۇچىنى ئىختىيارسىز ئويغا تارتىش قۇدرىتىگە ئىگە. بۇ ھال شائىر ئۈچۈن نەڭ چوڭ بەخت، نەلۋەتتە! سېيىتباتالنىڭ «سەكېن سېيفۇللىن» نامىلىق داستانى ۋۇقارقى سوزۇمىزگە دەلىل بولالايدۇ. 1922-ژىللى قازاق ناسىس ر خەلىق كومىسسارلىرى سوۋېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ نىشلىگەن قازاق خەلقىنىڭ دانا ئوغلى سەكېن يالا-توھمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ، «خەلىق دۈشمىنى» سانىلىپ، بىر ئاخشىمى ئېتىپ تاشلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئومرىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدە ئېيتقان مۇنۇ سوزلىرى ئارىدىن يېرىم ئەسىردىن كوپ ۋاقىت ئوتكىنىگە قارىماي، ھېلىمۇ ئادەمنى ئويلاندۇرىدۇ، ئىزگۇ ئويى سالىدۇ.

بىر ئىللىقلىق ژۈرىگىگە روھ بېرىپ،
ئوز-ئوزىگە سوئال قويىدى تىكلىنىپ:
«بولۇنمىسە ئوچ ژۈزۈمنىڭ بوسۇغىسى
چۇشمەس ئىدى يات قولىغا پۈكلىنىپ.

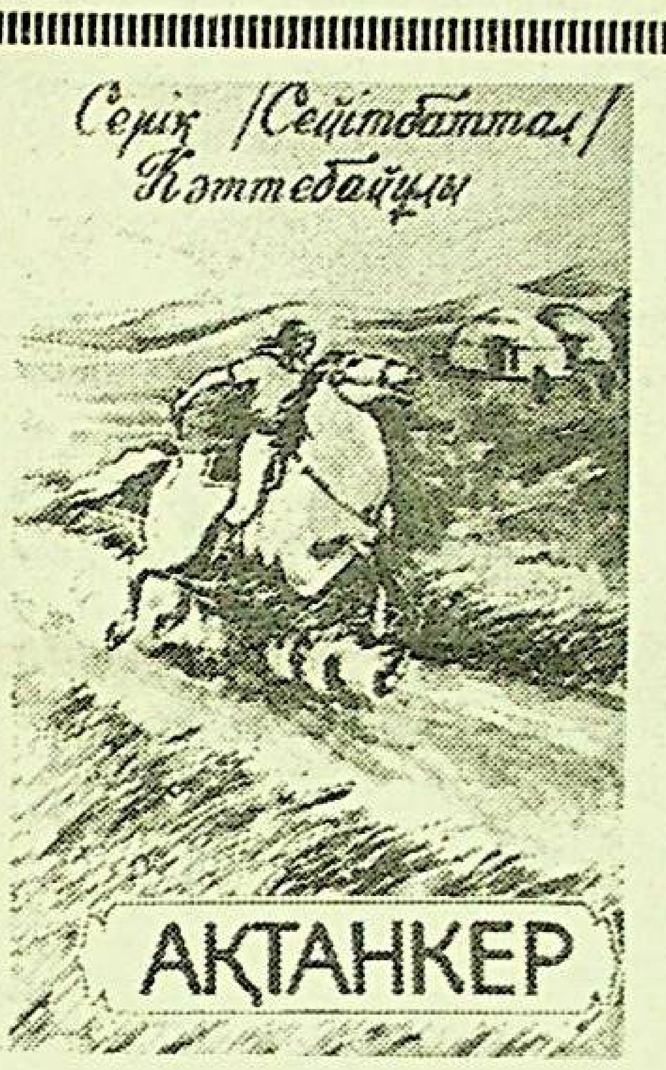

ئوغۇل-قىزى بىر-بىرىنى سىيلىسا،
چەتتە ژۈرگەن پەرزەنتلىرىن جۇغلىسا.
قانداق خوۋۇپ قازىنىمغا كېلىدۇ-
يامانلىقتا ئاخشىلارنى قيىمىسا.

ئېلىپبەسىن ئوز قولىدا ياسىسا،
بەلگۇ قويۇپ چېگارىسىن تورىسا،
بىر سىلكىنىپ بۇ دۇنياغا تونۇلار،
قازاق ئوزىن مەملىكەت دەپ ئاتىسا...»

دانا شائىرنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرى ئارىدىن يېرىم ئەسىر ئوتكەندە ئەمەلگە ئېشىپ، مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنى دۇنيانىڭ يۈزدىن ئارتۇق دولىتى تونىدى.

س. كەتتىباي ئوغلىنىڭ مەزكۇر توپلىمىغا «ئاقتانكېر»، «ئۈچ ئەۋلات» دېگەن داستانلىرى بىلەن «ئانا مونولوگى»، «تاغ ئوغلى»، «ئاتامنىڭ ھېكايىسى» نامىلىق باللادىلىرى ۋە بىر توپ تاللانغان شېئىرلىرى كىرگەن.

قەلەمداش دوستلىرى سېيىتباتالنى كوڭۇل بېغىدىن تاللاپ تىزغان مەزكۇر شېئىرىي گۈلدەستىسى بىلەن چىن ژۈرەكتىن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭ ئىسمى شەرىپىنىڭ ئالا تاغدىن ئېشىشىنى تىلەيدۇ.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى ئا. قاسىمي

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
50 بىنا، 8-قەۋەت
ئېپەك يولى كوچىسى

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
ئالىمجان باۋدىنوۋ

تېلېفونلار: مۇھەررىر-69-86-33، مەسئۇل كاتىپ-50-86-33، سىياسىي-ئىجتىمائىي بولۇم 81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى-27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى-06-86-33.

زاكاز (3632) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۆقىمىسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۆقىمىسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

Жаңа өмір

1993
يىل
19- ئىيۇن
شەنبە
№24
(3678)
ئەركىن باها

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى ھەپتىلىك گېزىت

گېزىتخانلار دىققىتىگە

قەدىرلىك گېزىتخانلار! سىلەرگە مەلۇمكى،
1970- يىلدىن بۇيان «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى
«ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى سۈپىتـ
دە چىقىپ كېلىۋاتقان «يېڭى هايات» ئۆز سەھىپـ
لىرىدە خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى، بۈگۈنكى تۇرمۇشـ
نى، ئىجتىمائىي- سىياسىي، مەدەنىي هاياتىمىزدا يۈز
بېرىۋاتقان يېڭىلىقلارنى كەڭ يورۇتۇپ، قەلبىلەردىن
چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. ئۇنىڭدا ئېلان قىلىنغان كۆپـ
لىگەن ماتېرىياللار ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تو
نۇشىغا، مىللەت سۈپىتىدە ئويغىنىشىغا مۇناسىپ ھەسـ
سە قوشتى. ئۇ كۆپ يىللار مابەينىدە «ئۇيغۇر ئاـ
ۋازى» گېزىتى بىلەن بىر يۆنىلىشتە، بىر پىكىردە بو
لۇپ، خەلقىمىزنى ئىناقلاشتۇرۇشقا مەلۇم ئۈلۈش
قوشتى.

بىراق كېيىنكى بىر قانچە ئاي جەريانىدا، يەنى
گېزىت بەزى سەۋەپلەر بىلەن «ئۇيغۇر ئاۋازىدىن»
بۆلۈنۈپ مۇستەقىل پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا باشلىـ
غاندىن كېيىن، ئۇيغۇر تىلىدىكى ئىككى ئەخبارات ۋاـ
سىتىسىغا كۆز تەككەندەك بولدى. كۆپ يىللىق ئىناق
لىقىغا داغ چۈشۈرىدىغان قىسمەن ئەھۋاللار، كىشىنى
ئېچىندۇرىدىغان بۆلۈنۈپ يېرىلىشىشقا بەت ئېلىشـ
لار پەيدا بولدى، مۇنداق شارائىت گېزىتخانلار ئامـ
مىسىنى تەشۋىشلەندۈرمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىـ
دى. يېقىندا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كا
مىنېتىنىڭ توختامىغا بىنائەن «يېڭى هايات» يەنە
«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى بولۇپ
چىقىشقا باشلىدى. بۇ، ئەلۋەتتە، گېزىتخانلار ئارىسـ
دا بەزى بىر سوئاللارنىڭ تۇغۇلۇشىغا سەۋەپ بو
لۇشى مۇمكىن. ئەندى «يېڭى هاياتنىڭ» يۆنىلىشى
قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ سەھىپىلىرىدە قانداق ماتېرـ
ياللار بېسىلىدۇ؟ دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنىڭ تۇـ
غۇلۇشى تەبىي.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە
ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى هايات» گېزىتلىرىنىڭ تە
سىسچىسى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىنىستىرلار
كابىنېتىدۇر. دېمەك، ئۇلار رەسمىي ھۆكۈمەت گېزىت
لىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭلاشقا بىز بۇنىڭدىن كې
يىنكى پائالىيىتىمىزدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ
قانۇنلىرىغا، ئۇنىڭ «مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەختاـ
رات ۋاسىتىلىرى توغرىلىق» قانۇنىغا رىئايە قىلغان
ھالدا ئىش ئېلىپ بارىمىز. قازاقىستاننىڭ ئىچكى ۋە
تاشقى سىياسىتىگە زىت كېلىدىغان ماتېرىياللارنىڭ بېـ
رىلىشىگە يول قويۇلمايدۇ.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى ئىنتايىن مۇ
رەككەپ. چۈنكى قازاقىستانغا خوشنا بولغان شەرقىي
تۈركىستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ
بۈگۈنكى ئەھۋالىنى ئوبىيېكتىۋ رەۋىشتە يورۇتۇش،
ئۇنىڭ تارىخىدىكى خىلمۇ- خىل شانلىق ۋە پاجىئەـ
لىك سەھىپىلەرنى ئېچىپ بېرىش، ئەلۋەتتە، دىققەت
ئېتىۋارىمىزدىن چەتتە بولمايدۇ. بىراق ھەر قانداق
ماتېرىيال ژۇرنالىستىكا ئەدەپ-ئەخلاقىغا رىئايە قىلىنـ
غان ھالدا، ھېسسىياتلارغا يول قويۇلماي، تۇتاملىق
يېزىلىشى كېرەك.

ئىتتىپاقلاشمىغان، بىرلەشمىگەن خەلق ئاجىز خە
لىقتۇر. مەتبۇئات ئۇنى بۆلۈشكە ئەمەس، بەلكى
بىرلەشتۈرۈشكە خىزمەت قىلىدىغان مۇھىم ۋاسىتە. بۇ
يەردە گەپ پەقەت ئۇيغۇرلار ھەققىدىلا ئەمەس،
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ياشاۋاتقان بارلىق مىلـ
لەتلەر ھەققىدىمۇ بولۇشى كېرەك. ئۇيغۇرلارنىڭ
ئەڭ ئالدى بىلەن قازاق، شۇنداقلا رۇس، ئۇكرائىن،
نېمىس، كورېي، تۇڭگان، تاتار ۋە باشقا خەلقلەر بە
لەن دوستلۇغىنى، قېرىنداشلىغىنى تېخىمۇ مۇستەھـ
كەملەش ھەر ئىككى گېزىت سەھىپىلىرىدە بېسىلىدىغان
ماتېرىياللارنىڭ ئاساسىي روھىنى تەشكىل قىلىشى كېـ
رەك. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئىستىقامەت قىلىـ
ۋاتقان ئۇيغۇرلار باشقا خەلقلەرگە ئوخشاش ئالدى
بىلەن بۇ يېڭى مۇستەقىل دۆلەتنى مۇستەھكەملەشـ
كە، تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە بارلىق كۈچ-قۇدرىتىنى
سەرىپ قىلىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتـ
قان گېزىتلىرىمىز مۇھىم رول ئوينايدۇ. دەپ ئىشـ
نىمىز.

گېزىتلارنىڭ سۈپەت جەھەتتىن ياخشىلىنىشى
كۆپ جەھەتتىن ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا، شتاتتىن تاش
قىرى مۇخبىرلىرىغا، مۇئەللىپلەرگە، زىيالىيلارغا باغ
لىق. شۇڭلاشقا ئىككى گېزىت رېداكسىيەسى سىلەرـ
گە، قىممەتلىك گېزىتخانلار، مۇراجەت قىلىپ، سىـ
لەرنى ئۆز مىنبىرىڭلارنىڭ ھەقىقىي مەنادا خەلق مىنـ
بىرى بولۇشىغا، خەلق ئاۋازى بولۇشىغا كۈچ
چىقىرىشقا چاقىرىمىز.

تەھرىرات.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

**قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئاكالىرى كۈنىنى تەـ
سىس قىلىش توغرىلىق**

دۆلەت تەرىپىدىن ئاكالارغا غەمخورلۇق قىلىش،
ئۇلارنىڭ مۇئەممالىرىغا دىققەت بولۇش مەخسەتىلـ
رىدە، شۇنداقلا بەت باش ئاسساملېيەسىنىڭ تەۋـ
سىيەلىرىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا **توختام قىلىمەن:**

1. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئاكالىرى كۈنى تەـ
سىس قىلىنسۇن.

2. ئوكتەبر ئېيىنىڭ ئىككىنچى يەكشەنبىسى قاـ
زاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئاكالىرى كۈنى بولۇپ ھېـ
ساپلانسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى

ن. نازارباييېۋ.

ئالمۇتا، 1993-يىل، 15- ئىيۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

**ھىندىستان جۇمھۇرىيىتىدە قازاقىستان جۇمھۇرىـ
يىتىنىڭ ئەلچىخانىسىنى ئېچىش توغرىلىق**

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھىندىستان جۇمھۇـ
رىيىتى بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرنى ئورنىتىشـ
قا باغلىق **توختام قىلىمەن:**

1. دېھلى شەھرىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ
ئەلچىخانىسى ئېچىلسۇن.

2. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىنىستىرلار كابىـ
نېتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھىندىستان جۇمھۇـ
رىيىتىدىكى ئەلچىخانىسىنىڭ شتات كەشتىسىنى ۋە
خىراجەتلەر سمېتىسىنى بەلگۈلىسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى

ن. نازارباييېۋ.

ئالمۇتا، 1993-يىل، 15- ئىيۇن.

تەبرىكنامە

گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستى ئىسـ
راپىل سىراۋىدىن ئوغلى ساتتاروۋ
يېقىندا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى يېنىدىكى تىلـ
لار بويىچە كومىتېت رەئىسىنىڭ
ئورۇنباسارى بولۇپ تەيىنلەندى.

ئى. ساتتاروۋ 1954- يىلى
ئالمۇتىدا تۇغۇلغان. 1976- يىـ
لى تاشكەنت دۆلەت ئۇنىۋېرسىتې
تىنى، 1989- يىلى قازاقىستان
مېنېدژمېنت، ئىختىسات ۋە تەمىن
لەش ئىنستىتۇتىنى تامامىلىدى. ئۇ
دەسلەپ ئۇيغۇر ناھىيەسىدە ئوت
تۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم بولۇپ
ئىشلىدى، كومسومول ۋە پارتىيە
ئورگانلىرىدا خىزمەتتە بولدى. ئا
خىرقى بىر نەچچە يىل داۋامىدا
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تۇرىزىم،
فىزكۇلتۇرا ۋە سپورت مىنىستىرـ
لىگى تۇرىزىم باش باشقارمىسىنىڭ
باشلىقى بولۇپ ئىشلىدى.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋا
زى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يې
ڭى هايات» گېزىتلىرىنىڭ ژۇرناـ
لىستلىرى ئىسراپىل سىراۋىدىن ئوغ
لىنى يېڭى لاۋازىمى بىلەن سەمىـ
مىي تەبرىكلەيدۇ ۋە ئىشىغا مۇۋاپ
پەقىيەت تىلەيدۇ.

قىسقا خەۋەرلەر

ئالمۇتا.

بۇ يەرگە قىرغىزىستان كونسـ
تىتۇتسىيەلىك سوتىنىڭ رەئىسى چو
لپان بايېكوۋا كەلدى. قازاقىستان
جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەـ
لىك سوتىدا ئۇچرىشىشلار بولۇپ
ئوتتى.

كېيىنكى ھەپتىدە ئىسرائىل تاشـ
قى ئىشلار مىنىستىرى ش. پېرېسىنىڭ
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىگە رەسمىي
سەپەر بىلەن كېلىدىغانلىقى كۈتۈلۈ
ۋاتىدۇ.

چىمكەنت.

جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق ۋىلايەتـ
لىرى مەركەزلىرىنىڭ، شۇنداقلا بىش
كېك، تاشكەنت، سەمەرقەنت ۋە چىر
چىق شەھەرلىرىنىڭ ھاكىملىرى قاـ
زاقىستان ھەم ئوتتۇرا ئاسىيا شەھەر
لىرىنىڭ ئىتتىپاقىنى قۇرۇش ئۈچۈن
موشۇ يەرگە يىغىلدى. ئۇنىڭ مەخـ
سىتى-رېگون شەھەرلىرى ئوتتۇرىـ
سىدا ئوتتۇرا ئىختىسادىي، مەدەنىي
ئالاقىلارنى ئورنىتىش خېلە قويۇق
ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىشنى يولغا سې
لىشتىن ئىبارەت.

بۈگۈنكى سان

سەھىپىلىرىدە

2- بەت
نۇرسۇلتان نازارباييېۋ:
كۆز قاراشىمۇ ئۆزگەردى، تەـ
شەببۇسىمۇ يېڭىلاندى.

3- بەت
خاتىرە سىنتاش ئورنىتىلدى

4 - بەت
ئاتۇ پاجىئەسىگە 75 يىل

5-6- بەتلەر
كۈردلار- چوڭ سىياسەتنىڭ
قۇربانلىرى

7 - بەت
ئىلىدىكى تاتارلار

8 - بەت
مۇقاملار تىل قاتقاندا

9- بەت
ئەسلەش (ھېكايە)

10 - بەت
ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى

11- بەت
ئېلىپبەنى ئۇگۇنىمىز،
خۇش تەبەسسۇم ئايال

12 - بەت
نۇرسۇلتان نازارباييېۋ:
كۆز قاراشىمۇ ئۆزگەردى، تەـ
شەببۇسىمۇ يېڭىلاندى

مىسىرنىڭ سوغىسى

15-ئىيۇن كۈنى پرېزىدېنت نۇر
سۇلتان نازارباييېۋ مىسىر ئەرەب
جۇمھۇرىيىتىدىن دىنىي مۈلۈك ئىش
لىرى بويىچە مىنىستىرى مۇھەممەد
ئەلى مايگۇبنى قوبۇل قىلدى. ئۇ
قازاقىستانغا دىنىي مۇناسىۋەتلەرنى
ۋە دىندارلارنىڭ ئوتتۇر ئالاقىلىرىـ
نى يولغا سېلىش ئۈچۈن كەلدى. بۇ
ئەھۋال ئىككى مەملىكەت خەلقلىرىـ
نىڭ يېقىنلىشىشىغا ياردەم قىلىشى
كېرەك.

ئۇچرىشىشتا ئالمۇتىدا ئىسلام
مەدەنىي مەركىزىنى قۇرۇش توغرىـ
لىق مەسىلە مۇھاكىمە قىلىندى. بۇ
كومپلېكسقا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى،
مەسچىت، كىتاپخانا ۋە باشقا ئوبـ
يېكتلار كىرىدۇ. بارلىق ئىشلارنى
مىسىر تەرەپ ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ -
بۇ مەج ھۆكۈمىتىنىڭ قازاق خەلـ
قىگە قىلغان سوغىسىدۇر.

سوھبەتكە باش مىنىستىرنىڭ ئو
رۇنباسارى قۇئانىش سۇلتانوۋ، قاـ
زاقىستان مۇفتىسى راتبېك ئىساـ
باي ئوغلى قاتناشتى.

(تاس-قاز تاگ).

ن. نازارباييېۋ:

كۆز قاراشمۇ ئۆزگەردى، تەشەببۇسمۇ يېڭىلاندى

ۋالېرىي كونوۋالوۋ، «ئىزۋېستىيە».

كەلگۈسى بىر قانچە كۈندىن كېيىن ئالمۇتىغا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن ئاتاقلىق ئالىملار ستانىسلاۋ شاتالىن، نىكولاي پېتراكوۋ، لېونىد ئابالكىن، گرىگورىي ياۋلىنسكىي ئۇچۇپ كېلىدۇ. بۇ ئۇچرىشىشنىڭ ئەھمىيىتى بىلەن ئىستىقبالى ئالاھىدە بولغۇسى. «ئىزۋېستىيەگە» بەرگەن سوھبەتتە نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ مەلۇم قىلغىنىدەك، ئۇنىڭدا گەپ تۇنۇگۇنكى كېڭەشلىك كەڭلىكتىكى دولەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ يېڭى دەۋرى توغرىسىدىكى كوز قاراش ھەققىدە، شۇنداقلا كەڭ كولەملىك ئىنتېگراتسىيەلىك يېڭى تەكلىپلەرنى تېپىش بولغۇسى.

«غارايىپ قۇدرەتنىڭ خوۋپى تىكلىپ تۇراتتى»

— كېيىنكى ۋاقىتلاردا مېنىڭ ئىتتىپاق تاراپ كەتكەندىن كېيىنكى بولۇپ ئوتكەن ۋاقەلەرنى قايتىدىن باھالىشىمغا، ئەڭ ئاۋال بىزنىڭ مەملىكەتلىرىمىزنىڭ كېلەچەكتىكى ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرىگە باشقىچە نەزەر سېلىشىمغا توغرا كەلدى ...

بىزنىڭ سوھبىتىمىز موشۇنداق سوزلەر بىلەن باشلاندى، نازارباييېۋنىڭ لەۋزىدىن چىققان بۇ سوزلەر ھەقىقەتەنمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان دەرىجىدە ئىدى. چۈنكى، كېيىنكى ژىللارنىڭ ھەممىسىدە ئۇ ئىلگىرىكى ئىتتىپاقنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۈزۈلۈشىگە قارشى قەتئىيلىك بىلەن ھەم ئىزچىل كۈرىشىپ كەلگەنلىكى، ئەندى ئەشۇ مۇناسىۋەتلەر بەرى بىر ئۈزۈلگەن چاغدا جۇمھۇرىيەتلەرنى بىرلەشتۈرىدىغان يېڭى تۈزۈلمىلەر، ئويغۇنلاشتۇرۇش ئورۇنلىرىنى روياپقا چىقىرىش ئۈچۈن ئەستايىدىل ھەرىكەت قىلغانلىقى مەلۇم. ئەندىلىكتە، مانا، ئاخىرىدا كېلىشىم تۈزۈشنىڭ يېڭى يارقىن ئىستىقبالىنىڭ ئۈمۈت ئۇچقۇنلىرى چاقناشقا باشلىغان، مۇستەقىل مەملىكەتلەر ھەمدوستلۇغىنىڭ ئىقتىسادىي ئىتتىپاقىنى قۇرۇش مۇمكىنلىگى توغرىسىدىكى كېلىشىمگە ئىمكانىيەت تۇغۇلغان چاغدا بەرقارارلىق بىلەن بىرلىك مەسىلىسىدىكى كورەشچى ئوز كوز قاراشلىرىنى قايتىدىن كورۇپ چىقىشى ھەققىدە مەلۇم قىلماقتا. بۇنىڭ ئارقا كورۇنۇشىدە قانداق سىر بار؟

— مېنىڭ يىگىچە خۇلاسە چىقىرىشىمغا سەۋەپ بولغان نەرسە، — دېدى نازارباييېۋ — مەركەزدىن ئەكسى ھەرىكەتلىنىدىغان كۈچلەرنىڭ بېسىم چۈشكەن پارچىلىنىش دەۋرى، قانچىلىك ئەتىجىسىز بولسىمۇ، بەرى بىر ئىلگىرىكىدەك ئوزىگە خاس مەنتىقىسى بار، كوپ ھاللاردا يۈز بەرمەي قويمايدىغان ھادىسە ئىكەنلىگىدە ئىدى. ھازىر ئايدىن ئېنىق بولۇۋاتقاندەك، ئۇ ژىللاردىكى ئاساسلىق مەسىلە ھەر كىمنىڭ ئوزىنى ئىمپېرىيەنىڭ ئەزگۈسىگە قايتىدىن چۈشىرىشى مۇمكىن بولغان ھىلە-مىكىرلىك چارە-تەدبىرلەردىن ھىمايە قىلىش بولدى. بۇنىڭ ئوزى ئىستىقبالنى روياپقا چىقىرىش توغرىسىدىكى قانداقلا بولمىسۇن پايدىلىق ئىگىزلارنىڭ ھەممىسىدىن بېسىم بولۇپ چۈشتى. توغرا كەلگەن ئويغۇنلاشتۇرغۇچى ئورگان بۇرۇنقى مەركىزىي ئىدارىغا، ئادەتتە ئەمرۇ-پەرمان بېرىپ كەلگەن، ھەممىسىنىلا قارا-قويۇق باشقۇرۇپ، ئوز قولى بىلەن پارچىلاپ ئۇگەنگەن مەركىزىي ئىدارىغا ئوخشاشتەكلا بولۇپ كورۇندى. غارايىپ قۇدرەتنىڭ دەھشىتى ھېلىمۇ ۋەھشەت سېلىپ تۇرغاندەك، يەنە قايتىدىنلا ماددىي كۈچكە ئايلىنىشقا تەييار دەكلا ئىدى.

مانا، موشۇنىڭ ھەممىسى نازارباييېۋنىڭ بۇرۇنقى تەكلىپلىرى قۇرۇق خىيالغا ئاساسلانغان ياكى قانداق بولغاندىمۇ ئوز ۋاقتىدا ئېيتىلمىغان نەرسە دېيىشكە بولامدۇ؟ ئەسلا ئۇنداق ئەمەس.

— ئوتكەن ئەرسىنىڭ مەنتىقىسى كەلگۈسى مۇمكىن ئەرسىنىڭ مەنتىقىسىنى ئىنكار قىلمايدۇ، — دېدى ئۇ. — مەن ئىلگىرىكىدەكلا كامىل ئىشىنىمەن: ئوبيېكتىپ ۋەزىيەتلەرنىڭ شەكىللەنگەنلىگىگە باغلىق ئېنىق قىياسىي يولنى تاللىۋېلىش مۇمكىن ئىدى. ئەڭ ئاساسلىغى — دەسلەپكى ۋاقىتلاردىن باشلاپلا ئوزەم كوزلىگەن

مەخسەتكە يېتىشنى توغرا ئىدى دەپ ھېساپلايمەن، بىز ئۇ مەخسەتكە شەكسىز يېتىمىز... ئەندىلىكتە پەقەت باشقىچە يول بىلەن، خېلىلا ئۇزۇن ھەم قىممەتكە توختايدىغان يول بىلەن يېتىمىز.

مەن ئەشۇ نوۋو-ئوگارېۋو مۇزاكىرىلىرى ئوتتۇۋاتقان چاغدىلا ۋە خۇسۇسەن ئىغۋادىن كېيىن، ئوزىنى-ئوزى تارىخىي تۇرغۇدىن يوققا چىقارغان ئىتتىپاقنىڭ ئورنىدا دېموكراتىيەلىك، تەڭ ھوقۇقلۇق باشلانمىلار ئاساسىدا قۇرۇلغان يېڭى دولەتلەر ئارا بىرلەشمىنى كورگۇم كەلگەنلىگىنى ھېچ قاچان يوشۇرغان ئەمەسمەن، پۇتۇن دۇنيا ئورتاق ئىستىقبال سېرى يۇزلەنگەن چاغدا، شۇ يولغا قەدەم قويغان ئەسنادا ئۇنىڭغا ئەكسى يونىلىشتە مېڭىش، ئوزىمىزنىڭ ئىقتىسادىي، مۇداپىئە، مەدەنىي، ئەخباراتلىق دائىرىمىزنى يوقىتىش دېمەكلىك، شۇنداق قىلىپ، مۇستەقىللىقنى يېڭى خالتا كوچىغا كىرگۇزۇش تېخىمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. ئىقتىساتشۇناس، دولەت ئەربابى سۇپىتىدە مەن بۇنداق جەرياننىڭ سەلبىي ئاقىۋىتىنى، بەلكىم، كوپ ئادەملەرگە قارىغاندا ئالدىن-ئالا توغرا باھالىغاندىمەن. ئەگەر ئىتتىپاقلىق ئىنفراتۇزۇلمە ياۋروپالىق ھەمجەھەتلىكنى بىرلەشتۇرگەن ماستىرىخ كېلىشىملىرىدىكى ئوخشاش تېز ۋە تەل-توكۇس تەمىنلەنگىنىدە ماڭا مۇستەقىل دولەتلەر ھەمدوستلۇغى يېڭى سىياسىي تۇزۇلۇم، يېڭى سالاھىيەتلىك ھەمداشلىق بولالايدىغاندەك كورۇنگەن ئىدى. بىراق بەكمۇ قىسقا ۋاقىتتىن كېيىنلا ئوزەمنىڭ ئىشەنچىمنى قوللايدىغانلارنىڭ ئازچىلىق ئىكەنلىگىنى ئېنىق كوردۇم. بۇنىڭغا ئوزەمنىڭ بەكمۇ بىئارام بولغانلىغىمنى ئېتىراپ قىلىمەن. گەرچە شۇنداق بولسىمۇ مەن ھېلىمۇ ئىلكىمدە بار ئىمكانىيەتلەرنى ئاداققىچە پايدىلىنىش لازىم دەپ ھېساپلايمەن.

— بۇ سوزىڭىزدىن ئۇنداق ئىمكانىيەتلەر ئەندىلىكتە تەل-توكۇس يوق دېگەن خۇلاسە چىقىرىشقا بولامدۇ؟ — دەپ سورىدىم پرېزىدېنتتىن.

— ھازىر ۋەزىيەت پۇتۇنلەي ئوزگىرىپ كەتتى، — دېدى ئۇ. — شۇنىڭغا باغلىق بۇ مەسىلىگە يېڭىچە يانداشىشقا توغرا كېلىدۇ. يېڭى ئىمكانىيەتلەرمۇ پەيدا بولدى. ئاگاھان ئېيتىلىپ ژۇرگىنىدەك، سابىق ئىتتىپاقنىڭ جۇمھۇرىيەتلىرى مۇستەقىللىقتىن ئاغزى كويۇپ، ئوتتۇگۇنكى «گۇمبەزگە» قايتىدىن كىرىشكە تەييارمىش دەپ ھېساپلاش، ئىنتايىن چاڭ باسمايدىغان يەكۇن بولغان بولاتتى. ئەلۋەتتە ھەر كىمنىڭ ئوز ئىمكانىيەتلىرى ھەققىدىكى ئاتلىق خىياللىرىمۇ، سىياسىي سەركەردىلەرنىڭ ئېرىككەكلىگىمۇ مەۋجۇت ئىدى: دەرھەقىقەت، بۇ يېڭى ساپالىق ئوزگىرىشنىڭ ماھىيىتى، مېنىڭ كوز قارىشىم بويىچە، جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئاقىۋەتتە ئوزلىرىنى-ئوزلىرى مۇستەقىل مەملىكەتلەر ئېرىقىسىدە ھەققانىي ھېس قىلىشىدا، ھەر بىر مەملىكەتنىڭ ئوز ۋاليۇتىسى، ئوز چېگارىسى، ئوز باجخانىسى، ئوز مىللىي ئارمىيەسى بولۇشى ئوخشاش يېگىدىن قول يەتكەن يېتۇكلىكلىرى خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلىمايۋاتقىنى بىلەن، ھەتتا بەزى ھاللاردا ئۇنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۇرگەنلىگىگە قارىماستىن، خەلقنى، ھەممىدىن ئەۋۋەل ئۇلارنىڭ پېشقەدەملىرىنى، كوپلىگەن چوڭ-چۇش ۋە خوۋۇپ-خەتەرلەردىن قۇتقۇزغان بولۇشى مۇمكىن. خەلقنىڭ مەنپىيتىگە تەسكىرى سىياسىي ئېقىمنىڭ ھازىرمۇ داۋاملىشىۋاتقان دولقۇنى بۇ خەتەرلىكنى يەنىمۇ كۇچەيتمەكتە.

«مۇستەقىللىقلا ئەمەس، ئومۇرنىڭ ئوز تەلەپلىرىمۇ بار»

ئوزىنىڭ نازۇك دېپلوماتلىغى بىلەن، تۇرلۇك-تۇمەن ھەر خىل سىياسىيۇنلار بىلەن ئورتاق تىل تېپىش، مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئىقتىدارى بىلەن مەلۇم، كوپ ھاللاردا ئىناقلىقنى قارار تاپتۇرۇپ، بۇرادەرلىك رىشتىسىنى مۇستەھكەملەپ كېلىۋاتقان نازارباييېۋ بۇ قېتىم بىزنىڭ سوھبىتىمىز داۋامىدا باشقىلارغا باھا بېرىشتە ئۇلارنىڭ بەزى بىرلىرىنىڭ كوڭلىنى قالدۇرارمەن ياكى ئۇلار بىلەن ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرىمنى بۇزۇپ ئالارمەن دېمەستىن، ئىنتايىن جۇرئەتلىك بولدى. مۇنداق قارىغاندا، بۇنىڭ ئوزىمۇ ئۇنىڭ ھازىرقى ئوچۇق-ئايدىڭلاشتۇرۇشتىكى ئوزىگە خاس مەۋقەسىدەك بولۇپ كورۇندى.

— ھازىر مەن ئۇچۇن دېپلوماتىيە بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋاقىت ئەمەس، — دېدى پرېزىدېنت. — قىل ئۇستىدە تۇرغان مەسىلىلەر بەكمۇ كوپىيىپ كەتتى ... مەن ئەللەرنىڭ، خەلقلەرنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ۋە دولەت باشلىقلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئوز ئارا ئالاقىلارنى مۇمكىنقەدەر قوللاپ-قۇۋەتلەيمەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەممە چاغدىلا ئوخشاش ماھىيەتلىك نەرسىلەر ئەمەس. بىز بىر-بىرىمىز بىلەن ئىزچىل ھالدا مۇناسىۋەت قىلىشىپ تۇرىمىز ھەم بىر-بىرىمىزنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ئوبدان بىلىمىز. ئاتاپ ئېيتقاندا، مەن ئۇچۇن ئوكرائىنانىڭ، دەلىرەك ئېيتسام، ئۇنىڭ مەملىكەتلىك ئەرباپلىرىنىڭ تۇتقان يولى بىزنىڭ يېڭى ئاساسقا قۇرۇلغۇسى ئەقىل-پاراسىتىمىزغا ئويغۇن، ھېچ قانداق دەخلى-تەرەزۇسىز ئىستىقبالىمىزنىڭ جەريانىغا پۇتلىكاشاڭ بولۇپ كەلدى ۋە شۇنداق بولۇپ قالماقتا، بەزىدە ھەتتا بىزنى ئىلگىرى سىلجىشىمىزنى ئاستىلىتىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئوكرائىنانىڭ ھەمدوستلۇقتىن چىقىپ كېتىشى بىزنى قايتىدىن ئوز ھوشۇمىزنى يىغىۋېلىشىمىزغا ئىمكانىيەت بەرمەيدىغاندەك كورۇندى. كوپ ئادەم مانا شۇنداق دەپ ئويلىدى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭ ئوزى ماھىيەتلىك ئامىل. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئوزەمنىڭ ئوكرائىناغا، ياش چېغىمدا مېتاللورگىيەنىڭ دەسلەپكى سىر-ئەسرارلىرىنى ئوتتۇرىسىدا ژورۇپ ئوگەنگەن ئوكرائىنالىقلارغا بولغان ئالاھىدە ھورمىتىمنىمۇ ئېيتىپ ئوتكۇم كېلىدۇ. موشۇ ئۇلۇغ خەلقنىڭ بۇگۇنكى رەھبەرلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەت ئورنىتىشقا ھامان ئىنتىلىمەن. شۇنداقتىمۇ «ئوكرائىنانىڭ ئالاھىدە ئامىلى»نىڭ تەتۇرلىگىنى تەنقىتلەپ كەلدىم، ھېلىمۇ بۇ خاتالىق بولدى دەپ ھېساپلايمەن. بۇنداق قۇدرەتلىك ھەمكەسىپتىن جۇدا بولۇشنىڭ ئورنىنى ئېلىمىز خەلقلىرى ئۇچۇن نەق پايدىلىق ھالەتنى پات ئارىدا يارىتالايدىغان، ھاياتىي ئىقتىدارغا ئىگە تۇزۇمنىڭ بولۇشىلا تولدۇرالىغان بولاتتى. ئەپسۇسكى، ھازىر بۇ ۋەزىيەت بەك ئاستا ئوزگەرمەكتە. مەدە مەملىكەتلىرى رەھبەرلىرىنىڭ ئاخىرقى ئۇچرىشىشىدا لېونىد كراۋچۇك «ئىتتىپاق» دېگەن سوز ئوز-ئوزىنى ئابرۇيىدىن مەھرۇم قىلدى دېگەن گەپنى دەستەك قىلىپ، «ئىقتىسادىي ئىتتىپاق» قۇرۇشقا مۇتلەق جاھىلانە قارشى تۇردى. ھازىر بىرەر ئاتالغۇ ئۇستىدە دەرت-تالاش قىلىدىغان ۋاقىتمۇ؟ شۇ چاغدا بۇنىڭ ئوزى ئۇنىڭ ئوزىنىڭ «ئالاھىدە ئامىلىنى» داملىتىشقا، شۇنىڭ بىلەن ئەھتىلىشىش مۇددىتىنى يەنىمۇ كەينىگە سۇرەشكە باھانە-ئىزدەش ئەمەسمۇ؟

نازارباييېۋنى بېلارۇس رەھبىرى ستانىسلاۋ شۇشكېۋىچنىڭ ھەمجەھەت خەۋپسىزلىك ئىدىيەسىگە مۇناسىۋەتلىك ئىزاھلىرىمۇ ھەيران قالدۇردى. قازاقىستان پرېزىدېنتى بېلارۇس پارلامېنتى ئۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ بۇ ئەنجۇمەنگە قاتنىشىشى كېرەك دەپ قارىغانلىقىنى، بىراق ئېمچۇندۇر دولەت ئالىي رەھبىرىنىڭ جاھىلانە باشقىچە يول تۇتۇۋاتقانلىغىنى ئاتاپ كورسەتتى.

— بەزىدە مەن، — دېدى نازارباييېۋ. — ئەگەر بىز دولەت باشلىقلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر كورپوراتسىيەلىك كلۇبىنى قۇرۇپ، ئوزىمىزنىڭ ئولتارغان ئىسسىق ئورۇن، تەختىمىزدىن ئايرىلىپ قالماسلىغىمىزنى ئەڭ ئاساسلىق مەخسەت قىلىپ قويىدىغان بولساق، ئوز سىياسىتىمىزنى پەقەت شۇنىڭغىلا ماسلاپ ئېلىپ بارىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا بىزنىڭ ئوز ئارا كېلىشىمگە كېلىشىمىز ئاسانلا بولغان بولاتتى دەپ ئويلايمەن. ئامما بۇنىڭ ئوزى مېنىڭ تەبىيىتىمگە يات نەرسە. مېنىڭچە، ئاساسىي زىددىيەت بۇ يەردە: ھەر بىر دولەتنىڭ رەھبىرى ئوز خەلقىنىڭ غېمىنى قىلغان بولۇپ، گەپ-سوزدىلا ھەسرەت-نادامەت چەككەن بولىدۇ، ئەسلىدە روھىي ۋە ئىنتېللېكتۇئاللىق ئەمالىق، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ چۈشكۈنلىگى، ئېگىلىك ۋە مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۈزۈلۈشى، ئەۋەتىلگەن مەھسۇلاتلارغا ئىككىنچى تەرەپنىڭ تەرىق-ئاۋاسىنى ئومۇمەن تولىمەسلىگى، خەلق مەنپىيتىگە ئويغۇن ئەمەسلىگىنى ئېتىبارغا ئالمايدۇ. ئىلگىرىكى ئىتتىپاققا قارىغان جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى بىيىلقى كوكلەمنىڭ ئوزىدىلا بارلىق مۇستەقىل مەملىكەتلەر ئىقتىسادىنىڭ خەتەرلىك بوھران بوسۇغىسىدا تۇرغانلىقىنى جامائەتچىلىك ئالدىدا بىرسىدىن كېيىن بىرسى ئوچۇق ئىقرار قىلىشقان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، مەدە نىڭ ئويغۇنلاشتۇرغۇچى ئورگانلىرى توغرىسىدا قارار قوبۇل قىلىشقا مەنپىيەتدار ئېكەنلىكلىرىنى ھەرگىز ئىزھار قىلىشقىنى يوق.

نازارباييېۋنىڭ پىكرىچە، بەزى بىر سىياسىيۇنلار ئىستىقباللىق جەريانلارغا داغدۇغىلىق مۇستەقىللىق ئىدىيەسىنى ھېچ قانداق ئاساسسىز، ھەتتا بەزىدە ئوز پايدىسىغا مايىللاشتۇ-

(ئاخىرى 12- بەتتە).

تۇغۇلغان يۇرتنى سېغىنىپ...

ئومرىنىڭ كوپ قىسمىنى يېزىدىكى مۇشكۇل ئەمگەك بىلەن ئۆتكۈزگەن ئەرمىدىن ئاكا پەخىردىنوۋ بىلەن بەك كۆڭلۈم يېقىن. ئۇنىڭ شەھەرگە كەلگىنىگىمۇ مانا ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتتى. شەھەر ھاياتىغا ئانچىلا ئۆزلىشىپ كېتەلمەي تۇرغاندا، ئۇ بۇ كۆڭلەردىكى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا توغرا كەلدى. ماڭا كۆڭلى يېقىنلىقىدىن بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، بىزنىڭ ئۆيگە پات-پات كېلىپ سوھبەتلىشىپ كېتىدۇ. بىزمۇ خوشال قارشى ئالىمىز. ئۇ بوا سا كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنى ئوچۇق-يورۇق ھېكايە قىلىدۇ.

— بالىلىرىمنىڭ كېلەچىكىنى ئويلاپ، يېشىڭ ئۇلغايغاندا شەھەرگە كوچۈپ كېلىپ ياشاش بەزىدە جېنىڭغا پاتىدىكەن، — دەپ ئېغىر ئۇھ تارتىپ مەيۈسلەندى ئەرمىدىن ئاكا بۇ قېتىمقى سوھبىتىدە، — تۇرمۇشۇم ياخشى، بالىلىرىممۇ ئەسقاتتى. ئۆي- ئوچاقلىق بولدى. ماشىنىسىمۇ بار. شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى نەۋرىلىرىم كېلىپ، «بوۋا، دەپ، چۇقۇرىشىپ، قۇچاقلاپ سۆيگەندە، بېشىم خوشاللىقتىن كۆككە يېتىدۇ. بالىلىرىم ئاتا- ئانىسىنى، ھۆرمەت قىلىدىغان بىر- بىرىنى مېھرىۋانلىق بىلەن ئىززەت قىلىدىغان بولۇپ ئۆستى. ئامما شەھەردە بالىلىرىمنىڭ خوشاللىقلىرىدىنمۇ تەشۋىشى كوپ بولىدىكەن. «پالانچىنىڭ بالىسى ماشىنىدا ھالاكەتكە يولۇقۇپتۇ، پوستانچىنىڭ ئوينى ئوغرىلاپتۇ، بۇلاپ كېتىپتۇ، ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ»، دېگەندەك ئوخشاش گەپلەرنى كوپ ئاڭلايدىغان بولدۇق. مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا ھەدەپ بىلەن ئىككىمىز شەھەرگە كەلگىنىمىزنى بىر- بىرىمىزگە دوڭگىشۇرۇپ، ۋاقىرىشىپمۇ قالىمىز. قارا قازان شەھەرگە ئۆگىنىشىمىزگە مەجبۇر قىلغان بولسىمۇ، ئامما تۇغۇلغان يېزام- كوز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. مۇنداق چاغلاردا ھەشەمەتلىك ئويىڭ، ماشىناڭ ۋە مال- دۇنيارىڭ كوزۈمگە كورۈنمەيدىكەن.

ئەرمىدىن كوزىگە ياش ئالغاندەك بولدى. يانچۇغىدىن تاماكىسىنى ئېلىپ، مەندىن ئوزۇر سوراپ، سىرتقا چىقتى. مەن بولسام ئۇستەل ئۇستىدىكى ئالبومنى قولۇمغا ئېلىپ، سۇرەتلەرگە، ھەر خىل ماختاش قەغەزلىرىگە، بىر نەچچە بەلگۇ- نىشان ۋە مېداللىرىنىڭ گۇۋاھنامىلىرىغا، دىپۇتاتلىق ماندانلىرىغا كوزۈم چۈشۈپ، يۇرتداشلىرىمنىڭ خەلىققە ئادىل ئەمگەك قىلىپ، زور ھورمەتكە ئېگە بولغانلىغى ئۇچۇن بەك مەغرۇرلاندىم. سوھبەتلىشىم كوپ كېچىكمەي، بىر چەينەك چاي دەملەپ كىردىم، چىنىلەرگە قۇيغاچ ھايات يولىنى ئاستا ھېكايە قىلىشقا باشلىدى:

— ئوتمۇشتە تۇرمۇشىمىز بەك ناچار بولىدىغان. دادام پەخىردىن، ئانام راۋىيەم يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان ئېگىلىكىمىزنىڭ مېلىنى باقىدىغان. بەزى كۈنلىرى مالنى تۈزلەڭگە ئەكەلگەندە قوراغا قاماپ قوياتتىدە، ئۆكىلىرىمنى ماڭا تاشلاپ، ئاپام ئىككىسى قىشلاقتىن مەلىگە چوشۇپ كېتەتتى. ئۇ يەردە تەڭ- تۇشلىرى بېشا بەكرى، ئۇرۇزۇم رېشىت، مۇختەر ئىمىن، مەھەممەت ۋاسىل، مەخىر دانىيار، مولۇت ھاشىم، خېتىپ ئېلى، ئەكبەر ناسىر، زاكىر ناسىر، ھېتاخۇن ئومەر، ئابدۇكېرىم ئومەر، باران ۋە ئومەر ئىسمىلىك ئاغىنىلىرى بىلەن تاڭ ئاتقىچە مەشرەپ ئويناپ، ئەتىگەنلىكى يېنىپ كېلىپ، مېلىنى ئوتلاقتا ھايداپ كېتىدىغان. دادام رەھمەتلىك ھېرىش دېگەننى بىلمەيدىغان. تېخى ئۇنىڭ ئۇستىگە شۇنداق مەشرەپلەردىن كېيىن دادا مېنىڭگە بىر قەدەر ياشىرىپ قالغاندەك كورۇنەتتى. بۇنى ئەسلىشىمنىڭ سەۋەبى بىلەن ئوسۇپ چوڭ بولغان ئەل- ئاغىنە دېگىنىڭ سىنىڭ ئۇچۇن پۇتمەس- تۈگىمەس كۈچ- قۇۋۋەت ئېكەنلىكىنى دادامنىڭ ھاياتىدىن بىلگەنمەن.

بۇ كۈنلەردە يېشىم ئۇلغىيىپ، يۇرتنى سېغىنىپ، كىندىك قېنىم توكۈلگەن يېزامغا پات- پاتلا بېرىپ تۇرىمەن. قىزىق يېرى، شەھەردە بىر چىنە تاماقنى يەپ كېتەلمەيدىغان پەيتىمدە يېزىغا بارغاندا ئىشتىيىم ئېچىلىپ كېتىدۇ. مەن بارغاندىن كېيىن ۋاجىپ، ۋاھىدىن، موللاخۇن، ھوسەن، غاپپار، تۇرسۇن، غوجالىم، خەيرۇللا، ھېبىبۇللا، موردىن ۋە باشقىلار قاتار چاي باشلاۋېتىدۇ. ياخشى دەم ئېلىپ، قايتىپ كېلىمەن. خوشنىلىرىم:

— ئەرمىدىن ئاكا، سىزنى يۇرتىمىزغا بارغاندا ئاغىنىلىرىڭىز بودامدۇ ئېمە؟ — دەپ ھەزىللىشىدۇ. ھەقىقەتەن تۇغۇلغان يۇرتتا بىللە ئوسكەن ئەل- ئاغىنە دېگەن ئۇ باشقا گەپ ئۇكا.

سوھبىتىمىز ئەندى ئۇنىڭ ھايات يولىغا توختالدى. ئەرمىدىن ئاكا پەخىردىنوۋ 1924- يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئۇيغۇر ناھىيەسى چوڭ دېخان يېزىسىدا كەمبەغەل دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى. دادىسى ئوز قولى بىلەن ھۇلىنى قۇرغان «قىزىل تۇغ» (ھازىرقى «ئوكتەبىر») كولخوزىنىڭ دېخانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ساھاسىدا ئىشلەپ ئەمگەك يولىنى باشلىغان. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى شۇ يېزىدا، ئوتتۇرا مەكتەپنى غالجات يېزىسىدا ئوقۇيدۇ. 1941- يىلى ئۇنىڭ كوڭلىگە پۈككەن ئالىي ئوقۇش ئورنىدا ئوقۇش ئارمىنى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ دەھشەتلى تۇپەيلىدىن يوققا چىقىدۇ. چۇنكى ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشى بىلەنلا پەخىردىن مەلداشلىرى: خېتەم ئېلىيېۋ، ئامۇت ئىمىنوۋ، ئەكبەر ناسىروۋ، مۇختەر ئىمىنوۋ، ئاۋام مەستۇتوۋ، مۇختەر شائىروۋ، مۇخپۇل بەكرىيېۋ، مەھەممەت ۋاسىلوۋ ۋە باشقىلار بىلەن ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىدۇ. راۋىيەم ھەدە بەش بالا بىلەن قالىدۇ. بالىلىرىنىڭ چوڭى مۇشۇ ئەرمىدىن بىلەن ئارسېدىلەرنى ئاسراش كېرەك. شۇڭا ئەرمىدىن ئاكا ئوقۇشنى تاشلاپ، دېخانچىلىقتا ئىشلەشكە توغرا كەلدى.

بىر كۈنى شۇ چاغدىكى كولخوز باشلىقى مەرھۇم مىنا ھىدايەتوۋ ياش يىگىتنى تۇرگۇنگە مېخانىزاتورلارنى تەييارلايدىغان كۇرسقا ئەۋەتىدۇ. مېخانىزاتور يەنى تىراكتورىستلىق، كومباينورلۇق كەسپىنى ئېگەللىگەن ياش مېخانىزاتور ئوز يۇرتىغا كېلىپ، مۇسا ئىمىروۋقا شاگىرت بولۇپ ئىشقا كىرىدۇ. كىچىگىدىن تېخنىكىغا ھەۋەسى بار ئەرمىدىن پەخىردىنوۋ ئوز كەسپىگە پۇختا بېرىلىپ، تېز ئارىدا كوپنىڭ ئالقىشىغا بولىنىدۇ. ئۇ 1952- يىلغىچە چوڭ دېخاندا مېخانىزاتورلۇق كەسپىدە ئىشلەپ داڭ چىقىرىدۇ. 1953- يىلى ئوز بىلىمىنى كوتىرىش مەخسىتىدە ئالمۇتا ۋىلايىتى تالغىر ناھىيەسىدىكى يېزا ئېگىلىك خادىملىرىنى تەييارلايدىغان تېخنىكومغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى تۈگىتىپ كەلگەندىن كېيىن «ئوكتەبىر» كولخوزىدا گاراژ باشلىقى، مېخانىك، تېرىلغۇ برىگادىسىنىڭ برىگادىرى، كېيىنرەك كىچىك دېخان يېزا كېڭىشىنىڭ رەئىسى خىزمەتلىرىنى ئىشلەپ، 1984- يىلى نەپەقىگە چىقتى.

ئەرمىدىن پەخىردىنوۋ ئائىلىسىدە ئومۇر يولدىشى شەرەپەتخان ھەدە بىلەن يەتتە بالا ئوستۇرۇپ قاتارغا قوشقان، ئوتلىن ئوشۇق نەۋرە سويگەن ھورمەتلىك ئاتا. بالىلىرىمۇ ئاتىسىنىڭ ئەمگەك يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ھەر خىل كەسپلەردە نەتىجىلىك ئەمگەك قىلماقتا.

ت. بېيشانوۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

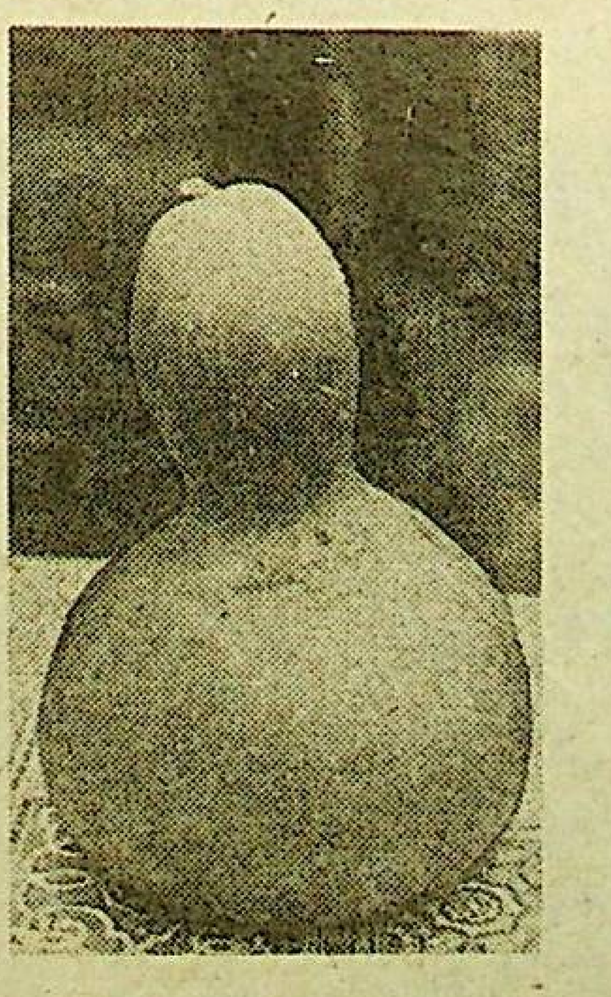

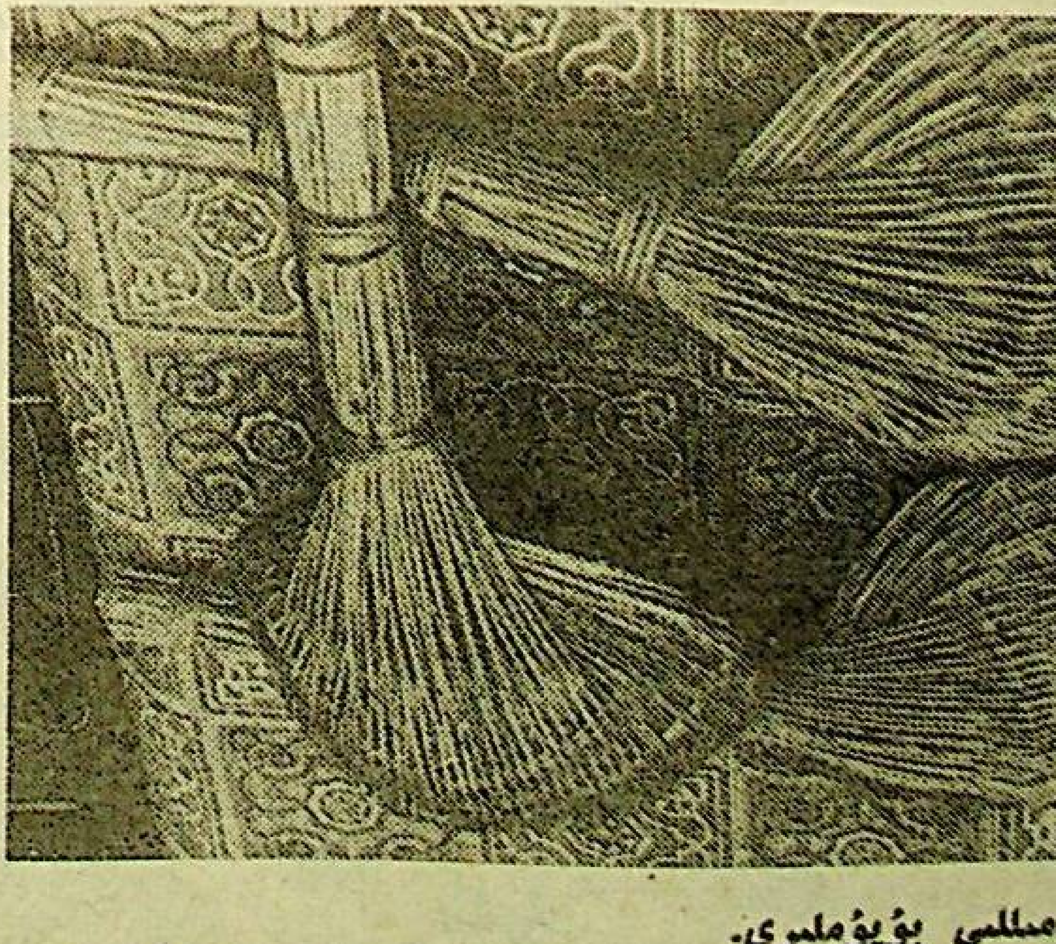

ئۇيغۇر مىللىي بۇيۇملىرى.

سۈرەتلەردە: 1. چويلا. 2. قاپاق.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

بىرلەشكەن لايىھەلەر

يېقىندا نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئاقش، ئانگلىيە، ئىتالىيە ۋە باشقا ئەللەرنىڭ چوڭ نېفت- گاز چىقىرىش شىركەتلىرىنىڭ بىر توپ رەھبەرلىرىنى قوبۇل قىلدى.

ئۇلار بىلەن ئۆتكۈزگەن سوھبەت داۋامىدا پرېزىدېنت مۇشۇ ئاتاقلىق فىرمىلارنىڭ قازاقستان بىلەن ھەمكارلىشىشىنىڭ بارلىق چەت ئەل ئىنۋېستورلىرى ئۈچۈن ياخشى ئۈلگە بولۇپ خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتتى. ئۇلار ئوز مەبلىغىنىڭ تەغدىرىگە ئىشەنچلىك بولسۇن، چۈنكى جۇمھۇرىيەتتە تۇراقلىق سىياسىي ۋەزىيەت ساقلىنىۋاتىدۇ، ئىنۋېستىتسىيەلەرنىڭ بىخەتەرلىكىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ئىشەنچلىك ھوقۇق ئاساسىي يارىتىلغان. نۇرسۇلتان نازاربايېۋ تىجارەتچىلەرنىڭ شېرىكلىكنىڭ مۇقەررەر شەرتلىرىنى توغرا چۈشىنىدىغانلىقىغا ئىشەنچە بىلدۈردى.

ئۇچرىشىشتا باش مىنىستر سېرگېي تېرېششېنكو ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر قاتناشتى.

(قازتاگ).

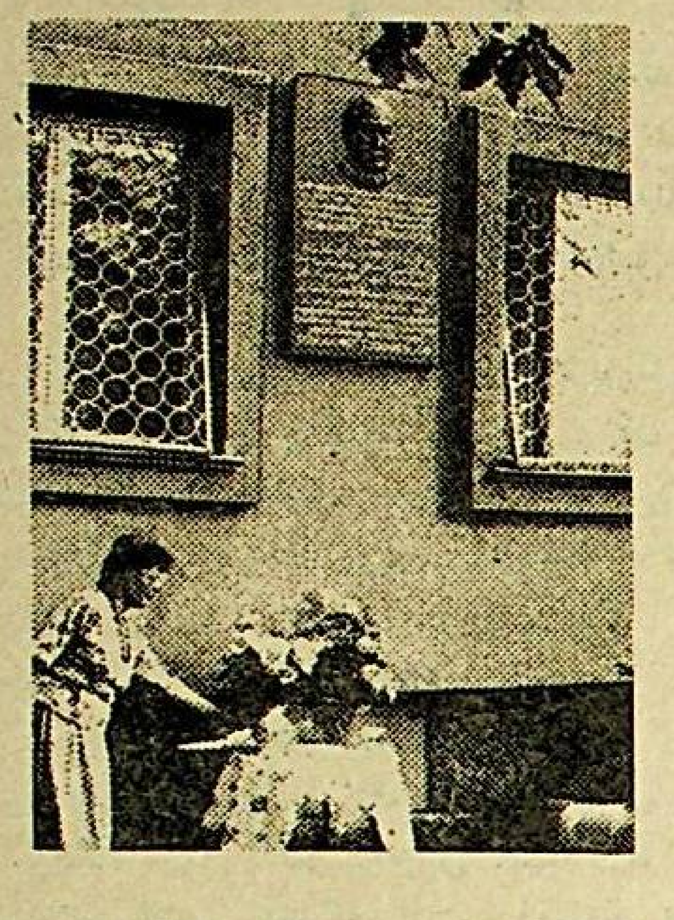

ئۇنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى، ئەقىل- پاراستىنى، بىلىمىنى، تالانتىنى خەلقى ئۈچۈن بېغىشلىغان پەرزەنتلەرنى خەلقمۇ باھالاشنى بىلىدۇ. غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئەينە شۇنداق كىشىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ. ئۇ ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي ئېتىشىگە چوڭ ھەسسە قوشقان ئالىم ئېدى. غ. سەدۋاقاسوۋ جۇمھۇرىيىتىمىزدىلا ئەمەس، بەلكى سابىق س س س ردا يېگانە بولۇپ ھېسابلانغان ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئاساسىنى سالغۇچىلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئارىمىزدىن بېۋاق كېتىشى يا-

خاتىرە سىنتاش ئورنىتىلدى

غۇز ئۇيغۇرشۇناسلىق پەنى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ بىلەن بىللە كوپ مىللەتلىك قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پەنى ئۈچۈنمۇ چوڭ يوقىتىش بولدى. بىراق بۇ ئىستېداتلىق ئالىم، مېھرىۋان ئىنسان، دىلكەش دوست ۋە ماھىر تەشكىلاتچى سۈپىتىدە تونۇلغان كىشىنىڭ نامى ھېچ قاچان ئۇنۇتۇلمايدۇ.

يېقىندا قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ سابىق دىرېكتورى غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋ ئىستىقامەت قىلغان ئالمۇتا شەھىرىدىكى قۇرمانغازى ۋە كارل ماركس نامىدىكى كوچىلارنىڭ دوخمۇشىدىكى ئويىنىڭ تېمىغا ئۇنىڭ ھورمىتىگە خاتىرە تاختىنىڭ ئورنىتىلغانلىقى سوزۇمىزنىڭ ئىسپاتىدۇر.

خاتىرە تاختا ئورنىتىشقا بېغىشلانغان مىتىڭگىنى ئالمۇتا شەھىرى فرۇنزې ناھىيەسى ھاكىمىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ئى. رازاقوۋ ئاچتى. ئۇ غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋنىڭ ئىلمىي پائالىيىتى، قازاقستان پەنىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە قوشقان ھەسسىسى توغرىلىق سوزلەپ، بۇ ئەجايىپ ئىنسان خاتىرىسىنىڭ جۇمھۇرىيەت پەن ئەھلى قەلبىدە مەڭگۈ ساقلىنىدىغانلىقىنى قەيت قىلدى.

غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋنىڭ خاتىرە تاختىسىنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ئۇ. سۇلتانغازىن ئاچتى.

مىتىڭگىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىگى، تارىخ ۋە ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى م. قوزىبايېۋ، ئا. بايتۇرسۇنوۋ نامىدىكى تىلشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى، ئاكادېمىك ئا. قايداروۋ، ئىختىسات ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى ئا. قوشانوۋ، ئاكادېمىك ت. ئاشىمبايېۋ، ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى گ. ئىسقاقوۋلار سوزگە چىقىپ، ئالىم ھەققىدىكى ئەڭ ئىللىق خاتىرىلىرى بىلەن ئورتاقلاشتى.

مەرھۇمنىڭ رەپىقىسى ئوماق ھەدە غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋ خاتىرىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن غەمخورلۇق قىلغان جۇمھۇرىيەت مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى رىياسىتىگە مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

گۈلبەھرەم خوشايېۋا.

سۈرەتتە: 1. غوجاخمەت سەدۋاقاسوۋ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ياشىغان ئويىنىڭ تېمىغا ئورنىتىلغان خاتىرە سىنتاش. 2. مىتىڭگىدىن كورۇنۇش.

ئەگرىسى غەبلەتتە تەلەيسىز خەلقىم

مۇھەممەت-ئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ

«ئاتۇ» قۇربانلىرى خاتىرىسىگە

سېنىڭ جېنىڭ، مېنىڭ جېنىم —
بىر جان ئەمەسمۇ،
سېنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ جېنىم
قۇربان ئەمەسمۇ.
خەلق بېيىتلىرىدىن.

* * *

تەلەيدىن تاج كىيگەن دېسەم بۇ ئەلدە،
تەختىمۇ، بەختىمۇ ئېكەنغۇ چاغلىق.
قېنى بىر قوش ژۈرەك ئىككى ۋەتەندە
قىسمىتى قاتلىغا بوپتۇ ئاھ، باغلىق.

«ئاتۇ» دەپ ئاتاپسەن قارا كۈنۈڭنى،
بېگۇنا قانلاردىن ئاققان كۈنى سەل.
ئەرشىگە ئاڭلاتماي، بوغۇپ ئۈنۈڭنى، —
قىزىل تۇغ-تىغ بولۇپ تۇتقاندا ئەجەل!

«ئاتۇ» دەپ ئاتاپسەن،
ئاھۇ-نادامەت،
يەتتىسۇ ئورنىدا ئاققان كۈنى قان.
بېشىڭدا ئەزرائىل-كەپتۇ قىيامەت،
يوقسۇللار بەختىگە ئاتتى دېسەڭ تاڭ!

يوقسۇللار بەختىگە ئاتتى دېسەڭ تاڭ،
ماتەمنىڭ لىباسىن كىيىپتۇ قۇياش.
تەگرىتاغ باغرىدا ئېگراپ تۇمەن جان،
خاتەگرى چوقتىسىن ژۈيۈپتۇ قان-ياش.

«ئازاتلىق!» دەپ بىلسەڭ، ئۇ بولۇپ ھازا،
سەرراپقا ئايلانسا ئەرك، ھۆررىيەت.
ئىشەنگەن ئېغىڭدا بەلايۇ-قازا،
شەرھىيچۈن بارمۇ ئېيت، بىر زەررۇرىيەت؟!

مىڭ ئەپسۇس!
ئاق ئورۇس ئاتسىلىپ،قىلىچ ئۇرغان چاغ،
نېچۈن سۈكۈت قىلغان قەدىناس-قاياش؟!
ئورۇلسە بېشىڭغا مىسلى غەمدىن تاغ،
ئەقەللى بولمىغان ھەمدەردلىك، ئاياش؟!

گۇنايىڭ نېمدى؟!
تامام قىرغىندەك،
يەتتىسۇ ساھىلىن نېچۈن ژۈيغان خۇن!
رېسىدە بولمىغان لەيلى قىز-دىندەك،
ئاچ-زېرىن سەغىرلەر سەھرىي مەجنۇن!

«ئاتۇ» دەپ ئاتاپسەن، ئېتىلغاچ ئايلاپ،
«قىيامەت قىرغىن كۈن!»-دېيىشەر ھەر كىم.
دېمەك:
ئوز يۇرتۇڭ بولماپتۇ ساڭا خان يايلاق،
ئەگرىسى غەبلەتتە تەلەيسىز خەلقىم!

ئەگرىسى غەبلەتتە تەلەيسىز خەلقىم،
مەلمۇ بىر زەررەڭمەن، يوق ھېچ ياتلىقىم.
ئوتمۈش تارىخىڭنى قىلغاندا تەلقىن،
سەن بىلەن ئىزتىراپ، ھەسرەت، شاتلىقىم.

سەن بىلەن دۇئاغا ئاچتىم مانا قول،
«ئاتۇ» قۇربانلىرى روھى پاكىغا.
گاھ يېتەر، گاھ يەتمەس، يەنە ئاگاھ بول،
ئىلتىجا، تەكبىرلەر ساما شاھىغا.
پاك جانلار روھىغا دۇئا قىل، خەلقىم!

قايتىدۇ بىر كۈن

كېتىشكە تەرەددۇت قىلدىم مەن بۈگۈن،
ھىجراننىڭ خەنجىرىن ئۇرۇپ ژۈرەككە.
يول چۈشسە، كېلۇرمەن ئەتە، ئوگۈن،
ۋەتىنىم، ئۇزاتقىن ئىزگۇ تىلەكتە.
ئۇزاتقىن ئوغلۇڭنى، تىلىگىن ئاق يول،
دۇئاغا ئېچىلغان ئالقىنىڭغا ئال.
يەنە كورۇشكىچە، خەير، ئامان بول،
يولۇمغا ئىنتىزار مىڭ كوز بولۇپ قال.
ۋەتىنىم!
مىڭ ژىللىق موتىۋەر ئانام،
ئەركىگە تۇغ بولۇپ قايتىدۇ بالاڭ،
قايتىدۇ بىر كۈن!

سايرام

سايرام ساھىلىغا مەنمۇ سالدىم ئىز،
تىزلىنىپ ئولتىرىپ يۈزۈمنى ژۈيدۇم.
سۈمۈرۈپ ھاۋاسىن تويماستىن ھەرگىز-
جان قىلىپ ژۈغرىپ قەلبىمگە قۇيدۇم.
— بىلەمسىز؟-تىل قاتتى ماڭا سەپەرداش:
بۇ كولدە جانزات يوق، قونمايدۇ ئاققۇ.
مەن دېدىم: ژۈلۇمغا ئېرەلمەي بەرداش
ئېتىلىپ چىققان دەرت، ئەسرىي ئاھ بۇ!
ئەل بىلەن يەر قوشماق-قىسمىتى بىللە،
مەڭگۈلۈك تومۇرداش، ئۈيۈل كىندىكداش.
سايرامنى بىر ئاددىي كول ئېكەن دېمە،
ئۇ —
ئانا-يەر مەڭزىدە ئۈيۈپ قالغان ياش.

1990-ژىل، سايرام.

مەمنۇن

قان توكۈلدى

(قورام-لاۋارلاردا ئېتىلغان قېرىنداشلىرىم روھىغا تەزىيە)

ئەشۇ كۈن مىڭ-مىڭ ئۇيغۇرنىڭ كوكسىدىن قان توكۈلدى،
قوشۇلۇپ قان بىلەن مىڭ-مىڭ ئارزۇ-ئارمان توكۈلدى.

ئاتۇ دەپ ئاتالدى بۇ كۈن ئۇيغۇر بېشىغا چۈشكەن،
ژۈيۈشقا قانلارنى يامغۇر قۇيۇپ ئاسمان توكۈلدى.

قوماچتەك قورىدى ئوقلار ئاھ، ئېسىل جانلارنى ئاھ،
ئەندى گۈل ئاچقان مۇھەببەت، پاكىز ئىمان توكۈلدى.

چىدالماي بۇ ھالغا پۈتكۈل تىرىكلىك، گۈل-گىيالار،
كوزلەردىن ياش بولۇپ ئۈنچە، گوھەر، مارجان توكۈلدى.
ھەتتا تاڭ قالدى پەلەك دات-پەريات سادالىرىغا،
باغۇ-بوستانلار بولۇپ شۇم ئوقتا ۋەيران توكۈلدى.

ئولتىرىپ ئاتاڭنى ئۇيغۇر، ئاناڭنى تۇل قويدىمۇ؟
نەدە ئۇ ھەققا نىيەت دەپ خەلقىم سەرسان توكۈلدى.

سۈيەكلەر دوگلىنىپ ئەينە يېزا-مەلە ئورنىدا،
بولدىغۇ پەيدا بۈگۈن چوڭ بىر قەبرىستان توكۈلدى.

يوقاتتى ئۇيغۇر ئەشۇنداق ئۇلۇق ئامەتلىرىنى،
دېسەم، ياق-ياق دەيدۇ بەلكى پۈتكۈل جاھان توكۈلدى.

بەلكى شۇندىندۇر ئەي ئۇيغۇر، سېنىڭ تەلەيسىزلىكىڭ؟
ئەجدات ھەم ئەۋلات بېشىغا پۈتمەس ھىجران توكۈلدى.

دېگى بار كوكسۈمدە ئەجدات ساڭا تەككەن شۇ ئوقنىڭ،
دېسەم، ئاھ، مەمنۇن ئېنىدىن قۇۋۋەت-دەرمان توكۈلدى.

ئاتۇ ياجەسىگە 75 يىل

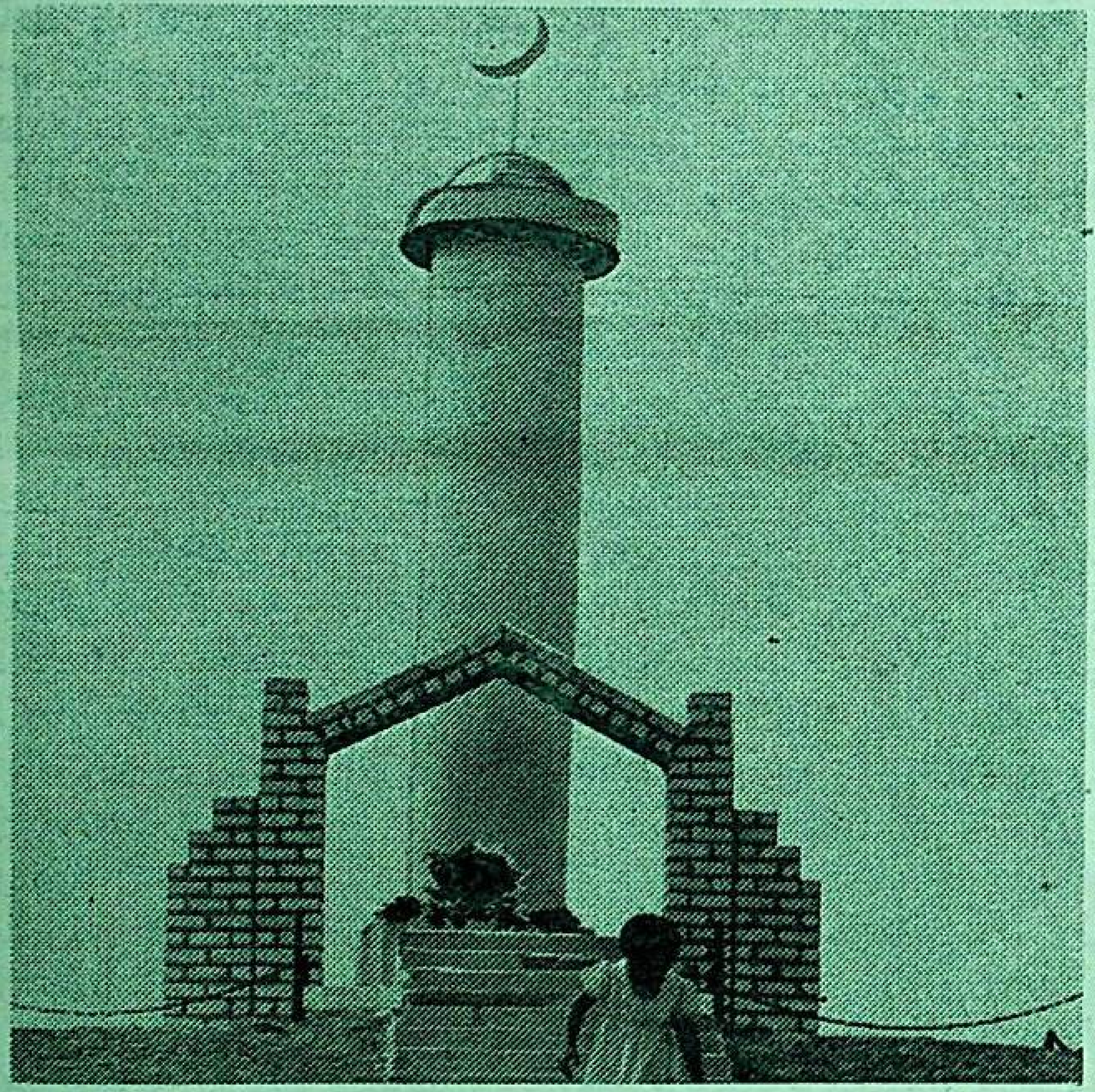

جۇمھۇرىيەتتە يۈز بەرگەن ئاشكارلىق تۈپەيلى، ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ بارلىق ساھالىرى دېگىدەك ئوتتۇرغا ئېلىنغان مەسىلىلەر قايتىدىن قارىلىپ، ھەقىقىي باھاغا ئېگە بولماقتا. بۇ جەھەتتىن خەلقىمىز جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى، «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ بۇنىڭدىن 75 ژىل مۇقەددەم يەتتىسۇ تەۋەسىدە يۈز بەرگەن قانلىق ئاتۇ پاجەسىنى ئامموۋي يوسۇندا خاتىرىلەشكە باغلىق كوتەرگەن تەشەببۇسى سوزۇمىزنىڭ روشەن ئىسپاتى بولسا كېرەك.

شۇنداق قىلىپ، ئاتۇ پاجەسىنىڭ 75 ژىللىقى ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئاشتەقارا، قىزىل غەيرەت، قورام يېزىلىرىدا ئاتاپ ئوتۇلۇپ، 5-ئىيۇن كۈنى ئۇلۇق ئېپەك يولىنىڭ بويىغا جايلاشقان لاۋاردا داۋاملاشتى. ژىراق-يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار شېھىتلار مەڭگۈلۈك ئۇيقىغا كەتكەن مۇقەددەس دوڭ ئالدىغا جەم بولدى.

ئاتۇ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان نەزىر-چىراق، يادىكارلىقنى ئېچىش مۇراسىمنى ناھىيەلىك ھاكىمنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى سېرىك بېسپايېۋ ئاچتى. ئاندىن ئالمۇتىدىكى مەسچىتنىڭ ئىمامى زېبىبۇللام قىرائەت قىلدى. كېيىن ئالمۇتا شەھىرىدىن كەلگەن بىر توپ ئۇيغۇر زىيالىلىرى، ھەر قايسى جايلاردىن كەلگەن مېھمانلار سوزگە چىقتى.

سۈرەتلەردە: لاۋاردىكى ئاتۇ پاجەسى قۇربانلىرىغا بېغىشلانغان خاتىرە كۈنىدىن كورۈنۈشلەر.

د. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

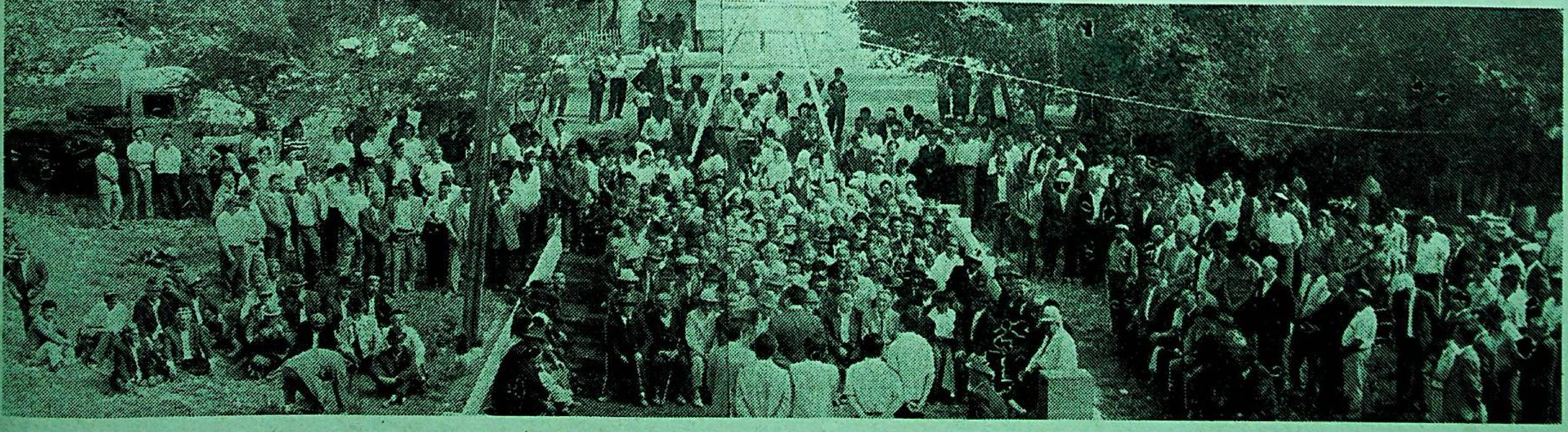

كۇردلار- چوڭ سىياسەتنىڭ قۇربانلىرى

بۈگۈنكى دۇنيادا ئۆز يېرىدە، ئۆز مەملىكىتىدە ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان خەلقلەر ئاز ئەمەس. كۇردلار- ئەنە شۇلار جۈملىسىدىندۇر. تارىخ چېقى ئاستىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇلار ئۆز دۆلەتچىلىكى توغرىلىق ئارزۇ قىلىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن كۇرەشمەكتە. ئوتكەن يېرىم ئەسىر ئىچىدە ئۇلار بىر نەچچە قېتىم قوزغىلاڭ كوتەرگەن، ئۇلارنىڭ ئۇرغۇنلىغان قېنى ۋە يېشى توكۇلگەن. ھازىرمۇ ئىراقنىڭ شىمالىدا ۋە تۈركىيەنىڭ شەرقىي-جەنۇبىدا يەنە خاتىرجەم ئەمەس: ئادەملەر ئۆلمەكتە، يېزىلار كويدۇرۇلمەكتە، كىشىلەر ئۆز يۇرتلىرىنى تاشلاپ كەتمەكتە.

ھەممە نەرسە 1991-ژىلى قىشتا ئىراق ئارمىيەسى تەرىپىدىن قۇۋەيتنى بېسىۋالغانلىغى ئۈچۈن ئوچ ئېلىش مەخسىتىدە ئاتاقلىق «چولدىكى بوران» ئوپېراتسيەسى ۋۇرگۈزۈلگەن چاغدا باشلانغان ئېدى. ئامېرىكىلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى ئەسكەرلەرنى توپلاشقا كىرىشىپ، سەددام ھۇسەيىنگە قارشى كۈچلەرنى، شۇ جۈملىدىن كۇردلارنى ئاكتىۋلاشتۇرۇشنى قارار قىلدى.

سىرىيە ۋە سەئۇدىيە ئەرەبىستانى تەۋەلىرىدىن ئاڭلىتىدىغان رادىوستانسىيەلەر ئارازى بولۇۋاتقانلارنى ئىسيانغا چاقىرىشقا باشلىدى. ئانگلىيەنىڭ ھەربىي رازۋېدكىسى پاراشيوتلاردا بىر گرۇپپا ئاگېنتلارنى تاشلىدى، ئۇلار بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش ئۈچۈن كۇردلارنىڭ بىر نەچچە قەبىلىلىرىنىڭ داھىلىرى بىلەن ئالاقە ئورناتتى. ئامېرىكىلىقلار سەئۇدىيەنىڭ تايىف شەھىرىگە كۇرد ۋە باشقا ئوپپوزىتسيە (ئوكتىچىلەر) ۋەكىللىرىنى ژىغدى، بۇ يەردە ئۇلارنى ھەر تەرەپلىمە يوللار بىلەن قوزغىلاڭ كوتىرىشكە تەشۋىق قىلدى.

كۇردلارنىڭ لىدېرلىرى ھە، دېگەندە ئاسالدا بولۇپ تۇردى، چۈنكى ئىراق ئارمىيەسى يېقىندا خىمىيەۋى قورال قوللىنىپ، رەھىمسىز ژۇرگۈزگەن جازالاش ھەرىكەتلىرىدىن ئەكسىگە كېلەلمەي تۇرغان ئېدى. ئۇ چاغدا گالابژا شەھىرىنى زەھەرلەيدىغان ماددىلار قاچىلانغان سنارەدلەر بىلەن ئوققا تۇتۇش نەتىجىسىدە، ھەر خىل مەلۇماتلارغا قارىغاندا 2 مىڭدىن 10 مىڭغىچە ئاھالە ھالاك بولغان. ئەندى ئەتراپتىكى بىر نەچچە يېزا بولسا يەر بىلەن يەكسەن قىلىنغان ئېدى.

لېكىن ئىتتىپاقداشلارنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىرى كۇردلارنىڭ كەيپىياتىنى ئوزگەرتتى. ئەگەر باغداتتىكى ھاكىمىيەت، شۇ چاغدا كورۇنگىنىدەك، قىل ئۈستىدە تۇرغان بولسا، دېمەك غالبىيەت چاپسان ۋە ئوڭاي قولغا كېلىدىغاندەك كورۇندى. كۇردلارنىڭ «ئولۇمدىن قورقمايدىغانلىرى»- «پېشمېرگا» ئوترەدلىرى تاغلاردىن چۈشۈپ، ئەڭ چوڭ شەھەرلەرنى- سۇلېيمانىيەنى، ئېربىلنى، دوخۇكنى، چوڭ نېفت مەركىزى كىركۇكنى ئوز ئازارىتى ئاستىغا ئالدى. ئارمىيە گارنىزونلارنى ياكى قورالنى تاشلاپ قاچتى، ياكى غالىپلارغا ئەسىرگە چۈشتى.

لېكىن بىردىنلا ھەممە نەرسە ئەكسىچە بولدى. ئىراق ئارمىيەسى خۇددى كۈلدىن ئەكسىگە كەلگەندەك، ئوز يولىدىكى ھەممە نەرسىنى ۋەيران قىلغان ھالدا، كۇردلارنى يولىرىغا ئېسىپ كىردى. 800 مىڭ قاچاق تۈركىيە چېگارىسى تەرەپكە ئاتلاندى. باشقىلىرى ئىلگىرى بولۇپ كورۇلمىگەن سوغ قىشنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ، ئېخمۇ ئېگىز تاغلارغا چىقىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىسسىق كىيىم-كېچىكى، ئوزۇق-تۈلۈگى، دورا - دەرمەكلىرى يوق ئېدى.

- بىزنىڭ خەلقىمىزنى ھوكۇمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كوتىرىشكە دەۋەت قىلىشقان ئېدى ۋە خەلق كوتىرىلدى. لېكىن ئۇنى خائىنلارچە ھالاكەتكە تاشلىدى،- دېگەن ئېدى ئۇ چاغدا ئەلەم بىلەن كۇردلار لىدېرلىرىنىڭ بىرى.- بىزنى غەزنۇى تولۇپ-تاشقان بورىگە تاشلاپ بەردى.

نېمە يۈز بەردى؟ سەددام ھۇسەيىننىڭ مۇنداق ھالاكەتلىك كورۇنگەن «چولدىكى بوران» ئۇرۇش ئوپېراتسيەسىدىن كېيىن شۇنچىلىك كۈچ-قۇۋۋىتى قەيەردىن پەيدا بولدى؟ بۇنىڭغا جاۋاپ تېپىش ئۈچۈن، ئەتىمالىم، كوپ مىللەتلىك كۈچلەرنىڭ ئىراققا قارشى ئوپېراتسيەسىنىڭ قانداق ئوتكەنلىگىگە دىققەت بىلەن نەزەر تاشلاش لازىم بولسا كېرەك.

ئېسىمىزغا ئالايلى: ئەسكەرلەرگە قوماندانلىق قىلغان ئامېرىكا گېنېرالى شۋارتسكوپف بىر ئاي داۋامىدا ھاۋادىن بومبالاش ۋە راكېتىلاردىن ئوق ئېتىشتىن كېيىن، تانكىلارنى ۋە ۋېرتولىيوت دېسانتلىرىنى ئىشقا سالدى. توپ-توغرا 100 سائات داۋام قىلغان كامپانىيە يەكۈنلىگۈچى باسقۇچقا قەدەم تاشلىدى. ئىلگىرى پەرەز قىلىنغىنىغا قارىغاندا خېلە چاپسان قولغا كەلگەن مۇۋاپپەقىيەتتىن قىزىپ كەتكەن گېنېرال تورتىنچى كۈننىڭ ئاخىرىدا ئاق سارايغا: دۈشمەن تىز پۈكتۈرۈلدى، تولۇق غالبىيەتكىچە ئازلا قالدى،- دەپ دوكلاد قىلدى. بۇنىڭغا جاۋابەن ئۇ ... ئوق ئېتىشنى توختىتىش ۋە ئالغا ئىلگىرىلىمەسلىك توغرىلىق كۈتۈلمىگەن بۇيرۇقنى ئالدى.

بۇ قانداق بولغىنى؟ بەلكىم ئۇنى ئاتوغرا چۈشىنىشكەندۇ؟ ئىراقنى ئىككىگە كېسىپ تاشلاش، ئىراق كۈچلىرىنى جەنۇپقا قامال قىلىش، ۋە شۇنداق قىلىپ ئۇرۇشنى ئەجايىپ غالبىيەت بىلەن تامامىلاشنىڭ ئوڭاي ئىمكانىيىتى پەيدا بولغان ئېدىغۇ. گېنېرال ئوزىگە تىگرى دەرياسىدىن ئوتۇش، جەنۇپنى باغداد بىلەن باغلاشتۇرۇپ تۇرغان ئاۋتوموبىل يولىغا چىقىش، ئىراق ئارمىيەسىنى قاپقانغا كىرگۈزۈش ئىمكانىيىتىنى بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئېدى. لېكىن ئۇنىڭدىن نەتىجە چىقمىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىنتىلىشىنى ۋاشىنگتوندا چېكىدىن ئاشقان، نوي-پىكرىنى ئاتوغرا دەپ ئېتىراپ قىلىشتى. پرېزىدېنت بۇش ئوزىنىڭ بۇيرىغىنى ئەسكەرلەرنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن ئاساسلاندۇرغان ئېدى، چۈنكى ئوپېراتسيەنىڭ ئاساسىي مەخستى- قۇۋەيتنى ئازات قىلىشنى قولغا كەلتۇرۇلگەن ئېدى.

بۇنىڭدا ھەممە نەرسە مەلتىقىغە سىغىدىغاندەك كورىنەتتى. ئىتتىپاقداشلار ئۈچۈن «چولدىكى بوران» ئۇرۇش ئوپېراتسيەسىنى شۇنچىلىك چاپسان ۋە قالىسىز دېگىدەك تاماملىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن شاتلىنىشقا ئاساس بار ئېدى. تولۇق ئادالەتلىك ھالدا مىللىي قەھرىمانغا ئايلانغان شۋارتسكوپف نېمە ئۈچۈندۇ ئىستىپاغا چىقىش توغرىلىق بىلدۈرۈشكە باشلىدى، ئۇنى: گويا يېشى يېتىپ قالغان، دەپ ئوڭايلا چۈشەندۇرۇشتى. باغداتتا دۈشمەن ھوكۇمەتنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئەرەپ قومۇلۇقلىرىغا يېرىم مىللىونلۇق ئارمىيەنى ئەۋەتىش، ئادەملەردىن ۋە مىللىئاردلىغان دوللاردىن ئايرىلىشقا ئەرزەتتىمۇ، دېگەن سوئال ھاۋادا مۇئەللەق تۇرۇپ قالدى.

ئەندى سەددام ھۇسەيىن بولسا كۈچ - قۇۋۋىتنى چاپسان ئەكسىگە كەلتۈردى ۋە سەھىندىن چۈشۈش نىيىتىدە ئەمەس ئېدى. ئۇنىڭ ئىختىيارىدا قالغان ئەجايىپ ئاۋتوموبىل يولى، مانىۋر قىلىش ئەركىنلىگىنى، ساق قالغان تانكىلار بىلەن زەمبىرەكلەرنى جەنۇپتىن شىمالغا تاشلاش ئىمكانىيىتىنى بەردى. ھەر خىل ئەللەر ھەربىي ئېكسپېرتلىرىنىڭ پىكرىچە، ئەگەر شۋارتسكوپف دۈشمەننىڭ جەنۇبىي گرۇپپىروۋكىسىنى كېسىپ تاشلىغان بولسا، باغداتنىڭ قوزغىلاڭ كوتەرگەن كۇردلارنى باستۇرۇشقا كۈچى يەتمىگەن بولار ئېدى.

كېينىرەك كونگرېسس ئەزالىرى بىلەن مەتبۇئاتنىڭ جىددىي تەنقىدىگە ئۇچرىغان بۇش، ھەممە ئىشتا رازۋېدكىنى ئەيىپلىدى. گويا مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسى ئۇنى ھۇسەيىننىڭ ئاي-كۈنى تولۇپ قالغانلىغىغا، كۈچ- قۇۋۋىتى ئىنتايىن ئاجىزلاشقانلىغىغا ئىشەندۈرۈپ، ئالدىغان. ئەندى «نيۇسۇئىك» ژۇرنالى بولسا ۋاقەلەرنى قىسمەن باشقىچە ئىزاھلىدى: «بۇش ئىراقلىقلارنى كوتىرىلىشكە چاقىرغاندىن كېيىن، كۇردلار لاگېرلىرىدىن ياڭرىغان ياردەم بېرىش توغرىلىق چاقىرىقلارنى ئوچۇقتىن-ئوچۇق ئىنكار قىلدى. قوشما شتاتلارمۇ، ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقچىلىرىمۇ ئىسيانچىلار ھەرىكىتىنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك بولۇشىنى خالىمايدۇ».

چۈنكى كۇردلارنىڭ غالبىيىتى ئىراقنى ئىككىگە بولۇۋېتىدۇ، ئەندى بۇ بولسا مۇتلەق ئاقوش نىڭ پىلانىغا كىرمەيدۇ. ئىراقنىڭ شىمالىي قىسمىدا مۇستەقىل كۇرد دولىتىنى قۇرۇشقا تۈركىيە، سىرىيە، ئىران، رېگولدىكى باشقا مەملىكەتلەر قارشى كەيپىياتتا ئېدى. ئۇلارنىڭ بۇ مۇئەممىغا ئىسبەتەن يانداشىشىنى مىسىرنىڭ بىر گېنېرالى ئوچۇق ئىزھار قىلغان: «بىزگە پارچىلانغان ئىراق ئەمەس، بەلكى ئاجىزلاشقان سەددام كېرەك. بىز كۇردلارنىڭ كۈچلۈك ھەرىكىتىنى خالىمايمىز».

-بىزنى يەنە ئالداپ كەتتى،- دەپ بىلدۈردى سۇلېيمانىيەدىكى كۇردلارنىڭ دالا كوماندىرلىرىنىڭ بىرى رېزاب ئەزىزبي. - 1918- ژىلى مېنىڭ بوۋام ماخمۇت ئەگەر ئۇ تۈركلەرگە قارشى قورال كوتىرىپ چىقسا، مۇستەقىللىقنى ۋەدە قىلغان ئىنگلىزلارغا ئىشەنگەن ئېدى. تېچلىق ئورناپ، بوۋام سۇلېيمانىيەدە جۇمھۇرىيەت قۇرغان چاغدا، ئىنگلىزلار ئۇنىڭغا قارشى سامولېوتلار بىلەن برونېۋىكلارنى ئەۋەتتى، كۇردستاننى تورت قىسىمغا پارچىلىۋەتتى. كۇردلارنىڭ تاغلاردىن باشقا ھەقىقەتەنمۇ دوستلىرى يوق.

كۇردلار قورال ئېلىپ ئاتلىنىشقا مايىل كېلىدۇ، بۇ قېتىممۇ «چولدىكى بوران» ئوپېراتسيەسىنىڭ تەشەببۇسكارلىرى ئەنە شۇنىڭدىن پايدىلاندى. ئۇلار باغدات ھوكۇمىتىنىڭ ئەھۋالىنى ئېغىرلاشتۇرۇش، ئۇنى تىز پۈكتۈرۈش ئۈچۈن كۇردلارنى قوزغىلاڭغا چاقىردى. ئەندى نىشان يېقىن كورۇنگەندەك قىلغاندا، ئىسيانچىلارنى نوۋەتتىكى قېتىم يەنە ئوز تەغدىر تەقەززاسىغا تاشلىدى. چوڭ سىياسەت دەپ ئاتالمىش ئەرسىنىڭ مەنپىيەتلىرى ئۈستۈن كەلدى.

لېكىن باغدات ھوكۇمىتىنىڭ ھاياتىيلىغى ۋە مەغلۇپ بولمىغانلىغى سەددامغا قارشى كۈچلەرنى ياڭلىۋاشتىن ئاكتىۋلاشتۇرۇشنى، ياكى ھېچ بولمىغاندا ئۇلارنى كېلەچەككە رېزېرۋ سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشنى تەلەپ قىلدى. كۇردلار لىدېرلىرىنىڭ ئوزلىرىگە ئاھايىتى زورۇر بولغان يېڭى بىر پۇرسىتى پەيدا بولدى، چۈنكى ئۇلار سۇغا غەرىق بولۇۋاتقان ئادەم ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغان ئېدى، ئۇ شەرىق ئەمسىلىرىدە ئېيتىلغىنىدەك، قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىلانغا ئېسىلىشقىمۇ تەييار.

ئۇزاققا سوزۇلغان پۇتلىكاشاڭلاردىن كېيىن ئاقوش، ئانگلىيە، فرانسىيە ھوكۇمەتلىرى، شۇنداقلا بىر قاتار چارلەرنى، شۇ جۈملىدىن ئىنسانپەرۋەرلىك ياردەم بېرىشنى ۋە ئىراقنىڭ شىمالىدا «بىخەتەرلىك زونىلىرىنى» قۇرۇشنى كوزدە تۇتىدىغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى، مۇنداق زونىلاردا ئىراق ئارمىيەسى سامولېوتلىرىنىڭ ئۇچۇپ كىرىشى مەنئىي قىلىنغان. ئىراق تەخمىنەن 3 مىللىون ئادەم ياشايدىغان كەڭ رايوندا ھەرىكەت قىلىش ئەركىنلىگىدىن مەھرۇم بولدى.

كۇردلار سەل ئارام ئالدى، ۋەيران قىلىنغان ئېگىلىكنى ئەكسىگە كەلتۇرۇش بىلەن بەنت بولماقتا. ئۇ يەردىكى سىياسەتچىلەرمۇ ۋاقتىنى بېكار ئوتكۇزمىدى. ئۇلار سېپلىق ژىغىشنى، ئىنسانپەرۋەرلىك ياردەمنى تەخسىم قىلىشنى ئوز ئۈستىگە ئالدى، تامۇژنا ۋە ساقچى ئىدارىلىرىنى، مائارىپنى يولغا سېلىشنى باشلىدى. دەسلەپكى قېتىم پارلامېنتقا، كۇردستاننىڭ مىللىي كېڭىشىگە سايلام ئوتكۇزدى. ئىككى ئاساسىي تەشكىلات: مەسئۇد بارزانى تەرىپىدىن يولباشچىلىق قىلىنىدىغان كۇردستان دېموكراتىك پارتىيەسى (كدپ)، ۋە جەلىل تات-تالابانى رەھبەرلىك قىلىدىغان كۇردستان ۋەتەنپەرۋەرلەر ئىتتىپاقى (كۋئى)، ئوخشاش ئاۋازغا، دېمەك ئوخشاش ئورۇنغا ئېگە بولدى.

ھازىر ئىراقنىڭ شىمالىدا نېمە يۈز بېرىۋاتقانلىغى توغرىلىق مەلۇمات ئاز. خۇددى ئىلگەرىكىگە ئوخشاش، ھازىرمۇ چەت ئەل ژۇرنالىستلىرى- كۇردستاندا كوپ بولمايدۇ. مەغرۇر تاغلىقلار ياشايدىغان مەملىكەتلەرنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئارتۇقچە شاھىتلارنى ياخشى كورمەيدۇ، ئەندى بۇ سەپەرلەرمۇ بىخەتەر بولمايدۇ. لېكىن بەزى چاغلاردا مۇخبىرلار بەرىبىر ئۇ يەرلەرگە بېرىش پۇرسىتىگە ئېگە بولىدۇ. ماڭا قار قاپلىغان تاغ چوققىلىرىغا، شاقىراتمىلارغا مەھلىيا بولغان ھالدا، چەكسىز مېھماندوست ئادەملەر ياشايدىغان كۇردلار يېزىلىرىنىڭ خارابىي ئېكەنلىگىگە ھەيران قالغان ھالدا تار يوللار بويىچە يۈزلىگەن كىلومېتر مۇساپىنى بېسىپ ئوتۇشكە توغرا كەلدى. بىر نەچچە كۈن داۋامىدا ئالدىرىماي سوھبەتلەر ئوتتى، مۇنداق چاغلاردا كۇردلار دايىم ... ساموۋاردىن دەملەنگەن ئاچچىق چاي ئىچىپ ئولتۇرۇشنى ياخشى كورىدۇ.

مېنىڭ سوھبەتداشلىرىمنىڭ بىرى ئىسيانچىلار ئەۋلادىدىن بولغان مەسئۇد بارزانى بولدى. ئۇنىڭ بوۋىسى ۋە تاغىسى 20- ژىللىرى ئوز ئادەملىرىنى ئىسيانغا كوتەرگەن. بولۇپمۇ ئۇنىڭ دادىسى- موللا مۇستافا بارزانى شوھرەت قازانغان، ئۇ ئىراقتا ئۈچ قوزغىلاڭغا يولباشچىلىق قىلغان كدپ نى قۇرغان. ئۇ 1947- ژىلى شاھ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن تار- مار قىلىنىشتىن سەل ئىلگىرى بىر نەچچە ئاي داۋامىدا ئىراندىكى مېخاباد جۇمھۇرىيىتىنىڭ قوراللىق كۈچلىرىگە قوماندانلىق قىلغان. ئۇ ئائىلىسى- كەينى بولۇپ، 11 ژىل تۇرمىدە ياتقان، شۇنچىلىك ۋاقىت كېڭەش ئىتتىپاقىدا مۇھاجىرلىقتا ياشىغان.

مەسئۇد ئۇنىڭ دادىسى ئۈچۈن بىزنىڭ «قېرىنداشلارچە مېھماندوستلۇغىمىزنىڭ» نېمىگە ئايلانغانلىغى توغرىلىق ئاچچىمۇ ئېچىنمىغان ھالدا، ھەتتا ھەزىل بىلەن سوزلەپ بەردى.

- كاۋكاز كۇردلىرى بىلەن بىللە ئۇ ستالىننىڭ تەقىپلىشىگە دۇچار بولغان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيەگە پالانغان ئېدى،- دەپ

(ئاخىرى 6- بەتتە).

كۈردلار- چوڭ سىياسەتنىڭ قۇربانلىرى

(ئاخىرى. بېشى 5-بەتتە)

ئەسلىدىمۇ مەسئۇد- دادام ئۆزبەكىستاندىكى بىر سوۋخوزدا تارازىچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇ ئىرادىلىك ئادەم بولغانلىقتىن، تاشكەنتكە يېتىپ بېرىشنى قولغا كەلتۈرىدۇ، ئاندىن ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالىدىغانلىقىدا پوپوزا قىلىپ، موسكۋاغا، ھاكىمىيەت قورغىنى- كرېملغا بارىدۇ. بۇ يەردە ئۇ ئۆزىنىڭ كېرەكلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ، كپسس مەركىزىي كومىتېتى ھوزۇرىدىكى ئالىي پارتىيە مەكتىۋىدە لېكسىيەلەر كۇرسىنى تىڭشايدۇ ۋە 1958 - ژىلى كۆزدە مەخسۇس سامولېوت بىلەن ۋەتەنگە قايتىدۇ. بۇ يەردە ئۇ يەنە كۈردلارنى كۈرەشكە ئاتلاندۇرىدۇ.

بۈتكۈل دۇنيادا موللا مۇستافانى «قىزىل گېنېرال» دەپ ئاتاتتى، ئەندى شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا موسكۋا بولسا باغدات ھۆكۈمىتىنى ئەۋزەل كۆرۈپ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن بولغان مۇناسىۋىتىنى سوغۇقلاشتۇردى، ئەندى باغداتقا بولسا، قورال- ياراق ئۈزۈلمەي يەتكۈزۈلۈپ تۇردى. «كۈردلار ئەركىنلىكى» تار-مار قىلىندى. ئامېرىكىلىقلار موللا مۇستافانى يوشۇرۇن ھالدا ئاقىشقا ئېلىپ كەتتى، بۇ يەردە ئۇ 1979- ژىلى سىرلىق ھالەتتە دۇنيادىن ئۆتتى.

ئۇنىڭ ئوغلى كۈردىستان دېموكراتىك پارتىيەسىگە مىراسخورلۇق بىلەن رەھبەرلىك قىلدى، بارزانى فامىلىيەسى تاغلىقلارنىڭ ئۇرغۇن قىسمى ۋە قەبىلىلەرنىڭ ئابرويلۇق ئادەملىرى ئارىسىدا ناھايىتى ئاممىباپ. ھايات مەسئۇد بارزانىنى بولۇپمۇ، باغدات بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردە ئېھتىياتچانلىققا ئۆگەتتى. ئۇ كۈردلار ئۈچۈن مۇمكىن بولغان- ئاۋتونومىيەنى ئېتىراپ قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مۇزاكىرىلەردە زەررىچە بولسىمۇ ھەر قانداق پۇرسەتتىن پايدىلىنىشنى پايدىلىق دەپ ھېسابلايدۇ.

مەسئۇد بارزانىغا قارىغاندا، ۋەتەنپەرۋەرلەر ئىتتىپاقىنىڭ لىدېرى ئات-تالابانى خېلە قەتئىي ۋە جەڭگىۋار كەيپىياتتا. بۇ ئەتىمالىم، ئۇنىڭ ئۇرغۇن قېتىم مۇزاكىرىلەرگە قاتناشقانلىقى، لېكىن كۆڭلىدىكىنى زادىلا قولغا كەلتۈرەلمىگەنلىكىدىن شۇنداق بولسا كېرەك.

كدپ بىلەن كۈئىي ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلار ياكى ھەتتا ئوچۇقتىن-ئوچۇق دۈشمەنلىك پەيدا بولىدۇ دېگەن جىددىي خەۋەرلەر بار ئىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ لىدېرلىرى سەۋرلىكىنى ۋە دانالىقىنى نامايەن قىلدى، لاۋازىملارنى تەخسىم قىلىش توغرىلىق ۋە يېقىنقى ئىش-ھەرىكەت پروگراممىسى ھەققىدە كېلىشەلىدى. ئۇلار بىرلىشىپ، ئىراقنىڭ شىمالىدا كۈردلار دۆلىتىنى قۇرۇش ئۈچۈن بەل باغلىدى. بۇنىڭدا ئۇلار ھازىرقى ۋەزىيەتتە تولۇق مۇستەقىللىقنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشەنگەن ھالدا، ئىراق دائىرىسىدە ئاۋتونوم دۆلەت تەشكىلى توغرىلىق سوز قىلىۋاتىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن ئۇ كوڭۇلگە ياقىدىغان ئىش. «ئىراق كۈردلىرى ئىراقنىڭ پارچىلىنىشىغا قارشى»- دەپ ئىزھار قىلدى بىرلەشكەن ئۇقتەئىي ئەزەرلى ئات-تالابانى.

لېكىن ھەتتا مۇنداق، مۆتىدىل تەكلىپ باغداتنىڭ قەتئىي سەلبىي ئىنكاسىنى ۋە خوشنا مەملىكەتلەردە تەشۋىشلىنىشنى پەيدا قىلدى. تۈركىيە، ئىران ۋە سىرىيە ۋەكىللىرىنىڭ ھەتتا ئاۋتونومىيەگىمۇ قانداق يول قويماسلىقنىڭ ھەر خىل يوللىرىنى قارىغان ھالدا، كۈردلار مەسىلىسى بويىچە ھەر دايىم مەخپىي كونسۇلتاتسىيەلەرنى ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى. بېيىل فېۋرال ئېيىدا بۇ ئۈچ مەملىكەتنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىرى دەمەشىقتە كېڭەشمىگە ژىغىلدى ۋە رەسمىي تۇردە: «خەرىتىدە مۇستەقىل كۈردىستانىنىڭ پەيدا بولۇشى رېگىوندىكى ۋەزىيەتنى مۇرەككەپلەشتۈرىدۇ، پۈتكۈل يېقىن شەرىقتىكى ئەھۋالنى تۇراقسىزلاندۇرىدۇ»- دەپ بىلدۈردى.

ئۇنداقتا، ئىراق كۈردلىرىغا قەرز پۇل ۋە تاشقى دۇنياغا چىقىش ئىمكانىيىتىنى بەرگەن (بۇنىڭسىز كۈردلار ئامان قېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى) تۈركىيەنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى نېمە بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن؟ تۈركىيە ئىراق كۈردلىرىنى تەمىنلىگەن ھالدا، ئۆزى ئانچىمۇ خالىمايدىغان: كۈرد دۆلەتچىلىكىنىڭ بىخلىرىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلىگەنلىك بولمامدۇ؟

تۈركلەرنىڭ ئۆز مەنپەئەتلىرى ۋە كوزلىگەن مەخسەتلىرى بار ئەلۋەتتە. ئەڭ بولمىغاندا كۈردلارغا ئارتۇق ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنى ژۇقۇرى باھالار بويىچە سېتىش. لېكىن مۇھىمى-ئىراق ۋە تۈرك كۈرد تەبەقىلىرىنىڭ داھىلىرى ئوتتۇرىسىغا پانا قېقىشتىن ئىبارەت. مۇنداق تاكتىكا دايىم قوللىنىلىپ كەلمەكتە. كۈردلار ياشايدىغان ھەر بىر مەملىكەت «ئۆزلىرىنىڭ كۈردلىرىنى» ژۈگەنلەشكە ئىنتىلىدۇ، ئەندى «ياتلاردىن» بولسا، خوشنا ھۆكۈمەتنى چاكپۇتلاش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمىگەن ھالدا، سىياسىي ئويۇنلاردا پايدىلىنىشقا تىرىشىدۇ. مەسىلەن، 70-ژىللارنىڭ بېشىدا ئىران شاھى بارزانىچىلارنى قورال بىلەن تەمىنلەشكە ئىجازەت بەرگەن ئىدى. ھازىرقى ۋاقىتتا بولسا، باغداتنىڭ تاناۋىنى تارتىشنى نىيەت قىلىۋاتقان سىرىيەلىكلەر ئۇنىڭ ئۈلگىسى بىلەن ماڭماقتا. ئىككى-ئۈچ قات ستاندارت-شەرىقتە ئادەتتىكى ئىشتۇر.

تۈركىيەنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئىراق كۈردلىرى بىلەن ھەمكارلاشقان ھالدا، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆز پارلامېنتىدىكى كۈردلار ئوپپوزىتسىيەسىگە (ئوكتىچىلەرگە) قىسمەن كۆچەيتتى، تۈركىيە كۈردلىرى ئۈچۈن مۇستەقىللىق يولىدا كۈرەشۋاتقان ۋە كۈرەش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە بەزى چاغلاردا بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى قىلىدىغان كۈردلار ئىشچىلار پارتىيەسى (كئىپ) پىدائىيلىرىغا قارشى كەڭ مىقياسلىق جازالاش ئوپېراتسىيەسىنى ئۆۋج ئالدۇردى. ھە، دېگەندە ھەربىي ھەرىكەتلەر مەملىكەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا يۈز بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن تۈركىيە ئارمىيەسىنىڭ موتورلاشتۇرۇلغان كولوننىلىرى ئىراق چېگارىسىدىن ئۆتتى. سامولېوتلار شىمالىي ئىراقتىكى كئىپ نىڭ بىر نەچچە بازىسىنى بومبىلىدى.

ئوتكەن ژىلى دېكابىرنىڭ بېشىدا ئىراق تەۋەسىدىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى. ئەندى تۈركىيەدە بولسا يانۋار، فېۋرال ئايلىرىدا داۋام قىلدى. كئىپ لىدېرى ئابدۇللا ئوجالان ئاخىرقى خەۋەرلەرگە قارىغاندا، سىرىيەدە يوشۇرۇنغان، ئەندى ئۇنىڭ ئىنىسى پارتىزانلار كوماندىرى ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان.

ئون مىڭلىغان كۈردلارغا ئىسسىق ماكانلىرىدىن قوزغىلىشقا ۋە يۇرتلىرىدىن ژىراق جايلاردا باش-پانا ئىزدەشكە توغرا كەلدى. بىر نەچچە يۈز قاچاق زاكاۋكازىيەگە ئوتۇپ كېتىشكە مۇۋەپپەق بولدى. ئۇ يەردىن ئۇلار موسكۋا ئارقىلىق پرىبالتىكىغا، شۋېتسىيە ۋە گېرمانىيەگە يېقىنراق جايغا ئىنتىلماقتا، گېرمانىيەگە ئۇلارنى دېڭىز ئارقىلىق يوشۇرۇن ئېلىپ كېتىدۇ. كام دېگەندە كۈرد قاچاقلىرى بىلەن تولغان ئىككى كېمە لاتۋىيە چېگارىچىلىرى يېنىدىن بايقالمىغان ھالدا ئوتۇپ كەتكەن. سۇ يوللىرىلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا ۋېرتوليوتلارمۇ، شۇ جۈملىدىن ھەربىي ۋېرتوليوتلارمۇ پايدىلىنىلماقتا. مۇنداق ياخشى ئويۇشتۇرۇلغان ھالقىدىن بېسىپ ئوتۇش، ھەر بىر كۈرد ئۈچۈن مىڭ دوللارغا يېقىن ئاخچىغا توختايدۇ. لېكىن، ئەتىمالىم، ئەرمەن- ئەزەربەيجان توقۇنۇشى زونىسىدىكى، جۈملىدىن لاچىندىكى كۈرد قاچاقلىرى تېخىمۇ ئېغىر ئەھۋالدا قالغان بولسا كېرەك. پەقەت موسكۋا ئەتراپىدىلا مۇنداق قاچاقلاردىن 15 مىڭغا يېقىنى پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ ھېچ قانچە دوللىرىمۇ يوق، ئەندى يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئۈچۈن ئۇلار پەقەت ئارتۇقچە ژۈك.

ئېچىنارلىق لېكىن فاكت: تۈركىيە كۈردلىرىنى ئۇر-توقماق قىلىشقا شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىراقتىكى قېرىنداشلىرىمۇ ئىشتىراك قىلدى. تەغدىرى ئوخشاش ئادەملەر ئارىسىدا ھوكۇم سۈرۈۋاتقان قارسۇ-قارشىلىقنىڭ بۇ يەنە بىر يارقىن كورىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تەۋەلىك ۋە تارىخىي چېچىلاڭغۇ ياشاش، يېپىق تەبەقىلىق سىستېمىسىنىڭ داۋاملىشىشى سىياسەتچىلەرگە ئۆز ئارا بىر-بىرى بىلەن كېلىشىشكە كاشىلا بولۇۋاتىدۇ. بىر مەملىكەت مىقياسىدا مۇنداق كېلىشىش قىيىنچىلىقتا قولغا كېلىدۇ، كەڭ دائىرىدە بولسا ئۇ مۇمكىن ئەمەس. يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە قانداقتۇ بىر بېتەرەپ مەملىكەتتە پۈتكۈل كۈردلار كونگرېسسىنى چاقىرىش ئىدىيەسى، ئەتىمالىم، ئەپسۇسكى، غايىپ بولغان بولسا كېرەك.

تۈركىيەدە ھەرىكەت قىلىۋاتقان كئىپ نىڭ ھوكۇمران دائىرىلىرى ئۆزلىرىنى كۈرد خەلقىنىڭ «مۇستەقىل مىللەت سۈپىتىدە ھايات كەچۈرۈشنىڭ ئۈمۈتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىلغار ئىدىيەنى ئۈرگۈزگۈچى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ»، دەپ تەكىتلەيدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە ئىراق كۈردلىرىنىڭ داھىلىرى، ئوتمۇشتىكى خاتالىقلارنىڭ، مەغلۇبىيەتلەرنىڭ، مۇۋاپپەقىيەتسىزلىكلەرنىڭ تەجرىبىسىنى ھېسابقا ئالغان ھالدا، نەق ئەينە ئۆزلىرىنىڭ، ئارزۇ قىلىدىغان مەخسەتنى- ئۆز دۆلەتچىلىكىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا نىسبەتەن ھەر قاچانقىدىكىدىنمۇ يېقىن تۇرغانلىقىغا ئىشىنىدۇ.

كئىپ نىڭ رادىكالىزمى، ئۇنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلەرگە مايىللىقى پەقەت كۈردلار ئىدىيەسىنى ئابرويسىزلاندۇرىدۇ. بۇ توغرىلىق مەسئۇد بارزانى مۇنداق دېدى: «ئۇلار ئىنقىلاپچىلارنىڭ نىقاۋىنى چۈمپەردە قىلغان ھالدا، بىزنى تارىخىي پۇرسەتتىن مەھرۇم قىلىشنى خالىماقتا. بىز ياكى ئۇلارنى قوغلاۋېتىشىمىز، ياكى مەملىكەتنى بېرىۋېتىشىمىز لازىم».

ھەقىقەتەنمۇ، ۋەزىيەت، بارلىق قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئۇمۇمەن ئىراق كۈردلىرىغا ياخشى بولۇۋاتىدۇ. چۈنكى ئۇلار تەۋەسىدىكى ۋاقىئەلەر ئامېرىكا ۋە ئانگلىيە ئاۋىئاتسىيەسىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا تەرەققىي ئەتمەكتە. لېكىن بۇ «قالقان» مەڭگۈلۈك ئەمەس.

پاۋېل دېمچېنكو،

(«ئېخو پلانېتى» ھەپتىلىكىنىڭ بېيىلقى 15-سانىدىن).

باغدات-موسكۋا.

* * *

يېقىندا چېلەك يېزىسىدا ناھىيەگە قاراشلىق بارلىق يېزىلىرىدىن كەلگەن ئاقساقاللار، يۇرت مۆتىۋەرلىرى ۋە ئۇرۇش، ئەمگەك ۋېتېرانلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى.

سۈرەتلەردە: ئۇچرىشىشتىن كۆرۈنۈشلەر.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

ئىلىدىكى تاتارلار

ئىلى دىيارى قەدىمدىن تارتىپ يېرى كەڭ، سۇيى مول، دېخانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان مۇنبەت زېمىن. ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك ئۇنىڭ ئاۋات بولۇشىغا ۋە بايلىقىغا ھەسسە قوشقان ئامىللارنىڭ بىرى. بۇ يەردە ئۇزۇندىن بېرى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەر قوۋۇلىشىپ ياشاپ كەلگەن.

تارىخىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، تاتارلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا 19- ئەسىرنىڭ 30- يىللىرىدىن باشلاپ كۆچۈپ كەلگەن. «غۇلجا شەھىرى شىنجاڭ بويىچە تاتارلارنىڭ ئەڭ زىچ جايلاشقان جايى. ۋ. ۋ. رادلوۋ 1862- يىلى ئىلىغا كەلگەندە، بۇ يەردە تاتارلارنىڭ كۆپلىكىنى، ئاساسەن سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى، ھەر مىللەت خەلقى بىلەن ئىنتايىن ئىناق ئۆتۈپ، ئەركىن ياشاۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئىدى». («تاتارلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» 1988- يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى).

تاتارلار ئىلى ۋىلايىتىدە غۇلجا، موڭغۇلكۈرە، قورغاس، ئىلقا، تېكەس، توققۇزتارا، كۈنەس ناھىيەلىرىگە جايلاشقان. ئۇلار دېخانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن باشقا سودا- سېتىق بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپ، پەن- مەدەنىيەت، سەنئەت ۋە ئۆز مائارىپىغا ئىگە خەلق.

ئۇيغۇر ۋە تاتار خەلقلىرىنىڭ قەدىمدىن تارتىپ رىۋاجلىنىپ كەلگەن دوستلۇغى ۋە مەدەنىي ئالاقىلىرى كۆپ يىللار داۋاملىشىپ، خۇسۇسەن مەدەنىي- مائارىپ ساھاسىدا تېخىمۇ تەرەققىي قىلغان. تاتارلار ھەر تۈرلۈك دېموكراتىك ھەرىكەتلەرگە قاتنىشىپ، ئەركىنلىك ئېلىشقا، خەلق ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىشقا ئۆزلىرى باشلامچىلىق قىلدى.

ئىلى خەلقىنىڭ مەدەنىي- مائارىپنى ژۇقۇرى كۆتىرىشتە، ھەر مىللەت پەرزەنتلىرىنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى يوقىتىشتا تاتار مەرىپەتچىلىرىنىڭ ئورنى ئالاھىدە، 1914- يىلى غۇلجا شەھىرىدە ئېچىلغان تاتار مەكتىۋى كېيىنىرەك «مەكتىۋى نۇر» دەپ ئاتىلىپ، ئۇنىڭدا تاتار ئوسمۇرلىرىدىن باشقا ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، شىبە، تۇڭگان بالىلىرىمۇ ئوقۇپ بىلىم ئالدى. مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ شۇ يەردە بىلىم ئالغان. شۇنداقلا نەچچە ئونلىغان مەرىپەتچى ياشلار يېتىشىپ چىقىپ، جەمىيەتكە قوشۇلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ، كەشپۇل ئەسرار موللا ۋاھاپ ۋە تاتار ئالىمى ئابدۇللا بوبىلار غۇلجىدا ئېچىلغان «لوغاي مەكتىۋى»- تاتار مەكتىۋىنىڭ تەشەببۇسكارلىرىدىن بولدى. مەزكۇر مەكتەپكە قوشۇپ بىر قىرائەتخانە تەشكىل قىلىنىپ، «قىرائەتخانەئى نۇر» دەپ ئاتالدى.

مانا بۇ تەشەببۇس ۋە خەلقنى ئاقارتىش يولىدىكى يېڭىلىقلار شۇ دەۋر مۇتەئەسسىپلىرىگە قارشى چوڭ زەربە ئىدى. بولۇپمۇ ئابدۇللا بوبىنىڭ يەرلىك موتىۋەر، تەرەققىيپەرۋەر ئادەملەر بىلەن سوھبەتلەر ئوتكۈزۈلۈپ، تەشۋىق- تەرغىپ قىلىپ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىشى، ئالدىن ئانە توپلاپ، مەكتەپ قۇرۇشقا كىرىشىشى ئەقىلانە ئىش بولدى. خەلقنى مەكتەپ سېلىشقا، بىلىم ئوچاقلىرىنى كۆپەيتىشكە دەۋەت قىلدى.

غۇلجا شەھىرىدە پەقەت ئەرلەرنىلا ئەمەس، ئاياللارنىمۇ ئوقۇتۇش، تەربىيەلەش لازىملىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، سەككىز سىنىپلىق قىزلار مەكتىۋىنى سېلىشقا باشلىغان ئىدى. توي تۆكۈلدە يىغىلغان ئاخچىنى ئەينە شۇ قىزلار مەكتىۋىدە ئوقۇيدىغان يېتىم قىزلارغا سەرىپ قىلدى. ئەڭ ئاۋال موھەممەت سالىخ سەدىردىن ئەپەندى بىلەن كەشفە خانىم تويىدا يىغىلغان 46سوم 14 تىيىننى، كېيىن يۈسۈپ لايىش ئەپەندى بىلەن فاتىمە تويىدا يىغىلغان 50سوم 10تىيىننى يېتىم قىزلار ئۈچۈن خەزىنىگە تاپشۇردى. غۇلجىدىكى تونۇلغان خانىم- قىزلارنىڭ قىزلار مەكتىۋى بىناسى ئۈچۈن 575سوم60تىيىن ئىانە توپلىغانلىقى ھەققىدە «سۇيىمبىگە» ژۇرنالى 1914- يىلقى 15- سانىدا خەۋەر باسقان.

غۇلجىدىكى تەرەققىيپەرۋەر تاتار زىيالىيلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن 20- يىللارنىڭ بېشىدا شەھەرنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى بوشلۇققا يېڭى شەھەر (نوۋىي گورد) بەرپا قىلىنىپ، نوغاي گورد دەپ ئاتىلىپ كەتتى. تاتارلارنىڭ غۇلجىدىكى كونا شەھىرىدە بىر يېڭى مەكتەپ، بىر مەسچىتى، يېڭى شەھىرىدىمۇ بىر يېڭى مەكتەپ، بىر مەسچىتى بولغان.

1933- يىلىدىكى «ئاپرېل ئۆزگىرىشى»دىن كېيىنمۇ مائارىپ ئىشلىرى يەنە يۈكسىلىشكە باشلىدى. غۇلجا شەھىرىدىكى مەكتەپلەر قايتىدىن قۇرۇلۇپ، يېڭى مەكتەپلەر تەشكىللىنىپ، ئىلغار كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن 27 كىشىدىن ئىبارەت مائارىپ باشقارمىسى تەشكىل قىلىندى. بۇنىڭغا نەجىپ ئەپەندى خەمتوۋ (تاتار)، خەمىت سەئىدىيەلەر باشچىلىق قىلغان.

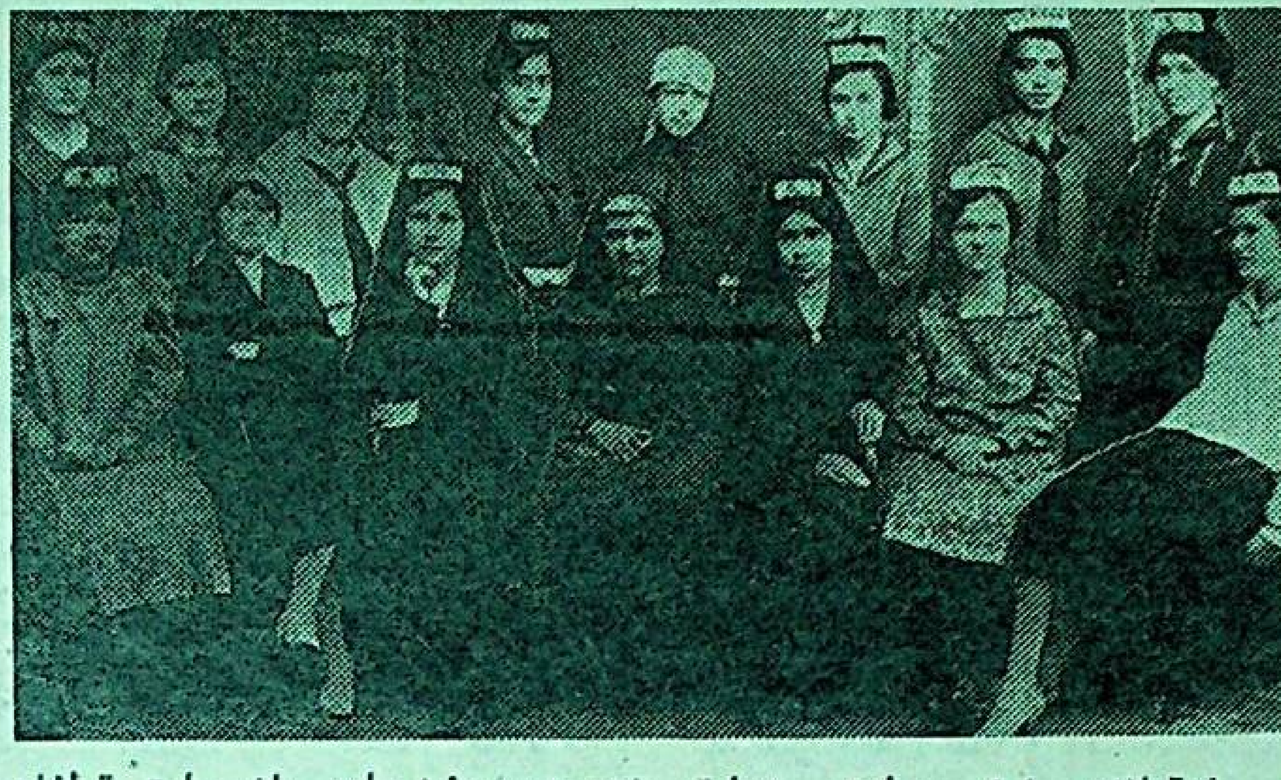

1933- يىلىدىن كېيىن غۇلجا شەھىرىدە 20گە يېقىن باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلغان بولسىمۇ، ئوقۇتۇش ئۈچۈن مۇئەللىملەرگە مۇھتاج ئىدى. بۇ مۇھتاجلىقنى تاتار مۇئەللىملىرى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ يەڭدى. مەكتەپلەرنىڭ تاتار مۇئەللىم، مۇدىرلىرى خەلق بىلەن چىقىشىپ، بالىلارغا بىلىم،تەربىيە بېرىشتە جان دىلىدىن كۆيۈنۈپ ئىشلەتتى. بۇ مەكتەپلەر 1937- يىلغىچە (ھوكۇمەت تەمىنلەشكە باشلىغىچە) خەلق خىراجىتى- ھوشۇر زاكات، پىتىر، خەلق ئىئانىسى بىلەن تەمىن قىلىنىپ كەلدى. بۇ جاپالىق، قىيىن شارائىتلاردا زەينەپ خانىم يىلقىباي، رەشىدە خانىم شەھىدېۋا، ماھنۇر سىراجى، مۇنىرە خانىم ۋاخىت، غارىپ سىراجى، زوھرە يىلقىباي، رەمزىيە يىلقىباي، نازىم خوجا سەئىت، رەشىدە باراتوۋا، پاتىمە بۇرناشېۋا، مالىك بېكتېمىروۋ، پاتىمە خاففار، فەرىخە غەلەكبەرلەر ئىلى مائارىپىنىڭ تەرەققىي ئېتىشىكە ئۆچمەس ئەمگەك سىڭدۇرگەندۇر.

پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى زەينەپ خانىم يىلقىباي 43 يىل غۇلجىدىكى «خەيرىيە»، «نەمۇنە»، «تائالىيە»، قىزلار مەكتىۋى، «سايرامىيە» مەكتەپلىرىدە مۇئەللىم ۋە مۇدىر بولۇپ ئىشلىدى. ئۇ تەربىيەلىگەن ھەر مىللەت ئوغۇل- قىزلىرى جەمىيەتنىڭ تۈرلۈك ساھالىرىدا ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلدى. 40 يىللىق ئومرىنى مەرىپەتكە بېغىشلىغان مۇنىرە ۋاخىت غۇلجىدىكى يېتىملار مەكتىۋى «خەيرىيە» (كېيىنىرەك «ئايخان» مەكتىۋى دەپ ئاتالغان) مەكتەپنى دەسلەپكى كۈنىدىن تارتىپ تىكلەشتە ئەرلەر بىلەن تەڭ ئىشلىگەن. ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان ئون نەچچە مەرىپەت ئېگىلىرىنىڭ كەينى 25- 30 يىل مەكتەپتە ئۇستازلىق قىلىپ، ياشلىقىنى، بىلىمىنى، ئەقلىنى ياش ئەۋلادقا بەرگەنلىكىنى قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. ئەلۋەتتە، ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ تەكىتلەش لازىمكى، غۇلجا شىپاخانىلىرى ۋە ساقلىقنى ساقلاش ئورگانلىرىدا ئىشلىگەن دوختۇر ۋە تىببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كۆپچىلىگى تاتارلار ئىدى. شامىل تاجىتدىنوۋ بىلەن شەپىقە سەدىردىنوۋالار ئەينە شۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئۇلار بىر تەرەپتىن ئاغرىقلارنى داۋالاپ، دەردىگە داۋا بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن غۇلجىدىكى تىببىي تېخنىكۇمدا دەرس ئۆتۈپ، كادىرلارنى تەييارلاشقا چوڭ ھەسسە قوشتى.

شۇنداقلا ئىلىدىكى تاتارلار تىياتىر، سەنئەت ساھاسىدىمۇ كۆپ پائالىيەت كۆرسەتتى، ئۇيغۇر، ئۆزبېك مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى بىلەن بىرلىكتە تاتار مەدەنىي- ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ سانائىي نەپىسە ئۆمىگى قۇرۇلدى. ئۇلار «تاھىر- زۆھرا»، «ئاسىل يار»، «باشماغىم»، «غالىيە بانۇ» ئوخشاش سەھنە ئەسەرلىرىنى سەھنىدە نامايىش قىلىپ، خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. تاتار ئاياللىرىدىن خەدىچە، مەدىنە، شەكۈرە ئاباسوۋا، فەرىدە، مۇنەۋۋەر، فىرۇزە سىراجىدىنوۋالار ئۆز ماھارەتلىرىنى نامايىش قىلدى. شۇنىڭدەك ئەدەبىيات- مەتبۇئات ساھاسىدا ئىشلىگەن تاتار مەتبۇئاتچىلىرى بىلەن يازغۇچى شائىرلىرى، ژۇرنالىستلىرى ئۇيغۇر نەشرىيات ۋە رېداكسىيەلىرىدە ئۈنۈملۈك ئەمگەك قىلدى. غۇلجىدا چىقىدىغان «ئىلە دەرياسى» گېزىتىگە خەبىب يۇنىچى مۇھەررىر بولغان ئىدى. 1947- يىلى «ئىنقىلاۋىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىگە نەسئەت ئىسھاقوۋ مۇھەررىر بولغان بولسا كېيىنكى ۋاقىتلاردا ژۇقۇرى لاۋازىملاردا ئىشلىدى.

تاتار زىيالىيلىرىدىن رەخىم سەپەرغەلى، رەفىق غابىدىي، خەمىت توختىفىي، ئەنۋەر لوقمان، مۇنىرە ئېرزىن، نەسئەت تاھىر،سۇبۇتاي ئابدىراخمانوۋ، شەرىپ ۋە باشقىلار ئۇيغۇر مەتبۇئاتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلەر ئىدى. 1949-يىلى غۇلجىدا چىقىشقا باشلىغان «خانىم- قىزلار ئاۋازى» ژۇرنالىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى تەۋەي خانىم مىرشانوۋا بولغان.

1944- يىلى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي كۆتىرىلگەندە پۈتكۈل خەلق قاتارىدا تاتارلارمۇ دۈشمەنگە قارشى قولغا قورال ئېلىپ، ئىنقىلاپقا قاتناشتى. ئەينى ۋاقىتتا گومىنداڭ تۈرمىسىدە يېتىپ قازا تاپقان رەئوف بۇرۇندىكوۋ، فەرروخ سىراجى، زىيا ئاللايارىي ،غاپپاس ئىسمائىلوۋ، مۇنىر ئىسمائىلوۋ، غاياز سېمىنېۋ، فاتىخ ۋە باشقىلار جەسۇرلارچە، مەرتلەرچە ئۆزىنى كۆرسەتكەن ئىدى.

بولۇپمۇ ئىلىنى دۈشمەندىن ئازات قىلىشتا خەمىت مۇسلىموۋ قۇربان بولسا، تەلكە داۋانلىرىدىكى شىددەتلىك جەڭدە غارىف سىراجى مەردلەرچە ھالاك بولدى، سۇيدۇڭدىكى ئۇرۇشتا ھەمشىرە قىز پاتىمە يەھيارووۋا يارىدار جەڭچىلەرنى قۇتقۇزۇش پەيتىدە قۇربان بولدى. ئۇلار ئىنقىلاپنىڭ غەلىبىسىگە ھەر جەھەتتىن چوڭ ھەسسە قوشقانلىقى بىلەن قەدىرلىنىدۇ. بۇ دەۋرلەردە تاتار قېرىنداشلىرىمىز جەڭچىلىكتىن ئۆسۈپ گېنېرالغىچە كۆتىرىلدى. فاتىخ مۇسلىموۋ، مەرغۇپ ئىسھاقوۋ، ئايتۇغان يۇنىچى، قۇۋات خەمىتوۋ، رەپىق بايچۇرىن، زەكى ئاۋھادى ،خەمىت ئەلىيېۋ، مالىك غىمادى، رەئۇف سەلىموۋ، سەغىت شايىخوۋ، غىرمان خەسەنوۋ، خەمىت يېنىكېيېۋ، فاتىخ چانىشېۋ، ماخمۇت سادىرى، جەۋدەت سادىرى، ئەنەس ئوسمانوۋ، تالغات غىمادىيېۋ، مالىك بېكتېمىروۋ قاتارلىق يۈزلەپ ئوغۇل- قىزلار ئەينە شۇلاردۇر.

ئىلى دىيارىدىكى ئۇيغۇر- تاتار خەلقلىرىنىڭ قەدىمدىن تارتىپ دوستلۇقتا بىللە ياشاپ كېلىشىنىڭ ئۆزى بىر تارىخ. تارىخنى خەلق يارىتىدۇ. ئەينە شۇنىڭغا ئۆز تۆھپىسىنى قوشقان تاتار خەلقىنىڭ ئەمگەكلىرىنى قەدىرلەيدىكەنمىز، بۇ بىزنىڭ تارىخ ئالدىدىكى چىن بۇرچىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئ. قاھارىي.

سۈرەتتە: غۇلجا تاتار مەكتىۋىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىر تۈپى. 1928- يىل.

ئالىملار سېپى ئۇسمەكتە

پسىخولوگ

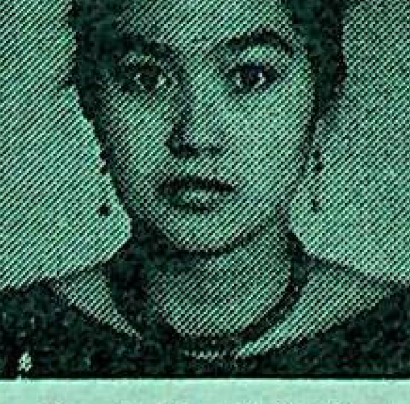

ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ سېپى يەنە كۆپەيدى. يېقىندا موسكۋانىڭ لومونوسوۋ نامىدىكى دولەت دارىلفۇنۇنىنىڭ ئىلمىي كېڭىشىدە ئۇيغۇر قىزى مېھرىبان ئابدۇللايېۋا «دوختۇرلارنىڭ كەسپى يونىلىشىنىڭ سېماتتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى» دېگەن تېمىدىكى دىسسېرتاتسىيەسىنى ئالىملارنىڭ دىققىتىگە ھاۋالە قىلدى. كېڭەش ئەزالىرى- ھەممە ئالىملار بۇ ئىلمىي ئىشنى ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە يېڭى ماۋزۇ دەپ باھالاپ، بىر ئېغىزدىن مېھرىبان ئابدۇللايېۋاغا پسىخولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئىلمىي دەرىجىسىنى بېرىشنى لايىق كۆردى.

م. ئابدۇللايېۋانىڭ بۇ تەتقىقاتىنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىش جەريانىدىكى تەجرىبىسى ۋە ئەمەلىي ھەرىكەتلىرىدىمۇ بايقىغانىدۇق،- دەيدۇ پسىخولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى يې. ئا. كلىموۋ ئۆز سۆزىدە،- ئۇ موشۇ ئەمگىكى ئارقىلىق كەلگۈسىدە بۇنىڭدىنمۇ چوڭ ئىشلارنى قىلىشقا بىلىمىنىڭ يېتەرلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى ئايان قىلدى. ئۇ تەجرىبە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ھەر خىل كەسىپتىكى تىببىي خادىملاردىن 240 كىشىنى ۋە بالىلار دوختۇرلىرىنى تەييارلايدىغان موسكۋا تىببىي ئاكادېمىيەسىنىڭ 150 ستۇدېنتىنى داۋاملىق ئۆگىنىپ باردى. ئۇلارنىڭ ئىش ۋە ئوقۇش جەريانىدىكى پسىخولوگىيەسىنى تەكشۈرۈپ قىياسلاپ ئۆگەندى. ئاخىر نەتىجىدە ژۇقارقىدەك چوڭ ئەمگەك بەرپا بولدى.

كلىموۋنىڭ پىكرىگە دارىلفۇنۇن پسىخولوگىيە كافېدراسىنىڭ باشلىقى پروفېسسور يۇ. ف. پولەكوۋ، پسىخولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورلىرى ئا. ش. تخوسوۋ، ئا. ب. لېونوۋا، ۋ. ۋ. نىكولايېۋ ۋە باشقىلارمۇ قوشۇلۇپ، مېھرىبان ئابدۇللايېۋاغا كەلگۈسى ئىشلىرىدىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارغا يېتىشىنى تىلىدى.

م. ئابدۇللايېۋا 1965- يىلى ئۇيغۇر ناھىيەسىگە قاراشلىق كەتمەن يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1982- يىلى جامبۇل ناھىيەسىدىكى مىنبايېۋ نامىدىكى مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدىلا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەلا ئوقۇشى، ياخشى ئەخلاقى ۋە تەشكىلاتچانلىقى بىلەن مەكتەپداشلىرىنىڭ، مۇئەللىملىرىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغانىدى. مەكتەپنى ئالتۇن مېدال بىلەن تاماملىغان ئىقتىدارلىق قىز شۇ يىلىلا مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ يوللانمىسى بىلەن لومونوسوۋ نامىدىكى موسكۋا دولەت دارىلفۇنۇنىنىڭ پسىخولوگىيە بولۇمىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى.

دارىلفۇنۇنى ھەم ئۈلگىلىك تاماملىغان مېھرىبان ئاسپىرانتۇرىغا قوبۇل قىلىندى. ئاسپىرانتۇرىدا بىلىمىنى يەنىمۇ ئاشۇرۇش بىلەن بىر ژۇقۇرىدا تەكىتلىگەن كاندىداتلىق ئىشىغىمۇ ئەستايىدىل كىرىشتى ۋە ئۇنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ياقلىدى. ھازىر بولسا ئۇ دوكتورلۇق ئىشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشنى ئۆز ئالدىغا ئاساسىي مەخسەت قىلىپ قويدى.

ئەندى مېھرىباننىڭ ئائىلىسى ھەققىدىمۇ بىر ئىككى ئېغىز سۆز قىلىش ناھايىتى ئورۇنلۇق بولسا كېرەك دەپ بىلىمىز. ئاتىسى مۇھەممەتجان ئاكا ئىختىسات پەنلىرىنىڭ نامزىتى. قازاقىستان مال- چارۋىچىلىق ئىلمىي- تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا بولۇم باشلىغى. ئانىسى روزخان بولسا، مەزكۇر ئىنستىتۇتتا كۆپ يىللاردىن بۇيان بىبلىوگراف بولۇپ، ئۈلگىلىك خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

بىز ئىلىم- پەنگە ئىخلاس باغلىغان بۇ مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىگە چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەش بىلەن ياش ئالىمە مېھرىبان ئابدۇللايېۋاغىمۇ ئىلىمنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىلىرىدىن ئورۇن ئېلىپ خەلققە خىزمەت قىلىشىنى ئۈمۈت قىلىمىز.

دابىلەم مەخسۇتوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ماغژان جۇماباي ئوغلى تەۋەللۇدىغا 100 ژىل

يېقىندا قازاقىستان يازغۇچىلار
ئىتتىپاقىنىڭ مەجلىس زالىدا ماغژان
جۇمابايى ئوغلى تەۋەللۇدىنىڭ 100
ژىللىقىغا بېغىشلانغان شائىرلار مۇشا-
ئىرەسى بولۇپ ئوتتى. مۇشائىرەنى
قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باش-
قارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قالدار-
بېك نايمانباييۋ ئاچتى. ئۇ ئۇلۇق
شائىرنىڭ ئالدىدىكى ۋاقىتتا ئوتكۈزىل-
دىغان مۇبارەك تويغا قازاق ئېلى قاي-
داق تەييارلىنىۋاتقانلىقىغا توختىلىپ،
تۈركىيە ئېلىدىن بىر توپ يازغۇچى-
شائىرلارنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى،
تۈرك خەلقى ئۇلۇق ماغژاننىڭ يۈز
ژىللىقىغا بېغىشلاپ چوڭ تەنتەنىلىك
مەجلىس ئاچقانلىقىنى خوشاللىق تۇي-
غۇسى بىلەن خەۋەرلىدى. تۈركىيە
گە بارغان گرۇپپىنىڭ باشلىقى ياز-
غۇچى ئاخات ژاقسىبايېۋ قازاقنىڭ
ئۇلۇق شائىرى ماغژان جۇماباي ئوغ-
لىنىڭ روھىغا تۈرك ئېلىنىڭ كورسەت-
كەن ھورمەت- ئېھتىرامى ھەققىدە
سوزلىدى. قازاقىستان خەلق شائىرى،
«ئاقىن» ھەمنەپەسلىك جەمىيىتىنىڭ
پرېزىدېنتى غافۇ قايىربېكوۋ ماغژان-
نىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە قى-
زىقارلىق ۋە مەزمۇنلۇق دوكلاد قى-
لىپ، شائىرلار مۇشائىرەسىنى داۋام-
لاشتۇردى.

ئۇلۇق ماغژاننىڭ تۇغۇلغىنىغا يۈز
ژىل تولۇشىغا بېغىشلانغان بۇ شائىر-
لار مۇشائىرەسىنى ئوتكۈزۈشكە ھا-
مىيلىق قىلغان «ئالان» فىرمىسىنىڭ
پرېزىدېنتى ئاسقار توقتاروۋقا شېر-
ئىخلاسمەنلىرى زور تەشەككۈر ئىز-
ھار قىلىشتى.

**سۈرەتتە: ماغژان جۇماباي ئوغلى تەۋەللۇدىنىڭ يۈز ژىللىقىغا بېغىش-
لانغان شائىرلار مۇشائىرەسىنىڭ ئېچىلىش ۋاقتىدىن كورۈنۈش.**

س. پېرنېبايېنىڭ سۈرىتى.

مۇقاملار تىل قاتقاندا

«ئون ئىككى مۇقام» بۇ سوزنىڭ
بىگىدە سەنئەت خەزىنىسى نامايان.
شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قازاق خەلقىنىڭ
مەشھۇر ئالىمى چوقان ۋەلىخانوۋنىڭ
ئۇيغۇرلار مۇزىكا ساھاسىدا بارلىق
ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئىچىدە يە-
خىرلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، دەپ
بەرگەن باھاسى ئەينە شۇ سەنئەت
خەزىنىسىنى تەكرار كۆزىتالىغاچقا ئەدەبە
تۇرىدۇ. خۇددى شۇ ئىدىئولوگلۇق ئەدەبە
ياپشۇناس ئالىمىمىز مۇرات ھەمرا-
يېۋمۇ «ئون ئىككى مۇقام»، بۇ ئۇي-
غۇر خەلقىنىڭ «ئانا»سى، دەپ ئۇنى
بولغا بارلىق ناخشا ساز بايلىقىنى
ئوز ئىچىگە ئالغان «ئېنسىكلوپېدىيە-
سى» دەپ ئاتايتتى ئۇقۇۋرى باھا بە-
رىدۇ. بىز مۇقام ھەققىدە سوز قىل-
دىكەلىمىز، ئەينە شۇنداق يۈكسەك
تەبرەنىشلەرگە بەخىرلىنىشىمىز سوز-
سىز.

شۇنى قەيت قىلىش كېرەككى، كې-
يىنكى ژىللاردا سەنئەتشۇناس ئالىملە-
رىمىز، تارىخچىلىرىمىز، كومپوزىتورلى-
رىمىز ۋە ئۇنلۇق سەنئەتكارلىرىمىز
سەنئەت دۇردانىمىز بولغان «ئون ئىك-
كى مۇقام»نى يا لاتىنلاشتىن ئۇنى بۇ-
گۈنكى ئەۋلادقا يەتكۈزۈش جەھەتتە-
دىن ئۇنىڭغا ئۇنلىغان ئىشلارنى ئەمەلگە
ئاشۇرماقتا. بۇنىڭ ئۇزى چوڭ ئالقىشقا
لايىق. شۇنداقلا سەنئەتكە ئىشتىياق
باغلىغۇچى ياشلارغا روھىي ئوزۇق
بولماقتا. يېقىندا قىرغىزساي يېزىسى-
نىڭ مەدەنىيەت ئويىدە ئالاتلىق شا-
ئىرىمىز ئىلىيا بەختىيا نامىدا ئوتكەن
ئۇيغۇر مۇقامچىلىرىنىڭ كورۈكى ئەي-
نە شۇ سوزىمىزنىڭ يارقىن ئىسپاتى
بولدى. كوروككە ناھىيەمىزنىڭ يې-
زىلىرىدىن ئون بىر ھەۋەسكار مۇقام
ئومەكلىرى قاتناشتى.

مۇقاملار كورۈكىنىڭ تەنتەنىلىك
رىشىنى «بەشقارىغاي» كولخوزى
كەسپىي ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ رەئى-
سى بۇرھان قۇربانوۋ ئاچتى. دەس-
لەپكى سوز ژيۇرى رەئىسى، قازا-
قىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خىزمەت
كورسەتكەن مۇئەللىمى ئىسساق ئىمە-
روۋقا بېرىلدى. ئۇ بۇ كوروكنىڭ
«بەشقارىغاي» كولخوز باشقارمىسى
ۋە يېزا ئىگىلىكى ئىشچى-خىزمەت-
چىلىرى ناھىيەلىك كەسپىي ئىتتىپاق
كومىتېتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئوت-
كۈزۈلۈۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭ تەلەپلەر
دەرىجىسىدە ئوتۇشى ئۈچۈن «ئار-
زۇ» ناخشا- ئۇسسۇل ئانسامبلى بە-
لەن ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئويى كوا-
لېكتىۋلىرىنىڭ يېقىندىن ياردەملىشىۋاتا-
قانلىقىنى تەكىتلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن «بەشقارىغاي»
كولخوزى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى
ئى. بايتىلېۋوۋ، يېزا ئىگىلىكى ئىش-
چى- خىزمەتچىلىرى ناھىيەلىك كەس-
پىي ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ رەئىسى ر.
ھاكىموۋ، خەلق دېپۇتاتلىرى ناھىيە-
لىك كېڭىشىنىڭ رەئىسى ژ. تويشىبې-
كوۋلار سوزگە چىقىپ، كوروك ئىشتى-
راكچىلىرىنىڭ چوڭ سىناقتىن ئوتۇق-
لۇق ئوتۇشىگە تىلەكداشلىقلىرىنى بىل-
دۈرۈشتى.

مانا تاماشىبىنلارغا لىق تولغان مە-
دەنىيەت ئويىدە مۇقاملار ياڭراشقا
باشلىدى. دەسلەپ كوروكنىڭ تەشەب-
بۇسكارى ھەم بارلىق چىقىمنى ئوز
ئۈستىگە ئالغان «بەشقارىغاي» كول-
خوزى سەنئەت ھەۋەسكارلىرىغا بېرىل-
دى. ھەر بىر يېرىم سائەتتىن نۆۋەتمۇ-
نۆۋەت سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ
ئومەكلىرى سەھنىگە چىقىپ، ئوزلىرى-
نىڭ ماھارەتلىرىنى نامايىش قىلىشقا
باشلىدى. ئىككى كۈن داۋام قىلغان
بۇ سەنئەت بايرىمىدە تاماشىبىنلار
ئۇستۈن كەيپىياتتا ئۇنى زور ئىشتى-
ياق بىلەن تاماشە قىلدى.

كوروك ئوز چېكىگە يەتتى. ئاخى-
رى ھەر تەرەپلىمە جىددى قائىدىلەر-
گە ئاساسەن دىققەتچانلىق كورسەت-
كەن ژيۇرى ئەزالىرى كوروكنىڭ يە-
كۈنىنىمۇ چىقاردى. شۇنداق قىلىپ
بىرىنچى ئورۇنغا ئادىلجان جاللوۋ
رەھبەرلىك قىلغان داردامتۇ يېزىسى-
نىڭ «تارىم» ئانسامبلى مۇيەسسەر
بولۇپ، بىرىنچى دەرىجىلىك دىپلوم،
25مىڭ سوم ماددى مۇكاپات ئالدى.
ئىككىنچى ئورۇنغا باھار ھەم چوڭ ئاق-
سۇ يېزىسىنىڭ سەنئەتچىلىرى ئېگە
بولۇپ، ئىككىنچى دەرىجىلىك دىپلوم
ۋە ھەر قايسىسى 15مىڭ سوم بىلەن
ئۈچىنچى ئورۇنغا ئاقتام ۋە چارىن يې-
زىسىنىڭ سەنئەتچىلىرى ئېگە بولۇپ،
ھەر قايسىسى 10مىڭ سوملۇق مۇ-
كاپاتقا ئېگە بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن
ھەر بىر كوللېكتىۋ ئەڭ ياخشى دې-
گەن بىردىن نومىرىنى ئاللاپ، يەكۇ-
لەش كونسېرتىنى كورسەتتى.

شۇنداق قىلىپ، كوروكنىڭ ئاخى-
رىدا ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى سوۋ-
خوزنىڭ دىرېكتورى ر. ئاسىروۋ بېيىل
كۈزدە قازاق خەلقىنىڭ «ئايتىسى»
بويىچە موشۇنداق كوروك ئوتكۈزۈش-
نى مەخسەت قىلىۋاتقانلىقى ھەققىدە،
«گۈلىستان» كولخوزىنىڭ رەئىسى
ر. ماناپوۋ كەلگۈسى ژىلى «ئايتىس»
ۋە «مۇقاملار» كورۈكىنى ئوتكۈ-
زۈش تەشەببۇسكارلىرىدىن بولىدى-
غانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

خۇنۇخايلىقلار مىننەتدارلىقى

يېقىندا ئىش بولۇمىمگە خۇنۇ-
خايلىق ھۇسەنبەك ئاكا بىلەن قادىر
كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ كەيپىياتى-
دىن قانداقتۇ بىر خوشاللىق ئالامەتلە-
رى سېزىلىپ تۇراتتى. ئوز ئارا ئېچ-
لىق -ئامانلىقتىن كېيىن پۇتكۈل ھا-
ياتىدا كولخوز ئىگىلىكىدە ئۇنۇملۇك
ئىشلەپ ئوتكەن ئەمگەك ۋېتېرانى
ھۇسەنبەك ئاكا، -ئۇكا، خوشاللىقى-
مىزدىن كېلىۋاتىمىز. كىروۋ نامىدى-
كى كولخوزنىڭ مەمۇرىيىتى، ئاتاپ
ئېيتساق ئىگىلىك رەئىسى نەبى سە-
رىپكوۋنىڭ كوڭۇل بولۇشى ۋە كۈچ
چىقىرىشى بىلەن خۇنۇخايدىكى ئې-
تىۋارسىزلىقتىن مال-ۋارانىڭ ئاياق
ئاستىدا قېلىپ چەيلىنىپ كېلىۋاتقان
ئاتىلار قەبرىستانلىقى قورشالدى.
بۇنىڭغا خۇنۇخايلىقلارنىڭ ھەممىسى
بەك خۇرسەنت بولماقتا، بىزنىڭ بۇ
مىننەتدارلىقىمىزنى گېزىت ئارقىلىق
ئىگىلىك رەھبەرلىرىگە يەتكۈزۈپ
قويساڭلار دېگەن ئىلتىماس بىلەن
كەلدۇق،- دەپ كوڭۇل خائىشىنى
بىلدۈردى.

ھەممە نەرسىنى ئوزلىرىنىڭ خا-
لىغىنىچە ژۇقۇرىدىن بېرىلگەن پىلان،
كورسەتمىلەرگە ماسلاشتۇرۇپ، بۇ-
زۇپ-تۇزەش بىلەن ئوتكەن مۇستە-
بىت تۇزۇم ژىللىرىدا ۋەيران قىلىن-
غان بۇ يېزىنىڭ ئاھالىسى ھەر تە-
رەپكە پىتىراپ كېتىشكە مەجبۇر بو-
لۇشقان. شۇڭلىمۇ ئۇلار ھېلىغىچە
ئانا يۇرتىدىن مېھرىنى ئۈزۈشمەي،
ھەر خىل يۇرتلاردا ياشاپ كەلمەك-
تە ئىدى. جۇڭغار ئالا تېغىنىڭ باغ-
رىغا جايلاشقان بۇ يېزىنىڭ ئوتتۇ-
رىدىن قاق ئىككىگە بولۇپ تاغ سۇ-
يى ئېقىپ ئوتەتتى. باراقسان باغلى-
رىدىكى ھەر خىل مېۋىلىرى ناھايىتى
تازا ۋە شىرىنلىق بولۇپ پىشاتتى.
قىسقىسى خوتۇخاي تەبىتى ئەجا-
يىپ گوزەل، سۇيى مول، ھاۋاسى
ناھايىتى تازا، ئامى زوقمەنلىك بې-
لەن تىلغا ئېلىنىدىغان يېزىلارنىڭ بى-
رى ئىدى.

مەزكۇر يېزا تەغدىرى ھالاكەتلە-
ككە ئۇچىرغاندا يۇرتداشلارغا ئۇ-
نىڭدىن ئايرىلىش ئوڭايغا چۇشكىنى
يوق. ئۇ كۆڭلەرنى ھازىرغىچە ھەر
بىر خۇنۇخايلىق ئېچىنىش بىلەن ئە-
سكە ئالىدۇ. شۇ ژىللىرى تاشلىنىپ
قالغان ئاتا-ئانىلار تۇپرىقىنىڭ ئا-
ياق-ئاستى قىلىنىپ قالغانلىقى يۇرت-
داشلارنى بىئارام قىلىپ ژۇرەتتى.
ئەندى ئۇلار بۇ غەم-تەشۋىشتىن قۇ-
تۇلدى. كولخوز رەئىسى نەبى سە-
رىپكوۋ خەلق كوڭلىدىن چىقىدىغان
بۇ خەيرلىك ئىشنى قولغا ئېلىپ،
كولخوز خىراجىتى ھېساۋىغا تۇپراق
ئەتراپىنى قورشاپ بەردى. قەبرى-
ستانلىق ئىچىنى تازىلاپ، رەتلەش
ۋە ئۇنى ئۇمۇمىيۈزلۇك قېلىپىغا كە-
لتۈرۈش ئىشلىرى ئاياقلاشقاندىن كې-
يىن قەبرىستانلىق بېشىدا نەزىر ئو-
تكۈزۈلۈپ، ئەرۋالار روھىغا ئاتاپ
قۇرئان ئوقۇلدى. بۇ ئىشلارنى ئۇ-
يۇشتۇرۇشتا قاھار ئاكا غوجاشېۋ،
قادىر مەنسۇروۋ ۋە باشقىلار كوپ
كۈچ چىقاردى.

ئا. تۇدىياروۋ.
پانفىلوۋ ناھىيەسى.

ئەسلەش

(ھېكايە)

مەرىيەم توغاچ-مايلىق توغاچ،
تالاغا چىقماڭ-تىل تېگىدۇ.

قەلەم قاش- سۇمبۇل چاچ،- دەپ ۋاقىرىغانلىرىم ئېسىمغا چۈشۈپ كەتتى. ئىختىيارسىز ئۇ قاتقا باقتىم. مەرىيەمنىڭ قارىسىمۇ كورۇنمەيدۇ. ئوتۇلنى سورەپ سۇغا چۈشتۇم. سۇ بايىقىدىنمۇ ئۇلغىيىپ كېتىپتۇ. ئوتۇلنى سورەپ كېتىۋاتقان ئېقىننىڭ كۈچىنى يېڭىش ماڭا ئاسانلىغا چۈشمەيۋاتاتتى.

— غەيرەت، ئوتۇلنى تاشلا!

ئۇ قاتتا تۇرۇپ ۋاقىراۋاتقان مەرىيەمنىڭ ئاۋازى غۇرۇرۇمغا مايدەك ئېقىپ چۈشتى، ئەتىمالىم، ۋۇجۇدۇمغا پۈتكەن غەيرى تەبىي كۈچ بىلەن قىيپاشلاپ، ئالغا ئىنتىلدىم. مەرىيەم قوللىرىنى بولۇشچە سوزۇپ، ئالدىمغا كەلمەكتە. ئۇچىسىدىكى كوينىكىنىڭ ئىتىكى سۇ بېتىگە لەيلى قازاقتەك يېيىلىپ كېتىپتۇ. بىز يېتىلىشىپ سۇدىن چىقتۇق. مەرىيەمنىڭ ھازىرلا سقىپ كيىۋالغان كوينىكى يەنە تېنىغا چاپلىشىپ كەتكىنىنى كورۇپ، كوزلىرىمنى قاچۇردۇم. مەرىيەم سەل تارتىنىپ:

— غەيرەت، ئەۋۇ دوڭنىڭ كەينىگە ئوتۇپ، كيىملىرىڭىزنى تاشلاپ بېرىڭ، غۇچچىدە قۇم بولۇپ كېتىپتۇ، چايقىۋېتەي،— دېدى.

مەن مەرىيەمنىڭ ئېيتقانلىرىنى بەجا كەلتۇردۇم. ئاندىن يالپاق تاش ئۈستىدە سۇغا قاراپ ئولتاردۇق. بىر دەقىقە ئارىمىزدا جىمجىتلىق ھوكۇم سۇردى. كېيىن ئوزەم بىرىنچى بولۇپ جىمجىتلىقنى بوزدۇم.

— مەرىيەم، سىز بېلىقلارنى ياخشى كورەمسىز؟— دېدىم ئۇنىڭغا سۇپ-سۇزۇك سۇ ئاستىدا پىلدىڭلىشىپ ژۇرگەن كىچىك بېلىقلارنى كورسىتىپ.

— ئۇششاق بېلىقلارنى ئەزەلدىن ياخشى كورۇمەن.

— ئۇنداق بولسا تۇتۇپ بېرەي.

— ياق!

— نېمىشكە؟

— ئۇششاق بېلىقلارغا ئازار بەرگەنلەرنى ئولگۇدەك يامان كورىمەن.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

— چوڭ بېلىقلارنىڭ ئۇششاق بېلىقلارنى يېگىنىنى ئاز دەپ، يەنە ئۇنىڭغا رەھىمسىزلىك قىلىنسا ...

— ئۇنى سىز نەدىن بىلىسىز؟

— ئاپام چوڭ بېلىقلارنى تازىلاۋاتقاندا ئىچىدىن تېخى ھەزىم بولمىغان كىچىك بېلىقلار چىققان.

مەن ھېچ نېمە دەلەلمەي ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدىم.

— قۇرۇتلارنىمۇ يامان كورىمەن،— دېدى مەرىيەم دەرھاللا سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ،— چۈنكى ئۇلار ئالمىنىڭ رەڭگىنى بۇزۇپ، تەمىگە زىيان يەتكۇزىدۇ...

مەن يەنە ئويلىنىپ قالدىم: بۇ قىزنىڭ يامانلىغىنى قاراڭلار، ئادەمنىڭ ئېسىغا كەلمەيدىغان بىر نېمىلەرنى بايقاپ بىلىۋاپتۇ.

— غەيرەت، كۈن كەچ كىرىۋاتىدۇ، ماڭايلى، ئاپىلىرىمىز ئەنسىرەيدۇ،— دېدى مەرىيەم خىيالىمنى بولۇپ. مەن گەپ قىلماي ئوتۇلنى كوتەردىم. مەرىيەم ئەگەشتى. كوممۇنا بېغىغا يېقىنلاشقاندا قەدىمىم ئاستىلىششقا باشلىدى. سەۋەبى، ئۇ يەردىن يولىمىز ئايرىلىدۇ. مېنىڭ بۇ قىزدىن ئايرىلغۇم يوق. باغنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە ئوتۇلنى يەرگە تاشلىدىم. مەرىيەممۇ توختىدى. بىز سۇكۇت ئىچىدە مېۋىسى ژىغىلىپ بولغان ئالما دەرەقلىرىگە قاراپ ئولتۇردۇق.

— غەيرەت، ئەۋۇ شاختا بىر تال ئالما قاپتۇ،— دېدى مەرىيەم.

ئۇ ژىللىرى ئوقۇشنى تاشلاپ، سىياسىي ئۆگىنىشلەرگە بېرىلىپلا كەتكەن ئېدۇق. مۇمكىن، «ئەلدىلا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتىرىپ، كەسىپىي بىلىمگە يول ئېلىش ئالدىدا تۇرغان ئوقۇغۇچىغا دەرسنى ئوقۇماي، سىياسەت ئۆگىنىشى نېمىسى» دەرسىز. ياق، سىياسەت دېگەن قوماندان! بايقىماي ئېيتىلغان ھەر بىر سوز، ھەرىكەت پىرىنسىپقا كوتىرىلىپ، ئىدىيەگە تاقالغاندا، سىز «كىچىك» دېگەن ئوقۇغۇچىمۇ چوڭلاردىن قالماي، سىياسىي خاتالىق ئوتكۇزىدۇ دە، ئوزىگىمۇ، ئوزگىگىمۇ ھارغىچە دەرت تېپىپ بېرەلەيدۇ. شۇڭا تىنىپ تۇرالماسلىغىمدىنمۇ «ئاغمىخان» ئاتالغاندىن كېيىن ژۇگاشلاپ كەتتىم.

مەكتەپتىن قايتىپلا ئاغرى يېپىق قازاندەك قايناۋاتقان ئىچىمنى بوشىتىۋېلىش ئۈچۈن دەريا بويىغا ژۈگرەيمەن. دەريا بولسا مەلىسىزنىڭ ژۇقۇرى تەرىپىدىن ئىلان باغرى ئەگىپ ئوتىدۇ. تورت زىيالداشنى يوقىتىش ژىللىرى قارغا، قوچقاچلارنىڭ ئۇگىسىنى بۇزىمىز دەپ، ئۇنىڭ بويلىرىدىكى ئىپار پۇراقلىق جىگدىلەر، سۇمبۇل چاچلىق تاللار، بۇككىدە توقايلار ۋەيران بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ئەتراپ قاقاسچىلىققا ئايلىنىشقا باشلىغان ئېدى. ئالدى ساندا قۇرۇپ قالغان دەل-دەرەقلەر كوممۇنىنىڭ دلش قازانلىرىنى قايىنتىش ئۈچۈن ئىشلەندى. پەقەت دولقۇن ژۇيۇپ كېتەلمەي، ئېقىن سۇغا ئۇچى تېگىپ قالغان قىرغاقتىكى چوپلەرنىڭ نۇۋەت بىلەن ھەرىكەتلىنىشى دۇتارنىڭ مۇڭى يەتمىگەن غەم-قايغۇلارنى ئىزھار قىلىپ، پەدە بېسىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ.

بوخچامنى بىر تەرەپكە ئىرغىتىپ تاشلاپ، سىقىمىم تولغىچە تاش تەردىم ۋە ئۇلارنى بىر-بىرلەپ غۇلاچ كېرىپ ئاتتىم. ئاتقان تاشلىرىمنىڭ مۇساپىسى بارغانسىرى قىسقىراپ، ئالدىمدىكى ئارال سۇيىگە چولتوكلاپ چۇشتىدە، تىنىق سۇ بېتىدە ئېچىلىۋاتقان گۈلدەك ئىزنا قالدۇردى.

— ۋاي ئاپا!

قاياقتىندۇر، تويۇقسىز چىققان ئاچچىق ئاۋازدىن تەنلىرىم شۈركىنىپ، تاش ئېتىشتىن توختىدىمدە، ئەتراپقا ئەنسىزلىك بىلەن باقتىم. مېنىڭ ژۇقۇرۇمداراق، سۇنىڭ ئىچىدە بىر باغلام ئوتۇن كوتىرىۋالغان قىز ۋاقىراۋېتىپتۇ. ئەس-ھوشۇمنى يوقاتقان ھالدا ئوزەمنى سۇغا ئاتتىم. ئاندىن:

— چۈشتىن كېيىن سۇنىڭ ئۇلۇقلاپ كېتىدىغانلىغىنى بىلمەتتىڭىزمۇ؟— دېدىم يېقىنلاپ كەلگەندىن كېيىن سىنىپدىشىم مەرىيەمنى تونۇپ. ئۇ ئۇنچىقمىدى. چىرايىدىن قاتتىق قورقۇپ كەتكىنى چىقىپ تۇرسىمۇ بىر باغلام ئوتۇلنى چىڭگىدە ئېسىلىۋاپتۇ. مەن بىر قولۇمدا ئوتۇلنى، بىر قولۇمدا مەرىيەمنى تۇتۇپ، كەينىگە قايتۇرۇپ كەلدىم. بىز دەريا بويىدا ئوسكەنلىكىمىز ئۈچۈن سۇدا ئۇزۇشكە خېلىلا ئۇستا ئېدۇق. ئاتا-ئانىلىرىمىزنىڭ كۈندۈزلىرى جاپالىق كورىشىدىن، كېچىلىرى ئۆگىنىشتىن ۋاقتى بولمىغاچقا تەمەش تېرىپ، قىشنىڭ غېمىنى قىلىش بىزگە قالغان.

بۇنىڭ ئۈچۈن قاتمۇ-قات ئارالاردىن ئۈزۈپ ئوتۇپ، دەريا بويىغىچە باراتتۇق. مەن قىزلارغا ئۇچمەنلىك بىلەن قاراتتىم. سەۋەبى، بىرەر ئوغۇل قىزلار بىلەن سوزلىشىپ قالسا، بۇنى كورگەن باللار زاڭلىق قىلىشىدىغان. ھەتتا شۇ يەردىلا سەتلەقەملەرنى چىقىرىشىپ سىگدۇرۇۋېتىدىغان. بۇگۇن مەرىيەمنىڭ ھاياتىنى قىل ئۇستىدە كورۇپ، رەھىمىم كەلگەنلىكتىن، بۇ مىجەزىمگە ئىتائەت قىلمىدىم. مەرىيەم بولسا تېخىچىلا بېلىگە تۇرۇۋالغان كوينىكىنىڭ ئېتىكىنى يادىدىن چىقىرىپ، كوز يېشىنى ئېتەۋاتاتتى.

— مەرىيەم بولۇڭ، سۇ تېخىمۇ ئۇلغىيىۋاتىدۇ. ئالدىدا سىزنى، ئاندىن ئوتۇللىرىڭىزنى ئوتكۇزۇۋېتەي.

مەرىيەم شاپ-شۇپلا قىلىپ، ئېتەكلىرىنى چۈشۈردىدە، سۇنىڭ ئېقىشىغا قارشى ژۈگرەپ بېرىپ، ئوزىنى سۇغا تاشلىدى. شۇ زامان تاپىنىمدىن ژىڭگىدە قىلىپ كىرگەن ئاغرىق مىيەمدىن چىقتى. پەۋقۇلئادە بىرەر ھادىسە بولسا ئۇلگىرىشىم ئاتايىن ... مەنزىلگە يېتىپ، جېنىم ئارام ئالغاندا بايقىسام، قاقىرىنىڭ بويىندەك سۇزۇلۇپ كەتكەن بويىنۇم ئوبدانلا تېلىپ قاپتۇ. ئوتۇلنىڭ ئۇستىگىلا چوكتۇم ۋە مەرىيەمنىڭ چىشىغا تېگىپ:

— قېنى، قېنى؟!— مەن بويىنۇمنى سوزۇپ ئاختۇردۇم.

— ئەنە، كوردىڭىزمۇ؟— ئۇ كورسەتكۈچ بارمىغى بىلەن ئالمىنى ماڭا كورسەتتى.

— ئوھۇ، ئۇ بىزگە قاپتۇ.

— قويۇڭ بالاغا قالىسىز!

ئۇنىڭ ئالدىدا ئوزەمنى كورسىتىپ، شاپ-شۇپلا قىلىپ، ئېسىلدىمدە، بىر تال ئالمىنى ئېلىپ چۈشتۇم.

— قاراڭا، مەي باغلاپ، سۇزۇلۇپ كېتىپتۇ.

— قۇرۇت چۈشمىگەچكە ۋايىغا يەتتىدە.

— تەمىنى تېتىپ كورۇڭ ئەمسە؟

— ياق، مەن ئالما يېمەيمەن.

— ئەجابا.

— ئاچچىق.

— ئاچچىق دەمسىزا،— ۋارس-ۋۇرس قىلىپ ئالمىغا ئېغىز سالدىم. ئالمىنىڭ ھەسەلدەك شەرۋەتلىرى جاۋغايلىرىمدىن ئېقىپ كەتتى.

— تاتلىقمىكەن؟

— تاتلىق بولغاندا قانداق!— ئاغزىمنى سۇرتۇۋېتىپ جاۋاپ بەردىم.

— تاتلىق بولۇش كېرەك.

— بايا ئاچچىق، يېمەيمەن، دېدىڭىزغۇ،— دېدىم خىجالەت بولۇپ.

— مەن سىزنى يېسۇن دېدىم. دادام ھەقىقىي دوست مەنپىيەت ئۇستىدە ئوزىنى ئۇتتۇشنى بىلىش كېرەك دەيدۇ.

ئۇزلىرىمدىن ئوت يېنىپ كەتكەندەك بولدى. زۇۋانىم تۇتۇلغاندەك بولدى.

— غەيرەت، سىزگە رەخمەت. ئەگەر سىز بولمىغان بولسىڭىز ئارالنىڭ سۇيى مېنى ئوتۇللىرىم بىلەن دەرياغا قېتىۋېتەتتى. شۇڭلاشقا ئەشۇ ئالما سىزگە تالىق.

مەرىيەم ئوتۇلنى كوتىرىپ ئويى تەرەپكە ماڭدى. مەن ئۇنىڭ قارىسى ژۇتكىچە ئۇزۇتۇپ قالدىم. شۇندىن بېرى ئارىمىز يېقىنلىشىپ، دوستلۇغىمىز كۈچەيۋەردى.

بىر كۈنى مەكتەپ بويىچە قىزىل ئاخشالارنى ئۆگىنىۋاتاتتۇق، دالانى ئېگىز-پەس ئورۇلغان جاڭ بىلەن قىيقاس قاپلاپ كەتتى. دېمەك، كىمنىدۇر سازايى قىلىۋاتقىنى ئېنىق ئادەت بويىچە ئۆگىنىۋاتقان «قىزىل ئاخشىلىرىمىزنى» ژىغىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ماڭدۇق. مەندىن بۇرۇنراق توپقا يېتىپ بارغان مەرىيەم:— جېنىم دادا! — دەپ ۋاقىرىماسىمۇ، ئەزىرىمدە ئالەم لەرزىگە كەلگەندەك تۇيۇلۇپ، ئاياقلىرىم تىترەپ كەتتى.

قارىسام «شوجىڭ جۇيى» دېگەن يېزىمى بار ئۇزۇن قالپاقنى كىيگۈزۇپ، بويىنىغا «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان بۇزغۇنچى» دېگەن تاختىنى سىم بىلەن ئېسىپ قويغان ئادەم مەرىيەمنىڭ دادىسى ئېكەن، ئاكتىۋلار: «باش ئەگسۇن، تووۋا قىلسۇن!» دەپ ۋاقىرىدى. بۇيرۇقنى ئىجرا قىلغىچە ئۇنىڭ چىرايىدىكى دەھشەتلىك ئالامەتلەرنى كورۇپ، ژۇرىگىمنىڭ ئاچچىق زەرداپ سۇلىرى كوزۇمگە تەپتى. مەرىيەم:

— دادامنى قويۇۋېتىڭلار! مېنى ئېتىۋەتسەڭلارمۇ مەيلى، دادامنى قويۇۋېتىڭلار!— دەپ زارلاتتى.

— خەلق دۇشمىنىنى دادام دەپ ئاغزىغا ئاتورۇپ ۋاقىراۋاتقىنىنى قارا! ۋوي، كاپىتالىزمنىڭ كۈچۈكى، كوكەمە ھايۋان!— دېدى قولىغا قىزىل لاتا باغلاۋالغان بىرسى مەرىيەمنى سانىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن جۇجۇدەك سىلكىپ.

— رەھىم قىلىڭلار، دادامنىڭ گۇناسى يوق!

— باز ئېرى!...

مەرىيەمنى چالمىدەك پىقىرىتىپ تاشلاۋەتكەن ئۇ بېرەھىم توك قارغىدەك چاڭىلداپ توپنى ئېلىپ ماڭدى. مەن يەر بېغىرلاپ ياتقان مەرىيەمگە، ئېيتقۇسىز بوزەكلىگىمىزدىن مەسخىرىۋازلارنىڭ تۇتقۇنى بولۇپ كېتىۋاتقان ئۇنىڭ دادىسىغا قاراپ ئامالسىز تۇرغىنىمدا ئالمىغا چۈشكەن قۇرۇتلارنى ئەسلەپ، ئۇلارغا لەنەتلەر ياغدۇردۇم.

— مەرىيەم، تۇرۇڭ كېتەيلى، بۇ يەردىن چاپسانراق كېتەيلىچۇ،— ئۇنى يولەشتۇرۇپ تۇرغۇزدۇم. چاچلىرى چۇگۇق، ياقىلىرى ئايرىق، مەڭىزلىرى ھوپپىدە ئوت ئېلىپ، كوزلىرى غەزەپتىن چاقناپ كەتكەن مەرىيەم قوللىرىمغا ئېسىلىپ، ئاياقلىرىنى ئارانلا يوتكىدى. بىز ئۇلارنىڭ ئويىگە ئېلىپ چىقىدىغان قورۇقنىڭ ئايىغىغا يەتكەندە، چىپپىدە توختاپ، ئوزىنى بىر قۇر جوندەۋالدىدە:

— غەيرەت، ئىككىمىز بىللە مېكىپ خاتا قىلدۇق. ھەممە گۇنا مەندە،— دېدى.

— بۇ قانداق گەپ؟

— مېنىڭ ئەندى مەكتەپتىن قوغلايدىغىنى ئېنىق. سىزنىڭ «شوجىڭ جۇيى»نىڭ قىزى بىلەن ژۇرگىنىڭىزنى كورسە نېمە بولىدۇ؟!

— يوق گەپنى قويۇڭا! سىزنى تاشلاپ كەتكىدەك كىم ئېكەنمەن!

مەرىيەم مەيۇس، بىلىنەر-بىلىنمەس ئىلجىيىش بىلەن تەبەسسۇم قىلدى. ئاندىن ماڭا قاراپ يەنە سوز قاتتى:

— سىز دادامنى ئېلىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسىنى يامان ئادەملەر دەپ ئويلىماڭ. ئۇلارنى كولەڭگۈدەك ئەگەشتۇرۇپ ژۇرگەن سىياسەتنىڭ قوماندان ئېكەنلىگىنى چۈشىنىڭ.

— مەن ئېتىراز بىلەن قول سىلكىپ، چىرايىمنى پۇرۇشتۇردۇم.

— ئۇنداق دېمەڭ غەيرەت،— مەرىيەمنىڭ چىرايىدا ئاۋايلىغان يېرىنى ئورۇۋالغاندەك تۇس ئالدى،— دادام قەھرىمانلىقنىڭ ئورنى بار، رەھىمسىزدىن شەپقەت كۇتۇپ بولمايدۇ، دەيدىغان. مۇمكىن بىز تېخى چۈشىنىپ يەتمەيدىغان بىر يەرلىرى باردۇر. شۇڭا بايا ئوزەمنى تۇتۇۋالمىغىنىمغا ئوكۇنىمەن. دادام بېچارىنى بەكمۇ قىيناۋەتتىم. سىزدىن سورارىم، بىز موشۇ يەردە خوشلىشايلى. ئەگەر مېنى كورەشكە سالسا، مەكتەپتىن قوغلانسۇن، دېگەنلەرگە ئەگىشىڭ. بەرى بىر مېنىڭ ئوقۇشۇمغا ئەندى ھېچكىم ئارا بولالمايدۇ.

بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئوزەمدە چۈشكۈنلۈك پەيدا بولۇپ، كوڭلۈم بۇزۇلۇپ كەتتى.

— مەن سىزنى ئۇنتۇمايمەن مەرىيەم،— دېيەلىدىم ئاران.

غەمكىن كۈندە راست دېگەندەك ئۇۋەتتىكى ئۆگىنىشتە مەرىيەمنى ۋە ئەق مەيداندا ئۇنىڭغا ياردەم قىلغىنىم ئۈچۈن مېنى مەكتەپتىن قوغلاۋەتتى. كوپ ئوتمەي مەرىيەملەرنىڭ ئائىلىسىنى بىر كېچىدىلا تەكلىماكانغا سۇرگۇن قىلىۋەتكىنى مەلۇم بولۇپ كەتتى. مەن بولسام ئاتا-ئانام بىلەن چەت ئەلگە كوچۈپ كەتتۇق. مانا شۇنىڭدىن بېرى مەرىيەمنى ئەسلەيمەن.

ئەسرىدىن داۋۇتوۋ.

ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى

خەلقىمىزنىڭ زۇنىمەس ئەدەبىي مىراسى بولغان ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى قېيىمىدىن ئېيتىلىپ، ئەل ئاغزىدا كەڭ تارقىلىپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنى ژىغىپ، رەتلەپ ۋە ئۇز ئاھاڭلىرى بويىچە ئۇتىغا ئېلىپ، كىتاب ھالىتىدە خەلققە سۇنۇش چوڭ ساخاۋەتنىڭ بەلگۇسىدۇر.

ئۇيغۇرىستان دىيارىدا نەشىر قىلىنغان «ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ» ئۇچىنچى كىتاۋى رەخمۇ-رەڭ، ئېسىللىغى بىلەن ئوزىگە مەپتۇن قىلىدۇ.

بىز جاي-جايلاردىكى ئانسامبىللارنىڭ پايدىلىنىشىنى كوزدە تۇتۇپ، ئەينە شۇ خەلق ناخشىلىرىنى تاللاپ، دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋىق.

ئۇنىمسا ئۇنماي ئۇينايمەن

ئايۇنىڭدا سەن ياتساڭ،
سارىيىڭدا ياتمايمەن.
ئۇزەمنىڭ دەردىنى ئاز دەپ،
سېنىڭ دەردىڭنى تارتمايمەن.
نەقرات:
ئۇنىمسا ئۇنماي ئۇينايمەن،
قولۇمغا ئالماي قويمايمەن.
يارىم كويىنەك كىيىۋاپتۇ،
ياڭزا-ياڭزا تاۋاردا.
دوستلاردىن تولا دۇشمەن،
گەپلەشمەيلى ئالادا.
(نەقرات)
ئاق شىپۇڭدا كويىنىگىڭ،
توپا قونمىسۇن دەيمەن.
ماڭا كەلگەن دەرت ئەلەم،
ساڭا كەلمىسۇن دەيمەن.
(نەقرات)

بۇ دەرتكە نىمە چارە

ياردەردىدە ئاۋارە،
بولدى ژۇرىگىم پارە.
ئوزەڭ بىلمىسەڭ يارىم،
بۇ دەرتكە نىمە چارە.
كۇچار دېگەن يەرلەردە،
ئۇن تاسقايدۇ لەڭزىدە.
كىچىككىنە يارىم بار،
قان تامىدۇ مەڭزىدە.

يارىم ئوزەمنىڭ

باردى دەيدۇ، ياندى دەيدۇ،
مەيلىم ئوزەمنىڭ.
سەكسەن قامچا ئۇرغان بىلەن
يارىم ئوزەمنىڭ.
نەقرات:
ساماۋىرى ساز ئېكەن،
چەينەكلىرى دەز ئېكەن،
يارىم ئوزەمنىڭ.
ئاتمىش ئالتە دەريا سۇيى،
بىر بولۇپ ئاقتى.
مەن يارىمغا باقاي دېسەم،
ئوقەتىنىڭ ۋاقتى.
(نەقرات)

بىزنى كويدۇرگەن يارنىڭ

بېشىڭدىكى دوپپاڭنى
قانداق ژېپتا يومەيمەن.
بىزنى كويدۇرگەن يارنى
قاچانغىچە كورمەيمەن.
بېشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ
كولگە چۇشتى شولىسى.
بىزنى كويدۇرگەن يارنىڭ
يول ئۇستىدە ھويلىسى.

ئوتۇڭدىمەن

يارىم مېنى تىللايدۇ،
بېقىۋالغان بالىسىدەك.
تىللاپ بولۇپ ئالدايدۇ،
يېڭى باغنىڭ ئالمىسىدەك.
نەقرات:
ئوتۇڭدىمەن، كويۇڭدىمەن،
غەم قىلمىغىن يېنىڭدىمەن.
كەلمەي دېسەم كەل دەيدۇ،
ئەندى كەلسەم كەت دەيدۇ،
كويۇشكەندە تەڭ كويۇپ،
ماڭا كەلدى دەرت دەيدۇ.
(نەقرات)

ئايشەمگۇل

مەن قەشقەردىن چىققاندا،
ياپچانلاردا تاڭ ئاتتى.
شېرىن ئۇيقىدا ياتسام، (ئايشەمگۇل)
قايسى يارىم ئويغاتتى.
دەريانىڭ ئۇ قېتىدا،
ئېتىم ئوتلاقتا ئوتلايدۇ.
ژۇرىگىمنىڭ ئوتىدا
(ئايشەمگۇل)
ساماۋار قويسا قاينايدۇ.
قېشىڭ ئەجەپ چىرايلىق،
كوزلىرىڭگە كويدۇممەن.
ئاغزىڭغا ئاۋات سېلىپ،
(ئايشەمگۇل)
لەۋلىرىڭگە سويدۇممەن.

شېكەر تامار لەۋلىرىڭ

دەريانىڭ سۇيى ئۇلۇق،
باغلىغىلى بولمايدۇ.
كوڭۇل دېگەن ئوزى چوڭ
چاغلىغىلى بولمايدۇ.
نەقرات:
قۇندىز كەبى بويلىرىڭ،
شېكەر تامار لەۋلىرىڭ.
رومالىمنىڭ ئۇچىغا
چىكىپتىمەن پەرمودە.
ياشلىقتا-نادانلىقتا
سويۇپتىمەن ئاۋارە.
(نەقرات)
قورغۇيۇم ئۇچۇپ كەتتى،
بىر غېرىچ ژىپى بىلەن.
يار بىزدىن يامانلاپتۇ،
دۇشمەننىڭ گېپى بىلەن.

بالىخان دادەي

قاتار-قاتار سوگەتنىڭ،
سايىسى بولارمىكىن،
يارغا كويگەن ژۇرەكنىڭ
ئازىسى بولارمىكىن.
(بالىخان دادەي).
دەردى تولادۇر يارنىڭ،
كوڭلىنىڭ ئارامى يوق.
ئوينىۋالايلى دوستلار،
بۇ ئىشنىڭ يامانى يوق،
(بالىخان دادەي).
بۇلبۇل دېگەن بىر قۇشتۇر،
سايرىسا ئۇنى خۇشتۇر.
بەش كۇنلۇك شۇ ئالەمدە
يار بىلەن كوڭۇل خۇشتۇر.
(بالىخان دادەي).

ۋايەي

ئاتاڭ ئايمۇ، ئاناڭ ئايمۇ،
تۇغۇپتۇسەن قىزىل گۇلنى.
سېنىڭ كويىڭغا سېلىپتۇ،
مېنىڭدەك بىر غېرىپ قۇلنى.
تۇرنىلارنىڭ يولى يوق،
يول سالارنىڭ ئورنى يوق.
ئوزەڭ كەلمىسەڭ يارىم،
مەن بارارنىڭ ئورنى يوق.
بىدىلىكتە مېڭىپسىز،
ماڭغان سىزنىڭ ئىزىڭىز.
مەن ئوزەمچە كويمەستىم،
كويدۇرۇۋالغان ئوزىڭىز.

قەشقەردە باھار

شەمۇ-شەگە داڭ كەتكەن،
قەشقەرنىڭ ئانارى بار.
ئەنجۇرى ئەجەپ شېرىن،
كوڭۇللۇك باھارى بار.
باغلىرىدا ئەشپۇتلەر،
رەڭدار قىزىرىپ پىشقان.
مېۋىزارلىق قەشقەرنىڭ
ئوغۇل-قىزلىرى ئىشچان.
ئۇنچىلەر چېچىپ ئويناپ،
ئاقىدۇ بۇلاقلىرى.
ئەتىر بىلەن رەيھاننىڭ
كېلىدۇ پۇراقلىرى.

ئامىنەم

ئامىنەمۇ-ئامىنەم،
سەلدە ئاققان ئامىنەم.
مۇرادىغا يېتەلمەي،
لايغا پاتقان ئامىنەم.
ئانا دېدىڭمۇ، ئامىنەم،
دادا دېدىڭمۇ، ئامىنەم.
لاينىڭ ئېگىدە يېتىپ،
خۇدا دېدىڭمۇ، ئامىنەم.
ئامىنەمنىڭ چېچىنى،
ئاق ئاۋاتتا پاتلىغان.
ئامىنەم چىرايلىقنى،
مەتىمنىگە ساقلىغان.

خۇمار كوز بالا

شامال چىقسا لىڭشىيدۇ،
سەمەن يولىدا تېرەك.
ئانچە-مۇنچە كېپ تۇرسىلا،
چىدىمايدىكەن ژۇرەك.
نەقرات:
خۇمار كوز بالا،
كەلسەڭ ئىم بولا.
بۇلبۇل قونمىغان دەرەخ،
سويما سالمىغان پىلەك.
ئون تورت ياشتا يار تۇتۇپ،
يارغا تويمىغان ژۇرەك.
(نەقرات)
كورۇنگەن قارا تاغدا
ئات قارنىدا ياغدى قار.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
كىچىكلىكتە تۇتقان يار.
(نەقرات)
چىمەن دوپپا كىمنىڭكى،
بىزنىڭ يارنىڭ، مېنىڭكى.
ئوينىغىلى قويمايسەن،
ئەندى نوۋەت بىزنىڭكى.
(نەقرات)

روزىلەم

يول بويىدىكى ھويلا،
ئادەم چۇشكەن دەڭ ئېكەن.
روزىلەمنى ماڭا بەرسە،
بويىمىزمۇ تەڭ ئېكەن.
نەقرات:
روزىلەمما-روزىلەم،
قوينىڭ بالىسى قوزىلەم.
ئارقىدىكى ئېتىزلار،
تېرىۋاتقان يەرمىدى.
روزىلەمگە شۇنچە كويسەم،
ئاتا-ئانىسى بەرمىدى.
(نەقرات)
جاپىنىمنىڭ يېڭنى،
تاپالمىدىم، ساپالمىدىم.
روزىلەم يادىمغا كەلسە،
تولغىنىپ ياتالمىدىم.
(نەقرات)
چاپىنىمنىڭ يېڭنى،
بېشىمغا قويدۇم تېگىنى.
روزىلەمنى مەن ئېلىپ،
شوراپ ياتسام لېۋىنى.
(نەقرات)
دۇتارنى تىكلەپ قويۇپ،
بىر پەدىمۇ چالمىدىم.
ئوز ئانامنىڭ يوقىدىن
روزىلەمنى ئالمىدىم.
(نەقرات)
ئەتىياز يامان كەلدى،
كەمبەغەللەر نىمە يەر.
ئانىسى ماقۇل دېدى،
ھوسۇيۇن موللام نىمە دەر.
(نەقرات)
كات بېشىدىكى دۇتارنى،
ئۇڭەنگەندە چالىمەن.
روزىلەمنى بەرمىسە،
قېرىغاندا ئالىمەن.
(نەقرات)

ھەيرانە

ھەيرانە، ئاللا ھەيرانە،
سىياقىڭ قىلدى ۋەيرانە.
جاھاننى ئىزلىسەم يوقتۇر،
سېنىڭدىن ياخشى مەردانە.
سۇ كېلىدۇ لايلىنىپ،
كولدە ئودەك ئايلىنىپ.
يارىم كەلسە يوق دەڭلا،
كەتسۇن چار باغ ئايلىنىپ.
كوچەت تىكتىم باغ بولدى،
ئويناي دېغان چاغ بولدى.
يارىم قىلغان ئاھانەت،
ژۇرىگىمگە داغ بولدى.

قاراكوز

سۇزۇك سۇنى لاي قىلغان،
ئاق بوز ئاتنىڭ تويىسى.
زىگىتلەرنى گۇل قىلغان
قەشقەر-بادام دوپپىسى.
ساڭا كويدۇم قارا كوز.
چاپىنىمنىڭ يېڭنى،
شاتۇۋادا ئۇشلىغان.
ئەرگە تەگمەيمەن دېسەم،
ئانام بېشىمغا مۇشلىغان.
ساڭا كويدۇم قارا كوز.
قارىغاينى ئەككىچە،
مەيلى يوققا تەككىچە،
ئولۇپ كەتسە بولمامدۇ،
شۇنداق دەرتنى تارتقىچە،
ساڭا كويدۇم قارا كوز.
ئۇزۇن-ئۇزۇن ئاغامچا
ئېرەككە سېلىپ ئويناي مەن.
ھەر كىمنىڭ نىمە كارى،
ئوزەمنىڭ مەيلى ئوينايمەن،
مەيلىڭ بولسا كەل يارىم.
تاۋا كويىنەك كىيمەيمەن،
ئېتىگىمنى لاي قىلىپ.
قىمارۋازغا تەگمەيمەن،
ژۇرىگىمنى قان قىلىپ،
ساڭا كويدۇم قارا كوز.

قوم تاۋۇز پىچاي

تومۇچۇق مېنىڭ بولسا،
تومشۇغۇمدا دان بەرسەم.
چىرايلىق مېنىڭ بولسا،
قۇچىقىدا جان بەرسەم.
نەقرات:
ئاچىسىغا سىنچاي،
سىگلىسىغا قەن چاي،
ئوسساپ كەتكەن بولسىلا،
قوم تاۋۇز پىچاي،
تەرلەپ كەتكەن بولسىلا،
ئوستەڭگە پىشاي.
سېنىڭ شەپكەڭنى مەن كىيسەم،
ساڭا ئوخشامدىمەن يارىم.
جاپايىڭنى تولا تارتىپ،
سېنى تاشلامدىمەن يارىم.
(نەقرات)

ئىشىك ئالدى چىمەنزار

بىز كىرگەن قومۇشلۇققا،
يولۋاسلار كىرەلمەيدۇ.
بىز سويگەن گوزەل يارنى
خان بەگلەر سويەلمەيدۇ.
يارىم بەرگەن خەتلەرنى
يانچۇغۇمدا ساقلايمەن.
يارغا بەرگەن ۋەدەمنى،
تا ئەبەتكە ئاقلايمەن.
ئىشىك ئالدى چىمەنزار،
سۇ قويۇپ قۇرۇتماسمەن.
كوڭلۇمدىكى يارىمنى،
ئولسەممۇ ئۇنۇتماسمەن.

پەن ۋە مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرى

يېڭى ئاينامە

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ، شۇنداقلا بۇگۇنكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تارىخى ۋە پەن-مەدەنىيەت مىراسلىرىنى توپلاش، رەتلەش ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنى يەنىمۇ قانات يايدۇرۇش مەخسىتىدە ئاۋتونوم رايونلۇق خەلق ھوكۇمىتى 1990- ژىلى پېشقەدەم ئىلىم ساھىپلىرىنى جەلىپ قىلغان ھالدا «شىنجاڭ تارىخىدىن تەرمىلەر» ناملىق يېڭى ئاينامە (ژۇرنال)نى نەشر قىلىشنى قارار قىلىدۇ. مەلۇم سەۋەپلەر تۇپەيلىدىن كېچىككەن مەزكۇر ئاينامىنىڭ تونجى سانى موشۇ ژىلى نەشردىن چىقتى.

«شىنجاڭ تارىخىدىن تەرمىلەر»

ئاينامىسىنىڭ 1993- ژىلىقى 1- سانى «تارىخىي شەخسلەر»، «ئەسلىمىلەر»، «تارىخ ۋە يۇمۇر»، «ئېتنوگرافىيە» قاتارلىق بىر قانچە روبرىكىلار ئاستىدا خەلقىمىزنىڭ ئوتمۇشىگە ئائىت تارىخىي ۋاقىئەلەر، تارىخىي شەخسلەر ھەققىدىكى ئەسلىمىلەرنى خەلق ئارىسىغا تارالغان ئەپسانە- رىۋايەتلەر، تارىخىي ناخشا-قوشاقلار، بەدىي سەنئەت ئەمۇنىلىرىنى ۋە ئېتنوگرافىيەگە دائىر ماتېرىياللارنى ئېلان قىلغان.

ئاينامىنىڭ باش مۇھەررىرى ئىستېداتلىق ئالىم ۋە شائىر ئابدۇرېھىم ئوتكۇر. تەھرىر ھەيئەت مۇدىرى ۋە مۇئاۋىن مۇدىر مۇھەممەت ئىسمايىل، ئابدۇمەنناب ئەبەۋ.

ئوز مۇخبىرىمىز.

خۇش تەبەسسۇم ئايال

چېھرىسىدىن ھېمىشەم خۇش تە-بەسسۇم يېغىپ تۇرىدىغان بۇ ئايال 1941- ژىلى بۈگۈنكى شىنجاڭ- ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ غۇلجا شەھىرىدە ھاللىق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاچ، ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى تىببىي تېخنىكۇمنىڭ ئاكۇشېركىلىق فاكۇلتېتىنى تۈگىتىپ، چوچەك شە-ھىرىدىكى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىسىغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىندۇ. بۇ ئورۇندا ئۇ ئىككى ژىلچە ئىشلە- ئىشلىمەيلا 1962- ژىلى تەغدىرنىڭ تەتۈر قويۇلى ئۇلى ئىجتىمائىي - سىياسىي قىسىم تۆپەيلىدىن ياقا يۇرتلارغا چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر- قىلىنغان كوپلەر قاتارى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاشلايدۇ...

شۇ تېرىقە ئانا ۋەتەن، قۇتلۇق ئائىلىسى قويىندىن جۇدا بولغان بۇۋى سارەم مەھەممەت قىزى مۇسايېۋا ئۇ-زىنىڭ ياشلىقىغا قارىماي، خارىجىي ئەل، ناتونۇش ئادەملەر ئارىسىدىمۇ ئوزىنى يوقىتىپ، روھىي چۈشكۈنلۈككە بېرىلگىنى يوق. شەمەي ۋىلايىتى ئاباي ناھىيەسىدە ناھىيەلىك چوڭ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېركا بولۇپ ئىشلەش جەريانىدا بىر قانچە ئونلىغان بوۋاقلارنىڭ ھاياتقا ساق- سالامەت كوز ئېچىشىغا ئوز بىلىمى ھەم ئىزگۈ ئەمگەك- ئەجرىنى سىڭدۇردى. قانچىلىغان ياش ئائىلارنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالدى، دەردىگە- دەرمان، رەنجىگە شىپا بولدى.

- «ياخشىنىڭ پەرىشتەسى- ئو-زى بىلەن بىللە» دېگەن موتىۋەرلىرىمىزنىڭ گېپىدە جان بارمىكىن،- دە-مەن دەيدۇ بۇۋسارەم ھەدە ئىللىق كۈلۈمسىرەپ.- مېنىڭ خارىجىي ئەلدە تەنتىرەپ، تىگرىقاپ قالماسلىقىم ئۈچۈن ئەڭ دەسلەپتە ئىلكىنى سۇن-غان ئىزگۈ ئىنسان كېيىنچە قېيىنانام بولۇپ قالغان مەرھۇمە سارىخان چوڭ ئانام بولدى. «ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ ياخشى- يامىنى يوق، دەيتتى ئۇ كىشى،- سېنىڭ خىزمىتىڭنىمۇ ئوزىگە مۇناسىپ خەيرلىك تەرەپلە-رى بار. يورۇق دۇنياغا ئەڭلەپ چۈشكەن بولغان، يۈزلىگەن ئاپىس-لىلەرنىڭ تۇغۇت ئانىسى بولۇش، ئۇ-لارنىڭ كىندىك قېنىنى مۇبارەك زې-مىنغا رىشتە قىلىپ باغلاشتىنمۇ ئار-تۇق ساخاۋەتلىك ئىش بارمۇ. ئاخىر! يارالغان ئېگەم، خۇش مۇئامىلە شا-راپىتىدىن بەختىگىنى بەرسۇن، قى-زىم»،- دەيتتى.

ئادەمزات پەرزەنتىگە خاس سەل-بىي خسىلەتلەرنىڭ بىرسى- ئوزى يا-شاۋاتقان جەمىيەتنىڭ ياكى مەلۇم بىر ھاكىمىيەتنىڭ ئوزگۇرۇشى بىلەنلا يېقىن ئوتمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرى-نى قارىسىغا قارىلاش ۋە ئۇنىڭ تارىخ سەھىپىلىرىدە قالقۇسى ياخشى تەرەپلىرىنى قەستەن كورمەسلىككە، بىلمەسلىككە سېلىشتۇر. ئەگەر بىز سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرىنى مو-شۇ مىزانغا قويىدىغان بولساق، خۇد-دى ب. مۇسايېۋاغا ئوخشاش ئاسخوتۇز ژىللىق ئەمگىكىنى ئادەملەرگە ئىزگۈلۈك ۋە سالامەتلىك يولىدا بە-خىش ئەتكەن، ھالال مېھنىتى بەدىلىگە «ئەمگەك ۋېتېرانى» مېدالىنى ئېلىش-قا مۇيەسسەر بولغان مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان ئادەملەردىن كوز ژۇمغان بولسىز، ئەلۋەتتە.

- سىلەرگە مەلۇمكى،- دەيدۇ بۇ-ۋسارەم ھەدە بار چىنلىقنى يوشۇر-ماي،- ئىش- پائالىيىتىمنىڭ ئاخىرى ژىللىرىدا مەن ئاپىچكار بولۇپ خىز-مەت قىلدىم. بۇ ئىشقا بولكىلىشتىمدىن مەقسەت، قائىداقتۇر بىر يوللار بىلەن ھاللىنىش ئەمەس، بەلكى قائىداقتۇر بىر سەۋەپلەر بىلەن ھەر خىل دەرتكە چىلىققان ئەمگەك ئادەملىرىنىڭ ئىز-دىگەن دوۋا- دەرمەكلىرىنى مۇمكىنتى قەدەر ئېپىپ بېرىش، ئېغىر- يېنىك كېسەللەردىن خالى قىلىش ئىدى. مابادا مەن، ئەشۇنداق يوقنى يۇقلىغان، چارىسىز ئادەملەرنىڭ ئۇندىن بىرسىنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقالىغان بولسام، ئەمگەك يولۇم زايە كەتمىدى دەپ ھېساپلايمەن.

دەرھەقىقەت، كىشىلەرنىڭ ھالىغا ھەمدەم، دەردىگە مەلھەم بولغان تېببىيات خادىملىرىنىڭ جانپىدالىق بىلەن كورسەتكەن چوڭ- كىچىك شەرەپلىك ئىشلىرىنى كىممۇ يوقىا چىقىرالسۇن.

بۇۋسارەم ھەدىنىڭ ئوز تىلى بىلەن ئېيتقاندا «ياخشى دەقىقىلەردە خۇدا يۇلتۇزلىرىنى قوشقان»- ئو-مۇر يولدىشى تۇرداخۇن ئاكا سىدىقئاخۇن ئوغلى بىلەن ئىككىسى ئۈچ ئوغۇل، بىر قىزنى ئەل- ژۇت ھاقتارىغا قېتىپ، ئەۋرىلىك بولۇشتى. بۇ ئائىلىنىڭ ئىناقلىقى، كەمتەرىن كەڭ دەستخانلىقى «دروژبا» مەھەللىسى ئاھالىسىنىڭ ھورمەت- ئىززىتىگە مۇش-شەرەپ. «ئەل سويگەننى ئاللا سو-يەر» دېگەنلىرى موشۇ بولسا كې-رەك.

بىز كىچىك پېيىل، كەمتەر ئىنسان، كويۇمچان ئانا بۇۋسارەم ھەدە مە-ھەممەت قىزنى تىببىيات خادىملىرى بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەپ، ئۇزاق ئومۇر، ئائىلەۋىي بەختۇ- سائادەت تىلەيمىز.

ئوز مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئاكتىۋلار ياردىمىدە

سويۇملۇك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ ھاياتىمىزنىڭ كۈندىلىك ئەينىگى ئېكەنلىكىنى ياخشى چۈشەنگەن خەلقىمىز ھازىرقى ۋاقىتلىق ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارنى بېشىدىن ئوتكۈزۈۋاتقانلىقىغا قارىماي، مۇشترى توپلاش ئىشىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ئاياقلاشتۇردى. جۈملىدىن ئالمۇتا شەھىرى ئەۋېزوۋ ناھىيەسى ئائېرودروم مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ژىگىت بېشى، ئايالالار كېڭىشى، مەدەنىيەت مەركىزى، كوچا باشلىقلىرى ۋە گېزىت جانكويەرلىرىمىزنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن ئىيۇن ئېيىنىڭ بېشىدىلا كوپچىلىك ئۇزلىگىدىن گېزىتنىڭ بەتلىرىدىكى كۈۋىتانسىيەلەرنى تولتىرىپ، پوچتىلارغا بېرىپ يېزىلدى. كوچا باشلىقلىرىنىڭ مۇشترى توپلاشنى ئېرىنمەي ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە 102 دانە «يېڭى ھايات» گېزىتىغا ۋە 98 دانە «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىغا يېزىلدى.

بۇ مەۋسۇملۇك ئىشتا كوچا باشلىقلىرىدىن مىرزالىم ھاسانوۋ، سېيتۋالدى يۇنۇسخانوۋ، ھەبىپ ئازناباقىيېۋ، تاش بەراخۇنوۋ، تۇرسۇنبۇۋى سابىروۋا، خاسىيەت ماشايېۋا، مۇرات باراتوۋ، تۇيغۇن ئابدۇرۇسۇلوۋ، ئىلمان ئىمىنوۋ، مەھەممەتجان خۇدايقۇلوۋ ۋە باشقىلار ئوز ھەسسىلىرىنى قوشتى. مەھەللە جامائەتچىلىگىدە ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزغا دېگەن رازىمەنلىكلىرى بىلەن بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردىمۇ گېزىتخانلارنىڭ كوڭلىدىن چىقىدىغان ياخشى ماتېرىياللارنى ئوقۇساق دېگەن تەشنالىق تەلەپلىرى بار. بۇ تەلەپلەرنىڭ ھوددىسىدىن تەھرىراتىمىز چىقىدۇ دېگەن ئىشەنچىمىزمۇ بار.

ت. بېيشانوۋ.

تەشەككۇرنامە

ۋەتەن، مىللەت مەنپىيتى يولىدا مىللىي بايلىقىمىز بولغان گېزىتىمىزگە يار- يولەك بولۇش ئىزگۈ نىيىتى بىلەن خالىسانە ئىئانە قىلغىنى ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان موھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

ئالمۇتا «دروژبا» مەھەللىسىدىن:

مەھەممەتجان قادىروۋ 500سوم
ياسىنجان 1000سوم

ئالمۇتا شەھىرىدىن:

رىزايدىن سالىخوۋ 200سوم
ئىبراھىمجان زىكرىياروۋ 500سوم

قارابالتا شەھىرىدىن:

دولقۇن 100سوم
تەلئەت 100سوم

تۆۋەنكى پەنجىم يېزىسىدىن:

گۈلەمخان ھۈسەيىنوۋا 300سوم
ئايىمقىز ئىسلاموۋ 300سوم
مېھرىنىسەم ھۈسەيىنوۋا 100سوم
تۇرغان سادىقوۋ 200سوم

جەمئىي 900سوم.

ئىئانىنى مۇسامدۇن تاپشۇردى.

ئۈزۈناغاچ يېزىسىدىن:

زىنەت ئەخمەت 2000سوم

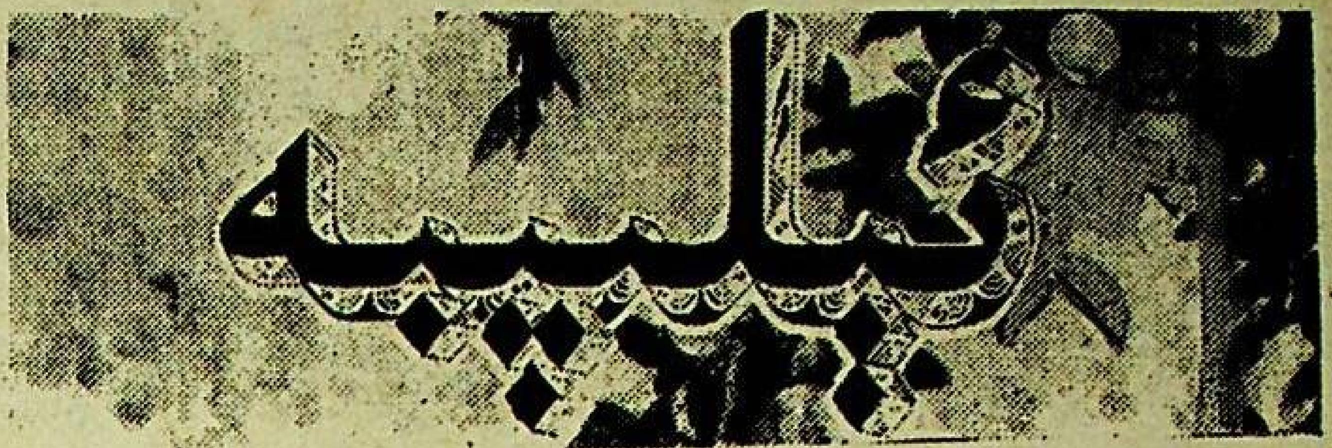

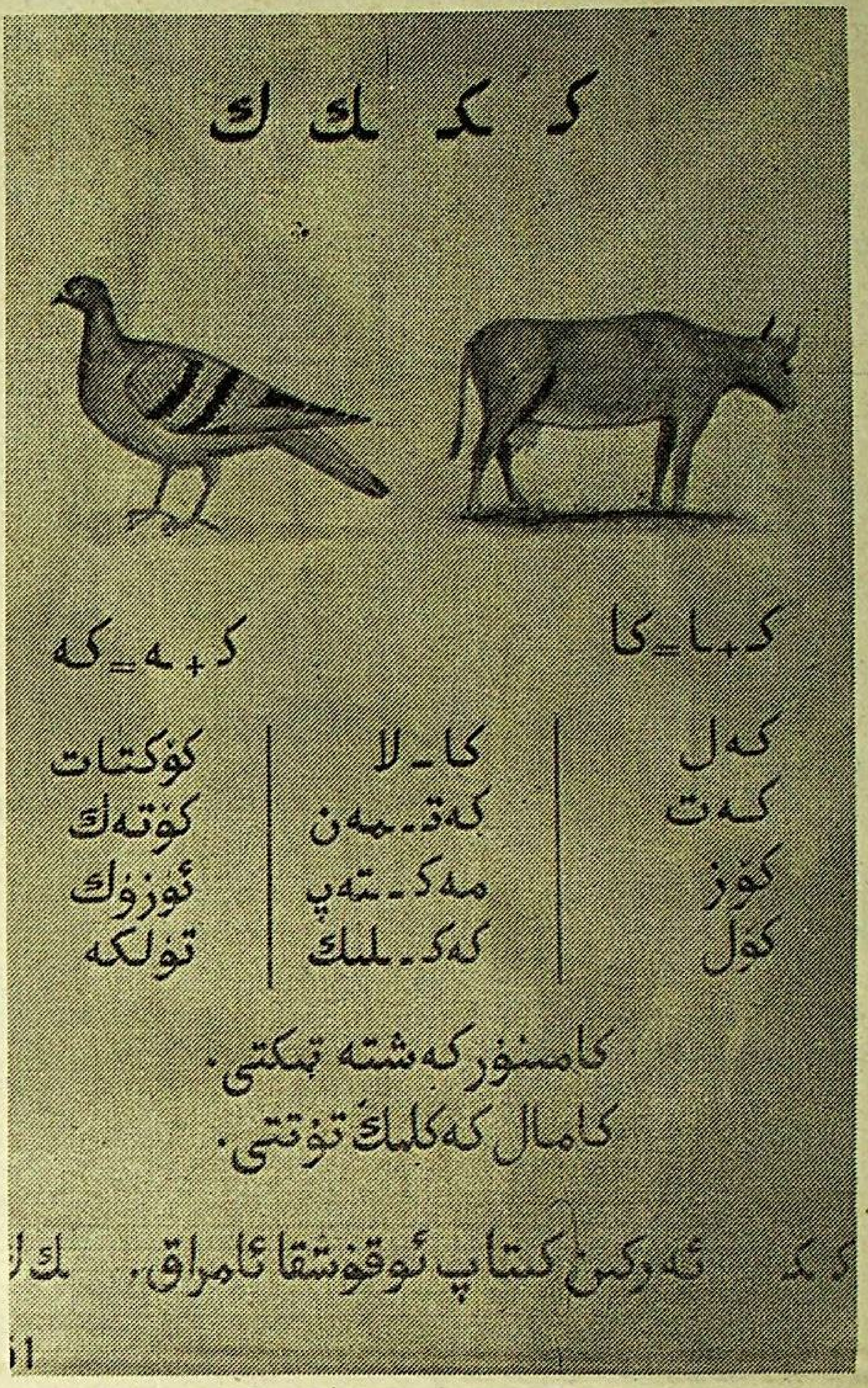

كوز قاراشمۇ ئۆزگەردى، تەشەببۇسمۇ يېڭىلاندى

(ئاخىرى، بېشى 2ـ بەتتە)

رۇپ قىلىش ئۈچۈن تا بۈگۈنگىچە قارىمۇ-قارشى قويۇپ كەلمەكتە.

— سىز مېنى توغرا چۈشىنىڭ، — دېدى ئۇ، — موشۇ بىر رومانتىكىلىق، بىراق خەلىققە بەك قىممەتكە توختايدىغان، ئەقىلگە نامۇۋاپىق كور-كورانىلىق دەرىجىسىگىچە يەتكۈزۈلگەن ئىدىيەنىڭ كېيىنكى ژىللىرى زىيادە ئەۋج ئېلىشى، پراگماتىك ئادەم سۈپىتىدىكى ماڭا بەكمۇ ئەسكە چۈشمەكتە. سەۋەۋى مەن موشۇ بىر ئىدىيە بىلەن بىللە، ھاياتنىڭ ئۆز تەلەپلىرىنىڭ بولىدىغانلىقىنىمۇ يادىدا چىڭ تۇتۇپ كېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ بىرسىمەن. ئاممىنىڭ ۋە ھەر كىمنىڭ مەنپىيتىنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ئۆز ۋەكالەتلىرىمىزنىڭ بىر قىسمىنى دولەتلەر ئارا ئۇيغۇنلاشتۇرغۇچى ئورگانلارغا بېرىش-مېنىڭ قەلبىمگە ئەڭ يېقىن ئىش. دەر ۋەقە، مۇستەقىللىق باشقا ھەر قانداق مەملىكەتكە قانچىلىك قىممەت بولسا، قازاقىستانىمۇ خۇددى شۇنداق قىممەتلىك ئېكەنلىكىنى ئوچۇق ئېيتىپ، ئىشەندۈرۈشكە جۈرئىتىم يېتىدۇ.

«بىز باشقا ئىنتېگراتسىيەنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن بېخەۋەر ئېدۇق»

بىراق بۇ مۇئەممالارغا قانداق ياندىشىش كېرەكلىكى توغرىسىدىكى ئالىلىق ساقلىنىۋاتقان بىر چاغدا ئىنتېگراتسىيەنىڭ (ئىنتېگرالنى تېپىش؛ ئايرىم بولەكلەرنىڭ بىللە قوشۇلۇپ بىر پۈتۈن بولۇشى. تەھرىرات ئىزاھى) يېڭى، ئەقىل-پاراسەت ئەگلىگىدىن ئوتكۈزۈلگەن ئىمكانىيەت-تەدبىرلەر ئەلدىلىكتە ئىشقا ئاشۇرۇلغۇسى دېگەن مۇقۇم ئىشەنچە نازارباييۇقا تا موشۇ كۈنگىچە نەدىن كەلدى؟ ئۇ، بىر تەرەپتىن، جۇمھۇرىيەتلەر ئىمپېرىيەنىڭ ياڭلىۋاشتىن شەكىللىنىشىدىن تەل-توكۆس قوتۇلدۇ دېگەننى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش بىلەن، ئىككىنچى تەرەپتىن «ئاۋتونومىيەلىك لەيلەپ ئۆزۈش» ئىدىيەلىرىگە ئىلگەركىدەكلا چىن كۆڭلىدىن ئىخلاس قويغان ھەمكەسىپلىرىنى ئەيىپلەپ، ئۆزىگە ئۆزى قارشى چىقىۋاتقىنى يوقمۇ، زادى؟

نازارباييۇنىڭ ئۆزى بۇ ئورۇندا ھېچ قانداق قارىمۇ-قارشىلىق يوق دەپ ھېساپلايدۇ. ھازىر ۋاقىتنىڭ سۈپەتلىك يېڭى ئالاھىدىلىگى، ئۇنىڭ پىكرىچە، قانداقلا بولسۇن ئىنتېگراتسىيەلىك جەريانلارنىڭ قەتئىي سىياسىي بېقىندىلىقتىن مۇستەسنا بولالايدىغانلىقىدا، بۇ جەريانلارنىڭ تۇۋەندىن-ئىختىسادىي، ئەخباراتلىق، مەدەنىي ھەمجەھەتلىكتىن باشلىنىپ، تېخىمۇ رىۋاجلىنالىشىدا.

— بۇ جەريانلار ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا باشلاندى، — دەيدۇ نازارباييۇ. — ئەلۋەتتە، ئۇلارنى قانداقتۇر بىر جاھىلانە-تېرىككە كىلىكلەرگە بولا، ياكى ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ سۈپەتلىك يېڭى ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەنمەي، ئەقىل-پاراسەت ئوتكەرمىسىدىن ئوتكۈزمەي تېجەپ قېلىشقا بولىدۇ. بۇ ئىككى ھالەتتىمۇ سىياسەيۇن، دولەت ئەربابى تۇرمۇشتىن كېيىن قېلىش، ئۆز خەلقىنىڭ تەبىي تەرەققىياتىغا ئەگشالماسلىق خوۋپىغا گىرىپتار بولىدۇ، دەرھەقىقەت، ھازىر سادىر بولۇۋاتقان ۋاقەلەر قانداق؟ دولەت رەھبەرلىرى ئەدىكى بىر يوقىلاڭ ئاتالغۇ توغرىلىق بەس-مۇنازىرىدە ژۈرۈۋاتقاندا ئاگرارچىلار، سانائەتچىلەر، ئېفتچىلار، ئىچكى ئىشلار، ئىجتىمائىي تەمىنات مىنىستىرلىكلىرى ئىزچىل ھالدا بىرلىشىپ، ئەخباراتلار ئالمىشىشنى ۋە تەجرىبىلەر بىلەن ئورتاقلىشىشنى، ئۆز ئارا كېلىشىمەكتە-مەسلىھەتلەشمەكتە. شۇنداقلا ئىنتېگراتسىيەگە ئوتۇشكە تەييارلىقمۇ يوق ئەمەس. بىراق بۇ قانداق ھالەتتىكى ئىنتېگراتسىيەگە ئىنتىلىش؟ بىز ھەممىمىزمۇ كىس-ج-ئى نىڭ، ئۆز ئارا ئىختىسادىي ياردەم كېڭىشىنىڭ چەكمىسىدىن چىققانلارمىزۇ بىزدە ئۇنىڭدىن باشقا تەجرىبە يوق ئېدى. ماڭا ئەلدىلىكتىكى ھەمكەسىپلىك مۇناسىۋەتلەرنى بۇرۇنقى كونا دەستۇر بويىچە ئورنىتىش ھازىرنىڭ ئۆزىدە مۇمكىن ئەمەسلىكى ئايدىڭمۇ ئوچۇق روشەن بولماقتا. بۇنىڭ ئۈچۈن پرىنسىپال يېڭى مېخانىزىملار كېرەك. مانا، ئۇنۇڭۇنكى كېڭەشلىك كەڭلىكلەرنىڭ ئىستىقبالى توغرىلىق مۇلاھىزە قىلغاندا مېنىڭ چىقارغان ئەڭ ئاخىرقى خۇلاسەم موشۇنداق...

مەن پرېزىدېنتنىڭ دىققىتىنى مەدە ئاتالغۇسىنىڭ ئورنىغا «ئۇنۇڭۇنكى كېڭەشلىك كەڭلىك» دېگەن ئاتالغۇنى بىر ئەمەس، بىر قانچە قېتىم ئىشلەتكەنلىگىگە جەلىپ قىلدىم. بۇنىڭ ئۆزى دوستلۇق دائىرىسىنى يەنىمۇ كېڭەيتىشكە نىسبەتەن ئارزۇ-ئۈمۈتنى بىلدۈرەمدۇ؟

— بولۇۋاتقان ۋاقەلەر ئېقىمىغا بىر قۇر نەزەر سېلىڭا، — دەپ جاۋاپ بەردى نازارباييۇ. — كوپ ھاللاردا قازاقىستاننىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئەتراپلىق ۋە تارماقلىق مۇناسىۋەتلەر ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا مەدە دائىرىسىدىن ھالقىپ چىقتى. ئۇنىڭغا قاتنىشىش دوستلۇققا ئەزا بولۇشنى يەنىلا تەقازا قىلمايدۇ. ئەكسىچە، ھەر بىر قاتناشقۇچىنىڭ ئۆز مەنپىيتى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مانا، ئەينەن موشۇنىڭدىن، مېنىڭچە، قانداقتۇر بىر يېڭى نەرسىنىڭ سابىق ئىتتىپاقمۇ، ئۆز ئارا ئىختىسادىي ياردەم كېڭەشمۇ كورۇپ-بىلمىگەن يېڭى سۈپەتتىكى ئىنتېگراتسىيەگە مۇقەددىمە ئېچىلىدۇ.

بىز بىر-بىرىمىزگە ئىختىسادىمىزنىڭ دەرىجىسى، ئۇنىڭ دۇنياۋىي بازارغا مۇسابىقە ئاساسىدا چىقىش ئىمكانىيىتىنىڭ يوقلۇغى، ئېگىلىكلەر ئارا مۇناسىۋەتلىرىمىزنىڭ شەكىللەنگەن تۈزۈلمىسى ئېگىزىدە زىچ قارامىلىقتىمىز. شۇڭلاشقىمۇ مېنىڭ ئۇنۇڭۇنكى كېڭەشلىك كەڭلىك ئىنتېگراتسىيەسىنىڭ ئىستىقبالىغا يېگىچە ياندىشىش ھەققىدىكى قارارىم ئەينەن شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك. بىز ئىتتىپاقداشلىقنى تۇۋەندىن-ئىختىساتتىن، ھاياتنىڭ ئايرىم ساھالىرىدىن باشلاپ يولغا سېلىشنى بىلىشىمىز لازىم. بۇلارنى سىياسەت بىلەن مۇتلەق باغلاشتۇرۇش شەرتمۇ ئەمەس. بۇ يەردە مەدە مەملىكەتلىرىنىلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىتتىپاقنىڭ ئىلگەركى بارلىق جۇمھۇرىيەتلىرىنى، ھەتتا شەرقىي ياۋروپا ئەللىرىنى ئىنتېگراتسىيەگە جەلىپ قىلىشنىڭ ئىمكانىيەتلىرى بار.

مەن مەدەنىڭ پۈتۈن بېسىپ ئوتكەن يولى شېرىن خىياللاردىن ئىبارەت بولغانلىغىنى، شۇ ئاداقتىمۇ ئۇرغۇللىغان ئەھتىلىشىشلەرنىڭ ئەمەلگە ئاشماي، پەقەتلا ئىزگۈ نىيەت توغرىسىدىكى خەتنامىلار تېرىقسىدە قېلىپ كەتكەنلىگىنى پرېزىدېنتنىڭ يادىغا سالدىم. ئەلدىلىكتە، ئەگەر ھاياتقا ئۇيغۇن، قانداقتۇر ئىقتىدارلىق ئورگان قۇرۇشنىڭ پۈرسىتى كەلگىدەك بولسا، ئۇ چاغدا ئۇ بۇرۇنقى ئىتتىپاقلىق پىلانلاش كومىتېتىغا ئوخشاش بىر نەرسە بولۇپ قالماسمۇ؟ مورىتى كەلگەندە ئېيتىپ ئوتەي، بىر قاتار جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ سانائەت مىنىستىرلىرىنىڭ قاراغاندىدا يېقىندا بولۇپ ئوتكەن ئۇچرىشىشىدىن كېيىن موشۇنداق خۇۋۇپ-خەتەر ھەققىدە پىچىر-پىچىر گەپ سوزلەرمۇ ئاڭلىنىۋالدۇ.

— بۇنىڭ سەۋەۋى ئېمە ئېكەنلىگىنى ئىلگىرىمۇ ئېيتقان ئېدۇق، — دېدى نازارباييۇ. — مەلۇم مېخانىزم يوق. لىللاسىغا كەلسەك، ھەر بىر جۇمھۇرىيەتنىڭ مۇستەقىللىغىنى ساقلاشقا، شۇنىڭ بىلەن بىللە خوشنا جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا، ھەمكەسىپداشلىغىنى كۈچەيتىشكە كاپالەت بېرىدىغان مېخانىزم قانداق بولۇشى كېرەك؟ كېلىشىملەرگە ئىمزا چېكىش ۋاقتىدا بىز ھەر دايىم ئىزگۈ نىيەتكە قەتئىي ئەمەل قىلدۇق. بىراق كوزلىگەن مەخسەتكە قانداق ئېرىشىش مۇمكىن ئېكەنلىگىنى تەساۋۇر قىلالمىدۇق. شۇنداق قىلىپ، كونا پرىنسىپلارنى تۇتقا قىلدۇق: ئۇمۇم بىر مەركەزنىڭ بولۇشى، ئورتاق مەخسەتنى نىشان قىلغان ھالدا بارلىق رېسۇرسلارنى بىر مەركەزدىن بولۇش، رەھبىرى يوليورۇقلارغا بويسۇنۇش پرىنسىپلىرىدىن ھالقىپ چىقىپ كېتەلمىدۇق. مېنى توغرا چۈشىنىڭ، مەن ئۆزىمىز مەدە دائىرىسىدە ياكى ھەتتا يېڭى كەڭ-كۇشادە مۇناسىۋەتلەر دائىرىسىدە قۇرۇلغان نەرسىلەرنى مەنىسىز بىر نەرسىلەر دەپ نەزەر-پىسەن قىلماي دەۋاتقىنىم يوق. مەن بۇ ئورۇندا بىرلا نەرسىنى ئاتاپ ئوتكۈم كېلىدۇ: بىز ئەلدىلىكتە ئەشۇ بارلىق كېلىشىملىرىمىزنى ھەقىقىي ماۋزۇ-مەزمۇنىغا ئېگە قىلىشىمىز كېرەك. بىز چىن مەنىسىگە كەلگەندە، باشقا ئىنتېگراتسىيەنىڭ بارلىغىدىن پۈتۈنلەي دېگىدەك خەۋەرسىز ئېدۇق. — پەقەت ھاكىمىيەتچىلىكنى، رەھبەرلىكنى، تەييار مەھسۇلاتلارنى بولۇشنىلا بىلدۇق.

بىراق دۇنيادا ياۋروپا بىرلەشمىسىدەك باشقا ئىنتېگراتسىيەمۇ بار ئېكەنلە. ياۋروپا بۈنى تەۋەسىز سۈبيېكتلار ھاياتىنىڭ رەڭگارەڭ ساھالىرىنى بىر-بىرى بىلەن ئۇيغۇنلاشتۇرۇشتىن باشلىغانلىغى مەلۇم. مۇستەقىل مەملىكەتلەرنىڭ تارماقلىق سىياسەتلىرىنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق بۇ خىل ئۆز ئارا مۇناسىۋەتنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىشقا بولىدۇ. ئوبرازلىق قىلىپ ئېيتقاندا، مەلۇم بىر يولىلىش بويىچە بىر سەپكە تورۇپ، تەڭ قەدەم تاشلاشنىڭ ھاجىتى يوق، ئەكسىچە، يول ھەرىكىتىنىڭ خىلىلا مۇۋاپىق قائىدىلىرىنى ئىشلەپ چىقىشقا تىرىشىشىمىز لازىم. رىۋاجلانغان دۇنيادا كومۇر ۋە پولات ئىتتىپاقى، توپ-يېك ئوخشاش شەكىلدە قۇرۇلغان باشقىمۇ ئۇلگىلەرنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرى ياخشى يولغا قويۇلغان. مانا، موشۇنىڭغا ئوخشاش ئاللا بىر نەرسىلەرنى قۇرۇشقا ئىنتىلگەن ھالدا ئەشۇ تۈزۈلمىلەرنىڭ بەرقارارلىغىنى تەمىنلەيدىغان نەرسىنىڭ ئەينەن ئۆزىنى ئېنىق چۈشىنىشكە، ئۇلارنى ئۆز ئالاھىدىلىگىمىزگە مۇمكىنقەدەر مايىللاشتۇرۇشقا، شۇنداق يولنى ئېپىشقا ھەقلىقمىز.

بۇنداق ئىشنىڭ ئەڭ باشلانمىسى ئۈچۈن مەن ئالمۇتىغا ئۆزەم بەكمۇ ھورمەتلەيدىغان ئالىملار-شاتالىننى، پېتراكوۋنى، ئابالكىننى، ياۋلىنسكىينى تەكلىپ قىلىۋاتىمەن. مەن ئۇلارغا ياۋروپا ھەمدوستلۇغىدىكى، توپ-يېكدىكى ۋە باشقىلاردىكى ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلەر مەجمۇئىينى تەتقىق قىلىش، ئۇلارنىڭ تەجرىبىسىنى ئوزىمىزنىڭ ئىنتېگراتسىيەلىك جەريانلارغا بارىچە پاتىراق كىرگۈزۈش ھەققىدە مەسلىھەتلەر بېرىش، يېڭى ئۇسخىلار ئىشلەپ چىقىش توغرىسىدا مەسئۇل ھەيئەت قۇرۇشنى تەكلىپ قىلماقچىمەن. بۇ ئۇچرىشىشنىڭ نەتىجىلىرىنى مەدە رەھبەرلىرى بىلەن، شۇنداقلا، ئۇنىڭدىن خېلىلا كەڭ دولەتلەر ئارىلىق دەرىجىدە تەلقىن قىلىشنى نىيەت قىلىۋاتىمەن. مانا، موشۇنىڭدىن كېلىپ چىقىپ، چوڭ ئىشانامىلار ۋۇجۇتقا كېلىشى مۇمكىن. كېلەچەكتە، بەلكىم، يېڭى ھەمدوستلۇقنىڭ ئۈلگىسىمۇ پەيدا بولار. قاچاندۇر بىر چاغدا ئۆزىمىزنىڭ، مېنىڭ چۈشەنچەمچە، ياش مۇستەقىل مەملىكەتلىرىمىزنىڭ ھازىرقىغا قارىغاندا خېلىلا مۇستەھكەم ۋە زىچ بىرلىشىدىغانلىغىغا ئىشەنچىم كامىل.

⋮

ئەگەر نازارباييۇنىڭ تەشەببۇسى قوللاپ-قۇۋۋەتلىنىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا، ئۇنىڭ پىكرىچە، بۇ جەريان يېتەرلىك دەرىجىدە سۈرئەتلىك تەرەققىي قىلالايدۇ. مانا، شۇ چاغدا ئۇنۇڭۇنكى كېڭەش كەڭلىگىنىڭ يېڭى ئىختىسادىنىڭ تەبىي ھاجەتلىگى پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى ژۇقۇرىدىن ئويلاپ چىقىرىلغان قانداقتۇر تارماقلىق ئورگانلارنىڭ، بەلكىم، ياۋروپا ھەمدوستلۇغى شەكلىدىكى مىنىستىرلار كېڭىشى ئوخشاش قانداقتۇر تۈزۈلمىنىڭ سىخېمىسىنى ئىشلەپ چىقىش بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۆزى بىر قانچە ژىل ۋاقىتنى ئالىدىغان بىرلىشىش جەريانىنىڭ مۇقەددىمىسى بولىدۇ. بىز ئۆزىمىزچە ئالاھىدە، بىراق كېلىشكەن ھالدا ياشاش تەرزىنى ئۆگەنگەن چېغىمىزدا، ھەر كىم ھېچ نەرسىدىن تەپ تارتماي-قورقمايلا، ئۆز مەنپىيەتلىرىنى رەھنامە قىلغان ھالدا ئۆزلىرىنىڭ قانۇنىي ۋاكالەتلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ياۋروپا ھەمدوستلۇغى شەكلىدىكى خېلىلا مۇستەھكەم بىرلەشمىنىڭ ئىلكىگە بېرەلەيدىغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى، قازاقىستان پرېزىدېنتىنىڭ ھېساپلىشى بويىچە، 6—7 ژىلدىن كېيىن ئەمەلگە ئاشقۇسى.

«ئىزۋېستىيە» گېزىتىدىن ئېلىندى.

20—21-ئىيۇن كۈنلىرى قازاقىستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەھرىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەھرىمان قىزى نازۇگۇمنىڭ ھاياتىغا بېغىشلانغان «نازۇگۇم» فىلمى كەڭ جامائەتچىلىككە نامايىش قىلىندۇ. فىلمنىڭ مۇئەللىپى ئاتاقلىق رېژىسسيور ئابرار قاسىموۋ. باش رولدا تالانتلىق ئاكتيور ئۇيغۇر قىزى سۇمبات غېنىياروۋا ئوينىغان. كوروپ تاماشا قىلىشقىلارغا ئەرزىيدۇ.

سۈرەتلەردە: «نازۇگۇم» فىلمىدىن كورۈنۈشلەر.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
50 بېنا، 8ـقەۋەت
ئېپەك يولى كوچىسى

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نوۋەتچى مۇھەررىر
يالقۇن سەمەدىي.

تېلېفونلار: مۇھەررىر—69—86—33، مەسئۇل كاتىپ—50—86—33، سەياسىي-ئىجتىمائىي بولۇم 81—86—33، ئەدەبىيات بولۇمى—27—86—33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى—06—86—33.

زاكاز (3632) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى–روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993 ژىل 26– ئىيۇن شەنبە №25 (3679)

ئەركىن باھا

گېزىت 1970 – ژىلى 1– يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي– سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ قوشۇمچىسى ھەپتىلىك گېزىت

داڭلىق سەنئەتكار– مۇساجان روزى

مىللىي ھاياتىمىزدا سازنى، سەنئەتنى سۆيمىگەن، ناخشا ۋە ئىجاتقا زوقرىغدىن مەھرۇم بولمىغان ئادەم كامدىن– كام تېپىلسا كېرەك. ئەل– يۇرت ئىشقى بىلەن ياتقان ھەر بىر ئىنساننىڭ قەلبى ھەمىشەم ناھاڭغا، ئىجاتقا تەلپۈنىدۇ. ئامما ناخشا ئېيتىش، ناھاڭ بەستىلەش، ئىجات قىلىش، ئۆز سەنئىتى بىلەن باشقىلارنىڭ قەلبىدە شېرىن ھېس– تۇيغۇ ئويغىتىش بەختىگە ھەر كىم مۇيەسسەر بولۇۋەرمەيدۇ.

سەنئەت ھەققىدە گەپ بولغاندا، خەلقىمىزنىڭ «ئون ئىككى مۇقامىدەك» مۇزىكا مىراسىدىكى ئوللاپ، يۈزلەپ ئەجايىپ خەلق ناھاڭلىرىغا ئۆز قەلبى ھارارىتىنى، دەردۇ– ھەسرەتلىرىنى باغلاپ، ئۇلى بېيىتىپ، سوھبەتلىشىپ– ھەسرەتلىشىۋېلىشقا قادىر بولغان، خەلقىمىزنىڭ مەشھۇر سازەندىسى، بەستىكارى ۋە ناخشىچى– مۇساجان روزى ئوبرېزى ئامايەن بولىدۇ. بۇ ماھىر سازەندە ئىجراسىدىكى ناھاڭلار قايسى دىلنى شاتلاندۇرۇپ كۈلدۈرمىگەن، قايسى دەردى بارنى ژىغلاتمىغان، قايسى سويۈشكەن ئاشىق– مەشۇقلارنىڭ سويگۈسىنى ئۇلۇقلىمىغان، قەلبىنى لەرزىگە سالمىغان ۋە كىمنى ھايات ھەققىدە يەندىمۇ چوڭقۇرىراق ئويلىنىشقا دەۋەت قىلمىغان دەيسىز!

مۇساجان روزى ناھاڭلىرىدىن يارالغان سېھىرلىق ئالەمگە ئۆزىنىڭ قىرىققا يېقىن ناخشا– سازىنى ھەدىيە قىلغان سەنئەتكار. ئۇنىڭ «سەبا»، «ئانامەي»، «جان دوستلار» ۋە «ئىز» قاتارلىق ناھاڭلىرى خەلقىمىزنىڭ سويۈپ تىڭشايدىغان ناھاڭلىرىغا ئايلانغان.

ئۈرۈمچى– شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى مۇساجان روزى 1925– ژىلى ئالتىنچى ئايدا يار كەنت شەھىرىنىڭ (پانفىلوۋ) ئۇسەك بويىغا جايلاشقان كۈنچى مەھەللىسىدە تۇغۇلغان. بىر ياشقا ئەندىلا تولغىنىدا، ئاتا– ئانىسى شەرقىي تۈركىستانغا ئوتۇپ كەتكەن. مۇساجان روزى ئاتا– بوۋىلىرىنىڭ يولى بىلەن مېڭىپ، باللىقىدىنلا سەنئەتكە ئىشتىياق باغلاپ ئۆستى. خەلق ئىچىدە ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ ژۈرگەن مۇساجان روزىنىڭ تالانتى پۈتكۈل ئۇيغۇر خەلقىگە مەلۇم بولغاندا ئۈرۈمچى– شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىغا تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئۇ بۇ يەردە ئۇزاق ژىل ئىشلەپ، كۆپلىگەن تالانتلىق سەنئەتكارلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقاردى.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

بۈگۈنكى سان سەھىپلىرىدە:

2– بەت:
ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلەيدۇ.

3– بەت:
خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىيگە مەكتۇپ.
كۆڭۈلدە قالغان ئېچىنىش.

4– بەت:
سەردار قەلەم ساھىبى.

5– بەت:
تۈركىيەدە ئوقۇيدۇ.
كېلەچەك ئىشقىدا يېنىپ...

6– 7– بەتلەر:
ۋەتەنگە سېغىنساڭ، تېز چاقىقا قانداق سىغارسەن.

8– بەت:
«ئېغىر تىنىقلاردا» – سەئىدىيە خانلىقى

9– بەت:
ئەدەبىيات گۈلزارى.

10– بەت:
ئابدۇللا ئاكىنىڭ لاپىلىرى.

11– بەت:
شېرىن سوز– جان ئوزۇغى.

12– بەت:
باللار ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك.

ھوججەتلىك فىلم چۈشىرىلىۋاتىدۇ

ئاتىراۋ. ئىران تېلېژۇرنالىستلىرى كاسپىيدا يېڭى ھوججەتلىك تېلېفىلم چۈشىرىۋاتىدۇ. ئۇلار ئاتىراۋ ۋىلايىتىگە ماڭغىستاۋدىن كەلدى. تېلېژۇرنالىستلار بۇ يەردە يېرىم ئارالنىڭ تارىخى ۋە ئاھالىنىڭ تۇرمۇشى ھەققىدە رېپورتاژلارنى تەييارلاۋاتىدۇ.

ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتى تېلېشىركىتىنىڭ فىلمنى چۈشەرگۈچىلەر توپى ئىلگەرىكى ئىتتىپاقنىڭ بەش جۇمھۇرىيىتى تېررىتورىيەسىدىكى بارلىق كاسپىي رېگىونى تەرەققىياتى توغرىلىق ھېكايە قىلىشنى مەخسەت قىلغان. بۇ پروگراممىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى خوشنا دولەتنىڭ ئاھالىسىغا كاسپىي ئەتراپىدىكى دولەتلەردىكى تۇرمۇش ھەققىدە ئازدۇ– تولا بولسىمۇ ئوبيېكتىۋ چۈشەنچە بېرىدۇ.

سوزسىزكى، بۇ خىلدىكى تېلېسېرىيال ئىراننىڭ سودا– سانائەت دائىرىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن قويۇق ھەمكارلىق ئورنىتىشقا جەلپ قىلىدۇ.

(قازتاگ).

پرېزىدېنت – دەم ئېلىشتا

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ ئىيۇننىڭ 23دىن ئېتىۋارەن قىسقا قەرەللىك دەم ئېلىشتا بولۇۋاتىدۇ.

(قازتاگ).

س. ئە. ئەبدىلدىننىڭ تالدىقورغانغا ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن سەپىرى

24– ئىيۇن كۈنى ئالىي كېڭەشنىڭ رەئىسى سېرىكبولسىن ئەبدىلدىن ۋىلايەت يەرلىك كېڭەشنىڭ دېپۇتاتلىرى بىلەن ئۇچرىشىش ئۈچۈن تالدىقورغانغا كەلدى. جۈمە كۈنى پارلامېنت رەھبىرى ۋىلايەتلىك كېڭەش سېسسىيەسىگە ئىشتىراك قىلدى.

(قازتاگ).

پېنسىونېرلارنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش

23– ئىيۇن كۈنى ئالمۇتىدا پېنسىونېرلار بىلەن ناكالارنى ھىمايە قىلىشنى قانۇن جەھەتتىن تەمىنلەش، ماۋزۇسىدا ئىلمىي– ئەمەلىي كونفېرېنسىيە ئاياقلاشتى، ئۇنى ئالىي كېڭەشنىڭ تېگىشلىك كومىتېتى ۋە ئەخبارات مەركىزى، ئاھالىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش مىنىسترلىكى ئۆتكۈزدى.

ھازىر ئىقتىسادىي ئەھۋال شۇنداقكى، بىزدىكى ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى ئۆزلىرىنىڭ غەرىپتىكى كەسپداشلىرىغا قارىغاندا، پېنسىيەنى يۈز ھەسسە ئاز ئالىدۇ، – بۇ توغرىلىق ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانلىرى ئالمۇتا شەھەرلىك كېڭىشىنىڭ رەئىسى شايداخمېت سېرغازىن ئېيتتى. موشۇ كەمگىچە ئۇرۇش قاتناشقۇچىلىرى بولۇپ ھېسابلانمايدىغان ناكا ئانىلار، ئارقا سەپ ئەمگەكچىلىرى ئەستىن چىقىرىلدى. مىنىسترلار كابىنېتى يېنىدىكى دولەت مالىيە نازارىتىنىڭ رەئىسى سېيتسۇلتان ئايمبېتوۋ بىزنىڭ قېرىنداشلىرىمىز خېلە ئۇزۇن قىلىۋاتقان جۇمھۇرىيەت پېنسىيە فوندى مەبلىغىنىڭ پات– پاتلا ئۆز مەخسىتى بويىچە پايدىلىنىلمايۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى.

بۇ ئەھۋالدىن قانداق چىقىش كېرەك؟ كونفېرېنسىيەنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلارنىڭ بەزى بىرلىرى پېنسىيەگە چىقىش يېشىنى ئاتمىش بەشكىچە كۆپەيتىشنى، ئىككىنچىلىرى ئىمتىياز ئېلىۋاتقانلار سانىنى قىسقارتىشنى، ئۈچىنچىلىرى بولسا دولەت پېنسىيە فوندىغا قوشۇمچە ئىختىيارىي پېنسىيە فوندلىرىنى قۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى.

(قازتاگ).

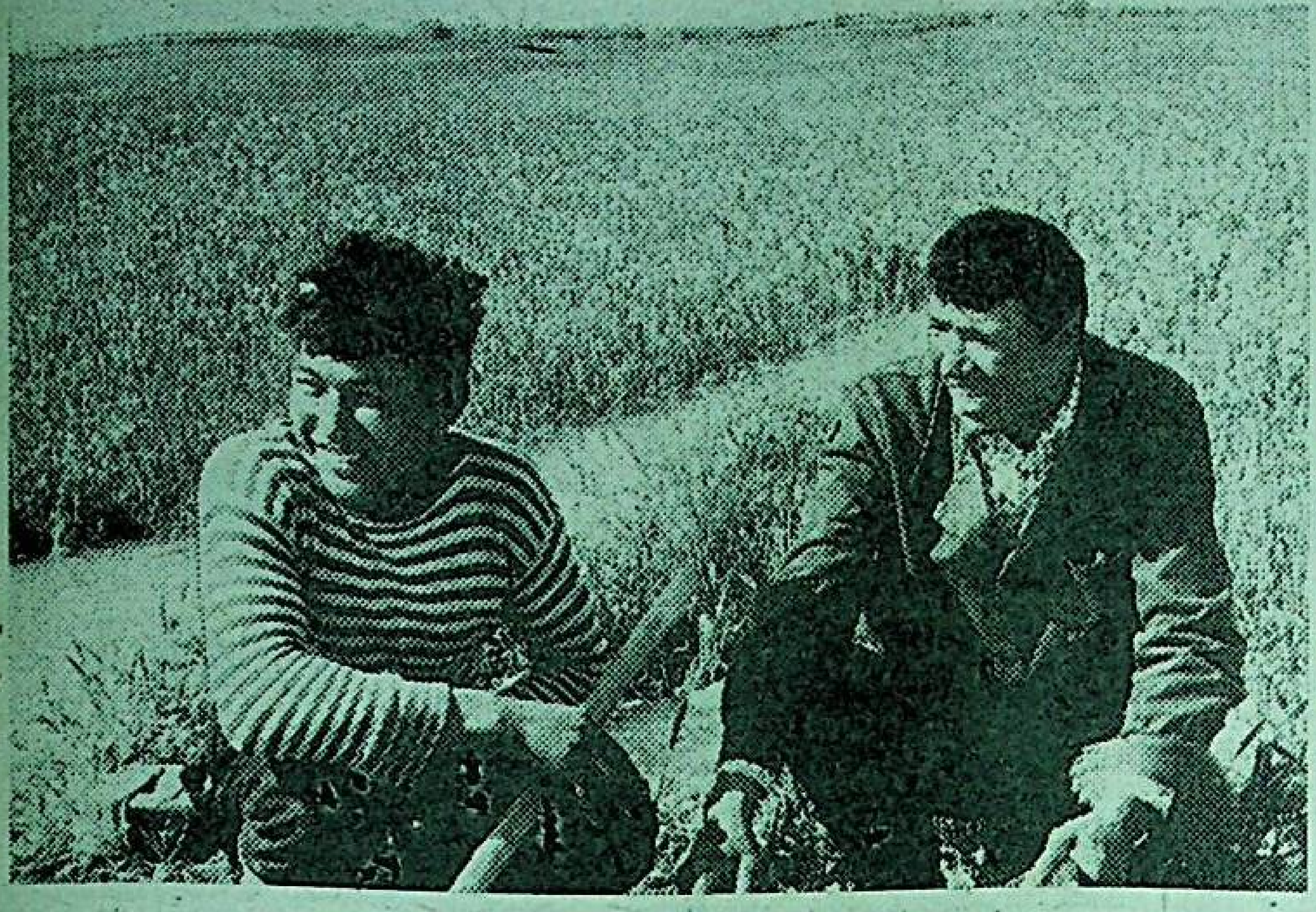

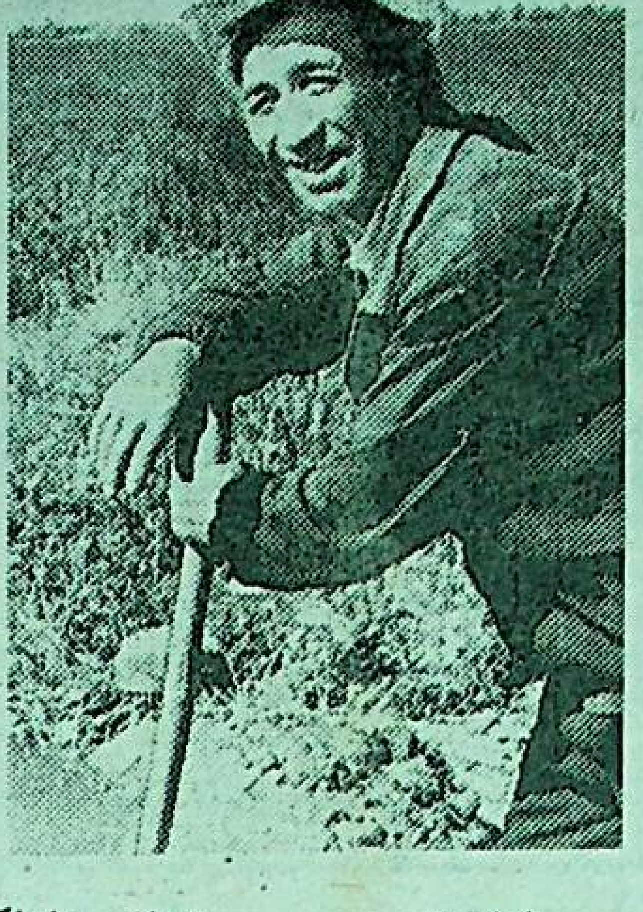

چېلەك ناھىيەسى. «ماياك» تاماكا سوۋخوزىنىڭ دېخانلىرى بىيىل 400 گېكتار يەرگە بوغداي، 120 گېكتارغا ئارپا، 800 گېكتارغا بېدە، 300 گېكتار يەرگە تاماكا ۋە باشقىمۇ زىرائەتلەرنى تېرىپ، پەرۋىش قىلماقتا.

سۈرەتلەردە: 1. ئىلغار دېخان ئا. ھاشىروۋ. 2. سوچى ر. شەمشىدىنوۋ بىلەن بىرگادىرنىڭ ياردەمچىسى د. داۋۇتوۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

تارىخىي بايلىقلارنى ساقلاش ئۈچۈن

ئالىي كېڭەشنىڭ مىللىي سىياسەت، مەدەنىيەت ۋە تىللارنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش بويىچە كومىتېتى نۆۋەتتىكى مەجلىسىنى، پايتەختتىن تاشقىرىدا ئۆتكۈزدۇ. ئۇ «تارىخىي- مەدەنىي مىراسنى قوغداش ۋە پايدىلىنىش توغرىلىق» قانۇنىنىڭ جېزقازغان ۋىلايىتىدە ئورۇنلىنىشىنىڭ كېتىپ بېرىشىغا بېغىشلانغان ۋە زالدا ياكى كابىنېتلاردا ئەمەس، بەلكى ئەجداتلار ھاياتىنىڭ گۇۋاچىسى بولغان سارى- ئارقا داللاسىدا ئۆتكۈزۈلدۇ. كومىتېت رەئىسى كامال ئىسمايلوۋ بۇ توغرىلىق قازتاگ مۇخبىرىغا تۆۋەندىكىلەرنى سوزلەپ بەردى.

- جەنۇبىي قازاقستاندىكى ئورداباسى ۋە جېزقازغان ۋىلايىتىدىكى ئۇلتاۋ ئوخشاش جايلارنى يېقىندا پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۋ قازاقلار ئۈچۈنمۇ ھەقىقەتەنمۇ مۇقەددەس جايلار دەپ ئاتىدى. بىزنىڭ كوچمە چارە- تەدبىرىمىزمۇ ئوتمۇش مىراسىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۇمۇمخەلق ھەرىكىتىنى ئۇيۇشتۇرۇش مەخسىتىدە ئويلاشتۇرۇلغان. ئۇ 19- 25- ئىيۇنلاردا ئۆتكۈزۈلدۇ. مەجلىس باللاشتا كومىتېت ئەزالىرىنى ئاقتوغاي، ژاڭائارقا ۋە شېت ناھىيەلىرىدىكى تارىخىي يادىكارلىقلار ۋە ئارخېولوگىيەلىك تېپىلمىلار بىلەن تونۇشتۇرۇشتىن ئېچىلدۇ. ئاندىن كېيىن يول تارىخىي ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىغا خېلە باي جېزقازغان، جېزدى ۋە ئۇلتاۋ ناھىيەلىرى ئارقىلىق ئوتىدۇ.

سەپەر يەرلىك رەھبەرلەر، ئالمۇتا ۋە باشقا شەھەرلەردىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ۋىلايەت مەركىزىدە ئوتكۈزۈلىدىغان كومىتېت مەجلىسى بىلەن ئاياقلىشىدۇ. ئۇنىڭغا قاتناشقۇچىلار ئارىسىدا مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاتاقلىق تارىخچى ئالىملىرى، «كازپرويېكترېستاۋراتسىيە» ئىنستىتۇتىنىڭ، مەدەنىيەت مىنىستىرلىگىنىڭ، تارىخ ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش جەمىيىتىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى، ئاممىۋىي- ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بار. جېزقازغان ۋىلايىتىگە ئوزبېكەلى ژەنىبېكوۋ، قويشىغارا سالغارىن، شوتا ۋالىخانوۋ، ئاقسېلېۋ سېيدىمبېتوۋ ئوخشاش ئاتاقلىق ئادەملەر بارىدۇ.

مەجلىس يەكۈنى بويىچە تارىخ ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداشنىڭ مۇھىم چارىلىرىنى بەلگۈلەش، جۇمھۇرىيەت ئارخېولوگلىرىنى، زىيالىلىرىنى، كەڭ جامائەتچىلىك قاتلىمىنى، ياشلارنى ئەجداتلارنىڭ ئەڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىدە ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەش چاقىرىغى بىلەن مۇراجەت قوبۇل قىلىش كوزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

ئۆزگىرىشلەر كىرگۈزۈلدى

باش مىنىستىرنىڭ يېڭى مۇئاۋىنلىرىنى تايىنلاشقا مۇناسىۋەتلىك پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۋ مىنىستىرلار كابىنېتى رەھبەرلىگى ئارىسىدا ۋەزىپىلەر تەخسىماتىغا مەلۇم ئۆزگىرىشلەرنى كىرگۈزدى.

باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى سىزدىق ئەبىشېۋقا مىنىستىرلىكلەرنىڭ، ۋېدومستۋولارنىڭ، باشقىمۇ دولەتلىك باشقۇرۇش ئورگانلىرىنىڭ، يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ تاشقى ئىختىسادى مۇناسىۋەتلەرنى تەشكىللەشتۇرۇش توغرىسىدىكى خىزمىتىنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش تاپشۇرۇلدى.

باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى ئاسىغات ژاباغىنغا ماددىي ئىشلەپ چىقىرىش، قاتناش- ترانسپورت، ئالاقە ساھالىرىنى دولەتلىك باشقۇرۇشنىڭ ئومۇمىي ۋە تېزكار مەسىلىرى بىلەن، مىنىستىرلىكلەرنىڭ جۇمھۇرىيەتنىڭ ئېنېرگېتىكىلىق قارامسىزلىغىنى تەمىنلەش ساھاسىدىكى ئىشلار بىلەن، خەلق ئىستىمال تاۋارلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىشنى تەشكىللەشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى سېرگېي كۇلاگىنغا ئاگرو- سانائەت بىنالىرى بىلەن، ئاھالىنى ئوزۇق- تۈلۈك بىلەن تەمىنلەشكە يېتەكچىلىك قىلىش تاپشۇرۇلدى.

پرېزىدېنت ھوزۇرىدىكى باش نازارەت ئىنسپېكسىيەسىنىڭ رەئىسى يېۋگېنىي يېژىكوۋ- باباخانوۋقا ۋاقىتلىق دولەتلىك ئىنۋېتسىيەلىك سىياسەتنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ۋە جۇمھۇرىيەتتىكى مۈرەككەپ قۇرۇلۇشقا مۇناسىۋەتلىك كېچىكتۈرۈپ بولمايدىغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش تاپشۇرۇلدى.

(قاز تاگ).

بىرىنچى نۆۋەتتە- ئىختىسات

باش مىنىستر سېرگېي تېرېششېنكونىڭ رىياسەتچىلىگىدە 23- ئىيۇن كۈنى ئىختىسادىي ئۆزگىرىشلەر مىللىي كېڭەشنىڭ نۆۋەتتىكى مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى.

ئۇنىڭدا شەرقىي قازاقستان ۋىلايىتىدە چۈشكۈنلۈككە قارشى نۆۋەت كۈتتۈرمەيدىغان چارىلار ۋە ئىجتىمائىي- ئىختىسادىي ئىسلاھاتلارنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش قىبىلنامىسىنىڭ ئورۇنلىنىش ئەھۋالى توغرىلىق ھېساۋات تىڭشالدى. مۇزاكىرە يەكۈنى بويىچە ۋىلايەت مەمۇرىيىتىگە، جۇمھۇرىيەتلىك مىنىستىرلىكلەر بىلەن ۋېدومستۋالارغا تېگىشلىك تاپشۇرۇقلار بېرىلدى.

«قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە 1993- 1995- ژىللارغا بېغىشلانغان دولەت ئىگىدارچىلىغىدىن ئېلىش بىلەن خۇسۇسىلاشتۇرۇشنىڭ مىللىي قىبىلنامىسى توغرىلىق (2-باسقۇچ)» پرېزىدېنت پەرمانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش توغرىسىدىكى چارىلار، دولەت ئىگىدارچىلىغىدىن ئېلىش بىلەن خۇسۇسىلاشتۇرۇش جەريانىدا ئىگىلىكنى باشقۇرغۇچى سۇبيېكتلارنىڭ خىزمىتىنى مەملىكەتلىك رەتلەش مەسىلىرى، دولەتلىك خۇسۇسىلاشتۇرۇش جەمغۇرمىسى توغرىلىق قائىدە كۆرۈپ چىقىلدى. بېرىلگەن تەكلىپلەر قۇۋۋەتلەندى ۋە مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ تەستىقلىشى ئۈچۈن سۇنۇلدى.

شۇنداقلا «قارىژى» («خىراجەت») نەشرىياتىنى تەشكىللەشكە، جۇمھۇرىيەتلىك ئىختىسادىي ھەپتىلىك ئۇيۇشتۇرۇشقا، ھاياتىي ئىجتىمائىي تەمىنلەش ساھاسىدا مەملىكەتلىك كوتسېرنلار بىلەن باشقىمۇ ئىگىلىكنى باشقۇرغۇچى سۇبيېكتلار ئۈچۈن ئېتىيازلارنى يوقىتىشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر تەلقىن قىلىندى.

(قاز تاگ).

مەخبىرات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر قىلىدۇ

ژىلىغا ئون بەش مىللىون ئادەمگە كۆپىيىدۇ

خىتاي ئاھالىسىنىڭ سانى 1،17 مىلليارد ئادەمگە يەتتى. دۇنيادىكى ئېرىلغۇلۇقلارنىڭ بارى- يوقى يەتتە پروتسېنتىغا ئىگە بولغان خىتاي يەر شارى ئاھالىسىنىڭ 22 پروتسېنتىنى ئوزۇق- تۈلۈك بىلەن تەمىنلىشى كېرەك.

بۇ توغرىلىق خخج نىڭ بېيجىڭدىكى ۋەكىلىنىڭ ئورۇنباسارى جەن جيەن بىلدۈردى. ئۇنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، مۇنداق ۋەزىيەت خىتاينى ئائىلىنى پىلانلاشنى ۋە ئۆز ئاھالىسى سانى ئۆستۈشىنى نازارەت قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ. ھەتتا تۇغۇت ئۆستۈشىنى قەتئىي نازارەت قىلىش سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش شارائىتىدىمۇ خخج ئاھالىسىنىڭ سانى ژىلىغا 15 مىلليون ئادەمگە ئۇسۇۋاتىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ پىلانلىق تۇغۇت ۋە ئەتراپ مۇھىتنى قوغداش خىتاي ھوكۇمىتى دولەت سىياسىتىنىڭ مۇھىم تەركىۋي قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. تۇغۇت ئۆستۈشىنى نازارەت قىلىش سىياسىتى پەقەت خەلق خاھىشىنىلا ئەمەس، بەلكى ھوكۇمەتنىڭ، خىتاي خەلقىنىڭ ياخشى ھاياتقا بولغان ئاساسىي ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىشتىكى كۈچ چىقىرىشىنىمۇ ئەكىس ئەتتۈرىدۇ، دەپ تەكىتلىدى جەن جيەن.

خىتاي خەلقى موشۇ سىياسەتكە بىنائەن پەقەت ئۆز كېلەچىكى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۈچۈنمۇ چوڭ قۇرۇانلىققا كېتىپ بارىدۇ، دەپ تەكىتلىدى خخج ۋەكىلى. شۇڭلاشقىمۇ مەزكۇر سىياسەتنى خەلق ئارا جامائەتچىلىكمۇ چۈشىنىشى ۋە ئۇنى قوللاپ- قۇۋۋەتلىشى كېرەك. خىتاي ھوكۇمىتى، دەپ بىلدۈردى جەن جيەن ئاھالى سانىنىڭ ئوسۇشىنى ئۇمۇمەن جەمىيەتنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا ماس كەلتۈرۈش مەخسىتىدە ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي ساتۇسىنى ئاشۇرۇش، ئانىلار ۋە بالىلار ھوقۇقلىرىنى قوغداش، بىلىم بېرىش ۋە سالامەتلىكنى ساقلاش ئىشىنى ياخشىلاش چارىلىرىنى كورۇۋاتىدۇ.

كومۇر باھاسى ئەركىنلەشتۇرۇلدى

روسسىيە پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن «كومۇر سانائىتىدىكى ئەھۋالنى تۇراقلاشتۇرۇش چارىلىرى توغرىلىق» پەرمان ئىمزالىدى. پەرمانغا بىنائەن 1- ئىيۇلدىن تارتىپ كومۇرگە ۋە ئۇنى قايتا ئىشلەشتىن ئېلىنغان مەھسۇلاتلارغا ئەركىن باھا جارىي قىلىنىسۇن.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 1- ئىيۇلدىن تارتىپ كومۇر قېزىپ چىقىرىۋاتقان ۋە ئۇنى قايتا ئىشلەۋاتقان كارخانىلار دولەت ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن كوزدە تۇتۇلغان كولەمدىن تاشقىرى يەتكۈزۈلۈۋاتقان كومۇرنى چەت ئەلگە چىقىرىشتىن ئېلىنغان ۋاليۇتىنى مەجبۇرىي سېتىشتىن بوشىتىلىدۇ.

بىر لىتر بېنزىن- 1200سوم

ئىيۇن ئېيىنىڭ دەسلەپكى ئۈچ ھەپتىسىدە بىر لىتر بېنزىن باھاسى ئەرمەنىستاندا 500 سومدىن 1200 سومغىچە ئوستى.

ئەرمەنىستان ھوكۇمىتى ئېنېرگېتىكا بوھرانى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا تىرىشىپ، گرۇزىيە رەھبەرلىگى بىلەن تۇركمەنىستاندىن كېلىۋاتقان گازنى تەخسىم قىلىش تەرتىۋىنى كېلىشتى.

براكونېيرلارنى قويۇۋەتتى

روسسىيەنىڭ چېگارىچىلار كېمىسى مەملىكەت تېررىتورىيەلىك سۇلىرىدىن كخدجنىڭ ئىككى بېلىقچىلار كېمىسىنى قوغلاپ چىقاردى.

ئۇلار ھېچ قانداق رۇخسىتى يوق بولسىمۇ، ئۇلۇق پيوتر قولتۇغىدا بېلىق تۇتقان. چېگارىچىلار چەت ئەل براكونېيرلىرىنى قولغا چۈشىرىپ، قانۇنسىز كاسىپچىلىق قىلغانلىغى توغرىلىق پروتوكول تۈزدى ۋە ئاندىن كېيىن ئۇلارنى قوغلاۋەتتى. پېرىمورىيې بېلىقچىلىرى براكونېيرلارنى قاماققا ئالماي، نېمە ئۈچۈن قويۇۋەتكەنلىگىنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ.

ئۇچرىشىش 10- ئىيۇلدا ئوتكۈزۈلىدۇ

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن ۋە ئامېرىكا مەمۇرىيىتىنىڭ باشلىغى بىلل كلىنتون غەربىنىڭ سانائەت جەھەتتىن ياخشى تەرەققىي ئەتكەن يەتتە مەملىكىتى رەھبەرلىرىنىڭ توكيو ئۇچرىشىشىنىڭ ئىشى ئاياقلاشقان كۈنىنىڭ ئەتىسى، يەنى 10- ئىيۇلدا ئىككى تەرەپ مۇزاكىرىلىرىنى ئوتكۈزىدۇ، دەپ خەۋەرلەيدۇ «توكيو سىمبۇن» گېزىتى ھوكۇمەت مەنبەلىرىگە ئاساسلىنىپ.

دولەت باشلىقلىرى، دەپ يازىدۇ گېزىت، قوراللار ئۆستىدە نازارەت ئورنىتىش، دۇنيادا «سوغ مۇناسىۋەتلەر ئۇرۇشى» ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئازىيە- تېچ ئوكيان رېگيونىدا بىخەتەرلىكنى تەمىنلەش مەسىلىلىرىنى، شۇنداقلا 1- ستراتېگىيەلىك قوراللارنى چەكلەش شەرتنامىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە ستراتېگىيەلىك ھوجۇمكارلىق قوراللارنى قىسقارتىش توغرىلىق شەرتنامىنى تەستىقلەش مەسىلىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ.

بورىس يېلتسىن بىلەن بىلل كلىنتونىڭ ئۇچرىشىشىنى ئوتكۈزۈش جايى ھازىرچە ئۈزۈل- كېسىل بەلگۈلەنمىدى، ھەر ئېھتىمالغا قارىغاندا، مۇزاكىرىلەر توكيو مېھمانخانىلىرىنىڭ بىرىدە، يە روسسىيە ياكى ئامېرىكا ئەلچىخانىلىرىنىڭ تېررىتورىيەلىرىدە ئوتكۈزۈلىدۇ.

(تاس-س- قازتاگ).

خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىيگە مەكتۇپ

«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ موشۇ ژىلى 15- ماي سانىدا ژۇرنالىست ۋە شائىر ئۇرەخمەت ئەخمەتوۋنىڭ «خەلق يازغۇچىسى زىيا سەمەدىيگە مەكتۇپى» ئېلان قىلىنغان ئىدى. گېزىتخانلارنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن بىز ئەشۇ «مەكتۇپ»نى ئېلان قىلىۋاتىمىز.

مۇھتەرەم زىيا ئاكا سەمەدىي:

سىزگە، گېزىت ئارقىلىق مەكتۇپ يوللاپ، قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى ئېلىۋاتقانلىغىم ئۈچۈن ئەپىكە بۇيرۇمايسىز. بۇ مەكتۇپنى يېزىشقا جۈرئەت قىلدىمكى، بۇنىڭغا ئالدى بىلەن مىڭلىغان كىتابخانلىرىڭىز ئوخشاش مېنىڭمۇ سىزگە بولغان چەكسىز مىننەتدارلىق تۇيغۇلىرىم سەۋەپ بولدى.

بىز پارتىيە مۇتلاق ھاكىم بولۇپ، بارلىق چوڭ-كىچىك مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ مىللىيلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى. تاكى تامامەن ئۇنتۇشقىچە بارغان مۇدھىش بىر دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈردۇق. مۇنداق ئەھۋالدا بولۇپمۇ بىز، ئۇيغۇرلارغا ئوخشاش خەلقلەرنىڭ كۈنى خاراپ بولغانلىغىنى ئەشۇ كۈنلەرنى كۆرگەنلەرنىڭ ئۆزلىرىلا بىلىدۇ. ئىككى ياقتىن ئىككى چوڭ ئىمپېرىيە قىسىپ، بېشىمىز گاڭگىراپ قالغان بىر پەيتتە كەينى-كەينىدىن سىزنىڭ نادىر ئەسەرلىرىڭىز مەيدانغا كەلدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى تۇيۇقتا كىرىپ قالغاندەك بولغان بىزلەرگە روھىي مەدەت-كۈچ بېرىپ، ئۇتمۇشنىڭ، يەنى ژىللارنىڭ سىرىنى ئۇگەتكەندەك بولدى. ئۇلار ئارقىلىق تارىختىن ساۋاق ئالغاندەك ھىس قىلدۇق ئوزىمىزنى. يازغۇچى ئۇچۇن چۇشكۇنلۇككە بېرىلىپ، ئىنقىرازلىققا مەھكۇم بولغان دىللارنى ئويغىتىشتىن ئارتۇق بەخت بولمىسا كېرەك! بىز، كىتابخانلىرىڭىزنىڭ ئۆزىڭىزگە نىسبەتەن مىننەتدارلىغىمىزنىڭ باسىسى مانا موشۇنىڭدا.

«مايىمخان»، «ژىللار سىرى»، «ئىپارخان»، «غېنى باتۇر»، «ئەخمەت ئەپەندى» ۋە باشقىمۇ ئەسەرلىرىڭىز ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقىقىي قەلەپ مۇلكىگە ئايلانغان كىتاپلاردۇر. ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسى زامانىۋىي ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى بىر زور ئىجادىي كەشپىيات بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىغىدا شەك يوق. شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا، تارىختىن ساۋاق بېرىپ، بىزنى ھوشيارلىققا، ساقلىققا تەربىيلەيدىغان ئەسەرلەر.

كوممۇنىستىك تۈزۈم راسا ئۇۋجىغا چىقىپ، ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ ئارىسىدا بېشىمىز قاتقان ئەشۇ ژىللىرىدا سىزنىڭ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشىڭىز ئۇيغۇرلار ئۈچۈن خۇدادىن كەلگەن بىر ئامەت بولدى. دېسەك، قىلچە ئارتۇق بولماس!

مىڭ قاتلىق شۈكرىكى، ھازىر زامان ئۆزگەردى. ئاشكارلىق ئۇچۇق ئېلىپ، ئۇ جەمىيەتنىڭ ئاساسلىق بىر بەلگۈسىگە ئايلىنىپ قالىۋاتىدۇ. دېمەك، ئېيتىلمىغان گەپنى ئېيتىشنىڭ ئەينى پەيتى كەلدى. شۇڭلاشقىمۇ رېجە ئارمانلىرىڭىز تولۇغى بىلەن رويابقا چىقىپ، ئىش ئۈستىلىرىدە نەتىجىسىگە يەتمىگەن قوليازمىلىرىڭىز ئاخىرقى چېكىتلىرىنىڭ قويۇلۇشى نېسىپ بولغاي. بۇنىڭ ئۈچۈن خۇدا سىزگە ئەن ساقلىقنى يار قىلغاي!

... يارىكەنتتە باھار. ئالما-ئۆرۈكلەر چېچەكلەپ، باغلاردىن ئىپار ھىدى دىماغقا ئۇرۇلىدۇ. يېقىندىلا داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلگەن نەۋرۇز تەنتەنىسىدىن روزا ھېيتلىرى يارىكەنتلىك يۇرتداشلىرىڭىز كۆڭلىنى ياشناتتى. موشۇنداق بىر پەيتتە ئاماللىسلىقتىن تەرەپ-تەرەپكە پىتراپ-چېچىلىپ كەتكەن خۇنخاي يېزىسىنىڭ تۇرغۇلىرى باش قوشۇپ، ئۇز ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ قەبرىگە چىقىپ، ئەزىز بەردى. ئېگىسىزلىقتىن جۇلەرەپ قالغان زەرەتلىكنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ، ئەسلىگە كەلتۇرۇشتەك سوۋاپلىق ئىشلارنى قىلدى. ئۇ يەردىكى ئىرىك يالداما بولۇپ قالغان يار بويىدىكى بىر توپ تېرەكنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ قايتتى. سىزنىڭ مۇبارەك يەتمىش ياشلىقىڭىز يارىكەنت تەۋەسىدە ئاتاپ ئۆتكۈزگەن 1984- ژىلى باھاردا ئەشۇ تېرەكنىڭ يېنىغا كېلىپ، بىر ھازا ئۇنسىز ئۆرۈپ قالغان ئىكەنسىز... مانا بۇ ھەقتە مەرھۇم خېلىل ئاكام سۆزلەپ بەرگەن ئىدى. بۈيۈك شائىرنىڭ سۆزى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلدى: يارىڭنىڭ بويىدا يەككە-يېگانە بىر توپ تېرەك، ئۇلارنىڭ يېنىدا خەلق يازغۇچىسى. خارابىلىققا ئايلانغان يۇرتىدا مۇڭداشقىدەك ئىرىك جانلى تاپالماي، موشۇ تېرەك بىلەن سىرداشقاندۇ ... موشۇلداق تەسىراتلار ئىلكىدە «يالغۇز تېرەك مونولوگى» دېگەن شېئىرنى يېزىپ، خېلىل ئاكىمغا ئوقۇپ بېرىۋىدىم، ئۇستازىغا يېقىپ كەتتى. ئۇنى ئەلىدە سىزگە بېغىشلاپ يېزىۋىدىم. بىراق ئۇ چاغلاردا «تەزەربىيات» دېگەن سىرلىق قەمسىرنىڭ ئىشىگى ئالدىدا ئىپچىشقا ئەيمىنىپ ئۇنى بىر ياش شائىر بۇ ھەقتە ئاشكارە ئېيتىشقا جۈرئەتى يەتمىدى ئەممەس، ئەپ كورمىدى. «ياشلىقنىڭ ئەتە-كېچى يوق»، دەيدۇ. بۇگۈن غەرەزسىز ۋە خالىس نىيەت بىلەن سىز تاكى سەممەدىي سىزگە بېغىشلىغانلىكىم، بۇنىڭغا ئەشۇ شېئىرىمنىمۇ سەۋەپ بولدى.

شۇنىڭ بىلەن، مەرھەمەت، قەدىرلىك زىيا ئاكا سەممەدىي سىزگە ئەڭ ياخشى تىلەكلىرىنى ئىلەش بىلەن بىر قاتاردا، موشۇ مەكتۇۋىمنى قوبۇل قىلغايسىز.

چوڭقۇر ھۆرمەت- ئېھتىرام بىلەن
ئۆرەخمەت ئەخمەتوۋ.
يارىكەنت شەھىرى.

كۆڭۈلدە قالغان ئېچىنىش

بالىلىغىمدىن كۆڭلۈمدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئەسەدىيې بىر ۋاقەھە ھېلىمچە مېنى ئېچىنىش ئىلكىدە ئەپسۇسلاندۇرۇپ ژۇرىدۇ. شۇ چاغدا ئاقسۇ شەھرىدە تۇرىدىغان چوڭ دادامنىڭ چاقىرىشى بىلەن بىر نەچچە ئىلقىنى ھايداپ ئېكەسىنىڭ قوۋا دېگەن يېزىسىدىن مۇز داۋان ئارقىلىق ئاقسۇ شەھرىگە ئوتكەن ئىدۇق. چوڭ دادام، ئاكاملار ئاقسۇ شەھرىدە ئىلقا قىممەت بولغانلىغى ئۈچۈن ئۇلارنى شۇ يەردە سېتىشنى مەخسەت قىلغان ئىكەن. چوڭ دادامنىڭ ئويىدە بىرەر كۈن تىنىققىنىمىزدىن كېيىن ئۇلار ئىلقىلارنى بازارغا ئېلىپ چىقتى. مېنىڭ بارلىق دىققىتىم ئۇ يەردىكى تاشملەرنىڭ ئۆرۈش- تۇرۇشى ۋە تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىگە قىزىقىپ قاراشقا قارىتىلغان ئىدى.

شۇندا بازارنىڭ جەنۇبى تەرىپىدە بىزدىن بەش يۈز مېتىرچە ئارىلىقتىكى قىزىرىپ تۇرغان بىر قىزىل رەخكە كۆزۈم چۈشتى. دەررۇ ئۇنىڭ يېنىغا باردىم- ئۇ قەبرە ئۈستىگە ئېسىلغان قىزىل لاتا ئىكەن. ئۇنىڭغا شىنجاڭ ئەدەبىيات سەنئەتچىلىرى نامىدىن دېگەن سۆزلەر يېزىلىپتۇ. مەن قايتىپ كېلىپ ئاكامنىڭ يېنىدىن ئارتىپ دېگىدەك ئۇنى شۇ قەبرىنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدىمدە، ئۇنىڭدىن قەبرىنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم. ئۇ ماڭا،- لۇتپۇللا مۇتەللىپ دېگەن بىر داڭلىق شائىر بولغان. بىر قانچە ئىنقىلاۋىي سەپداشلىرى بىلەن ئۇ گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈپ، موشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان،- دەپلا قويدى خالاس. مەن لۇتپۇللا ھەققىدە تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولمىغانلىغىم ئۈچۈن ئۇنىڭغا باشقا سوئالمۇ قويالمىدىم.

بىر ئاقسۇ شەھرىدە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ قالدۇق. چوڭ دادامنىڭ ئۆيىنىڭ بىر ئېغىزىنىڭ تېمىغا دۇنيانىڭ يېرىم شارلىق خەرىتىسى سىزىلغان ئىكەن. خەرىتە- تۈۋىچە بىر ئاز ساۋادىم بارلىغى ئۈچۈن ئۇنىڭغا چوڭ ھەۋەس بىلەن قاراپ ژۇردۇم. بىر كۈنى شۇنداق تىكىلىپ ئۇرغىنىمنى كورۇپ، قىزىقىش بىلەن چوڭ ئاپام يېنىمغا كەلدىدە، مەنىلىك كۈلۈپ قويۇپ، مېنى تۇۋەندىكى بولۇمگە باشلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇ يەردە كىچىك ئاپام باغرىغا بېسىپ بىرنى سۇيدىدە، مەن ساڭا تېكەسكە قايتار ۋاقتىڭدا بىر نەرسە بېرىمەن. ئۇنى ھېچ كىمگە كورسەتمەي، ئوزەڭ ئوقۇپ ساقلاپ ژۈرگىن، دېدى. مېنىڭ كېلەچەكتە ياخشى ئوقۇشۇم ھەققىدە نەسىھەتلەر قىلدى. دېگەندەك بىز ئاقسۇدىن قايتقان كۈنى چوڭ ئاپام مېنى سارايى ئويىگە چاقىرتىۋېلىپ، كوينىگىمنىڭ ئىچىدىن بىلمىگە ھېلىقى دېگەن «بايلىغىنى» چىرايلىق قىلىپ ئوراپ باغلاپ قويدى.

ئاخىرى يولغا چىقتۇق. يوللاردا قانچە قېتىم بۇ قىلىن دەپتەرنى ئېچىپ ئوقۇپ كورۇشكە ئۇرۇنسامىمۇ چوڭ ئاپامنىڭ نەسىھتى ئۇنىڭغا جۈرئەت قىلدۇرمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۆز ژۇرتۇم تېكەسكىمۇ، قۇۋىغىمۇ يېتىپ كەلدىم. ئۇ ئارزۇلۇق دەپتەرنى كىشىلەرگە كورسەتمەي، خالى جايلاردا ئوقۇپ ژۇردۇم. قول يازما ل. مۇتەللىپنىڭ «غېرىپ- سەنەم» دراممىسى ئىكەن. چىرايلىق ھوسنى خەت بىلەن يېزىلغان درامىدىكى سەنەم ۋە غېرىپنىڭ تەغدىرىگە باغلىق جىددىي قارمۇ- قارشىلىقلار يۈز بېرىدىغان ۋاقەلەر مېنىڭ ياش قەلبىمگە چوڭقۇر تەسىر قىلىپ، ئاھايىتى قىزىقتۇراتتى. ئۇنىڭ ئارىلىرىدا ۋاقەلەرگە ئويغۇنلاشتۇرۇلۇپ سىزىلغان رەسىملەرمۇ بار ئىدى. بۇ دەپتەرلى ھەتتا ئۆزەمنىڭ مۇئەللىم ئاكام غوجالىمغىمۇ كورسەتمەي ژۇردۇم. 1950- ژىلى 5- سىنىپتا ئوقۇۋاتقىنىمدا بۇ قول يازمىدىن تۇيۇقسىز ئاجراپ قېلىشقا مەجبۇر بولدۇم. شۇندا بىر كۈنى سىنىپتا يالغۇز قېلىپ قايتىدىن يەنە ئوقۇۋاتسام تۇيۇقسىز ئابلىز مۇئەللىم كىرىپ قالدى. ئۇ قول يازمىنى قولۇمدىن تارتىپ دېگىدەك ئېلىۋالدى ۋە ئوقۇپ بولغىنىدىن كېيىن قايتۇرۇپ بېرىۋېتىدىغانلىغىنى ۋەدە قىلدى. بىراق كېيىن ئۇرلۇك باھانە- سەۋەپلەرنى كەلتۇرۇپ، ئۇنى ماڭا قايتۇرۇپ بەرمىدى. مەن ئەرزىمنى ھېچ كىمگە ئېيتالمىدىم.

تەغدىر قىسمىتى بىلەن قازاقستانغا كوچۇپ چىقىشىمىز بۇ نەرسىنىڭ ئىزىنىڭ يەنىمۇ ئۇچىشىگە ئېلىپ كەلدى. لېكىن تاغ بىلەن تاغ كورۇشمەيدۇ، ئادەم بىلەن ئادەم كورىشىدۇ دېگەندەك 1989- ژىلى يەنە ئانا يۇرتقا بېرىپ قالدىم. شۇندا بۇ قول يازمىنى سوراپ ئېلىۋېلىش مەخسىتىدە ئابلىز مۇئەللىمنىڭ ئويىگە باردىم. لېكىن مېنىڭ ئۇمۇتۇم ئەمەلگە ئاشمىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا خەلقىمىزنىڭ ئېسىل ئەسەر- ئەتىقىلىرىنى ۋەيران قىلغان مۇدھىش خۇڭۋېيبىڭلەر بۇ باھالىق دەپتەرنىمۇ تېپىۋېلىپ كويدۇرۇۋەتكەن ئىكەن. ئۇ جاۋاپنى ئاڭلاپ مەن قاتتىق ئېچىندىم. ئۇنىڭ ئالدىمغا قويغان تامغىمۇ ئوزەك كېكىتىگىمدىن ئۆتمىدى. چۈنكى ل. مۇتەللىپ يازغان بۇ سەھنە ئەسىرى ئوز ئورگىناللىغى بىلەن ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئالتۇن فوندىدا ساقلىنىپ قېلىشقا تېگىشلىك ئىدى.

ئۇنىڭ قەدرىگە ئەلدى يېتىپ، كۆڭۈلدە قالغان ئېچىنىشلىرىم ئىلكىدە شۇ بالا ۋاقتىمدا ئاقسۇ شەھرىدە بولغىنىمدا چوڭ دادىلارنىڭ ئويىنىڭ تېمىغا سىزغان خەرىتىنىمۇ ل. مۇتەللىپ سىزغان ئىكەنلە دەپ ئويلاپ ژۇرىمەن. چۈنكى شۇ دەۋردە بۇ يەردە ياشىغان شائىرنىڭ چوڭ دادىلارنىڭ ئويى- ئىچى بىلەن ئارىلىشىپ ژۈرگەنلىكى ئېنىق. يالقۇنلۇق كۈرەشچان شائىرنىڭ قول يازمىسىنى ئاھايىتى قەدىرلەپ ماڭا تاپشۇرغان چوڭ ئاپامنىڭ شۇ دەۋرنىڭ ئىلغار ئاڭ- سەۋىيەلىك ئاياللىرىنىڭ بىرى بولغانلىغىنى ھازىر چوڭقۇر كوز يەتكۈزۈپ ژۇرىمەن. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىش ئېچىنىشى ھازىرغىچە كوڭلۇمگە ئارام بەرمەي كېلىۋاتىدۇ.

يارمەھەممەت قۇرۋان ئىيازىي.

ئالمۇتا. «زارەۋوستوكا» مەھەللىسىگە جايلاشقان م. ھەمرايېۋ نامىدىكى 150- ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ھەر خىل كرۇژوكلار ئىشلەيدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. ئۇلۇق قازاق شائىرى ئاباي قۇنانبايېۋنىڭ 150 ژىللىغىغا بېغىشلانغان سىنىپ سائاتى. 2. باشلانغۇچ سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى مېھراي ئىلاخۇنوۋا دەرس ئۆتىدە. 3. مەكتەپتىكى سەنئەت ھەۋەسكارلار كرۇژوگى.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

سەردار قەلەم ساھىبى

(غايۇر غۇلام تەۋەللۇدىغا 90 يىل)

سەردار قەلەم ساھىبى

ئىلىم- پەن ئەھلىگە، شۇ جۈملىدىن ئەدەبىيات- سەنئەت ئەھلىگە ئىنتايىن ياخشى مەلۇمكى، سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئاتالغۇسى دەسلەپ رۇس مەتبۇئاتىدا تۇنجى قېتىم 1929- يىلى سوتسىيالىستىك روھتىكى ئەدەبىياتقا مۇۋاپىق يېڭى ئاتالغۇ تەرىقىسىدە تىلغا ئېلىنغان ئىدى. 1934- يىلى كېڭەش ئىتتىپاقى يازغۇچىلىرىنىڭ 1- پۈتكۈل ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىدا سوتسىيالىستىك رېئالىزم كېڭەش ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىي ئىجادىي مېتودى دەپ قوبۇل قىلىندى ۋە بۇ مېتود پەقەت بەدىئىي ئەدەبىياتتىلا ئەمەس، بەلكى سەنئەتنىڭ بارلىق تۈرلىرى- تىياتىر، كىنېماتوگرافىيە، تەسۋىرىي سەنئەت ۋە مۇزىكىدا ئاساسىي ئىجادىي مىزان بولۇپ قالدى. تەنقىدىي رېئالىزمنىڭ شەكىللىنىشى دەۋرىدە بولغىنىدەك، سوتسىيالىستىك رېئالىزمنىڭ شەكىللىنىشى دەۋرىدىمۇ سەنئەتنىڭ ھەممە تۈرلىرى بىر- بىرى بىلەن چەمبەرچەس ئالاقىدا رىۋاجلىنىدۇ ۋە ھەر قايسىنىڭ بەدىئىي ۋاسىتىلىرىنىڭ خىلمۇخىللىقىغا قارىماستىن، دۇنيانى، كىشىلىك جەمئىيەتنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە يېگانە يول بىلەن- يازغۇچى ۋە سەنئەتكاردىن ۋاقەلىكنى ھەققانىي، تارىخەن كونكرېت ۋە كۆرەشچان تەرەققىياتىنى تەسۋىرلەش يولى بىلەن بارىدۇ، دەپ تەلەپ قىلىندى.

بولشېۋىزمنىڭ رېئالىزم ۋە تەنقىدىي رېئالىزمنى «بېيىتقان» بۇ يېڭى مېتودولوگىيەسىنىڭ پولات ئىسكەنجىسىدىن قاچقىلى، چىقىپ كەتمەسلىك قەتئىي تەلىۋىنىڭ بىلىپ- بىلمەس ئاگاھلىق ئىستانەتكارلىرىنىڭ مىڭلىغان «پىدائىيلىرى» جۈملىسىدە ئاتاقلىق ئۆزبېك ئەدەبى مەۋلانا غايۇر غۇلاممۇ بار ئىدى.

ئەشۇ دەۋرلەرنىڭ ئۇرغۇتۇلغان ئالىمۇ- پازىللىرى، ئەدىبۇ- شائىرلىرى سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئۈچۈن كۈرىشىش- كېڭەش پەن- مەدەنىيىتىنىڭ، ئۇنىڭ پارتىيەۋىيلىك، خەلقچىللىق، كوممۇنىستىك يۈكسەك ئىدېئولوگىيەسى ئۈچۈن، تاۋلانغان بەدىئىي ماھارىتى ئۈچۈن، شەكلى مىللىي، مەزمۇنى سوتسىيالىستىك ئۇيۇل مەدەنىيەتنى يارىتىش ئۈچۈن قەلەم تەۋرەتمەك، ئىجات قىلماق دەپ چۈشەندى، ئۇلار لېنىننىڭ: «بۇ ئەدەبىيات ئەركىن ئەدەبىيات بولىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ قاتارىغا مۇمكىنقەدەر يېڭى كۈچلەرنى جەلپ قىلغۇچى نەرسە مەنپەئەتپەرەسلىك ۋە ئەمەلپەرەسلىك بولماستىن، بەلكى سوتسىيالىزم غايىسى ۋە مېھنەتكەشلەرگە خەيرخاھلىق بولىدۇ»،- دېگەنلىرىگە ئەستايىدىل ئىشەنگەن ئىدى. ئەدەبىياتنىڭ پارتىيەۋىيلىكىمۇ ئۇلار ئۈچۈن غەيرى- تەبىئىي ئەمەس ئىشتەك تۇيۇلاتتى.

ئەدەبىيات سېپىگە «گۈزەللىك نېمە؟» (1923- يىل) دېگەن ئوچۇق كۆڭۈللۈك شېئىر بىلەن كىرىپ كەلگەن غايۇر غۇلام:

«گۈزەللىك قىزلاردا،
ئۇ قارا كۆزلەردە،
خۇش ئاۋا سۆزلەردە»،
دېسە كىم خاتالىق،-

دەپ كېلىپ، ھەقىقىي گۈزەللىكنى «پېشانە تەرلىتىپ ئىشلەشتە» كۆرىدۇ.

30- يىللاردىكى ئۆزبېك شېئىرىيىتىنىڭ ئۇتۇغى تىرىقىسىدە باھالىنىپ كەلگەن شائىرنىڭ «كوكەن» ناملىق داستانى ۋە «تۈركسىب يوللىرىدا»، «يالاۋبەردارلىققا»، «مەدەنىي قەترە»، «نېفت»، «نان»، «تېكستىلكومبىنات ۋە مىسىر ئېھرامى»، «ئۆزبېكىستان» كەبى شېئىرلىرىدا ئەدىب قاتتال ئەندىزىدىن چىقمىغان ھالدا ئەمگەك ئەھلىنىڭ روھىي- كەيپىياتىنى، شىجائىتىنى، كەلگۈسىگە دېگەن ئەستايىدىل ئۈمۈتۋارلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

«پوئېزىيە بىزنىڭ ئىچكى سېزىمىمىزغا، قەلبىمىزنىڭ بارلىق گۈزەل، ئىزگۈ ۋە ئاقىلانە نەرسىلەرگە ئىشقىۋازلىقىغا ئاساسلىنىدۇ»،- دەيدۇ بۈيۈك رۇس تەنقىدچىلىرىدىن ن. ئا. دوبرولىيۇبوۋ.

دەرھەقىقەت، ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر بىلىم ساھىبى بولغان غايۇر غۇلام ئىجادىدىن دەۋر تەقازاسى تۈپەيلىدىن ھازىرجاۋاپلىق بىلەن يېزىلغان «بۇيرۇتما شېئىرلارنى» شاللاپ چىقىرۋەتكەننىڭ ئۆزىدىمۇ، ئۇنىڭ 10 جىلدلىق تولۇق ئەسەرلەر ئالىمىدە ئاقىلانە يېزىلغان ئىزگۈ ۋە گۈزەل شېئىرلىرى، ئەدەبىي- ئانالىتىك ماقالىلىرى ھەم ئەسەرلىرى ئاز ئەمەس، ئەلۋەتتە.

زور كارۋان يولىدا ئىتتىم بۇتىدەك،
ئىنتىزار كۆزلەردە قەترە-
قەترە ياش.
ئەڭ كىچىك زەررىدىن يۈپيېڭى غۇنچە
ئۈزەڭ مۇرەببىسەن، خەۋەر بەر،
قۇياش!-

دەپ باشلىنىدىغان «سىغىنىش»؛

مەھشەر ھاياتىمۇ چېگارىسى بار،
زۇلۇم زەنجىرىدىن ئۈزۈلگەي تۈگۈن.
ئىنفوربيۇرومىز بېرىدۇ ئۇچۇر:
مۇقەددەس ھارپا كۈنلىرى بۈگۈن،
بىزنىڭ كوچىمىزمۇ بايرام بولغۇسى،-

دېگەن سەترلەر بىلەن باشلىنىدىغان «بىزنىڭ كوچىمىزمۇ بايرام بولغۇسى» ناملىق شېئىرى، شۇنداقلا «ھوكۇم»، «ئۆزبېك ئېلىنىڭ غۇرۇرى»، «ئەسسالام»، «سىيادان»، «ئىككى شەرىق»، «شەرىق تىنچلىقىنى خالايدۇ» ئوخشاش نەزمىلىرىگە مانەندە «قار»، «ياز»، «بىز جاھاندا گۈزەللىك ئىجاتكارىمىز» كەبى لىرىكىلىرى شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

ئەللاما ئەدىب ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئوتتۇرا ئاسىيا كەڭلىكلىرىنىڭ ۋە ئۇنىڭغا خوشنا شەرىق مەملىكەتلىرىنىڭ تارىخىنى، بۇ بىپايان زېمىندا ئىستىقامەت قىلغۇچى خەلقلەرنىڭ ئۆرپ- ئادەت، ئەنئەنە- يوسۇنلىرىنى، ئۇلارنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ ئىلىم- پەن ۋە مەدەنىيىتى رىۋاجىغا قوشقان ئۈلۈشلىرىنى پۇختا ئىگەللىگەن ھەم بۇ ئىقلىم- ئەللەرنىڭ ئۆز ئارا بىر- بىرىنى چۈشىنىشى، مەدەنىي مۇناسىۋەتلىرىنى مۇستەھكەملىشى يولىدا ئۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈرگەن ئىدى. «بىزنىڭ ئېرامىزدىن بىر نەچچە ئەسىرلەر مۇقەددەم ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق غەرىبكە، شەرىققە، جەنۇبقا ۋە شىمالغا سودا يوللىرى ئۆتكەن ئىدى،- دەپ يازىدۇ ئاكادېمىك شائىر.- ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مەزكۇر سودا يوللىرىدىكى تۇتقان جۇغراپىيەلىك ئورنى ئۇنى ئەشۇ دەۋرلىكى، يەنى ئېرامىزدىن بۇرۇنقى 1- 2- ئەسىرلەر ۋە ئېرامىزنىڭ 1- 4- ئەسىرلىرىدە كاتتا «خەلقارا» بازارلاردىن بىرىگە ئايلاندۇردى ۋە خىتاي، ھىندىستان ھەمدە باشقا خوشنا دۆلەتلەر بىلەن مەدەنىي ۋە سودا ئالاقىلىرىنى ئېلىپ بېرىشتا كەڭ ئىمكانىيەتلەر تۇغدۇرۇپ بەردى».

پەقەت ئوتتۇرا ئاسىيالا ئەمەس، شۇنداقلا پۈتۈن دۇنيادىكى مەملىكەتلەرنىڭ ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنىگە، ئۇ يەرلەردە ياشىغۇچى تۈرلۈك- تۈمەن خەلقلەر ھەم ئېلەت- قەبىلىلەرنىڭ تەقدىرىگە، غەم- تەشۋىشلىرىگە، ئىزگۈ ئارزۇ- ئارمانلىرىغا بىپەرۋا قارىمايدىغان ئەدىب، مۇستەملىكە ۋە يېرىم مۇستەملىكە ئىسكەنجىسىدە ئىڭرىغان ئەللەرنىڭ ئەرك ۋە ئازاتلىق يولىدىكى ھەققانىي كۈرەشلىرىگە ھەمنەپەسلىك بىلدۈرۈپ، ئۇلارنىڭ دەردىگە ھەمدەرت، ھۆرىيەت ئىستىكىگە تىلەكداشلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. «مەن يەھۇدىيمەن»، «سەن يېتىم ئەمەسسەن»، «پول روبسونغا» كەبى شېئىرلىرى بۇنىڭ يارقىن مىسالىدۇر.

«بەزى شائىرلار ھاياتتا سادىر بولۇپ تۇرىدىغان ھادىسىلەرنى ئىنتىلىق ھېكايە قىلىپ بېرىشكە كۆپرەك ئۇستا بولىدۇ. بۇ ئېپىك ياكى بايانىي پوئېزىيە دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭغا پوئېمىلار، رومانلار، پوۋېستلار چۆچەكلەر ۋە باشقىلار كىرىدۇ. ئىككىنچى خىل شائىرلار، خۇسۇسەن پرېدمېتلارنى تەسۋىرلەشنى ۋە بۇ پرېدمېتلارنى قوزغايدىغان ھېسلارنى، تەسىراتلارنى ئىپادىلەشنى ياخشى بىلىشىدۇ»،- دەپ يازغان ئىدى. ئا. دوبرولىيۇبوۋ.

چىن مەنىسىدىكى ئەدىب- شائىرلارغا تەنقىدچى تەرىپىدىن بېرىلگەن بۇ تەرىپىنىڭ ھەر ئىككىسىمۇ غايۇر غۇلام ئىجادىيىتىدە ئۆزئۆزىنى باغلىغان ھالدا ئىرىشىپ، بىر- بىرىسىنى ئىنكار قىلمايدىغان دەرىجىدە گىرەلىشىپ كەتكەن. بۇ ھالەت، خۇسۇسەن ئەدىبنىڭ «كەچمىش ۋە كەچۈرمىشلىرىمدىن»، «قەلب ۋە قۇۋۋەت»، «يادىكار»، «مۇغەممىر بالا» ئوخشاش ئەسەرلىرىدە، «ۋاقىت»، «ئاۋۋال ئوقى»، «چىن ھارپا»، «ئەلشېر»، «تىنچلىق ئەندىشىسى»، «بىزنىڭ پاختىمىز»، «يىللار» كەبى نەزمىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان...

* * *

«مەلۇمكى، موشۇ يىلى 5- ئاپرېل كۈنى سائەت 10دىن 11 يېرىمغىچە گېنېرال ۋاڭ جېننىڭ جەسەت كۈلى تاغلار تەڭرىسى- تەڭرىتاغقا چېچىلدى (ئىمانىمىز كامىلكى، كۈچلۈك ھاۋا ئېقىمىنىڭ تەسىرىدىن ئۇ كۈلنىڭ بىرەر زەررىسىمۇ مۇبارەك زېمىنىمىزغا چۈشكىنى يوق). بۇ گېنېرال «پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنى باشلاپ، 1949- يىلى قىزىل بايراقنى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىغا قادىغان» («ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»دىن).

ئەشۇ بىر قاغىش دەۋرىنى، ھەقىقەتەنمۇ ئۇيغۇر خەلقىگە ئەرك ۋە ئازاتلىق، تىنچلىق ۋە ھۆرىيەت ئېلىپ كەلگەن دەقىقىلەر دەپ بىلگەن ئەللامە ئەدىب غايۇر غۇلام چەكسىز ھاياجان ئىلكىدە:

ئۈرۈمچىگە كىرگەندە جۇڭگو
خەلق ئارمىيەسى،
مەزلۇم ئۇيغۇرستاننىڭ دەرۋازىسى
كەڭ ئىدى.
يەنى بىچارە ئۇيغۇر خەلقىمىزنىڭ
ئەسىرلەر
كۆرگەن جەبرۇ- جاپاسى چىنلىقلارغا
تەڭ ئىدى.
خۇسۇسەن بىز ئۆزبېكلەر ئۈچۈن
شاتلانمايلۇقكى،
ئەرك ئالغان ئۇيغۇر خەلقى بىزگە
قانداش بولدۇ.
تارىخى شەرىپىمىز، ئۆرپ-
ئادەت، تىلىمىز،
ھەتتاكى خەرىتىمىز ئوتاش-
ياندىش بولدۇ.
چۈنكى سادىر پالۋاننىڭ يامۇلدىكى
ئاخشىسى،
ئۆتكەن ئەسىر ئۆزبېكنىڭ يەلكىسىگە
ھەم ئاھاڭ.
جەڭگىۋار ئۇيغۇرلارنىڭ كۆتەرگەن
ئۈچ بايرىقى،
كۆرەشداش ئۆزبېكلەرنىڭ قېنىغا
ئېرۇر ھەم رەڭ،-

دەپ يازىدۇ «بۇ كۈننىڭ سوزى» ناملىق شېئىرىدا.

خۇلاسە قىلىپ شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئۆز دەۋرىنىڭ پەرزەنتى بولغان ئەللامە ئەدىب غايۇر غۇلام تەۋەللۇدىنىڭ مۇبارەك 90- يىللىقى پەقەت ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىدىلا ئەمەس، بەلكى قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەردە، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئۆزىگە مۇناسىپ ھالدا ئاتاپ ئۆتۈلىدۇ.

ئالماسبەگ.

ئەدىب تەرجىمھالىدىن بىر قەترە

«مەن، 1903- يىل، 10- ماي، جۈمە كۈنى ئەتىگەنلىكى سائەت 6دا تۇغۇلغان ئىكەنمەن. بۇ دېخانچە يىل ھېساۋى بىلەن بېلىق يىلى بولىدۇ. تۇغۇلغان جايىم تاشكەنت شەھىرى، شايىخانتەھۇر دەھە، قورغانتېگى مەھەللىدە.

مەن تۇغۇلغان چېغىمدا ئاتام غۇلام مىرزا ئارىپ ئوغلى 35 ياشتا، ئانام تاجىبىبى شايۇسۇپ قىزى 21 ياشتا ئىكەن. كۆپ ھاللاردا كېرەك بولۇپ قالغان تەغدىردە ئاتامنىڭ نېمە ئىش قىلىپ تىرىكچىلىك ئۆتكۈزگەنلىگىنى ئېنىق ئېيتالمايمەن. «دېخان» دەپلاقويىمەن. كەلەس ئەتراپىدا 5- 6 تاناپ يېرى بولۇپ، ئۇنىڭغا بۇغداي، كوممۇقوناق، ماش دېگەندەك دان- پان تېرىدىكەن. قالغان ۋاقىتلاردا ئومۇرنى شەھەردە ئۆتكۈزەتتىكەن. ئاتام خېلىلا ساۋاتلىق، ئۆزبېكچە، تاجىكچە ياخشى بىلىدىغان ۋە ئانچە- مۇنچە رۇسچىمۇ سۆزلىشەتتىكەن. شەھەردە كىشىلەرگە ئەرىزە، خەت يېزىپ بېرىدىكەن، شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ ئىسمىغا «مىرزا» دېگەن لەقەم قوشۇمچە بولغان ئىكەن».
(«كەچمىش ۋە كەچۈرمىشلىرىمدىن»)

تۈركىيەدە ئوقۇيدۇ

بىيىلقى ژىلنىڭ 11ـ ماي كۈنى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى مائارىپ كېڭىشى ئۆز مەجلىسىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇنىڭدا تۈركىيەدە ئوقۇش ئۈچۈن بالىلارنى قوبۇل قىلىش مەسىلىسىنى قاراپ چىقتى. تاللاش كومىسسىيەسى قۇرۇلدى. ئۇلار تۈركىيەدە ئوقۇشقا تىلەك بىلدۈرگەنلەرنى شۇ ياقتىن ئېلىنغان مەلۇماتلار بويىچە ئىمتىھان ئالدىغان بولۇپ، ناھىيەلەردە تاللاۋېلىش سىناقلىرىنىڭ گرافىكىنى تۈزگەن. ئەندى تاللاۋېلىش سىناقلىرى 28ـ ماي كۈنى ياركەنت، 29ـ ماي كۈنى چونجا، 30ـ ماي كۈنى چېلەك يېزىسىدا ئۆتكۈزۈلۈش ئۈچۈن قارار قىلىنغان ئىدى.

شۇنداق قىلىپ 30ـ ماي كۈنى مالۋاي ئوتتۇرا مەكتىۋىگە چېلەك ناھىيەسىدىن تۈركىيەدە ئوقۇشقا تىلەك بىلدۈرگۈچىلەر ژىغىلدى. ئىمتىھانغا كىرىشتىن ئاۋال بالىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى مەزكۇر مەكتەپتىكى مەخسۇس ياسالغان ئۇيغۇر ئۆيىگە كىرىپ، بىر ئاز سۆھبەتلەشتى. سۆھبەت داۋامىدا بىرىنچى بولۇپ سۆز سۆزلىگەن ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئىمىنجان ناسىروۋ بولدى.

— ھۆرمەتلىك ئاتا-ئانىلار ۋە بالىلار، بىزنىڭ بۇ يەرگە ژىغىلىپ ئولتۇرۇشىمىزنىڭ سەۋەبى ئۆزەڭلارغا مەلۇم، بۇ بولسىمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى تەرىپىدىن قازاقىستاندا ياشاۋاتقان ئاز سانلىق ئۇيغۇر خەلقىگە كۆرسىتىۋاتقان چوڭ بىر غەمخورلىقىدۇر. شۇڭلاشقا بىرىنچى نۆۋەتتە موشۇ ئىتتىپاققا مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرىمىز.

ئىككىنچىدىن ئوقۇشقا تىلەك بىلدۈرگۈچىلەر بىزنىڭ ناھىيەدىن 22 بالا بولدى. سىناق كومىسسىيەسى ئەزالىرىغا مەدەنىيەت مەركەزلىرى تىلەك بىلدۈرگۈچىلەرنىڭ ھۆججەتلىرىنى تولۇق رەتلەپ تەييارلىدى. بۇ ئوقۇشقا ئىستىبداتلىق، ئىنتىزاملىق، ئەخلاقى ياخشى بالىلار تاللاپ ئېلىنىپ، كومىسسىيەگە تەۋسىيە قىلىندى. ھەممىڭلارنىڭ سىناقتىن سۈرۈنمەي ئۆتۈشۈڭلارغا تىلەكداشمەن. بىراق بىزدىن ئېلىنغان بالا سانى 12دىن ئاشماسلىقى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەركىم ئۆز بىلىمى ۋە قابىلىيىتىنى بۈگۈن ئاراغا سالىدۇ. سىناقتىن ئۆتكەنلىرىڭلارغا ئېيتار تىلىكىم، ئوقۇش جەريانىدا ناھىيەمىز شەنىنى، مىللىتىمىز غۇرۇرىنى كۆز ئالدىڭلاردا تەسەۋۋۇر قىلىپ، ياخشى ئوقۇپ، ئۆز يۇرتۇڭلارغا ئالىي بىلىملىك مۇتەخەسسىسلەردىن بولۇپ قايتىڭلار.

— بۇ كۈنلەردە، — دېدى نۆۋەتتىكى سۆزگە چىققان كومىسسىيە ئەزاسى ھېبۇللام قاھاروۋ، — تۈركىيەدە قازاقىستاندىن 200گە يېقىن بالا بېرىپ ئوقۇۋاتىدۇ. جۈملىدىن بۇلتۇر 23 نەپەر ئۇيغۇر قىز-ژىگىتلىرى ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن ئىدى. بىيىل بولسا 100 بالىنى تۈركىيەدە ئوقۇتۇشنى مەخسەت قىلىۋاتىمىز. ياركەنتتىن 13 بالا، ئۇيغۇر ناھىيەسىدىن 14 بالىنىڭ ھۆججەتلىرىنى قوبۇل قىلدۇق. ئەندى چېلەك ناھىيەسىدىن 22 بالىنىڭ ھۆججەت تاپشۇرۇشى بالىلارنىڭ ئوقۇشقا بولغان قىزىقىشىنىڭ ئىنتايىن زور ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇنىڭغا شەخسەن مەن ئۆزەم ئاھايىتى خۇرسەنمەن. ئەندى ئۆزەڭلارغا ئىمتىھان تاپشۇرۇشقا 4 سائات ۋاقىت بېرىلىدۇ. خىمىيە، بىئولوگىيە، ماتېماتىكا، فىزىكا، ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى پەنلىرىدىن ئىمتىھان تاپشۇرىسىلەر. سۈرۈنمەي ئۆتكەن 12 بالا قوبۇل قىلىندۇ. يەنە بىر ئەسكەرتىپ كېتىدىغان يېرى، سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنى ھەر بىر پەن بويىچە ئايرىم مۇتەخەسسىسلەر تەكشۈرۈپ، باھا قويۇپ، بىزگە تاپشۇرغاندىن كېيىن تاللاپ ئالىمىز.

ئۇنىڭ يەكۈنىنى ئىككى ھەپتە ئىچىدە خەۋەرلەيمىز. ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغانلار بىر ژىل مابايىندا تۈرك ۋە ئىنگلىز تىللىرىنى ئوقۇپ ئۆگىنىدۇ. ئاندىن ئىمتىھان تاپشۇرۇپ، ئۆز خاھىشى بىلەن تاللاپ ئالغان فاكۇلتېتلارغا ئىمتىيازلىق بىلەن قوبۇل قىلىندۇ. شۇڭلاشقا ھەر بىر مىللەتنىڭ تەغدىرى ئۇنىڭ ئوقۇغان زىيالىلىرىغا باغلىق. شۇنىڭ ئۈچۈن سىناقتىن ئۆتكەنلەر ئۆزەڭلارنىڭ خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىڭلارنى ئۇنتۇماڭلار، ئەندى تۈركىيەگە يول ھەققىنى ھەركىم ئۆزى تۆلەيدۇ.

راس، بازار ئىختىسادى مۇناسىۋەتلىرىگە بولا ھازىر ھېچكىمنىڭ دۇنياسى ئېشىپ-تېشىۋاتقىنى يوق. بىز ياركەنت ھاكىمى ئىبراھىم مولدابېۋنىڭ ھوزۇرىدا بولۇپ، بۇ ئىشلاردىن خەۋەردار قىلغىنىمىزدا، مەن بىزدىن ئېلىنغان 12 بالىنى بەش ژىل داۋامىدا ئوقۇش جەريانىدىكى ئىختىسادى چىقىمىنى ئۆتەپ بېرىمەن دەپ قاتتىق ۋەدە بەردى. ئەندى ئۇيغۇر ناھىيەسىمۇ موشۇ تەرەپلىرىنى ئويلاشتۇرۇپ كورىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇنداق بولسا چېلەك ناھىيەسىنىڭ ھاكىمىمۇ ئېگىشلىك ئورۇنلار بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپتۇرغاندىن كېيىن ئۇ كىشىنىڭمۇ ياردىمىنى بېرىشىگە ئىشەنچىم كامىل.

شۇنداق قىلىپ ئوقۇشقا تىلەك بىلدۈرگۈچىلەر تۆرت سائات مابايىندا سىناق ئىشلىرىنى يازدى. ئەندى ئۇنىڭدىن ئۆتكەنلەر تۈركىيەدە ئوقۇيدىغان بولىدۇ.

ئا. مۇقەددەموۋ.
ئالمۇتا ۋىلايىتى.

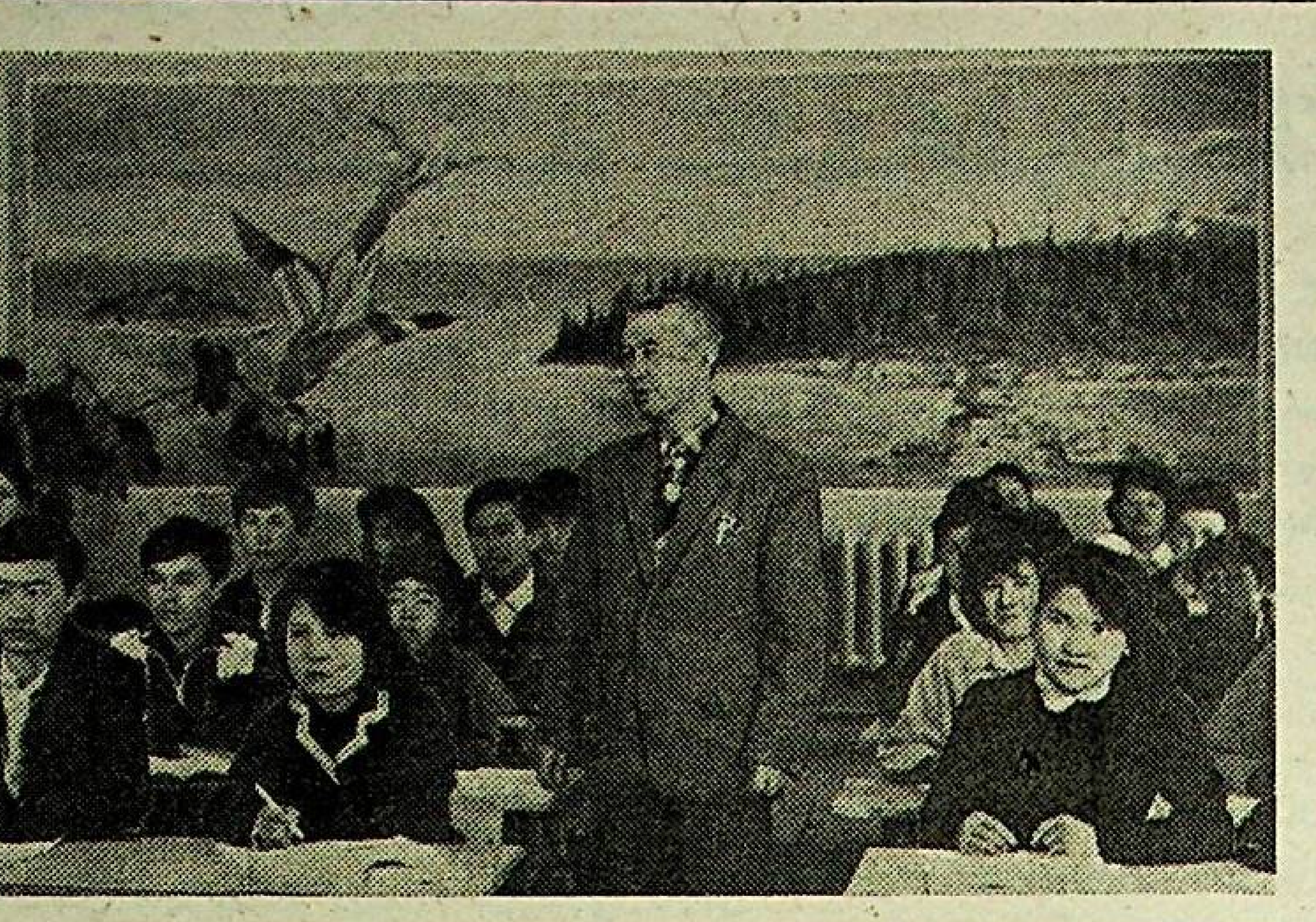

ھازىر جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق مەكتەپلىرىدە يەنى ئانا مەكتەپنى تاماملىغۇچى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن سىناق پەيتى — ئىمتىھانلارنى تاپشۇرۇش ئىشلىرى ئۇتۇقلۇق ئاياقلاشتى.

سۈرەتلەردە: ئۇيغۇر ناھىيەسىگە قاراشلىق چارىن يېزىسىدىكى م. ھەمرايېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ 11ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

كېلەچەك ئىشقىدا يېنىپ...

بۇ ژىگىتنى مەن ئىلگىرى گېزىت سەھىپىلىرىدىن ئوقۇپ تونۇغان بولسام، ئەندى مانا نەق ئىش ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق تونۇپ ئولتۇرىمەن. بىر ژىل سۇلتان قورغان مەھەللىسىدىكى 101ـ مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن چېغىمدىن تارتىپ تا موشۇ كەمگىچە بۇ ژىگىتنى ھەر قانداق جەمىيەت ئىشلىرى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغانلىقىنى ئوچۇق چۈشەندىم. ھەر قانداق باشلىغان ئىشىنىڭ نەتىجىلىك ئاياقلىشىدىغانلىقىمۇ كۆزۈم يەتتى. ئۇ ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ ئىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەندى ئۆز خەلقىنىڭ بۈگۈنكى ۋە كېلەچەك ھاياتى ئۈچۈن لوغۇلداپ ئۆچمەس چىراقتەك ياندىغان چوغى بولسا نۇر ئۈستىگە نۇر بولۇپ، ياش غۇنچىلىرىمىز تەكشى ئېچىلار ئىدى دېمەكچىمەن. ئابدۇخالىق ھەمرايېۋنى ئالمۇتا شەھرى بويىچە بىلمەيدىغان ئادەم ئاز بولسا كېرەك. مەسىلەن، تۇركسىب مەھەللىسىدىكى 44ـ مەكتەپ، 89ـ مەكتەپ ۋە ئىشچىلار مەھەللىسىدىكى 109ـ مەكتەپلەردە ئۇيغۇر سىنىپلىرىنىڭ ئېچىلىپ، ياش گودەكلەرنى ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇشقا مۇيەسسەر قىلغانمۇ، مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا-ئانىلار ئارىسىدا ئورتاق تىل تېپىپ ژۈرگەنمۇ ئەينە شۇ ھەمرايېۋتۇر.

— 1990ـ ژىلى ئاۋغۇست ئېيىدا بولغان شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ژىغىنىدا ئىشچىلار مەھەللىسىدىكى 109ـ مەكتەپتە ئۇيغۇر سىنىپىنى ئېچىشنى ماڭا تاپشۇردى، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ بىز بىلەن بولغان سۆھبەتتە، — مەن ئۇ چاغدا تۇركسىب مەھەللىسىدىكى 129ـ مەكتەپتە ئۇيغۇر سىنىپىنى ئېچىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتاتتىم.

بۇ يەردە 1989ـ ژىلى مۇئەللىمنىڭ يوقلىغىدىن ئۇيغۇر سىنىپى ئېچىلماي قالغانلىقى سەۋەبىدىن ژىگىت بېشى قېيىم ئاكا كەرىموۋ باشچىلىغىدا بىر توپ ئاقساقاللار مۇئەللىم مەسىلىسىنى خېلىلا ئەتىگەن ھەل قىلغان ئىدى. شۇ مەھەللىگە خوشنا «ئالتاي» مىكرورايونىدىكى 115ـ قازاق-رۇس مەكتىۋىدىكى ئەرتىپ مۇدىرى ئاسىيەم يۈسۈپوۋا ئەگەر 89ـ مەكتەپتە ئۇيغۇر سىنىپى ئېچىلىدىغان بولسا قولىدىن كەلگەن ياردىمىنى ئايىمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۆزى ئۇيغۇر سىنىپىغا كېلىدىغان بالىلارنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ، ئاتا-ئانىلار ئارىسىدا تەشۋىقات ئىشلىرىنى ژۈرگەزگەن.

مەن ئەھۋالنىڭ ياخشىلىغىدىن خەۋىرىم بولغاچقا، كۆچ-غەيرىتىمنى ئاساسەن ئىشچىلار مەھەللىسىگە يۆتكىدىم. ئاۋغۇستنىڭ ئىككىنچى يېرىمى باشلىنىپ قالغان ئىدى. مەن بۇ يەردە ھېچ كىمنى تونۇماتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچى بولۇپ ژىگىت بېشىغا يولۇقتۇم. بۇ ئاتونۇش مەھەللىدە باشتىن ئاخىرىغىچە ئۆيمۇ-ئۆي كىرىشكە توغرا كەلدى. بىرلىرى مېنى تونۇمىغانلىقى ئۈچۈن «كورەرمىز» دەپ، چىرايلىق يولغا سالدى. بىرلىرى بولسا «ئۇيغۇرچە ئوقۇپ نەگە باراتتى» دەپ ئويىدىن چىقىشقا مەجبۇر قىلدى. ئەلدى يەنە بىرلىرى: «ئەگەر ئۇنداق بولىدىغان بولسا جان دەتتۇققۇ» دەپ خوشال بولۇشتى.

شۇ پەيتلەردە مەھەللىدە بىرەر تويى ياكى نەزىر-چىراق بولمىغاشقا خەلق بىلەن باش قوشۇپ، ئوچۇق گەپلىشىشكە مۇمكىنچىلىك بولمىدى. ئاخىرىدا ئاتا-ئانىلار: «بالىلىرىمىزنى ئوقۇتىدىغان مۇئەللىم سىز بىلەن ئېمىشكە بىللە كەلمىدى. ئۆزى بىللە كەلسە، شۇ چاغدا بالىلىرىمىزنى ئۇيغۇر سىنىپىغا بېرىشقا قايىل بولىمىز» دېيىشتى.

ئەندى ماڭا «دروۋبا» مەھەللىسىگە بېرىپ، مەكتەپ مۇدىرى ھېنپاخۇن ئاكا باراتوۋتىن ئەختىرىم ئەخمەتوۋانى سوراشقا توغرا كەلدى.

— مەكتەپ مۇدىرى سىزنىڭ ئويىڭىزنى توغرا چۈشەنگەندۇ؟

— قايسى باشلىق ئۆزىنىڭ ياخشى كادىرىدىن ئايرىلغۇسى كېلىدۇ، دەيسىز. شۇنداقتىما ئۇيغۇر بالىلىرىنىڭ ئانا تىلىدا ئاڭ سېزىمىنىڭ ئويغىنىشى ئۈچۈن ھېنپاخۇن ئاكا ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئەختىرىمنىڭ ئەرىزىسىگە قول قويىدى.

— ئابدۇخالىق سىزنى مەكتەپ ھاياتى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، يەنە ئۇرغۇن جەمىيەت ئىشلىرىدىن قول ئۈزمەيدۇ، دېيىشىدۇ. شۇ ھەقتىمۇ قىسقىچە توختالسىڭىز.

— خەلقىنىڭ ئىشەنچە ۋە ھۆرمىتى تۈپەيلى 1990ـ ژىلى يېزىلىق كېڭەشكە دېپۇتاتلىققا سايلانغان ئىدىم. بۇ ۋاقىت ئىچىدە بىر كىلومېتر تاش يول ئاسفالتلاندى. كوچىلارغا ئېلېكتر يورۇغى تارتىلدى. مەھەللىدە ئاقساقاللار، ئاياللار ۋە ياشلار تۈپلىرىنىڭ ژىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇرىمىز.

— كېلەچەكتىكى ئۈمۈت ۋە ئارمانلىرىڭىز قانداق؟

— ئاتاقلىق تۈرك يازغۇچىسى نازىم ھىكمەت: سەن كۆيمىسەڭ، مەن كۆيمىسەم، كىم كۆيىدۇ، دېگەندەك، خەلقىنىڭ غېمىنى قىلىشتىن باشقا ئارمىنىم يوق.

ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ مانا شۇنداق ۋەتەنپەرۋەر ژىگىت. ئۇنىڭ ئاساسى ئىشى سودا ساھاسى بولسىمۇ ژۈرىگىنىڭ ئوتىنى مەكتەپ ھاياتىغا بېغىشلىغان ئالىي مەخسەتلىك ھەمرايېۋ ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ مەكتەپلەر بويىچە سېكسىيە ئەزاسى سۈپىتىدە ئۇتۇقلۇق ئەمگەك قىلىپ كەلمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇ ھەقتىكى ماقالەمنى مۇنداق بىر كۇپلېت شېئىرىم بىلەن يەكۈنلىمەكچىمەن.

خەلقىم غېمىنى ئويلاش يولىدا
ئەمگەك قىلىسىڭىز بىزمۇ قوللايمىز.
خەلقىمنىڭ سۆيگەن ئانا تىلىدىن
سىزگە يالقۇنلۇق سالام يوللايمىز.

ساۋادەتبۇۋى سادىروۋا.
ئالمۇتا شەھەرلىك مۇئەللىملەرنىڭ بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئىنستىتۇتىنىڭ خادىمى.

ۋەتەنگە سىغمىساڭ، ئۇچاققا قانداق سىغارسەن؟

«خەلق كونگرېسسى» گېزىتىنىڭ بىيىلقى 2- سانىدا «نېۋادا- شەمەي» يادرو قوراللىرىغا قارشى ھەرىكىتى «لوبنور» بولۇمى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئازات ئەلىمبېكنىڭ (ئەسلى ئىسمى ئا. ھېكىمبەگ - رېد.) ماقالىسى بېسىلغان ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن رېداكسىيەمىزگە كوپلىگەن ئادەملەر تېلېفون قىلىپ، ئوزلىرى كېلىپ، ئۇ گېزىتنى تاپالمايۋاتقانلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى تەرجىمە قىلىپ، گېزىتقا بېرىشىمىزنى ئىلتىماس قىلدى. موشۇ ئىلتىماس- تەلەپلەرنى كوزدە تۇتۇپ، رېداكسىيە شۇ ماقالىنى ئېلان قىلىشنى مۇۋاپىق كوردى.

«شامال چىقمىسا، دەرەق لىڭشىمايدۇ»، ئۇيغۇرلار قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىن ئاۋتونومىيە تەلەپ قىلىۋېتىپتۇ دېگەن ئاپقاچتى گەپمۇ ئاساسسىز ئەمەس. بەزى بىرلىرى بالانىڭ بېشى م. كەبىروۋنىڭ «بىرلىسۇ» گېزىتىدىكى ماقالىدىن باشلاندى دەپ ئويلايدۇ. ياق، گەپنىڭ بېشى ئېرىدا ياتىدۇ. «ئېگىمېن قازاقىستان» گېزىتىنىڭ سەھىپىسىدە يازغۇچى بېكسۇلتان نۇرژېكېۇلىنىڭ ماقالىسىدا، ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ ئوچۇق خېتىدە م. كەبىروۋ ئالدىغان جاۋاۋىنى ئالغان. ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ئارىسىدا گايى بىر كېلەڭسىز ئوي- پىكىرنىڭ، ئۇنى ئوۋج ئالدۇرۇۋاتقان گۇرۇھلارنىڭ بار ئىكەنلىگى راس، ئۇلارنىڭ دەسلەپكى چاغلاردىلا ئارمان قىلىپ كەلگىنى، ئارمان قىلىۋاتقىنى قازاقىستاننى پارچىلىۋېتىش ئىكەنلىگىنىمۇ يوشۇرۇشقا بولمايدۇ، مۇنداق ھارام نىيەت بولسا جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ ئارامى بىلەن ئىچلىق تىرىكچىلىگىنى بۇزۇشقا كەلگەندە ئالىمنىڭ ماقالىسىدىن خېلىلا خوۋۇپلۇق.

بۈگۈنمۇ ھالال بولۇش، ۋىژدانلىقنى ساتماسلىق پۇخرانىڭ پەزىلىتى. چۈنكى بىز قىيىن- قىستاق دەۋرنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىمىز، مۇنداق قالايمىقان ۋاقىتتا پۇخرانىڭمۇ، خەلقىنىڭمۇ ياخشى پەزىلىتىنىڭ پاقىراپ، يامان ئىللەتنىڭ قايرىپ چىقىپ كېلىدىغان ئادىتى.

توتالىتارلىق كوممۇنىستىك تۈزۈمنىڭ مەزگىلىدە يەتمىش يىل داۋامىدا «ئىنتېرناتسىوناللىزم» دېگەننىڭ ژىتىق كېپىنىنى كىيىپ كەلگەن بىزلەر تا شۇ كۈنگىچە گاڭگىراپ «سسسرنىڭ قېرىنداش خەلقلىرىنىڭ مۇستەھكەم دوستلۇغىدىن» ئۇزاپ كېتەلمەيۋاتىمىز. يىللار داۋامىدا پەيدىن- پەي يىغىلغان بىر- بىرىمىزگە بولغان رەنجىش بىلەن كوڭۈل قېلىشنىڭ زەپىرىنگى ئەندى كېلىپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەغدىرىنى ھەل قىلىدىغان مانا مەن دەپ مەيدىسىگە ئۇرغان ئولەرمەنلەرنىڭ ئاغزىدىن مەتبۇئات سەھىپىسىدىكى ئىنتېرۋيۇ بولۇپ بىقسىۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىرى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋنىڭ موسكۋادا چىقىدىغان خەلق ئارا «نوۋويې ۋرېمە» ژۇرنىلىغا بەرگەن كىچىك ئىنتېرۋيۇسى (1992- ژ. №26). ق. غوجامبەردىيېۋ «قازاقىستان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئۇنجۇقتۇرۇۋاتىدۇ»، كوپ يىلدىن بېرى ئۇيغۇر تىلىدا دەرسلىكلەر بىلەن كىتاپمۇ چىققىنى يوق، كوچا بىلەن ئۇرۇشلۇق ئويلەردىن ئۇيغۇر نامىمۇ يوقالدى دەپ چېقىم قىپتۇ. ئۇ چاغدا ئېخى رويخەتكە ئېلىنمىغان ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتى «مىللىي نىقاپقا ئورالغان يەرلىك بيۇروكراتىزم ئۇنۇگۇنكى پارتىيەۋى ئاپپاراتنىڭ ھوكۇمراللىغىدىنمۇ دەھشەتلىك گرەك»- دەپ قورقىتىدۇ. ھەر ھالدا ئۇلارنىڭ تويىسىدە موسكۋا ئولتىراتتى: ئاپپارات مەركەزدىن چوچۇيدىغان، بىزنىڭ بولسا ئەرزە ئېيتار قازىمىز بار ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ بارلىق ئوتۇنۇشىمىزگە يەرلىك باشلىقلارنىڭ بىرەر جاۋاۋى بىرلا: «يولداشلار، نېمە، سىلەر قازاقىستاننى قايتا پىچىپ- كېسەيلى دەۋاتامسىلەر؟!».

موشۇ يەردە ئۇيغۇرلارنىڭ جۇمھۇرىيەتلەر ئارا ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتىغا قويار قانۇنىي سوئالىنىڭ ئوۋتىمۇ كەلدى: پەقەت بىرلا 1992- يىلنىڭ ئوزىدە قازاقىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي- مەدەنىي ھاياتىدا يۈز بەرگەن خېلىلا چوڭ ۋاقىئەلەرنى ھېساپقا ئالساق، سىز كوكرىكىڭىز قاق يېرىلىپ، يوقۇلۇۋاتقان «ئۇنۇگۇنكى پارتىيەۋى ئاپپاراتنىڭ ھوكۇمرالىق» زامانىغا سېلىشتۇرغان چاغدا ئۇلىغان يىللارنىڭ ئەنچىسىگە سىغماس ئىدى. سىز ئۇلىنى قانداق قىلىپ كورمەي قالدىڭىزكىن؟...

ئوتكەن يىلنىڭ نەۋروز ئېيىدا خەلق ئارا «نېۋادا- شەمەي» يادرو قوراللىرىغا قارشى ھەرىكەتنىڭ پرېزىدېنتى ئولژاس سۇلېيمېنوۋ ۋە خەلق ئارا «شەرقىي تۈركىستان» كومىتېتىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئالمۇتا شەھرىدە خەلق ئارا كونفېرېنسىيە ئوتكۇزۇلۇپ، ئۇنىڭدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتا ماكانى شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ھەربىي- سانائەت كومپلېكسى سالغان «لوبنور» پولىگونىنىڭ مەسىلىسى قارالدى. قىرىق يىل داۋامىدا ئاتوم بومبىسىنىڭ ئازاۋىنى چەككەن قازاق يېرىدە قازاقنىڭ ئەزىمەتلىرى سىز بىلەن بىزنىڭ- ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەسرىتىگە تەڭ ئورتاق بولۇپ، ئۇنىڭ قېدىمىي ۋەتىنىنىڭ ئاتوم ئەخلىتىنىڭ قويمىسىغا ئايلانغاللىغىنى ئېچىنغان ھالدا سوز قىلدى.

ئوتكەن يىلى يازلىقى يەنە موشۇ ئالمۇتىدا ئۈرۈمچى شەھرىنىڭ ئىككى رەسسامىنىڭ خەلق ئارا كورگەزمىسى ئوتتى. شۇ ئۇئار بەدىئىي سەنئەت ئاكادېمىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى كېرىم نەسىردىن بىلەن تالانتلىق رەسسام مەرۋايىت ھاپىزنىڭ ئەسەرلىرىگە قازاقىستاننىڭ داڭلىق ئىككى مۇزېيى ئەڭ تاللانغان زاللىرىنى بوشىتىپ بەردى. شۇنىڭدىن كوپ كېچىكمەي، تارىختا دەسلەپكى قېتىم مەدە ئەللىرىدىكى ئۇيغۇر رەسساملىرىنىڭ كورگەزمىسىمۇ ئوتتى. قازاقىستانلىقلار ئاباي نامىدىكى ئوپېرا ۋە بالېت تېئاترىنىڭ سەھنىسىدىن شىنجاڭ ئوپېرا سپېكتاكلىرىنى تاماشا قىلدى، بۇمۇ ئۇلارنىڭ دەسلەپكى قېتىم چەت ئەلگە چىققان سەپىرى ئىكەن. قازاقىستاننىڭ ئۇيغۇر تېئاترى ئوزىنىڭ قېدىمىي ۋەتىنىگە بېرىپ ھۇنەر كورسىتىپ قايتتى.

ئوتكەن يىل بۇنىڭدىن باشقىمۇ ئەلنى خۇشال قىلىدىغان ۋاقىئەلەرگە باي ئىدى، بىراق ئىتتىپاق شۇلارنىڭ بىرىگىمۇ ئارىلاشماستىن، قولاق سالماستىن ئېيىپ- ئىچ يېتىۋالغان ئەمەسمىدى؟ بىز بولساق ئۇنى ئىجتىمائىي، مەدەنىي ھاياتىمىزغا يېڭى نەپەس، ئىللىق قىيابەت ئېلىپ كەلسۇن دەپ قۇرغان ئەمەسمىدۇق.

بىزدە، ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىدە، تا موشۇ كۈنگىچە ساقايماي كېلىۋاتقان دەرت بار. ئۇ- ئىمىزگە كىمنى ئەكىلىپ ئولتارغۇزسىمۇ (تولا چاغدا ئوزىمىز ئولتارغۇزىمىز) ئاقىۋىتى ئېمە بولارىنى ئويلىماستىن، خۇشاللىغىمىزدىن بېشىمىز كوككە يېتىپ، چاۋاك چېلىپ كوتۇۋالىمىز. بۇ كېسەل ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا ئولاشماقتا. كۈناكار بولغۇسى كەلمىسە، ئاقساقاللىرىمىز ئالاغا سىغىنىپ ئېيتسۇنچۇ، ئوز ۋاقتىدا گومىنداڭنىڭ ياقىسىنى ژىتقۇچىلارنى قۇچاق يېيىپ قارشى ئالغان ئوزلىرى ئەمەسمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن گوڭشاندانغا (خىتاي كومپارتىيەسى)، ئۇنىڭ ئېرى تەرىپىدە، بىرى تەرىپىدە رۇسنىڭ ئېقىغىمۇ، قىزىلىغىمۇ قېرىنداشىدەك زورىگىنى تەكلىپ قىلغانمۇ سىلەر ئېدىڭلارغۇ. ئاخىرىدا تۇۋى چۈشكەن كۆپنىڭ لېۋىگە تەلمۈرۈپ قالىۋەردۇق.

ئەل بىزنىڭ مىللىي خاراكتېرىمىزدىكى ئوچۇق- يورۇقلۇقنى، مېھماندوستلىغىمىزنى، شۇنداقلا ساددىلىغىمىزدىن ئاھايىتى پايدىلانغان. بىراق قاچانغىچە كورۇڭگەنلا نەرسىگە ئىشىنىپ، ئوز تەغدىرىمىز، مىللەت تەغدىرى ساناقتا چۈشۈۋاتقاندا ياتتىن چىققان بىلجىراقنى «قۇرئان» سوزىدە قوبۇل قىلىپ يۈتۈۋەرمەكچىمىز! ھازىر بۇ پەزىلەت بولماي ھەسرەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئاخىرى تامامەن لايىغەزەللىككە كېلىپ تىرەپ قويماقتا. بۈگۈنكى نامۇۋاپىق كوپ ئەھۋالنىڭ باشلامچىسى پەمسىز لايىغەزەللىكتىن، جېنى ئېچىماسلىقتىن تۇغۇلغان. ئەندى كېلىپ ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتى بىلەن ئۇنىڭ گايى بىر ئەزالىرى قېرىنداش ئىككى خەلق- ئۇيغۇر بىلەن قازاقنىڭ ئارىسىغا ئوت تاشلىغۇسى كېلىدۇ. ئاۋتونومىيە ھەققىدە مەسىلە قويۇپ، ھەققەتنىڭ ئۈزىگە نىقاپ تاشلىغاندا ئىتتىپاق پرېزىدېنتى سىياسەتنىڭ كومچىنى ئەرزەنگە چۈشۈرۈۋالماقچى بولسا كېرەك. شۇڭلاشقىمۇ بۇ تەشكىلاتنىڭ خىزمىتىدىكى ئاساسى پۈلكەت بولۇپ، ئىتتىپاقنىڭ مۇئەممىسى ئوستاۋتا بەلگۈلەنگەن. ئەلۋەتتە، ئەدلىيە مىنىسترلىگى بۇ پۇنكتنى ئېلىپ تاشلىدى. جامائەتچىلىكنىڭ كوپچىلىگى بولسا بۇنى بىلمەيدۇ. بۇنىڭدىن كېلىپ ئۇيغۇرلارنىڭ يەتتىسۇ ئاۋتونومىيەسى دېيىدىغان ئاپقاچتى سوزنىڭ ئەتراپىدا غېۋەت چىقتى. ئۇنى م. كەبىروۋنىڭ ماقالىسى بىلەن ئىبراھىم باراتنىڭ «بىرلىسۇ» گېزىتىدىكى ئادەتتىن تاشقىرى سوزى ئېخىمۇ ئوۋج ئالدۇرۇۋەتتى. «بىز، سىلەرنىڭ پىكىرداشلىرىڭلار، سىلەرنىڭ جۇرئەتلىكلىكىڭلارغا (ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ كوپچىلىگىدە يوق خۇسۇسىيەت)، بىلىمدانلىغىڭلارغا باش ئېگىمىز. يەتتىسۇدىكى 200مىڭ ئۇيغۇرنىڭ ئېسىم كوپچىلىگى سىلەرنىڭ كوز قارىشىڭلارنى قوللايدۇ دەپ ئىشىنىمىز». «بىرلىسۇ» گېزىتىنىڭ تەھرىراتىنى ئى. باراتقا قانداق ماختىسىمۇ ئۇ ئوز ئەركى، بىراق خەلقنىڭ كەيپىياتى بىلەن ھېساپلاشماستىن، تۇتاش بىر خەلقنىڭ نامىدىن پىكىر ئېيتىش ئۈچۈن زورەك زۇتسىمۇ ئۇيات كېرەككۇ.

ئادەمنىڭ مىللىي ھېسسىياتىنى سوداغا سېلىشقا بولمايدۇ. ھارام قول بىلەن ئوت كوچلاپ، ھارام نىيەت بىلەن مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەت ئوخشاش سەۋر تەلەپ قىلىدىغان ئىشقا ئارىلىشىشقا زادىلا بولمايدۇ. بۇ ئاھايىتى خوۋۇپلۇق چاقچاق. بۇ ئوت بىلەن ئويناشتۇر.

ھەقىقەتەنمۇ قايتا قۇرۇش دەۋرى بىزنى ھېچ نەرسىگە ئوگەتمىدىمۇ؟ بۇرۇلقى كېڭەشلەر ئىتتىپاقىنىڭ بىردە ئەۋۇ بولۇغدا، بىردە مونۇ بولۇغدا قېرىنداشنى قېرىنداش چېپىۋاتقان قانلىق ئۇرۇشنىڭ ئۇرۇۋاتقىنىغا نەچچە زامان، قاچان قايغۇ- ھەسرەت دەرۋازىمىزنى كېلىپ قاققىچە بىپەرۋا ياتىۋېرىدىغان ئادىتىمىز يەنە بار. تاغلىق قاراباغ، مولدوۋا، ئابخازىيە، تاجىكىستاننى تېلېۋىزوردىن كورۇۋېتىپ ئوز كوزىمىز قىزارمايدۇ. گېزىتتىن ئوقۇۋېتىپ، پەسەن قىلمايدىغاننى چىقاردۇق. چۈنكى ئوتلاقلىرىمىزنى ئوت قاپلىمىدى. يېرىمىزگە بالا كەلگىنى يوق، ئۇنىڭ ھەممىسى يىراقتا، بىزدىن نېرى دەپ ئويلايمىز.

كوممۇنىستلار يەتمىش يىل داۋامىدا ئىدېالىنى سەپكەندە ئېمە قىلىدىغاللىغىنى ياخشى بىلدى، بىلگىنىنى قىلىپ تىندى. بىز ياخشىلىقنىمۇ، ئېچىنىشنىمۇ ئۇنتۇدۇق. پرولېتارىيات يازغۇچىسى م. گوركىي: «ئاياش ئادەمنى خورلايدۇ» دېگەن ئىدى. بىز ئەڭ قىممەت پەزىلەتىمىز- باشقىنىڭ ھەسرىتىنى چۈشىنىشتىن، ئاياش ھېسسىياتتىن مۇتلەق جۇدا بولدۇق. قېرىنداشنىڭ ئازاۋىغا تەڭ ئورتاق بولۇشتىن، قېرىنداشنىڭ روھىنى كوتىرىشتىن ئايرىلدۇق. ئادەمنىڭ روھى دۇنياسىنىڭ كور بولۇشى دېگەن موشۇ. پۇخرانىڭ ۋەيران بولۇشى دېگەن موشۇ. بىز يارنىڭ ياقىسىدا تۇرىمىز. ئەندى توختىماساق، بىزنى غاردىن ئىتتىرىپ تاشلاش ئوپ- ئوڭاي. ئۇ غار... مىللەتلەر ئارا جاڭجال. پرېزىدېنت بولۇپ، قازاق خەلقى بولۇپ، ئەلنىڭ ئېچلىقى بىلەن سەۋر- تاقىتىنى بارلىق كۈچ- بارلىق ئەقلىنى سەرىپ قىلىپ، چىدامىلىق بىلەن ئۇتۇپ تۇرغان پەقەت قازاقىستانلا.

يەتمىش يىلنى تارىختىن پۇتۇنلەي سىزىپ تاشلاشتىن يىراقمىز. شۇ يىللىرىدىكى تارتقان ئازاۋىمىزمۇ بىكارغا كەتكىنى يوق ئىدىغۇ. ئىنقىلاپ بىلەن پۇخرالار ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈردۇق، گولوشېكىنىنىڭ ئاچارچىلىغىدىن قىرىلدۇق. ئېسىپ ئېتىشنى، كونسلاگېرنى كوردۇق. ۋەتەن ئۇرۇشىدا ۋەتەن ئۈچۈن دەپ جاندىن كەچتۇق، ۋەيران بولغان ئەلنىڭ ئېگىلىگىنى تىكلىدۇق، ئۇنىڭدىن كېيىنكى خرۇششوۋنىڭ ئىللىق دەۋرى، برېژنېۋنىڭ تۇتامسىز گەپلىرى... ئەندى مانا مونۇ قىيىنچىلىق ئەھۋاللار كوممۇنىستىك كاتاكلىزم ھېچكىمنى ئايىغىنى يوق. يۈزلىگەن قازاق بىلەن ئۇيغۇرنىڭ ئانىسى تۇغۇلغان يېرىنى تاشلاپ شەرقىي تۈركىستانغا ئېتەپ باردى. قازاق بىلەن ئۇيغۇرنىڭ مىگلىغان تورە ئوغۇللىرى خەلق دۇشمىنى ئاتىلىپ، ئېتىلىپ كەتتى. خەلقنىڭ رازىلىغىنى سورىماستىن مىللىي ئايماقلارنىڭ تېررىتورىيەسىنى موسكۋا قەلەمنىڭ ئۇچى بىلەنلا خالىغانچە پىچىپ كەستى.

قازاقىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي كۈرەش بىلەن قىرىقپىچاق سىياسەتنىڭ قۇرۇۋاللىغى بولغان يۇفېرلىق ئايماق ئىدى. ئاۋال روسسىيە بىلەن چىن ئىمپېرىيەسىنىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن ستالىن بىلەن جاڭ كەيشى، ستالىن بىلەن ماۋزېدۇڭنىڭ ئويۇنچۇغى بولدى. ئەگەر بۈگۈن كىملەردۇر بىرلىرى كوزىگە ياش ئەگىتىپ «ئاھ ئورۇپ «مەركەز بىلەن موسكۋادىن ئايرىلىپ قالدىم دەپ ئوتكەن چاغنى سېغىنسا، ئوتكەننىڭ پاجەسىنى، «مەركەزدىن» كەلگەن زاۋالنىڭ دەرت- ھەسرىتىنى ئونتۇغاللىغى. ئالدى بىلەن روسسىيە ئىمپېرىيەسى، ئاندىن كېيىن «پۈتكۈل خەلقنىڭ داھىيسى» باشقۇرغان تۈزۈم قانچىمۇ ئادەملەرنى قويىچە ھايداپ قازاقنىڭ يېرىگە ئوغلاپ تىققاللىغىنى، «ئىمپېرىيەنىڭ» تەرەپدارلىرى قانداقلارچە ئېسىدىن چىقىرىۋالدېكىن؟! تەغدىرنىڭ، تارىخنىڭ ئالاي ئازاۋىنى كورگەن، تەبىتىدىن كوڭلى كەڭ، رەھىمدىل قازاق جامائەتچىلىگى ۋەتەنسىز قالغان قانچىلىك خەلقنىڭ پاناسى بولغاللىغى ئېخى ئۇنۇگۇللا ئەمەسمىدى.

بىزنىڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىدە قازاقىستاننىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا ئى. يۇسۇپوۋنىڭ كېلىپ قالغان بىر پەيتنى سېغىنىپ ئەسكە ئېلىپ ئولتىرىدىغىنى بار. چۈنكى ئاۋتونومىيە توغرىلىق گەپ موشۇ چاغدا باشلانغان ئىدى. تا بۈگۈنكى كۈنگىچە «خەپ، خرۇششېۋ بىلەن يۇسۇپوۋ ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرۇپ تۇرغىنىدا، ئۇيغۇرنىڭ ئاۋتونومىيەسىمۇ بولاتتى. خرۇششېۋ ئۇيغۇرلارنى كاتتا ياخشى كورىدىغان ئىدىدە!»- دېيىشىپ ئوكىنىدۇ. سوۋېت خەلقىنىڭ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئاز مىللەتلەرنىڭ تەغدىرى كپسس مكنىڭ ئويىغىمۇ كىرىپ چىقمىغاللىغى، ئىچكى- تاشقى سىياسەتتە ئۇلار بىلەن ھېچ قاچان ھېساپلاشمىغاللىغى سىپارتىستلارنىڭ پەرۋايىدىمۇ يوق...

1962- يىلنىڭ ئاخىرىدا، كارىپ بوھرانى مەزگىلىدە كپسس بىلەن خكپ كومپارتىيەسىنىڭ مۇناسىۋىتى بىردىنلا كەسكىنلىشىپ كەتتى. ماۋزېدۇڭ بىلەن ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى خەلق ئارا كوممۇنىستىك ھەرىكەتنىڭ رەھبەرلىگىدە يەككە ھوكۇمرانلىققا ئىنتىلگەن چېغى ئىدى. بۇنى ياقتۇرمىغان خرۇششېۋ ئۇيغۇر خەلقىنى «كاتتا ياخشى كورگەللىگىدىن ئەمەس»، خىتايدىكى ئۇيغۇر ئاۋتونومىيەلىك رايونىغا قارىمۇ- قارشى قازاقىستاندىمۇ ئۇيغۇر ئاۋتونومىيەسىنى قۇرۇۋەتمەكچى بولدى. پەقەت موسكۋانىڭ قامچا ئۈتكۈچىسى بولدى دېمىسەك، يۇسۇپوۋنىڭ بۇنىڭغا سىڭگەن خىزمىتى چاغلىق. ئەيتەۋىر، خرۇششېۋنىڭ بارمىغىغا كىيگەن قوچقىغى بولغاللىغى راست.

تارىختا تەكرارلاشلار بولۇۋېرىدۇ: خرۇششېۋ يېڭىدىن ۋېلوسىپېد ئويلاپ تاپقىنى يوق،

ۋەتەنگە سىغمساڭ، ئوچاققا قانداق سىغارسەن؟

بار بولغىنى ئۇسۇف ستالىننى تەكرارلىدى. «ئۇلۇغ داھى» 1949-يىلىنىڭ ئوكتەبىردە خىتاينىڭ ھاكىمىيەت ئۈستىگە كۆتسەلداڭ (كومپارتىيە) كەلگەندىن كېيىن «ماۋزېدۇڭغا ھەدىيە سۈپىتىدە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى يوقىتىۋەتكەن ئىدى» («نوۋويې ۋرېمە»، 26- سان، 1992- يىل). شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ» نەتىجىسىدە (ئىلى، تارباغاتاي، چۆچەك) قۇرۇلغان ئىدى.

«1944-يىلىنىڭ 12- نويابىردا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىغى توغرىلىق غۇلجا شەھىرىدە تەنتەنىلىك ھالدا ئېلان قىلىندى، پرېزىدېنت ئېلىخان تۆرە، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى ئۇيغۇر ۋالىي ھېكىمبەگ غوجا، قازاق ئىناۋەتلىك ئادەملىرىنىڭ ۋەكىلى ئەبلخايىر تۆرە باشلىغان 12 نازىر ئىنقىلاۋىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بېشىغا ئولتاردى» («نوۋېيشايا ئىستورىيە كىتايا»، 1923-1949-يىللار. «نائۇكا»، موسكۋا، 1984).

«دەسلەپكى چاغدا ستالىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنى قوللىدى. ئۇنىڭدىكى مەخسىتى گېنېرالىسسىمۇس جاڭكەيشى موسكۋاغا يان باسامدۇ دېگەن ئوي ئىدى. ئامما، 40- يىللارنىڭ ئاخىرىدا ماۋزېدۇڭنىڭ تەرەپدارلىرى جاڭكەيشىنى سۈرۈپ سېلىشقا باشلىدى- دە، ستالىن ئەھۋالغا قاراپ، تۈركىستاننى ماۋنىڭ قولىغا سوغا قىلىپ تۇتقۇزۇپ قويدى» («نوۋويې ۋرېمە» 26-سان، 1992-يىل).

ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ ئىككى يۈزلۈك سىياسىتىدىن ئۇيغۇر بىلەن قازاقنىڭ قانچىلىك ئازاپ چەككەنلىگىنى موشۇنىڭدىنلا بايقاشقا بولىدۇ. ئىككى خەلقنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىدە ئېچىلمايۋاتقان ئاق داغلار قانچىلىك. تارىخۇ ماتېرىياللىرى ئەندىلا قولۇمىزغا تېگىشكە باشلىدى. ئەندىكى ۋاقىتتا ئۇنتۇشۇمىزنى سەۋرلىك بىلەن ئولچەپ، قېرىنداش ئىككى خەلقنى ئوچ قىلغان نېمە دەپ ئەمەس، قېرىنداش قىلغان نېمە دېگەن دەرەكلەر بىلەن سەۋەپلەرگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان ۋاقىت يەتتى.

كور ھىسسىيات ئادەمنى ئوتقا ئىشتىرىدۇ- دە، ئۇنىڭدىن ئوت چىقىرىش ئوپ-ئوڭاي، خەلقنىڭ ۋىژدانى بىلەن قەدىر-قىممىتىگە تىل تەككۈزۈشكە، ئۇنىڭ ئوتمۇش تارىخىنى خورلاشقا بولمايدۇ، مەسىلەن م. كەبىروۋقا ئوخشاش. ھازىرقى ئېنىق ئەھۋال بىلەن ھېساپلاشماي، ئېنىق- قېنىغىغا يەتمەي تۇرۇپ، جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىگىنىڭ مىللەتلەر ئارا سىياسىتىنى بېشى قايغىچە تەنقىتلىگەنلى كەم كۆرۈپتۇ، مەسىلەن، ق. غوجامبەردىيېۋقا ئوخشاش.

ھەر يىلى ئېچىلىۋاتقان ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنى، مەدەنىي ئوچاقلىرىنى ساناپ چىقىشنىڭ ئۆزىگە ۋاقىت كېرەك، موشۇ كەمگىچە ئېتىنى ئاتاشقا ئەيمەنگەن ئۇيغۇرنىڭ قانچىمۇ ئەزىز ئوغۇل-قىزلىرىنىڭ ئىسمى خەلقىگە قايتىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان مەھكىمىلەر بىلەن ئاھالىلىق جايلار قانچىلىك دېسىڭىزچۇ. ئىتتىپاق موشۇ چوڭ ئىشنىڭ بىرىنگىمۇ ژىگىننىڭ ئوچىچىلىك ئۈلۈش قوشقىنى يوق. پەقەت بىرلا قازاقىستاندا ئەمەس، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى پۈتكۈل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مائارىپ-مەرىپەت، مەدەنىي، ئىجتىمائىي-ئىختىسادىي ئەھۋالىنى ياخشىلاشقا خىزمەت كۆرسىتىش ئىتتىپاقنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەسىدى. خىزمەت كۆرسىتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ لىدېرى بىلەن بەزى بىر ئەزالىرى ئەرزان سىياسەتۋازلىقتىن ئابرويى تاپىمەن دەپ، قارىمۇ-قارشى مەۋقىيەگە ئوتۇۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئىتتىپاقنىڭ تەسىسچىلىرى ئۇنىڭدىن يۈز ئورىدى، شۇنىڭ بىرى ئالىي كېڭەشنىڭ دېپۇتاتى ن. كەنجىبۇ باشقۇرغان قىرغىزىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىي-مەرىپەت جەمىيىتى بولۇپ، چىقتى، نوۋەتتىن تاشقىرى قۇرۇلتاي چاقىرىپ، رەھبىرى ئورگاننى قايتا سايلاش كېرەكلىگى ھەققىدە ئۇزۇل-كېسىل قارارغا كەلگەنلىگىنى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ بېتىدە ئېلان قىلىپ ئولتىرىدۇ. بۇ قارارلى قازاقىستاننىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىمۇ قوللىدى.

خەلققە نېمە ھاجەت، قانداق ھايات كەچۈرىدۇ، ئۇنى خەلقنىڭ ئۆزى ھەل قىلىدۇ. بۇلى چۈشەنمەسلىك ئۈچۈن تامامەن گاچچا بولۇش كېرەكتۇ، ئەتىمالىم، ئامما بەختكە قارشى ئىتتىپاقنىڭ بەزى ئەزالىرى ھېلىكەمگىچە ئورمانغا قاراپ ھۇلاپ، ئۇنىڭ پرېزىدېنتى «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ سەھىپىسىدە قازاقىستان تېررىتورىيەسىدە ئۇيغۇر ئاۋتونومىيەسىنى ئېچىش ھاجەت دەپ ۋايسىشىشىنى قويمىدى.

ئىتتىپاق قۇرۇلمايۋېتىپلا، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدا (1991-يىلى 7- نويابىر) غوجامبەردىيېۋنىڭ «بىزگە قانداق تەشكىلات كېرەك؟» دېگەن ماقالىسى يورۇققا چىقتى... «بىزگە ۋىلايەتلىك ئاۋتونومىيە ئۈچۈن كۆرەش قىلىدىغان ئىجتىمائىي-سىياسىي تەشكىلات ھاجەت»- دەپ جار سېلىپ، ئۇنىڭ سىياسىي مەخستىنى مولجالىغان ھالدا: «ئاۋتونومىيەگە قول يەتكۈزۈمىز دېسەك، بۈگۈندىن باشلاپ ئىشقا كىرىشىش كېرەك»- دەپ تامامىلىغان. ماتا موشۇ ئىدىيە پەقەت «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» سەھىپىسىدىلا ئەمەس، ئىتتىپاق تەسىس قۇرۇلتىيىدىمۇ گايى بىر ئۆپكىسىنى باسالمايدىغان ئادەملەرنىڭ ئاغزىغا سۆز سېلىپ بەردى.

ئاۋتونومىيە مەسىلىسىدە ئىككى ئۇچلۇق مەۋقە ئېگەللىگەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ پەيلىگە ھېچ كىم ھەيران بولغىنى يوق. ق. غوجامبەردىيېۋنىڭ، م. كەبىروۋنىڭ، ئىئورايىم بارانتىنىڭ دوقىدىن چوچۇشقا باشلىغان ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ بىر توپ ۋەكىلى سېپاراتىستلارغا قارشى ئوتكەن يىلىنىڭ دېكابىر ئېيىدا (26-دېكابىر) «يېڭى ھايات» گېزىتىدا ئوچۇق خەت ئېلان قىلدى. خەت خەلق تەرىپىدىن چوڭ قوللاشقا ئېگە بولۇپ، 1993-يىلى 6- يانۋاردا «ئېگېمېن قازاقىستاندا» قايتىدىن ئىككىنچى قېتىم بېسىلدى. پەقەت شۇنىڭدىن كېيىنلا «ئۇيغۇر ئاۋازى» خەتنى خىجالەت بولغان ھالدا ئېلان قىلغاندەك بولدى. ئەندى ئالمۇتىدا پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر فاكۇلتېتى ستۇدېنتلىرىنىڭ خېتى رېداكسىيەدە بىر ئاي داۋامىدا يېپىلغان پېتىچە ياتتى.

يەتتىسۇدا ئۇيغۇر ئاۋتونومىيەسىنى ئۇيۇشتۇرۇشنىڭ كۆڭۈلگە قاتتىق گۇمان سالىدىغىنى- قازاقىستاننىڭ مۇستەقىل مەملىكەت بولۇپ، بايراق كوتىرىپ، سۈۋېرېن مەملىكەت بولغان پەيتىدە باش كوتىرىشى، مۇستەملىكە بويۇنتۇرۇغىدىن قۇتۇلغان ياش دولەتنى قانچىلىك مەملىكەت تولۇپ، ئۇنىڭ ئۇنجا پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇلى ھەر بىر دولەتنىڭ كورۇلمۇ، باشلىغىمۇ چىن كوڭلىدىن قوبۇل قىلىۋاتقان چاغدا، قازاقىستانلىقلار دەپ ئاتىلىدىغان كوپلىگەن يىللار قازاقنىڭ يېرىدە ياشاپ، سۈيىنى ئىچكەن ئۇيغۇرلار، رۇسلار، كورېي، تۇڭگان، تۈركلەر قازاقنىڭ قولىنى قىسىپ، تەبرىكلىشىمىز كېرەك ئىدىغۇ.

يوشۇرىدىغىنى يوق. ئىمپېرىيەنىڭ گۇمران بولۇشى 1986-يىلىنىڭ دېكابىرىدىن باشلاندى. كوپلىگەن يىللاردىن بېرى قازاق خەلقىنىڭ روھى دۇنياسىنى قۇرۇتتەك يەپ، زەپىرەك بولۇپ قاتقان خىيانەتنىڭ زورلۇغى بىلەن زۇلۇمىغا چىدىمىغان ياش ئەۋلات مەيدانغا چىقتى. بۇ ئىمپېرىيەگە كۇتۇلمىگەن چاغدا تەككەن قاتتىق زەربىنىڭ دەسلەپكىسى ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا «بۇزۇلماس ئىتتىپاقنىڭ» تەكشى سوكۇلۇشكە باشلىدى.

«سەن 91نىڭ ئاۋغۇسدا نەدە بولدۇڭ؟ بارىكادىنىڭ قايسى تەرىپىدە بولدۇڭ؟» دەپ سوراش بۈگۈنكى كۈندە روسسىيەدە ئادەتكە ئايلىنىپتۇ. «سەن 86نىڭ دېكابىردا نەدە بولدۇڭ؟» بارىكادىنىڭ قايسى تەرىپىدە ژۇردۇڭ؟» دەپ قازاقىستاندا ھېچ كىم سورىغان ئەمەس. ئۇيات بولسىمۇ راستىنلىغىنى ئېيتىش كېرەك، بىز قازاقىستانلىقلار بارىكادىدا بولغىنىمىز يوق. مەيدانغا قازاقتىن باشقا ھېچ كىم چىققىنى يوق. بىز ئۆزۈمىزگە پايدىلىق، ئۆزە پىكىرلىك، ئېمەم خورايدۇ دەپ بايقىغۇچىلارنىڭ مەۋقىسىگە موكۇۋالدۇق. دەرۋازىمىزنى يېپىپ، ئىلمىگىنى قاتتىق بەكىتىپ، «نورتىنىۋاتقان مېنىڭ يېرىم ئەمەس» دېگەندەك ھايا-نومۇسىمىزنى ئالدىغاندەك بولدۇق. تامامەن نومۇستىن مەھرۇم بولغانلار بولسا، بو كىنى ئاسمانغا ئېتىپ: «سەللەرگە شۇ كېرەك! جازارىڭنى تېخى تارتىسەن!» دەپ، دەپسەندە قىلغاندەك بولدى.

موسكۋا بىزگە مىدىر قىلمايدىغاندەك كورۇنۇپىدى «مەركەز»، «سىياسىي بيۇرونىڭ» قارارىغا قارشى چىققانلىغى ئۈچۈن ھەددىدىن ئاشقان قازاقنىڭ سازايىنى بېرىدۇ، دەپ ئويلىدۇق.

ئەگەر دېكابىرنىڭ شۇ بىر سوغ كۈنلىرىدە كۆرزىدىن ژىقىلىپ، قانغا مىلەنگەن قازاقنىڭ ياش بالىسى بۈگۈن بىزدىن: «سەن 86نىڭ دېكابىردا نەدە بولدۇڭ؟» دەپ سورىمىسا، بۇمۇ قازاق ئادىمىنىڭ ئاق كوڭۇللۈكلىگى، مەردانىلىغى بىلەن ئادالەت ساقلىمايدىغانلىغى.

خەلق «ئوي ئاپقىچە، خوشنا تاپ» دەيدىغان ئىدى. بىزنىڭ كوپچىلىگىمىز- رۇسمۇ، ئۇيغۇرمۇ، كورېيمۇ، تۇڭگانمۇ، نېمىسمۇ، چېچەنمۇ ئوي ئىزدىگەن ئەمەس ئىدۇق، خوشنا تاللاشقا ۋاختىمىز بولغىنى يوق. تەغدىر بىزنى بىللە تۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ. قازاقىستان يېرىدە، قازاقنىڭ بىپايان ئېلىدا!

قانداق تۇرۇۋاتىمىز؟

بۇ سوئالنى سېپاراتىستلار ئوزلىرىگە ئوزلىرى قويسۇن، سىياسىي كاپىتال ژىققۇسى كەلگەن دېماگوگلار، ياش دولىتىمىزنى بىر دەم ئاۋتونومىيەگە پاچاقلاپ، بىر دەم فېدېراتسىيەگە بولگۈسى كېلىدىغان ھەددىدىن ئاشقان شارچىلار ئوزلىرىدىن ئوزلىرى سورىسۇن.

بىز قازاقىستانلىقلار بولساق بىللە تۇرۇۋاتىمىز!

ۋەتەنگە سىغمساڭ، ئوچاققا قانداق سىغارسەن؟!

ئازات ئەلمىيېك،

خەلق ئارا «نېۋادا-سېمەي» يادرو قورالىغا قارشى ھەرىكەتنىڭ لوبنور بولۇمى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى.

تەھرىراتتىن:

بىر قارىماققا، بۇ ماقالىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەر ئورۇنلۇقتەك، مۇلاھىزىلەر توغرىدەك بىلىنىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ مۇئەللىپنىڭ مىللەتلەرنى بىرلىك، ئىتتىپاقلىققا دەۋەت قىلىشقا، خەلقلەرنى يادرو قورالى سىنىقىغا قارشى تۇرۇشقا قارىتىلغان پىكىرلىرى كىمگە ياقمىسۇن. بىراق ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى بۈگۈنكى ئەھۋالنى ئەينەن ئىپادە قىلىشتىن يىراق بولغان مەزكۇر ماتېرىيال گېزىتخانلارنى قايمۇقتۇرماي قويماسلىغى، ھەتتا ئۇنىڭ ئايرىم جايلىرى قېرىنداش قازاق ۋە ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەتتەي زىددىيەت تۇغدۇرۇش مەخسىتىدە يېزىلمىغىكىن دېگەن ئەنسىزلىك تۇيغۇ پەيدا قىلماسلىغىمۇ مۇمكىن ئەمەس.

ئالدى بىلەن شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، ماقالىدا ئۇيغۇرلار ئارىسىدا قازاقىستاندا ئاۋتونومىيە قۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش كەيپىياتىنىڭ موجۇتلۇغى ئېيتىلىپ، بەزى جامائەتچىلىك تەشكىلاتلىرى ۋە ئايرىم شەخسلەر قارىلانغان، ئاۋتونومىيە مەسىلىسى سۈنئىي رەۋىشتە كوپتىرىلگەن. راست، بۇنىڭدىن بىر قانچە يىللار ئىلگىرى ئاۋتونومىيە ئىدىيەسى مەلۇم دەرىجىدە ئاز سانلىق ئايرىم شەخسلەردە موجۇت بولسىمۇ، ھېچ قاچان رەسمىي مەسىلە سۈپىتىدە قويۇلمىغان. ئەندى قېرىنداش قازاق خەلقى ئىستىقلالىيەت ئېلىپ، مۇستەقىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن بولسا، بۇ ئىدىيە تەبىي ھالدا تامامەن يوقالدى. قازاقىستان تەۋەسىدە ئىستىقامەت قىلىدىغان ئۇيغۇرلار، باشقا خەلقلەرگە ئوخشاشلا، جۇمھۇرىيەت ئىستىقلالىيىتىنى ئۆز ئىستىقلالىيىتى سۈپىتىدە تونۇپ، چىن دىلىدىن شاتلىنىپ تويلىدى. قازاقلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئوتتۇرىسىدا ئۇزاق تارىختىن بۇيان شەكىللەنگەن سەممىي دوستلۇق ۋە يېقىنلىقنىڭ ھەر ئىككى خەلققە ھەممىدىن قىممەتلىك ئەنئەنە ئىكەنلىگىنى ئېنىق چوڭقۇر ھىس قىلىپ، بۇ بىرلىكنى بۇزۇش نىيىتىدىكىلەرنىڭ غەرەزلىرىنى چۈشەندى. شۇڭلاشقا بۈگۈن قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا ئاۋتونومىيە مەسىلىسى تامامەن يوق دەپ قەتئىي ئېيتالايمىز.

ھەقىقىي ئەھۋال مانا شۇنداق بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئا. ئېكىمبەگىنىڭ بىردە رادىو ئارقىلىق، بىردە مەتبۇئات سەھىپىسىدە رىياللىققا تامامەن ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئويدۇرمىنى كوتىرىپ چىقىۋاتقانلىغى كىمگە پايدىلىق؟ بۇ ھەقىقىي مەنادا تۇققان- قېرىنداشلار ئارىسىغا زىددىيەت ئۇرۇغىنى چېچىش ئەمەسمۇ؟

بىز م. كەبىروۋ، ئى. باراتقا ئوخشاش كىشىلەرنىڭ «بىرلىك» گېزىتى سەھىپىسىدە ئىزھار قىلىنغان پىكىرلىرىگە ۋە ئۇلارنىڭ مەۋقەسىگە ئۇزۇل- كېسىل قارشى، ئۇلارنى ھەر قاچان قوللاپ- قۇۋۋەتلىمىگەن ۋە كەلگۈسىدىمۇ قۇۋۋەتلىمەيمىز. لېكىن خەلقىمىز ئارىسىدا تامامەن موجۇت بولمىغان مەسىلىنى كەينى-كەينىدىن ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى ئوۋچ ئالمۇرۇپ، ئىككى قېرىنداش خەلق ئوتتۇرىسىغا ئارازلىشىش نىزا ئۇرۇغىنى چېچىش ئۇيغۇرلار ئۈچۈنمۇ، قازاقلار ئۈچۈنمۇ پايدىلىق ئەمەس، دەپ چۈشىنىمىز.

ئېيتىپ كېتىدىغان يەنە بىر نەرسە، مەزكۇر ماقالە مۇئەللىپىنىڭ تارىختىكى دەلىللەرنى يە بىلىپ، يە بىلمەي، ئۆز دەۋرىدىكى ۋەزىيەتنى كوز ئالدىغا كەلتۈرۈشنى خالىماي، ئايرىم شەخسلەرنى قارىلاشتا نېمىنى مەخسەت قىلغانلىغى گېزىتخاندا تۇتۇق تەسىراتلارنى پەيدا قىلماسلىغى مۇمكىن ئەمەس. مەسىلەن، ماقالىدا ئىسمائىل يۈسۈپوۋ ھەققىدە ئەينە شۇنداق پىكىرلەر ئېيتىلغان. بىزنىڭ بىلىشىمىزچە، ئى. يۈسۈپوۋ جۇمھۇرىيەت رەھبىرى بولغان دەۋردە ئۇيغۇر ئاۋتونومىيەسى توغرىلىق گەپ بولغان ئەمەس. ئۇنداق دەلىلنى مۇئەللىپ نەدىن ئالدىكىن؟ بىرەر ئادەمنى بىلە- بىلمەي، كېلە-كەلمەس قارىلاش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، كۈچلۈك دەلىللەر كېرەك ئىدى. لېكىن ئا. ئېكىمبەگ ھېچ قانداق دەلىل- فاكتلارنى كەلتۈرمەي، قۇرۇق ئەيىپلەش بىلەنلا چەكلەنگەن، خالاس.

مۇئەللىپ مىسال سۈپىتىدە كەلتۈرگەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىغا، ئۇنىڭ سەھىپىسىدە بېسىلغان ق. غوجامبەردىيېۋنىڭ «بىزگە قانداق تەشكىلات كېرەك؟» دېگەن ماقالىسىغا كەلسەك، ئۇنى سىنچىلاپ، غەرەزسىز كوڭۇل بىلەن ئوقۇغان ھەر قانداق ئادەم بۇ ماقالىدا قازاقىستاندا ئۇيغۇر ئاۋتونومىيەسىنى تەلەپ قىلىش پىكرى ئىزھار قىلىنغان جۈملىلەرنىڭ يوقلىغىنى دەررۇ بايقاۋالىدۇ.

(ئاخىرى 8- بەتتە)

(ئاخىرى. بېشى 7- بەتتە)

تەھرىراتتىن:

ئەندى ئا. ھېكىمبەگنىڭ ماقالىسىدا تىلغا ئېلىنغان 1986- يىلدىكى دېكابىر ۋاقەلىرىگە قىسقىچە توختىلايلى. بۇ مەسىلىنىمۇ مۇئەللىپنىڭ ئۆز خەلقىنى ۋە شۇ پەيتتىكى ئەھۋالنى تامامەن بىلمەستىن باھا بېرىش كەيپىياتى سېزىلىدۇ. گەپنىڭ ماھىيىتىگە كەلسەك، دېكابىر ۋاقەلىرى پەيتىدە ئۇيغۇرلار قازاق قېرىنداشلارغا چىن ۋۇرىكىدىن ھېسداشلىق كەيپىياتىدا بولغان. ئۇنىڭغا قازاق قېرىنداشلىرى بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ قاتناشقان ئۇيغۇر ياشلىرىمۇ مىسال بولدى. بۇنى بىز ياخشى بىلىمىز. «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ سابىق باش مۇھەررىرى تۇداخۇن نەزەرۇۋ ئەينە شۇ ۋاقەلەرگە قاتناشقان قازاق يىگىتلىرىنىڭ سوتتىكى سۈرەتلىرىنى گېزىت سەھىپىسىدە باسقانلىقى ئۈچۈن جازالانغانلىقى ھەممىگە، شۇنداقلا ئا. ھېكىمبەككە مەلۇم ئەمەسمۇ؟ ئۆز خەلقىنىڭ پەرزەنتىمەن، دەپ ھېساپلىغان كىشى ئۇنى ئەمەلىيەتتە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ھەر خىل ئەيىپلەر بىلەن قارىلاپ، باشقا قېرىنداش خەلقلەرگە يامان كۆرسىتىشتىن، ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشتىن ساقلىنىشى كېرەك ئىدى.

موسكۋانىڭ بەزى بىر ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ قازاقىستاندىكى رۇسلار بىلەن قازاقلار ئوتتۇرىسىدا تامامەن موجۇت بولمىغان نىزالارنى كۆپتۈرۈپ يېزىش ھەرىكىتى كۆپچىلىك ئۈچۈن سىر ئەمەس. ئۇلارنىمۇ دەل رۇسلار بىلەن قازاقلار ئوتتۇرىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشنى مەخسەت قىلمايۋاتىدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟

قىسقىسى، «ۋەتەنگە سىغمىساڭ، ئوچاققا قانداق سىغارسەن؟!» دەپ ئاتىلىدىغان ماقالىدا ئۆز خەلقىغە نىسبەتەن مېھىر- مۇھەببەتكە، ئىشەنچكە قارىغاندا گۇمان كۆپلۈك، بىر قازاق ژۇرنالىستىنىڭ بۇ ماقالە توغرىلىق مەتبۇئات سەھىپىسىدە «ئۆز خەلقىگە قاتتىق تېگىپتۇ» دەپ ئەپسۇسلانغانلىقىنىمۇ ئوقۇدۇق. دوستلۇق، قېرىنداشلىققا چاقىرىش نىقاۋى بىلەن موجۇت بولغان ھەقىقىي قېرىنداشلىققا داغ چۈشىرىش، ئۆز خەلقىگە يوق ئىللەتنى ئۇنىڭغا تېڭىش ھېچ كىم ئۈچۈن ياخشى خىسلەت ئەمەس. لېكىن بۇنىڭ ھەممىسىدىن قەتئىي نەزەر، بىر ئائىلىدىكى ئاكا-ئۇكىلار بەرىبىر ئاكا-ئۇكا بولۇپ قالىۋېرىدۇ.

ئەخلاق- ئادەم زىننىتى

شەيخ سەئدىي ھېكمەتلىرىدىن

بايلىق ئۆمۈرنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈش ئۈچۈندۇر، ئامما ئۆمۈر مال توپلاش ئۈچۈن ئەمەس. بىر ئاقىلدىن كىشىلەر سوراپتى: «بەختلىك كىم ۋە بەختسىز كىم؟» ئاقىل دېدى: «بەختلىك شۇ كىشىكى، يەپ- ئىچتى ھەم تېرىدى، بەختسىز شۇ كىشىكى، ئۆلدى، ھەممە نېمىسى قېپقالدى».

* * *

ئىككى خىل كىشىنىڭ جاپا تارتقىنى بېكار، تىرىشقىنى پايدىسىز: بىرى مال ژىغدى، يېمىدى؛ يەنە بىرى ئىلىم ئۆگەندى، ئەمەل قىلمىدى.

* * *

پادىشانىڭ دوستلۇغىغا ۋە گودەكلەرنىڭ خۇش ئاۋازىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئاۋالقىسى بىر گۇمان بىلەن ئاينىپ قالىدۇ. كېيىنكىسى بىر كېچىدىلا ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.

* * *

ھەر قاندا ق ئىچ سىرىڭنى دوستۇڭغا ئوكمە، چۈنكى بىر چاغ كېلىپ، ئۇنىڭ دۈشمەنگە ئايلىنىشىنى نەدىن بىلىسەن؟ شۇنىڭدەك، قولىڭدىن كەلسە، ھەر قانداق ئاچچىق- غەزەپنى دۈشمىنىڭگە قىلما، چۈنكى ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن دوست بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. يوشۇرۇن ساقلىماقچى بولغان سىرىڭنى ھېچ كىمگە ئاچما، گەرچە بەك سەممىي دوستۇڭ بولسىمۇ؛ چۈنكى بۇ دوستۇڭنىڭمۇ سەممىي دوستى بولۇشى مۇمكىن، گويا زەنجىرسىمان.

* * *

ئىككى دۈشمەننىڭ ئارىسىدا سوزنى شۇنداق قىلغىنكى، ئەگەر ئۇلار دوست بولۇپ قالسا، خىجىللىقتا قالمايدىغان بول.

* * *

دۈشمەننىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلىش خاتا، لېكىن ئاڭلاپ قويۇش راۋا. چۈنكى ئۇنىڭ تەتۈرىسىچە ئىش قىلساڭ توغرا بولۇپ چىقىدۇ.

* * *

ئىككى كىشى دولەت بىلەن دىنىنىڭ دۈشمىنى: بىرى زالىم پادىشا، يەنە بىرى بىلىمسىز ئىشان.

* * *

ئىلاننىڭ بېشىنى دۈشمەن قولى بىلەن يەنچىپ تاشلا، ھېچ بولمىغاندا ئىككى ياخشى ئىشنىڭ بىرىگە ئېرىشىسەن: ئەگەر دۈشمەن غالىپ كەلسە، ئىلاننى ئۆلتۈرگەن بولىسەن، ئەگەر ئىلان ئۈستۈن چىقسا، دۈشمەندىن قۇتۇلىسەن.

* * *

دىلنى رەنجىتىدىغان خەۋەرنى ئۇقساڭ، سۈكۈت قىل، باشقىلار يەتكۈزسۇن.

* * *

بىراۋنىڭ خائىنلىقىنى پادىشاغا دەرھال يەتكۈزمە، پەقەت بۇ خەۋەرنىڭ قاتا پادىشا قوبۇل قىلىشقا ئىشەنچ چەكى كامىل بولغان چاغدىلا يەتكۈز، ئۇنداق بولمىغاندا ئۆزەڭنىڭ ھالاك بولۇشىغا تىرىشقان بولىسەن.

* * *

ئون ئادەم بىر دەستىخاندىن تائام يەيدۇ، ئامما ئىككى ئىت بىر تاپ ئۈستىدە چىقىشالمايدۇ. ئاچكۆز ئادەم پۈتۈن جاھان بىلەنمۇ تويمايدۇ. قانائەت قىلغۇچى بىر نان بىلەن توق ژۈرىدۇ. شۇڭا دانىشمەنلەر ئېيتىدۇ: «مال- مۈلۈك بىلەن باي بولغاندىن كورە، قانائەت بىلەن باي بولغان ياخشىراق».

* * *

كىمكى كۈچ- قۇۋۋىتى بار چېغىدا ياخشىلىق قىلمىسا، يامان كۈنگە قالغاندا جاپا- مۇشەققەت تارتىدۇ.

* * *

كىمكى «دانالىقىمنى كىشىلەر بىلسۇن» دەپ ئۆزىدىن داناراق كىشى بىلەن بەس- مۇنازىرە قىلسا، ئۆزىنىڭ نادانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ.

* * *

قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان كىشىلەر قابىلىيەتلىكلەرنى كورەلمەيدۇ. خۇددى بازار ئىشتلىرى ئوۋ ئىشتلىرىنى كورسە قاۋاشقا باشلاپ، قېشىغا يېقىن بارالمىغاندەك.

پەس ئادەملەر ھۈنەر- پەزىلەتتە باشقىلار بىلەن تەڭ كېلەلمىسە، رەزىللىكى بويىچە ئارقىدىن غاجاشقا باشلايدۇ.

* * *

نادان بىلەن سوز تالىشىپ قالغان دانا كىشى ئۆزىگە ھورمەت قىلىشنى كۈتمەسلىك كېرەك، ئەگەر نادان كىشى دانانى سوزدە يېڭىۋالسا، ئەجەپلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى تاش گوھەرنى پارچىلاپ تاشلايدىغۇ!

* * *

ئاقىل ئادەم بىر توپ چۈپرەندىلەر ئارىسىدا سوزىنى ئاقتۇرالمىسا، ئەجەپلەنمىگۈلۈك، چۈنكى دۇمباقنىڭ گۈمبۈرلىشى تەمبۇر ئاۋازىنى ئاڭلاتقۇزمايدىغۇ، ھەمدە سامساقنىڭ پۇرىقى ئەنبەرنىڭ ھىدىنى بېسىپ كېتىدىغۇ.

بىر كىشىنىڭ ھايات ۋاختىدا ئاش- نېنىنى ھېچ كىم يېمىگەن بولسا، ئولگەندىن كېيىن ئۇنىڭ نامىنى ھېچ كىم ئەسلىمەيدۇ.

* * *

كىمكى قول ئاستىدىكىلەرگە كەڭ قوساق بولمىسا، ئۆزىدىن ئۈستۈنلەرنىڭ جەبرىگە ئۇچرايدۇ.

* * *

بېشىنىڭ كېتىشىدىن قورقمىغان ۋە پۇل- مېلىدىن ئۈمۈت ئۈزگەن كىشى پادىشالارغا نەسىھەت قىلسۇن.

«گۈلىستان»دىن.

قىسقا خەۋەرلەر

ئۆي جاھازلىرى ياسايدۇ

قاپچىغاي شەھىرىدە «نېپتۇن» كوئوپېراتىۋى شەھەر ئاھالىسىغا ئۆي جاھازلىرى ياساپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ جاھازلارنىڭ ھەققى بەكمۇ قىممەت ئەمەس. بىر كىشىلىك كارۋات 10مىڭ، ئىككى كىشىلىك 15مىڭ سوم تۇرىدۇ.

كوئوپېراتىۋ شۇنداقلا سايە جايلارغا ئاتالغان قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ۋە تومۇر- بېتون بۇيۇملىرىنىمۇ ئىشلىيەلەيدۇ.

ئەخبارات مەركىزى

بۇ يەردە ئالمۇتىدىن ھەر خىل خەۋەرلەر ئالىدىغان مەركەز قۇرۇلدى. بۇ مەركەز كومپيۇتېرلار ياردىمىدە ئالمۇتا شەھىرىدىكى ۋىلايەتلىك ئەخبارات جەمخۇرمىسى مەركىزىدىن ھەر خىل كوممېرتسىيەلىك خەۋەرلەرنى ئېلىپ، ئۇنى تەلەپكارلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. كىچىك كارخانىنىڭ باشلىقى ئا. يېرىمېنكو بۇ يېڭى مەركەزنىڭ ئىشى توغرىلىق پەخىرلىنىش بىلەن ھېكايە قىلىدۇ.

— بىز «ئارمان» بىرژىسىنىڭ خەۋەرلىرىنىمۇ تارقىتىمىز. مەزكۇر بىرژىغا چۈشكەن تاۋارلارنىڭ باھاسىنى بىلگۈسى كەلگەنلەر بىزگە مۇراجەئەت قىلىدۇ. شۇنداقلا يېقىن ۋە ئۇزاق چەت ئەل ئەخبارات مەركەزلىرى بىلەنمۇ باغلىنالايمىز. ھۈنەر — كەسىپ ئورۇنلىرى بىلەنمۇ ئالاقە ئورنىتىۋاتىمىز.

نەشرىيات توھپىسى

«ئېغىر تىنىقلاردا»- سەئىدىيە خانلىغى

بىز، ئۇيغۇر خەلقى دۇنيادىكى قېدىمىي مىللەتلەرنىڭ بىرسى بولغىنىمىز ئۈچۈن شۇنىڭغا يارىشا تارىخىمىزمۇ ناھايىتى ئۇزۇندۇر. بۇ جەرياندا ياشاپ ئۆتكەن ئەجدادلىرىمىز تالاي قېتىم خوشاللىق ھەم قايغۇلۇق، پاجىەلىك دەۋرلەرنى بېشىدىن ئۆتكەزگەن. ئۇلار ئۆز دىيارىدا بىر نەچچە قېتىم، يەنى ئونلىغان، يۈزلىگەن ژىللار مۇستەقىللىق سەلتەنەتنى قۇرۇپ، دۇنياغا تونۇلغان تالاي قېتىم ئىچكى دۈشمەنلەرنىڭ بۆلگۈنچىلىكىگە، تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تەجاۋۇزىغا ئۇچراپ ئىنقىرازلىققا گىرىپتار بولغان. ئەينە شۇنداق ئېكەن، مىڭلىغان ژىللار ئىلگىرى دولەت سوراپ، سەلتەنەت قۇرغان ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەشۇ مۇرەككەپ تارىخىنى ئەتراپلىق ئۆگىنىپ بىلىش ئۇزۇن ژىللارغىچە نەسىپ بولماي كەلگەن ئىدى.

پەقەت قايتا قۇرۇش، دېموكراتىيە دەۋرى باشلانغاندىن كېيىنلا، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدىكى ھەممە مىللەتلەر قاتارىدا بىزدىمۇ مىللىي ئويغىنىش جەريانى بارلىققا كېلىپ، خەلقىمىزدە ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئوتمۇش تارىخىغا بولغان قىزىقىش كۈچىيىشكە باشلىدى. بۇ ھال بولۇپمۇ كوپلىگەن تارىخچىلىرىمىز بىلەن ئەدەبىياتچىلىرىمىزنى رەغبەتلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ خەلقىمىز تارىخىنى يورىتىدىغان ماقالىلار بىلەن بەدىي ئەسەرلەرنى يېزىشقا تۈرتكە بولدى.

مەسىلەن، قايتا قۇرۇش دەۋرى باشلانغان دەسلەپكى ژىللاردا مەرھۇم يازغۇچىمىز جامالدىن بوساقوۋ بىلەن مەسىمجان زۇلپىقاروۋلار «كوچ- كوچ» ۋە «يانار تاغ» روماللىرىنى يېزىپ، 19- ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا (1864- ژىلدىن 1880- ژىللارغىچە) ئىلى ۋىلايىتىدىكى خەلقلەرنىڭ مانجۇر مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان مىللىي ئازاتلىق كۈرىشىنى ۋە بۇ تەۋەدىكى خەلقلەرنىڭ مانجۇر باسقۇنچىلىرى بىلەن چار ھوكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن شەرتنامە بويىچە يەتتىسۇ تەۋەسىگە كوچۈپ چىقىشىنى تارىخى شەخسلەر ۋە بەدىي ئوبرازلار ئارقىلىق يورۇتۇپ بەرگەن ئىدى. شۇنىڭدەك مەرھۇم يازغۇچىمىز ھېزمەت ئابدۇللىن تارىخىمىزنىڭ تېخىمۇ نېرى ۋە قېدىمىي بەتلىرىنى ۋاراقلاپ، 8- ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا، قاراقۇرۇم شەھىرىنى پايتەخت قىلىپ، يۈز ژىلغا يېقىن ھوكۈم سۈرگەن ئورخۇن ئۇيغۇر دولىتىنىڭ نېمە سەۋەپلەر بىلەن ئىنقىرازغا ئۇچرىغانلىقى، خۇاڭخې دەرياسىنىڭ باش ئېقىمىدا قۇرۇلغان گەنجاۋ ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن تۇرپان ۋادىسىدا بەرپا قىلىنغان تۇرپان ئىدىقۇتلىقى ھەققىدە «ئوتلۇق چەمبەر» ناملىق رومان يېزىپ، ئەجدادلىرىمىزنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن ھەر خىل ئېغىر ۋە ئاچچىق قىسمەتلىرىنى بەدىي بوياقلار ئارقىلىق تەسۋىرلىگەن ئىدى. ئەندى يازغۇچى تۇرغان توختەمۇۋ بولسا، «ئازۇگۇم» رومانى ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەر، قەھرىمان قىزىنىڭ ئوبرازى ئارقىلىق مانجۇر- خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ زورلۇق — زومبۇلۇق، ۋەھشىلىكلىرىنى پاش قىلغان ئىدى.

يېقىندا، «ۋاۋۇشى» نەشرىياتىدىن يازغۇچى يۈسۈپ ئىلياسنىڭ ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان تورت مۇئەللىپنىڭ تارىخى روماللىرىغا ئوخشاش «ئېغىر تىنىقلار» ناملىق تارىخىي رومانى بېسىلىپ چىقتى. مەزكۇر رومانىدا 16- ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 17- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغىچە يەنى 170 ژىلدەك ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا سەلتەنەت قۇرغان سەئىدىيە خانلىقىنى (يەنى يەكەن ئۇيغۇر خانلىقىنى) مۇنقەرىز قىلىش ئۈچۈن ئاق تاغلىق غوجىلارنىڭ پېشىۋاسى ھىدايىتۇللا ئىشاننىڭ (ئاپپاق غوجىنىڭ) دىيارىمىزغا جۇڭغار قالماقلىرىنى باشلاپ كېلىشى ۋە ئۇلار بىلەن قارىتاغلىق غوجىلار ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن مۇجادىلىلەر ھەم بۇ جەرياندا خەلقىمىزنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈلپەتلەر، ئاچچىق قىسمەتلەر تارىخىي دەلىل- ئىسپاتلار ئارقىلىق كەڭ تۈردە تەسۋىرلەنگەن. يازغۇچى يۈسۈپ ئىلياسنىڭ بىر نەچچە ژىللىق تىنىمسىز ئىزدىنىشى- ۋاقە- ھادىسىلەر يۈز بەرگەن جاي- ماكان، شەھەر- يېزىلارنى دىققەت بىلەن كوزدىن كەچۈرىشى ۋە تارىخىي ھوججەت، دېلىل ئىسپاتلارغا ئاساسلانغان رومانچىلىقىغا، بولۇپمۇ تارىخىي روماندا يازغان بۇ ئەسەرنى ئۇيغۇر مانچىلىقىغا قوشۇلغان توھپە دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ھەممىگە مەلۇم، بۈگۈنكى بازار ئىقتىسادىغا كوچۈش دەۋرىدىكى باھالارنىڭ كەسكىن ئوسۈپ كېتىشى نەشرىياتلارغىمۇ ئۆز تەسىرىنى يەتكۈزمەي قويغىنى يوق. يۈسۈپ ئىلياسنىڭ ژىگىرمە باسما تاۋاق ھەجمىدىكى بۇ «ئېغىر تىنىقلار» رومانىنى نەشىر قىلدۇرۇشقا ئىككى مىللىون سومدىن ئۇشۇق خىراجەت قىلىندى. بۇ كىتاپنى نەشر قىلىشتا «قازاق رولۇ كاركول» كونسېرىنىنىڭ ۋىتسى- پرېزىدېنتى ئالېكساندىر نىكولايېۋىچ كارپىن ھامىيلىق قىلغان. رومانىنىڭ تىراژى بەش مىڭ دانە.

ئەگەر سىز، شەرقىي تۈركىستاندا 16- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قۇرۇلۇپ، 170 ژىلغا يېقىن ھوكۈم سۈرگەن سەئىدىيە ئۇيغۇر دولىتى ھەققىدە تولۇق مەلۇماتقا ئېگە بولۇشنى خالىسىڭىز، يازغۇچى يۈسۈپ ئىلياسنىڭ «ئېغىر تىنىقلار» تارىخىي رومانىنى سېتىۋېلىپ ئوقۇپ چىقىسىڭىز بولىدۇ.

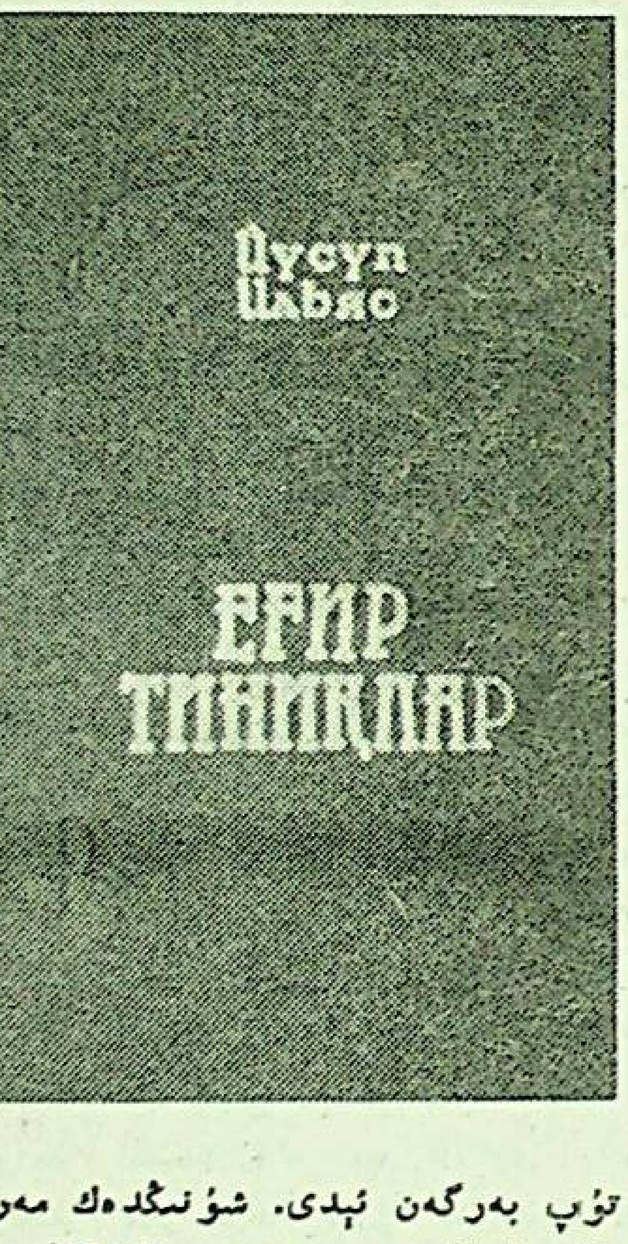

ئا. پاۋدىنوۋ.

ئەدەبىيات گۈللىرى

ئۇيغۇرايىمجان ئەخمەت ـ سابىر

بىر مۇھەببەت تەغدىرى

(نوۋېللا)

ئېسىڭدىمۇ، تېخنىكۇمدا بىللە ئوقۇۋاتـقان چاغلىرىمىزدا چولپان كوزلىرىڭنىڭ شەيداسى ئىدىم! ئەشۇ كوزلەر قەلبىمدە سىېھرلىق ھىس ـ تۇيغۇ ئويغىتىپ، مېنى ئوـزىگە تامامەن مەپتۇن قىلىۋالغان ئەـمەسمىدى؟

ـ ئۇمۇتجان، ـ دېدىڭ بىر كۈنى، ـ تامگېزىتىمىزغا رەسىم سىزىپ بېرەمسىز؟

ئەسلىدە شۇ كۈنى ۋاقتىم يوق ئىدى. خوشاللىقىمدىن كوزلىرىڭدىن كوز ئۈزەلمـگەن پېتىمچە رازىلىق بىلدۇردۇم. سەن يېـقىملىق تەبەسسۇم قىلغىنىڭدا ئىككى مەڭزىڭـدىكى ساڭا بولەكچىلا گوزەللىك بېغىشلايـدىغان زىناقلار تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىپ، ژۇرىگىمنى تىترىتىۋەتكەن ئىدى. شۇ كېچـسى ئولتىرىپ، رەسىمنى سىزدىمدە، تاڭئېتىشى بىلەنلا گۈل بازىرىغا قاراپ ژۇـگەردىم.

ـ رەخمەت، ئۇمۇتجان، تولىمۇ ئاۋاـرە قىلدىم سىزنى. بۇ سۇرەتنىڭ ئوزىمۇ مېنىڭ ئۇچۇن بىر سوغا ئەمەسمىدى، ـ دەپ گۈلنى ئالدىڭ.

مۇھەببەت دېگەن شۇنچىلىك كۈچكە ئىېـگە ئەرسىمىكىن، بىلمەيمەن، شۇلدىن بۇيان سېنى كورمىسەم تۇرالمايدىغان بولدۇم. ئەگەر سېنىڭدىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولـسام، بۇ ھاياتنىڭ مېنىڭ ئۇچۇن ھېچ قىـزىغى يوقتەك سېزىلەتتى. پەقەت سېنىڭ بىلەنلا بەختلىك بولالىشىمنى ھىس قىلاتـتىم ئۇ چاغدا ...

تېخنىكۇمغا بىللە چۈشكەن بولساقمۇ، ئوقۇشنى سېنىڭدىن بىر ژىل كېيىن تۈـگەتتىم. سەن بولساڭ قىزىل دىپلومنى ئالـدىڭدە، ئالمۇتىغا كەتتىڭ. خوشلاشقان كېـچىنى ئەسلىگىنە، پۈتۈن ئاخشامنى سەيـلىگە بېغىشلىغان ئەمەسمىدۇق؟ سوھبىتـمىز بەختلىك كۈللەر، سەممىي دوستلۇق ھەققىدە بولۇۋېدىغۇ؟ ھازىرمۇ ماڭا ئەڭقىممەتلىك تۇيۇلدىغان خاتىرە دەپتىرىمـدىكى مونۇ مىسرالار مېنىڭدە ئىشەنچە ھاسىل قىلغان ئىدى: «ئۇمۇتجان، سىزسىز كەچۇرگەن ھاياتنى ھېچ تەسەۋۋۇر قىلالـمايمەن. مېنىڭ سوزۇمگە ئىشىنىڭ، بىز مەڭگۈلۈك بىللە بولۇمىز. گۈلنارە. تاشكەنت شەھىرى، 14 ـ ئاۋغۇست».

ئېسىڭدىمۇ ئىستىراھەت بېغىدىكى كولدە قولۋاق بىلەن ئىككىمىز سەيلە قىلغىنىمىز. شۇندا سېنىڭ ماشىنا، ئىككى قەۋەتلىك ئوي، چەت ئەلنىڭ ئوي جىھازلىرى، قىممەت باھالىق كىيىم ـ كېچەكلەر، زىبۇ ـ زىنەتلەر ھەقـقىدە راھەتلىنىپ سوزلىگىنىڭدە، ئۇنىڭ ئەسلى مەنىسىگە ئېتىبار بەرمىگەن ئىكەنمەن.

... قايىسى قۇلغىم بىلەن ئاڭلايكى،

ئەتىۋەر دېگەن ژىگىتكە تۇرمۇشقا چىقىپسەن. گەپلەرگە قارىغاندا، ئۇ ژىگىتنىڭ ئاستىدا «ۋولگا» ماشىنىسى، توققۇزى تەل دېيىشىدۇ. بۇ گەپلەر مېنى قىزغىنىش ۋە غەزەپ ئوتىدا ئورتىگەن بولسىمۇ، سېنى ئاخىرقى قېتىم بىر كورۇشنى ئارزۇ قىلدىم. ئوقۇشنى تاشلاپ كەتمەكچىمۇ بولدۇم. بۇ نىيىتىمگە ئىرادەم يول قويمىدى. كېيىن ئىنىستىتۇتقا چۈشتۈم. ئايلار، ژىللار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ ئوتۈۋەردى.

ھەش ـ پەش دېگىچە ئالتە ـ يەتتە ژىل ئارقىدا قاپتۇ ...

ئەگەر مېنى سىلەر تۇرغان شەھەرگە ئىشقا ئەۋەتمىگەندە، سېنىڭ بۈگۈنكى ھاياتىڭدىن خەۋەردار بولماتتىم، بەلكىم؟

كوزلىرىمىز بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچراشقىنىدا، مېنىڭ پاك مۇھەببىتىمنى دەپسەندە قىلغان، خورلىغان جادۇ كوزلەرنى كورەلمىدىم. ئوزەڭمۇ ماڭا ئاۋالقىدەك تىك باقالمىدىڭ. ئوز ئاغزىڭدىن ئەشۇ سوزلەرنى ئاڭلىغىنىمدا، سېنى شۇنچىلىك ئاياپ كەتتىمكى، ئۇنى بىر ئوزەم بىلىمەن... ئەتىۋەر بىر يالغۇز مومايىنىڭ ئوغلىغا پىچاق سېلىپ قويۇپ، سوتلىنىپ كېتىپتۇ. بېچارە موماي ئوغلىنىڭ دەردىدە ئالەمدىن ئوتۇپتۇ. ئەتىۋەرنىڭ دادىسى بولسا ئاق «ۋولگىنى» سېتىۋېتىپ، باشقا بىر ياش جۇگانغا ئويلىنىۋاپتۇ. سەن بولساڭ ئىككى ئوغۇل، بىر قىزىڭ بىلەن ئويدىن كېتىپسەن ...

ئەينە، كوزلىرىڭدىن قايناق ياشلار توكۈلدى. بىر نەرسە گېكىتىڭىمگە تۇرۇلۇپ قالغاندەك بولدى. ئىككى قۇلىغىڭنى يېپىپ تۇرغان ئاقارغان چاچلىرىڭنى كورگىنىمدە، ئوزەمنى ئاراللا تۇتۇپ، ئىچىمدە سېنىڭ بارلىق چەككەن ئازاپلىرىڭغا شېرىك بىرلۇپ، ساڭا تەسەللى بېرىشنىڭ ئامالىنى ئىزدىدىم. بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىنلا ئوزەمگە كېلىپ دېدىم:

ـ قوي، ژىغلىما، ھەممىسى ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. ھە، بۇ كوز ـ ياشلار، بۇ تارتقۇلۇقلار ئويلىماي باسقان قەدەمىڭ ئاقۋىتى. ئەندى پۇشايمان قىلىشىڭ ھاجىتى يوق. ئاز كۈنلۈك ياخشى تۇرمۇش، بايلىق، تۇرلۇك ـ تۇمەن پاقىرىغان نەرسىلەرگە ئالدانغانلار چىن مۇھەببەت ئىگىسى بولالمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرايدۇ ...

راھىلەم مۇزەپپەرروۋا

ئانا يۇرتۇم

ئانا يۇرتۇم ـ مۇھتاجىم،
بېشىمدىكى گۈل تاجىم.
مەن سېغىنىپ كەلگەندە،
قۇچىغىڭنى كەڭ ئاچقىن.

ئانا يۇرتۇم ئاۋاتسەن،
مېھرى بولۇپ تاراپسەن.
گۈل بېغىڭدا تاڭ سەھەر
كۈلەي ساڭا قاراپ مەن.

تەرىپىڭگە تىل يەتمەس،
سەنسىز ژۈرىگىم تېپمەس.
سايراپ بۇلبۇلۇك كەتمەس.
ئاۋات يۇرتۇم، باغ يۇرتۇم،

دالارىڭدا گۈل ئوسەر،
چارقىپ دېخان قولىدا.
بۇغداي نېنىڭ ئاۋاتتەك،
ئەمى ئىنسان دىلىدا.

سېنىڭدىن قانات قاقتىم،
شۇڭا خۇش ئوتەر ۋاقتىم.
قۇچىغىڭغا يەتكىچە
قالماس سەۋرى ـ تاقتىم.

تېۋىپ بىلەن ئوردۇق

(ساتىرا)

تېۋىپقا كېلىپ ئوردۇق،
دېدى: «تەندە ماغدۇر يوق
سەمىرىشكە بىر ئامال
قىلسىڭىزچۇ، تەسەددۇق».

تېۋىپ دېدى: كۈزۈڭگە
ئوچۇق ئېيتاي ئۈزۈڭگە.
ئۈگەن ئاۋال قانائەت،
سەۋرى ـ تاقەت ئۈزۈمگە،

كورەلمەسلىك قىلىق پەس،
ھاياتىڭغا قىلار قەست.
بوغوز ـ ھەلەپ يېسەڭمۇ،
سەمەرمىگىنىڭ بەكمۇ تەس.

دوستقا يامانلىق كۈتمە،
ئەل ـ يۇرت ئالدىغا ئوتمە.
ئويۇڭگە ئادەم كەلسە،
تورۇڭگە ئۇنى ئوت دە.

ئوزەڭنى ئەر چاغلىساڭ،
ئوزگىنى سەن شەر چاغلا.
مەسلىھەت شۇ مېنىڭدىن،
ئىنسانلىققا بەل باغلا.

ئىبراھىم قۇربان

شائىر دەپتىرىدىن

مەغرۇر ياشاش شارىمىز

(مۇسەددەس)

ئىككى تاغ ئارىسىدا جەننەت ماكاندۇر جايىمىز،
ئۈستى گۈلباغ، نازۇ ـ نېمەت، ئاستى بايلىق كانىمىز،
تېنىمىز زەر تۇپرىقىدىن، سۈيى ژۈرەك قېنىمىز،
ساپ ھاۋاسى تەندە جاندۇر، مەڭگۈ روھى پاكىمىز،
مىڭ شوكۇر بۇ دىياردا ئۈتتى ماكان ئەجدادىمىز،
ياشنىتىپ، ياشناپ ئوتۇشكە ھەققى بار ئەۋلادىمىز.

بايلىقى پۈتمەس زېمىنغا ئاچكۆز ياۋ تاشلاپ ئەزەر،
باستى شۇم ئاياغىنى ئۇ ياغدۇرۇپ ئاپەت، خەتەر،
ياندۇرۇپ ئەجەل ئوتىنى، كۈلخانە بولدى ئانا يەر،
رودۇپاي تۇپالى قۇتراپ ژۈتتى، ۋۇتمەكتە، ۋۇتەر،
باغرىنى تىلغاپ بېشەپقەت شورىماقتا بارىمىز،
«كوزا سۇندۇرغان ئەزىزۇ، سۇ كەلتۈرگەن خار» بىز.

قالچە چول، دەشتى باياۋان، تاغ ئېشىپ، دەريا كېچىپ،
پەرۋازلىدۇق تاڭغا بېقىپ، مۇشكۈل توسۇق، داۋان ئېشىپ،
بىز بېسىپ ئوتتۇق بۇ يولنى، جەڭ قىلىپ، جالدىن كېچىپ،
ۋا ھەجەپ، مەنزىلگە يەتمەي، تېنىدۇق يولدىن چىقىپ،
ياندىكى تاغ ئۈستى يولنى، شۇلدىن بېرى ئاۋارە بىز،
بۇ ئەجوز ـ مەجوز دەستىدىن سەرسان، باغرى پارە بىز.

قىلما ئەرك، ئۈزمە ئۇمۇتنى شانلىق ئۇزۇن تارىخقا باق،
ئوتتۇز ئۈچ ھەمدە قىرىق تورت جەڭنامىدىن ئالغىن ساۋاق،
ئوتتى ئەجدات يەتكۈزسۇن دەپ بۇ جەڭنى تاكى ئاداق،
ئىككى تەغدىر يانمۇ ـ ياندۇر، يا ئولۇم يا ياشىماق،
مەرتنى مەيداندا سىناشتىن باشقا يوقتۇر چارىمىز،
جەڭگىۋار ھۇلارغا خاس مەغرۇر ياشاش شارىمىز.

تويغا بىللە بارىمەن

نوڭ قولۇمدا گۈلدەستە،
سول قولۇمدا دۇتارىم.
ھەر سەھەردە چالسام مەن،
ئاڭلاپ چىقارمۇ يارىم.
يارىنىڭ جامالى غۇنچە،
سايرايمەن تاڭ ئاتقۇنچە.
ئاچمايدۇ چىرايىنى
كوڭلى سۇنۇقمۇ شۇنچە.
يارىنىڭ دىلى پەرىشان،
دەرتمەنلىگىدىن نىشان.
دەردىگە يېتەي دېسەم،
مەندىن تۇتىدۇ پىنھان.
يارىنىڭ قاراپ يولغا،
بېرەي قولۇمنى قولغا.
كوڭلى يايرىسۇن يارىنىڭ،
كېلىپ دوستلار تويغا.
يارىنىڭ بېغىغا يانداش
باغدا باشلاندى سەيلى.
باققا چارلىسام يارنى،
ئويناشقا بارمۇ مەيلى.
ئېيت ئاخشاڭنى نىگارىم،
ئاخشاڭغا ساز چالىمەن.
سەندىن ئايرىلماي زادى،
چوڭ تويغا مەن بارىمەن.

شوخ ئوينا

ئايرىلىپ ياردىن ژىراقتا
ئەلدى يەتتىم قەدرىگە.
ژۇرىمەن ژىغلاپ پىراقتا،
داۋا تاپماي دەردىمگە.
يارىنىڭ ھوسنىگە باقسام،
غەم بىلەن تولغان دىلى.
باغدا ھۇقۇش كوپ بولغاچ،
سولاشتى قىزىل گۈلى.
يار ـ يار دەپ ئاخشا ئېيتسام،
يارىم كەلمەيدۇ بۇيان.
ئالدىغا باراي دېسەم،
يول توسۇق ساپتۇ داۋان.
يولنى توسقان داۋاننى
پەرھات بولۇپ مەن
ئاغدۇراي.
شېرىنىم تەشنالىقىن
مېھرى سۈيۈمدە قاندۇراي.
يارىم، بول ياخشىغا يار،
بولمىغىن يامانغا خار.
ئوينىغىن دوستلار قاتارى،
شوخ ئاخشا ئېتىپ يار ـ يار.

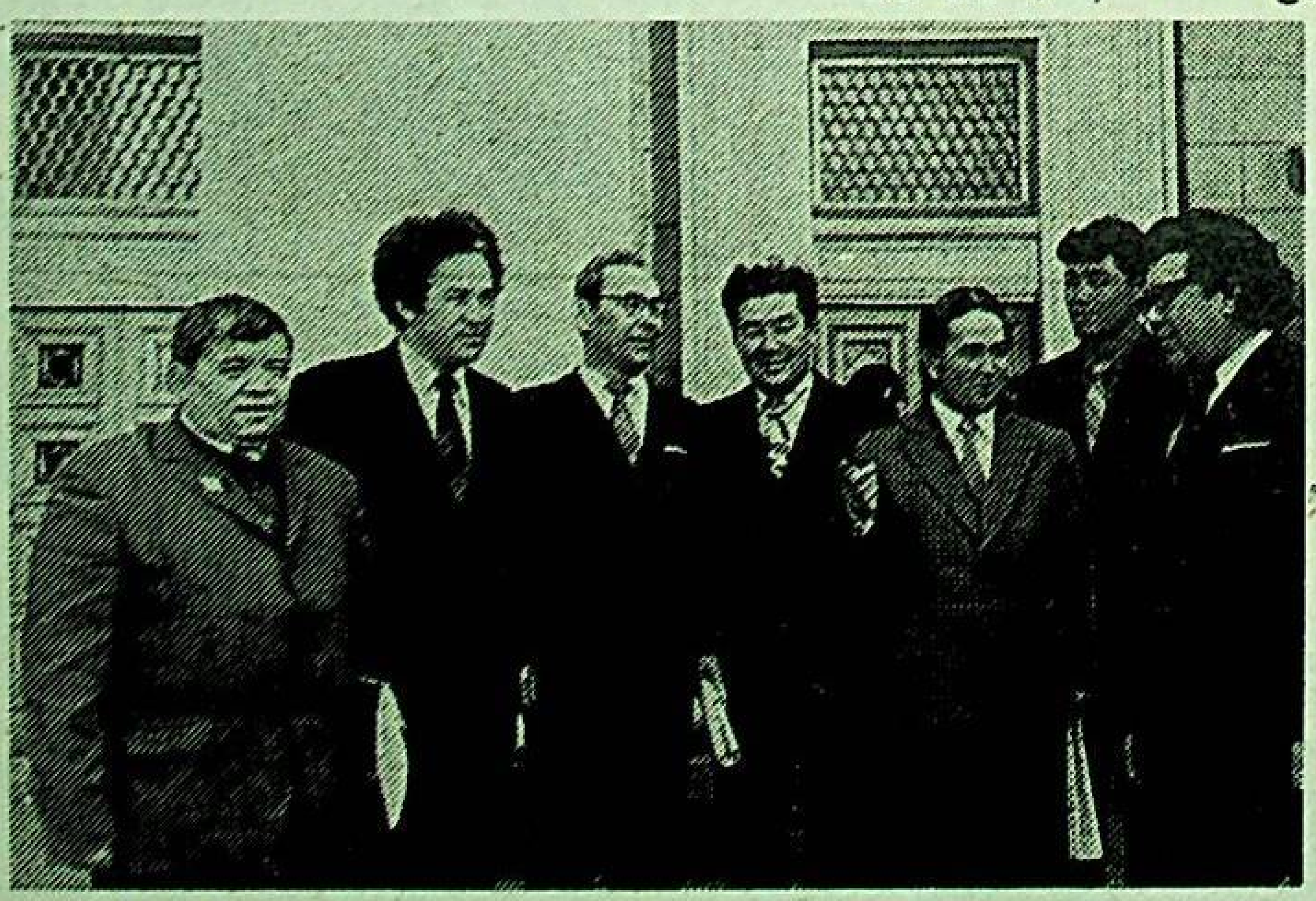

سۈرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) مەرھۇم شائىر خېلىل ھەمرايېۋ، ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋ، مەرھۇم يازغۇچى جامالىدىن بوساقوۋ، قۇرۋان توختەموۋ، يازغۇچى ئەخمەتجان ھاشىروۋ، مەرھۇم شائىر ھېبىبۇللام گايىتوۋ ۋە مەرھۇم يازغۇچى ھېزمەت ئابدۇللىن. د. يۇسۇپوۋنىڭ ئارخىۋىدىن.

توختاش بەكرى

قېرىنداشلىق رىشتىلىرى

ئابدۇل ئاكىنىڭ لاپلىرى

پوتەي پارتلىتىش

— ئابدۇلكا!— دېدى گەپ ئىشەرلەردىن بىرسى.— بايا گېپىڭ ئارا جىك، شىخو ئۇرۇشلىرىنىڭ گېپى چىقىپ قالدى. شۇنىڭغا قارىغاندا سەنمۇ ئەسكەر بولغانمىدىڭ؟

— ھە، ۋاھ! «ئەسكەر بولغانمىدىڭ» دېگىنىڭ نېمىسى؟! ئابدۇل ئاكاڭلار شۇ ئۇرۇشلاردا ئوقلار بىلەن تەڭ ئۇچۇپ ژۇرۇپ دېگۇدەك جەڭ قىلغان دېگىنە!

— ئالداقتا خىزمەت— پىزمەتمۇ كورسەتكەن بولغىندىڭ؟!...

— ۋاھ، كورسەتمەيچۇ!— دېدى ئابدۇلكام ئومىغا چۈشىندىغاندەك يەڭلىرىنى شىمايلاپ.— شىخودىكى ئۇرۇشتا ئالدىمىزدا بىر پوتەي خېلىغىچە جان تالىشىپ «تا، تاتلاپ» ئوق ئېتىپ توختىمىدى. بىر چاغدا كوماندىرىمىزنىڭ ئىچى پۇشۇپ:

— ھەي، ئەۋۇلنىڭ زۇۋالىنى بىرىڭلار ئۇجۇقتۇرۇۋېتىڭلار!!— دەپ قالدى.

كوماندىرنىڭ ئاغزىدىن گەپ چىقىپ بولغىچە ئون ئەچچىمىز تەڭلا «مەن باراي!» دەپ بېراقلا ئالدىغا چىققان گەپ. كوماندىرىمىز سىنچى ئادەم بولغاچقا، ھەممىمىزنىڭ كوزىگە بىرمۇ— بىر تىكىلىپ چىققاندىن كېيىن:

— قېنى، ئابدۇل، باشقىلارنى ئاۋارە قىلماي ئوزەڭلا بارغىنە!— دەپ دولامغا قاقتى.

ئوزەمنىڭمۇ ئاسمانغا پىچاق ئاتقىدىغان، قەيەردە ئۇرۇش— جېدەل بولسا يايراپ كېتىدىغان «ئۇچار» چاغلىرىم ئىدى.

خوپ!— دېدىمدە، گراناتتىن يېتەرلىك ئېلىپ ژۆۋۈپ كەتتىم. راست دېگەندەك، كاساپەت پوتەي يامانمۇ يەرگە جايلىشىۋالغانىكەن. پىلمۇت دېگەننىڭ ئاغزى بېسىلمىدىغان. «توختا، سېنىڭ ئەدىۋىڭنى ئوزەم بېرەمسەم»— دېدىمدە، ئون گراناتنى قول ياغلىقىمغا راسا چىڭ باغلاپ، ھېلىقى ئورەكلەرگە ئومىلەپ بارغاندەك، ئومىلەپ يېقىنلىدىم. غۇلچىمنى بولىشىغا كېرىپ كۈچەپ تۇرۇۋېپ بىر ئېتىۋېدىم، بىر باغلام بومبا پوتەينىڭ توشىگىدىن «ۋىشتتلا» قىلىپ كىرىپ كەتتى. ئون بومبىنىڭ بىراقلا پارتلىشىغا نېمە تەڭ كەلسۇن. ئەيھاناناس! قۇلاق— مېڭەممۇ تەڭلا پىرىلىپ كەتكەندەك بولدى... شۇنداق قارىغاندەك بولسام، پارتلىغان پوتەينىڭ كېسەك چالمىلىرى ئارىسىدا گومىنداڭنىڭ ئىككى ئوفىتسېرى بېشى توۋەن، پۇتى ژۇقۇرى، بىرسى ئېگىزدە، بىرسى پەستە ئاسمانغا چىقىپ كېتىۋاتامدۇ... بۇنداق بولۇشنى ئويلاپمۇ باقمىغان ئوفىتسېرلارنىڭ ئۇستىدىكىسى ئاستىدىكىسىدىن:

— بۇ كىمنىڭ بومبا؟!— دەپ سوراۋېدى، ئاستىدىكىسى:

— ئارالتوپىدىكى ئالا ئات مىنگەن ئابدۇلدا بومبا،— دەپ چىقىپ كېتىۋاتامدۇ!...

— ھوي، ئابدۇلكا،— دېدى باللاردىن بىرى،— بۇ گەپنى ھېسام «دوگمازالىق كوك ئات مىنگەن يۇسۇپچالدا بومبا» دەپ خەققە كۇلدۇرۇپ ژۇرمەمدۇ؟...

— ھە،— مەن ھېسامغا شۇنداق دەپ بەرگەن. قىزىقتۇرسىمىن ئۇكا، ئەمسىزە «مەن ئوزەم قىلغان» دەپ ماختىنىپ ژۇرەتتىممۇ؟!...

ئابدۇلكام تەرگەن تاماكا

— ئابدۇلكا، ھازىر ئارالتوپىنىڭ كېپىنى قىلىپ قالدىڭ. يالغۇزى قەۋەتلا ئاڭلىقكەن، باشقا زىرائەتلەرمۇ شۇنداق توختايدىغۇ؟— دېدۇق گەپنىڭ ئېمىسىنى يوتكەپ.

ھە، ۋاھ، ئوخشىمايچۇ! كۇلەمسىنىڭ يەرلىرى كارامەت خاسىيەتلىك يەر، ئادەم تەرسىمۇ تەھقىق ئۇندۇ جۇمۇ!... قايسى بىر ژىلى ئويىنىڭ كەينىگە بىر لەنچىچە تۇپ تاماكا تېرىپ قويۇپدىم، كاساپەت بولەكچىلا ئايىندى دېمەمسىلەر، كورگەنلەرلا سوزلەيدۇ، يوپۇرماق دېگىنىڭنىڭ ھەر بىرى، خۇدايىم بار يوغان قازاننىڭ ئۇۋىقىدەك ھەم چوڭ، ھەم قېلىن.

بىر كۇنى ئويىمىزگە بىر توپ ئايالار مېھمان بولۇپ كېلىپ قالدى. ئارىدا بىرىنىڭ ئەگەشتۇرۇۋالغان بالىسىمۇ بار ئېكەن. ئاماق تارتىلىپ: «ئېلىڭلار، بېقىڭلار!» دەپ تۇراتتۇق، بىر ئايال ئۇيان— بۇيان ئىزدەشتۇرۇپ: «ۋاي، بالام يوق، بالام لەگە كەتكەنلدۇ؟» دەپ ھەممىمىزنى ئوپۇر— توپۇر قىلىۋەتتى. ئاماق قايان، بىز قايان؟! ئىزدە— ئىزدە... ئاقتىمۇ يوق، كوكتىمۇ يوق. ئايال— ھويلىنى بېشىغا كېيىپ ژىغلىغىنى تۇردى. «ژىغلىماڭ، تېپىلىپ قالار» دېگەن تەسەللىلەر كار قىلمىدىغان. بىر كەمدە: «ئاپا، مەن مەيەردە» دېگەن كىچىك بالىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدۇق. ھەممىمىز ئاۋاز چىققان تەرەپكە— ئوگۇزگە قارىدۇق. ھېچ كىم يوق. «ۋاي بالام، سە نەدە، ئادەمنى قورقىتمىغىنا؟!» دەپ ۋاقىراشتۇق. يەنە «مانا، مەن مەيەردە!» دەيدۇ. راسا زەڭ سېلىپ قارىساق، ئوگۇزە بويى ئوسكەن تاماكا ئۇچىدا بىر يوپۇرماقنىڭ ئۇستىدە ئولتارمامدۇ! بالىنىڭ ئانىسى بىلەن مېھمانلار ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ: «يائاللا، بۇ ھېچ ئىقلىمدا يوقلا دەرەختۇ؟... بالا ژىقىلىپ چۈشمىگىدى...» دەپ ۋايساشقا تۇردى. مەن: «ھوي، ئەنسىرىمەڭلار، ۋاھ، بۇ دەرەخ ئەمەس، تاماكا دېگەن ئوسۇملۇك» دېدىمدە تاماكىنىڭ پىشتىنى ئېلىپ ھوسۇلنى ژىمش ئۇچۇن مەخسۇس ياستىپ قويغان شوتىنى قويۇپ بالىنى سالامەت چۈشىرىپ، مېھماننىڭ قولىغا تۇتقازدىم.

— پوھوي، كارامەت ئايىنغان تاماكا ئېكەندە!— دېيىشتۇق پاراڭ تىڭشاۋاتقانلار تەڭلا ياقىمىزغا قول ئۇزىتىپ،— كاساپەت بىر ئىككى ژىل تۇرىدىغان بولسا يوپۇرماقلىرى بورىدەك يوغىرىدىكەندە...

— ھە، ۋاھ، ئويىڭگە سالاي دېگەنمىدىڭ؟!...

كاۋىنىڭ يوغۇرىشى

— شۇنىڭغا قارىغاندا،— دېدى باللاردىن بىرى كۇلكىدىن ئاران ئوزىنى توختىتىپ،— قوغۇن— قاپاق دېگىنىڭ ئوخشاپ قويىدىكەندە، بۇ يەردە؟!

— ۋاھ، ئۇنى بىر دېمە، ئوخشىغاندىمۇ ئۇنداق— مۇنداق ئەمەس، بولۇپمۇ ئابدۇلكاڭنىڭ قولىدا، نېمە خاسىيەتكىن تەرگەن— تىككەن لەرسە بولەكچىلا ئايىنىپ يوغىرىدىغۇ تاڭ!

ئابدۇلكام كالتە بىر يوتىلىۋېلىپ سوزلەپ كەتتى.

— مانا موشۇ باراڭغا ھەر ژىلى تۇرت— بەش تۇپلا كاۋا تېرىپ بېقىپ قويىمەن. چۈشكەن كاۋىسىنى خولۇم— خوشنىلار بىلەن يەيمىز. يەنە يېڭىغا يېتىپ ئاشىدۇ. ئوتكەن ژىلى بىر مانتا كاۋا سۇلايلىنىپ شۇنداق يوغاردىكى، ئاستىغا تاختاي قويۇپ، تۇرۇك ئورناتتىم. كوزدە ئالتۇندەك رەڭ تۇزەپ يېتىلدى. مەھەللىدىكى ھەممىلا ئادەمنىڭ كوزى ئەشۇ كاۋىدىلا بولۇپ قالدى. مەنمۇ باشتا بۇنىڭغا ئالچۇۋالا ئېتىبار قىلماپتىكەنمەن، بىر جۇمە كۇنى مەسچىتتە موشۇ كاۋىنىڭ گېپى بولۇپ كېتىپتىدەك، جامائەت خۇددى تويغا ئېيتقاندەك، يوپۇرلۇپلا كەپتۇ. ھودىقىنىمدىن ئوز— ئوزەمگە: «ھە، ئابدۇل، جۇمەگە چىقمىغاننىڭ دەررىسىنى يەيدىغان بوپسەنلدە» دەپ ئەرۋاھىم قىرىق گەز ئۇچتى دېمەمسىلەر. لەدىكىنى، ئىمام بولغان ئادەم بىر كەمدە ھاسىسى بىلەن باراڭدىكى كاۋىنىڭ ئۇزۇنلۇغىنى ئولچەپ ژۇرمەمدۇ. قايسىدۇر بىرسى يېنىدىن مېترلىق چىقىرىپ ئوا چۈۋېدى، بىر مېتر 29 سانتا كېلىپ ئولتاردى.

— پاھ، پاھ! قالچىلىك ئېغىرلىقتىدۇ بۇ كاۋا؟!— دەپ ھەيران بولۇشۇپ بىر قالچىسى مېنىڭدىن سوراشتى.

— ئابدۇلنى بېكار ژۇرىدۇ دېۋىدىڭلارمۇ، بۇنى جىڭلايدىغانغا ۋاقىت لەدە؟!— دېدىم مەن خاپا بولغاندەك بولۇپ. كېيىن قاراپ تۇرسام تورت— بەشى قولدۇشۇپ كاۋىنى ئاران دېگەندە پېشايۋانغا قويۇشتى...

— شۇنىڭغا قارىغاندا كاۋاڭنى جامائەت بولۇشۇپ ئېلىپ كېتىپتۇدە،— دېدى قىزىقىپ تىڭشاۋاتقانلارنىڭ بىرى.

— ۋاھ، قىزىقكەنسىلەر،— دەرھال جاۋاپ قايتۇردى ئابدۇلكام،— ئۇنى بولۇشكە كىمنىڭمۇ قولى بارسۇن؟! ئەتىسىلا ئىشىك ئالدىغا بىر ئاق پىكاپ كېلىپ توختىدى. «نېمە ئىشتۇ» دەپ تۇرسام، كوز ئەينەكلىك بىرەيلەن ئالدىمغا كېلىپ: «ئابدۇل دېگەن سىز بولامسىز؟» دەيدۇ. «ھە، مەن بولىمەن» دېسەم، «ياخشى— ياخشى، دەل تېپىپ كەپتىمىز، چۈشۇڭلار!» دېۋىدى، ماشىنىدىن قو ساقلىق، گالستوك تاقىغان، سالاپەتلىك ئادەملەر چۈشۇپ، ئابدۇلكاڭلار بىلەن كورۇشۇپلا كەتتى. كاۋا ئېسىمدە يوق. «ھېلىقى ئۇرى ساختا مېھمانلىرىنى باشلاپ كەلدىمۇ نېمە» دېسەم ئۇ كورۇنمەيدۇ. تۇرۇپ يەنە «بۇ خەق يەنە نېمىنى ئېنىقلاپ كەلگەنىدۇ؟» دەپ خىيالىم ھېلىقى «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دېگەن ژىللارغا كېتىپ قاپتۇ. بىر چاغدا: «بىزنى ئويگە باشلىمامسىز؟» دېگەندىن كېيىنلا ئۇلارنىڭ ئوچۇق چىرايىغا قاراپ ئېسىمنى ژىغدىمدە، «قېنى ئويگە مەرھەمەت قىلىڭلار!» دېدىم. ئۇلار ھويلىغا كىرىپلا پېشايۋاندا يولەگلىك تۇرغان كاۋىنى كورۇپ ھەيرانلا قېلىشتى. ئۇزۇنسىغا، توغرىسىغا مېتر سېلىشتى، سۇرەتكە تارتىشتى. شۇ ئارىدا بىرسى قەلەم— قەغەز ئېلىپ: «قانداق تەردىڭىزەي؟ قانداق باققانەي؟» دەمدۇ ئەيتەۋۇر، بىر توقايلا سوئال— سوراقلارنى سوراپ بېشىمنى ئوماچ قىلىۋەتتى. بىر قۇر بىر ئېسلەرلى دېگەن بولدۇم.

ئەسلى جامائەت ئىچىدىن بىرسى ۋىلايەتكە تېلېفون قاققانىكەن. بۇلار شۇ يەردىن چىققان باشلىقلار ئىكەن. ئۇلار: «كاۋىنى بىزگە بېرىڭ. كورگەزمىگە قويايلى، سىزلى يېتەرلىك رازى قىلىمىز» دېيىشتى. مەن نېمە دەتتىم، كاۋام بولاسىمۇ داڭقىنى چىقارسۇن دەپ: «سىلەردىن ئايلانسۇن!» دېدىم. ئەتىسى ئولتارسام كەينىدە كىچىك كوزىپى بار بىر ماشىنىنى چىقىرىپتۇ. كاۋىنىمۇ، مېنىمۇ ماشىنىغا سېلىپ شەھەرگە ئېلىپ كەتتى. بىر ئېگىز بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق. قارىسام بىر توقاي ئادەم سەپ بولۇپ كۇتۇپ تۇرۇشقانىكەن، چاۋاك چېلىشىپ كەتتى. ئالدىن يېپىلىپ دېگۇدەك بىردە كاۋامغا، بىردە ماڭا ھەۋەس بىلەن بويۇن سوزۇشۇپ كورۇشتى. ئاڭغىچە 7— 8 كادىر ئۇزۇن بىر بېرېزىنت زەمبىلنى ئەكىلىپ كاۋىنى ئەستە سېلىشتىدە، بىر زالغا ئەكىرىپ يوغان بىر ئۇستەلنىڭ ئۇستىگە قويۇشتى. قارىغىدەك بولسام ئۇستەل دېگەن غاراسلاپ، بېنا ئىڭشىۋاتىدۇ... «ئۇم، ئابدۇل، كاۋا ئوستۇردۇم دەپ بېشىڭغا بىر بالا تاپمىغىدىڭ...» دەپ خاۋاتىرلىنىپ، مەنمۇ تىترەشكە باشلىدىم. باشقىلار: «ھوي، يەر تەۋرەۋاتامدۇ نېمە؟!» دېيىشىپ قالدى. بايا ئۇلار كاۋىنى ئوڭشاپ كوتۇرۇشەلمەي ئۇستەلگە قاتتىق قويۇۋېتىپتىكەن ئەمەسمۇ... بىر دەمدىن كېيىن لەگلۇڭچىلىق بېسىلدى. «خۇدايا شۇكرى» دەپ چوڭقۇر ئەپەس ئالغان بولدۇم. ئاڭغىچە ئادەملەر كىنو كورىدىغاندەك ماڭا قارىشىپ زالدا ئولتۇرۇشۇپ بوپتۇ. بىر ياش باشلىق: «ئابدۇلكا، سىز بىر موجىزە ياراتىپسىز، ئېيتىڭا، قانداق تەلۋىڭىز بار؟ ئارتىنماي دەۋېرىڭ!» دەپ سوئال تاشلاپ قالدى. نېمە دېيىشىمنى بىلمەي بىر پەس تۇرۇپ قاپتىمەن. «قېنى سوزلەڭ، بىز سىزنى تولۇق رازى قىلىمىز» دەپ قىستىغىلى تۇردى. قانداق ئېسىمگە كېلىپ قالدى (ئېكسى دىلىمغا سالغان گەپتە)، «ئۇنداق بولسا— دېدىم ئوزەمنى تۇتۇۋېلىپ،— ئەگەر مالال كورمىسەڭلار، ھەرەمگە ئاپىرىپ كەلسەڭلاركەن؟...»

ئۇلار بۇ گەپتىن تەڭلا كۇلۇشتى. باشلىق ئىككىلەنمەيلا: «كىلەر ژىلى ژۇقۇرىدىن سان كەلسىلا سىزنى يولغا سېلىپ قويايلى. ھازىرچە موشۇ كاۋىڭىز بىلە ئىككى ئادەمنى قوشايلى، ئايرۇپىلان بىلەن بېجىنغا بېرىپ سەيلە قىلىپ كەلسىڭىز قانداق؟» دېدى مۇرەمگە ئالقىنىنى يېنىك تاشلاپ.

— ۋاھ، بۇ قالتىس ئىلتىپات بوپتىغۇ! شۇنداق قىلىپ بېجىنغا باردىڭمۇ؟— سوراشتۇق ئابدۇلكامنىڭ ئاغزىدىن بۇلبۇل گويا ئۇچۇپ چىقىدىغاندەك تەلمۇرۇپ تۇرۇشقانلار.

— قويساڭلارچۇ مېنى... ھېلىقى تېزلىگى ژۇقۇرى ماشىنىغا چۈشۇپ قويۇپ قورقۇپ كېتىپتىكەنمەن. ئاڭلاپلا: «بولدى، لازىم بولسا كاۋامنىلا ئاپىرىڭلار، مەن تۇرۇپ تۇراي» دەپ ئۇلىمىدىم. يەنە بىر يېرى «ھەرەم سەپىرى موشۇنىڭ بىلەن يوققا چىقارمۇ» دەپ ئەنسىرىگەن گەپ، ئابدۇلكاڭلار بۇنداق يەرلىرىگە كەلگەندە قوم سانايدۇ. جۇمۇڭلار، قوم!...

«ئىلى دەرياسى» ژۇرنالىنىڭ 1993— ژىل 1— سانىدىن ئېلىندى.

شېرىن سوز- جان ئوزۇغى

پەرىدەم ئاخىرقى ئاغرىقنى قوبۇل قىلغىنىدىن كېيىن سائاتىغا بىر قارىدىدە، ئەندى دوختۇرخانىغا كېلەلمەيدىغان ئاغرىقلارنىڭ ئۆيىگە چاقىرىق بويىچە بېرىش ئۈچۈن ئالدىراش تەييارلىنىشقا كىرىشتى. شۇ پەيت تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى. پەرىدەم تېلېفون تۇرۇبكىسىنى ئالغىنىدا، كوردىئولوگنىڭ تەشۋىشلىك ئاۋازى ئاڭلاندى.

— پەرىدەم هەدە، چاپسانراق كەلسىڭىز، تېز ياردىمىڭىز كېرەك!

مۇنداق چاغدا بىر ئېغىز سوزنىمۇ ئۇزارتىپ ئولتىرىشنىڭ هاجىتى يوقلىغى پەرىدەمگە كوپتىن بېرى چۈشىنىشلىك ئېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دەرهال تېلېفون تۇرۇبكىسىنى قويىدىدە، كېرەكلىك ئەسۋاپلىرىنى ئېلىپ، ئېرىقى بېنادىكى كوردىئولوگىيە بولۇمىگە ماڭدى. بۇ بولىمدە 55 ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى ئاغزىدىن كوۋۇك قايىنىغان هالدا ياتاتتى. دوختۇر ۋە بىر نەچچە هەمشىرىلەر ئاغرىقنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە ئېدى.

— بېرىلگەن دورىلار داۋا بولمايۋاتىدۇ، — دېدى دوختۇر ئەندىشىلىك بىلەن.

پەرىدەم ئاغرىقنى كوزدىن كەچۈرۈپ، ژۈرىگىنىڭ سوقۇشىنى تىڭشىدى. تومۇرلىرىنى تۇتۇپ كورگەندىن كېيىن دەررۇ ئىشقا كىرىشتى. ئەپچىللىك بىلەن ئاغرىقنىڭ كېرەكلىك توچكىلىرىنى تېپىپ، شىپابەخش ژىڭنىلىرىنى سانچىدى. كېيىن ژۈرەكنىڭ ئۈستىنى، غوللىرىنى ئۇگۇلىۋىدى، ئاغرىق ئاستا كوزىنى ئېچىشقا باشلىدى. ئۇ ژىگىمۇ كەلدى. ئاغرىق ئاڭلىنار-ئاڭلانماس ئاۋازدا پەرىدەمگە ئوز مىننەتدارلىغىنى ئىزهار قىلدى.

بۇ پەرىدەمنىڭ نامىغا ئېيتىلغان مىننەتدارلىقلارنىڭ مىڭدىن بىرى، خالاس. ئەگەر سىز تاشكەنت شەهرىنىڭ يۇنۇس ئاۋات ناهيەسىدىكى 5- سانلىق دوختۇرخانىسىدا ئەسەبى كېسەللىكلىرى دوختۇرى بولۇپ ئىشلەۋاتقان پەرىدەم نىيازوۋادىن دەردىگە داۋا تاپقان ئادەملەرنىڭ قەلبىگە قۇلاق سالسىڭىز ئەينە شۇنداق كوپلىگەن تەشەككۇرلەرنىڭ گۇۋاچىسى بولىسىز.

پەرىدەم نىيازوۋانىڭ سالامەتلىكنى ساقلاش ساهاسىدا ئوز ئىشىنىڭ ئالىيجاناپلىغىنى ژۇقۇرى هىس قىلغان هالدا ئۇنىڭ هوددىسىدىن شەرەپلىك چىقىپ كېلىۋاتقىنىغا ئون سەككىز ژىلدىن ئاشتى. بۇ ژىللار داۋامىدىكى ئۇنىڭ شىپالىق قولىدىن داۋا تاپقان ئاغرىقلارنىڭ هەقىقى ژۈرەك قېتىدىن چىققان مىننەتدارلىقلىرى پەرىدەم نىيازوۋاغا هوزۇر-هالاۋەت ۋە روهى ئوزۇق بېغىشلاپ كەلمەكتە.

ئاغرىق كىشىگە بەزىدە بىر ئېغىز شېرىن سوز ۋە ئىللىق مۇئامىلە هەتتا دورىدىنمۇ ئەۋزەلدەك داۋا بولۇشى تەبىي. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پەرىدەم ئوزىنىڭ سىلىق-سىپايە مۇئامىلىسى بىلەن ئاغرىقلارنى داۋالاشقا ئالاهىدە كوڭۇل بولىدۇ. چۈنكى ئاغرىق ئازاۋىنى چېكىۋاتقان كىشى ئۈچۈن دوختۇردىن ئارتۇق ئۈمۈتلىك ئادىمى بولمىسا كېرەك. بۇنىڭ بىردىن-بىر ئىسپاتى سۈپىتىدە هەر قانداق ئاغرىغان كىشىنىڭ بېشى ياستۇقتا ۋاقتىدا «خۇدا، ئوز قۇدرىتىڭ بىلەن ئاغرىقتىن خالاس قىلغايسەن» دېگىنىدە دوختۇرنى خۇدا ئەۋەتكەن ئۇقۇم پەيدا بولىدۇ. دېمەك، ئاق خالاتلىق بۇ ئىنسان ئاغرىق ئۈچۈن ئۈمۈتنىڭ يېنىپ تۇرغان چىرىغى، ئەلۋەتتە.

— مېنىڭ جېنىمنى ئازاپتىن قۇتۇلدۇرۇڭ، دەردىمگە داۋا تېپىڭ، ياشاشنى خالايمەن ...

بۇ خىلدىكى ئىلتىجالارغا پەقەت ساپ قەلبلىك مېهرىۋان كوزلەرلا جاۋاپ بېرەلىشى مۇمكىن. ئەندى ئوز كەسپىگە چىن ژۈرەكتىن مېهىر قويغان پەرىدەم نىيازوۋا تىبابەتچىلىكنىڭ بۇ ئەجايىپ سىرلىرىنى، قىرلىرىنى مۇكەممەل چۈشىنىپ، پۇختا ئوزلەشتۈرۈشكە تىرىشماقتا. شۇڭلاشقىمۇ ياخشى مۇئامىلىنىڭ، شېرىن سوزنىڭ ئاغرىق ئۈچۈن بىردىن-بىر دورا ئېكەنلىگىنى تولۇق چۈشىنىدۇ.

قىسقىسى، ئاغرىقلار پەرىدەم نىيازوۋانىڭ ئەينە شۇ خىسلىتىنى ناهايىتى قەدىرلەيدۇ. بۇ قېتىممۇ پەرىدەمنىڭ قوبۇلىدىن ناهايىتى خوشال، ئىللىق قەلىپ تەشەككۇرنى ئىزهار قىلىپ چىقىۋاتقان چوڭ ياشلاردىكى بىر ئايالنى توختىتىپ، ئوز شىپاكارى هەققىدە سورىدىم. ئوزىنى كىميا ئىبراگىموۋا، دەپ تونۇشتۇرغان بۇ ئايال خېلە ژىللاردىن بېرى پەرىدەمنىڭ قولىدىن شىپا تېپىپ كېلىۋاتقانلىغىنى ئېيتتى. بولۇپمۇ نىيازوۋانىڭ ياخشى خىسلەتلىرى هەققىدە زور تەۋرىنىش بىلەن سوزلىدى. «هەتتا، دېدى كىميا هەدە، ئۇزۇن ژىللاردىن بېرى كوز ئالدىمدا پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان قىزىل دۈگلەك بىر شەرپە بار ئېدى. هېچ بىر دوختۇر ساقايتالمىغان ئېدى. شۇ دۈگلەك شەرپىنىمۇ يوقاتتى. يەنە بىر ئېيتىدىغان يېرى نىيازوۋا ئىش سائاتى تۇشۇپ كەتسىمۇ ئاغرىقلارنىڭ هەممىسىنى كورمەستىن كەتمەيدۇ. ئوزىڭىز كورۇپ تۇرۇپسىز، پەرىدەمنىڭ قوبۇلىدا هېچ قاچان ئادەم ئاز بولمايدۇ. ئىش قىلىپ، بىزنىڭ بەختىمىزگە دوختۇرىمىز ساق سالامەت بولسۇن!».

ياخشى شىپاكار بولۇش ئۈچۈن ژۇقارىقىدەك خىسلەتلەرلا كۇپايە ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇكەممەل بىلىم ئاساسلىرىغا ئېگە بولۇش كېرەك. چۈنكى باشقا ساهالارغا ئوخشاش تىبابەتچىلىكمۇ يېڭىلىنىپ، تەرەققىي ئېتىپ بارماقتا. مەن مانا شۇ هەقتە پەرىدەم هەدىدىن ئوز پىكىرلىرىنى ئورتاقلىشىشنى ئىلتىماس قىلدىم.

— دوختۇرلۇقنىڭ ئوڭاي ئەمەسلىگىنى، ئاق خالاتنى كىيىپ، ئۇستەلدە ئولتارسىلا دوختۇر بولالمايدىغانلىغىنى كوپچىلىك ياخشى چۈشەنسە كېرەك، — دېدى پەرىدەم نىيازوۋا ئاستا سوز باشلاپ، — دوختۇرلۇق هەقىقەتەنمۇ قىيىن كەسىپ. بۇ كەسىپ ئېگىسى ئۈچۈن ئىنستىتۇتتا ئالغان بىلىم يېتەرلىك ئەمەس. هەر كۈنى يېڭىلىنىپ، تەرەققىي قىلىۋاتقان تىبابەتچىلىك ئىلمى تەرەققىياتىدىن كەينىدە قالماسلىق ئۈچۈن دايىملىق ئوقۇپ، ئۈگىنىپ بېرىش كېرەك. كىمكى سالامەتلىكنى ساقلاش ساهاسىنى تاللاپ ئالسا، دېمەك، ئومرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئوقۇپ، بىلىمىنى ئاشۇرۇپ بېرىشى كېرەك.

هەر كەسىپنىڭ ئوزىگە يارىشا قىيىنچىلىقلىرى بولىدۇ. ئوز كەسپىگە ئىخلاس قويغان كىشىلا ئۇنى يېڭەلەيدۇ. ئۇ كەسىپنىڭ ئېغىرچىلىقلىرى ئوز كەسپىنى سويگەن ئادەمگە هېچ بىلىنمەيدۇ. دېمەك، پەرىدەم نىيازوۋامۇ ئوز كەسپىنىڭ هەر قانداق قىيىنچىلىغىنى يېڭىشقا قابىل سالامەتلىك ساقچىسىدىن هېساپلىنىدۇ. بىزنىڭ بۇ پىكرىمىزنى شۇ دوختۇرخانىنىڭ باش دوختۇرى ئەفسە هەدە قادىروۋا مۇنداق تەرىپلەيدۇ.

— پەرىدەم بىزگە 1988- ژىلى ئىشقا كەلدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئوز ئىشىغا مەسئۇلىيەتلىك بىلەن قاراپ، ئاغرىقلارغا ژۇقۇرى دەرىجىلىك تىببىي ياردەم كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئاغرىقلار پەرىدەمنىڭ مۇئامىلىسىدىن، ئىشىغا مۇناسىۋىتىدىن، بىلىمىدىن، تەجرىبىسىدىن بەك رازى. موشۇ كەمگىچە بىرەر شىكايەت چۈشكىنى يوق. پەقەت ناهايىتى كوپ ساندىكى تەشەككۇرنامىلارنى ئالدۇق.

باش دوختۇرنىڭ گېپىنى ئولتارغان ئىچكى كېسەللىكلەر بولۇمىنىڭ باشلىغى شائىرەخان يولداشېۋا داۋاملاشتۇردى:

— پەرىدەم هەدە ناهايىتى ئالىيجاناپ ئىنسان. مەنمۇ كوپىنچە ئېغىر ئاغرىقلار بىلەن ئۇنىڭ مەسلىهىتىگە كىرىپ تۇرىمەن. هېچ قاچان ۋاقتىم قىس، ئۈلگىرەلمەيمەن دېمەي ئوچۇق چىراي بىلەن مەسلىهەت بېرىدۇ. كوللېكتىۋ ئارىسىدا ئابرويى چوڭ. هەممىمىز ئۇنى ياخشى شىپاكار، مېهرىۋان دوست سۈپىتىدە هورمەت بىلەن تىلغا ئالىمىز.

1975- ژىلى قىرغىزىستان دولەت تىببىي ئىنستىتۇتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تامامىلىغان پەرىدەم نىيازوۋا ئون ژىل مابەينىدە بىشكېك شەهرىدە ئوزىنىڭ ئارزۇ قىلغان كەسپىدە ئىشلىدى. ئاندىن تاشكەنتكە كوچۈپ كەلگەندىن بېرى مانا مۇشۇ دوختۇرخانىدا ئىشلەپ كەلمەكتە. پەرىدەم نىيازوۋا ئۇرۇق-تۇققانلىرىنى يوقلاش مەخسىتىدە ئۇيغۇرلار دىيارىغا بارغىنىدا مېهماندارچىلىق، ئويۇن-تاماشىلارنى ژىغىشتۇرۇپ قويۇپ، كوپلىگەن ۋاقتىنى ئۈرۈمچى شەهەرلىك ئاغرىقخانىدا ئوتكەزدى. ئۇ يەردىكى كەسىپداشلىرىدىن تىبابەتچىلىك سىرلىرىنى ئۈگەندى. ژىڭنە بىلەن داۋالاش يوللىرىنى، نوقتىلىق ئۇگىلاپ داۋالاش ئۇسۇللىرىنى مەشىق قىلدى. دېمەك، بىز ئالىي پەزىلەتلىك شىپاكار، هەقىقىي دوست، مېهرىۋان ئانا پەرىدەم نىيازوۋاغا ئىنسان سالامەتلىكىنى ساقلاش يولىدىكى شەرەپلىك ئىشىدا يەنىمۇ زور ئۇتۇقلارغا يېتىشىشكە تىلەكداشمىز.

تۇرسۇنمەهەممەت ئولالىموۋ.
ئوزبەكىستان جۇمهۇرىيىتى.

يېقىندا قازاقىستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتا شەهرىدە قازاقىستان- خىتاي بىرلەشكەن «ئازىيە» شىركىتى دەپ ئاتىلىدىغان يېڭى ماگازىن خېرىدارلارغا ئوز ئىشىگىنى ئاچتى. مەزكۇر سودا ئورنى ئاساسەن ئاهالى ئېهتىياجىغا كېرەكلىك يېمەك- ئىچمەك، كىيىم- كېچەك ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى سېتىشقا ئىختىساسلاشتۇرۇلغان.

سۈرەتلەردە: 1. يېڭى ماگازىننىڭ سىرتقى كورۇنۇشى. 2. سودا زالى.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

قۇرۋانلار خاتىرىسىگە بېغىشلاندى

ئالمۇتىدىكى كىنو ئويىنىڭ ئېكرانىدا ئوتتۇزىنچى ژىللىرى جۇمهۇرىيەت تېررىتورىيەسىدىكى ئېغىر ئەهۋال كورسىتىلدى. بۇ يەردە كوچمەپ كوللېكتىۋلاشتۇرۇش ژىللىرى ۋە 1931- 1933- ژىللىرى ئاچارچىلىقتىن قۇرۋان بولغانلار خاتىرىسىگە بېغىشلانغان كەچ بولۇپ ئوتتى. كەچتە هوججەتلىك «ئۇلۇق يۇرت» كىنولېنتىسى ۋە «سۇرژۇكېي- ئولۇم پېرىشتەسى» ناملىق بەدىئي فىلم كورسىتىلدى.

سوزگە چىققان سېنارىيچىلار، رېژىسسيورلار ۋە باشقىمۇ كىنو ماتوگرافىستلار قازاق خەلقىنىڭ تارىخىدىكى ئەڭ پاجىئەلىك سەهىپىلەرنىڭ بىرى توغرىلىق فىلمنىڭ قانداق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلگەنلىگى، 30- ژىللىرى ئاممىۋي رېپرېسسيەگە ئۇچرىغانلار بىلەن بولغان ئۇچرىشىشلار، ئىلگىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدىغان ئارخىۋلاردىكى ئەجايىپ هوججەتلەر توغرىلىق ئېيتىپ بەردى. ژىغىلغانلار مىللىونلىغان بېگۇنا قۇرۋان بولغانلار خاتىرىسىنى يادلاپ ئوتتى.

(قازتاگ).

ساموليوت هالاكەتكە ئۇچرىدى

تبىلىسى يېنىدا تاجىكىستان پۇخرالار ئاۋىئاتسىيەسى باشقارمىسىغا تەئەللۇق ساموليوت هالاكەتكە ئۇچرىدى.

گرۇزىيە دولىتىنىڭ باشلىغى ئېدۇئارد شېۋاردنادزې تاجىكىستان، شۇنداقلا هالاكەتكە ئۇچرىغان ساموليوت بورتىدا ئوزبەكىستاننىڭ ژىگىرمە پۇخراسىنىڭ بولۇشىغا باغلىق ئوزبەكىستان رەهبەرلىگىگە تەزىيە تېلېگراممىلىرىنى ئەۋەتتى.

شىئۇئار كورگەزمىسى ئالمۇتىدا

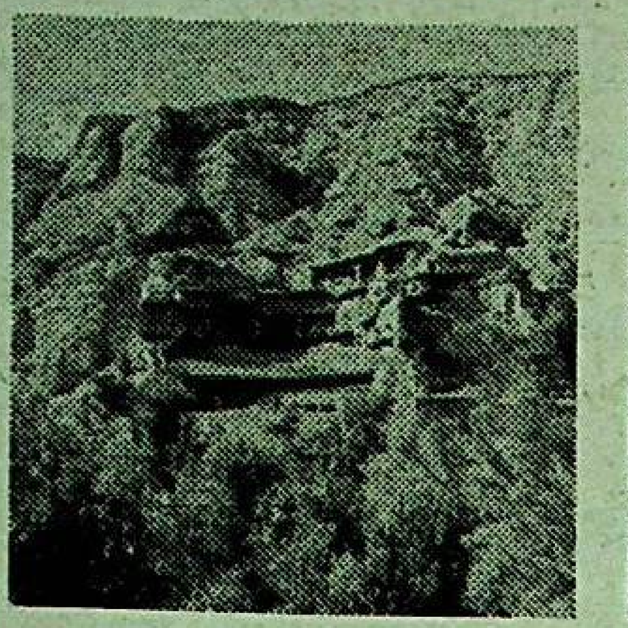

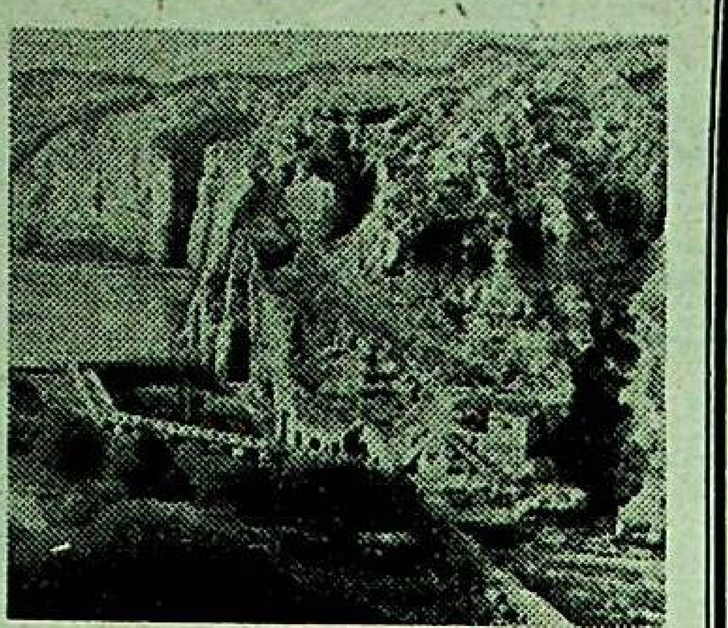

11- ئىيۇن كۈنى ئە. قاستېيېۋ نامىدىكى قازاقىستان دۆلەت سەنئەت مۇزېيىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەجداتلىرى ياراتقان بۈيۈك ئەمەلىي ۋە تەسۋىرىي سەنئەت ئەمۇنىلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن «مىڭ ئۆي» يادىكارلىقلىرى كورگەزمىسىنىڭ ئېچىلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى.

مەراسىمغا قازاقىستان دۆلەت سەنئەت مۇزېيىنىڭ دىرېكتورى يېرمېك توقتاغالى ئوغلى ژانگېلدىن، قازاقىستان مەركىزىي تارىخىي مۇزېيىنىڭ دىرېكتورى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بويىچە تارىخىي مۇزېيلار جەمىيىتىنىڭ رەئىسى رايخان قۇسمانبېتوۋا، شىئۇئار مەدەنىيەت ئازارىتىنىڭ باشقارما باشلىقى شۇي بىن جىڭ، شىئۇئار تارىخىي مۇزېيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىسراپۇل يۇسۇپ ۋە ئۇيغۇر زىيالىيلىرى، باشقا مىللەت ۋەكىللىرى قاتناشتى.

سۈرەتلەردە: مۇزېيى زاللىرىغا قويۇلغان «مىڭ ئۆيلەردىن» ئەمۇنىلار.

د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

تاماشىبىنلار دىققىتىگە!

«ئۆزبەك فىلم» كىنو ستۇدىيەسى ئىشلەپ چىققان «ئازۇگۇم» بەدىئىي فىلمىنى كورسىتىش باشلاندى.

25—27- ئىيۇن كۈنلىرى چېلەك ناھىيەسىدە؛

1—5- ئىيۇل كۈنلىرى ئۇيغۇر ناھىيەسىدە؛

7—9- ئىيۇل كۈنلىرى پانفىلوۋ ناھىيەسىدە؛

28—29- ئىيۇن كۈنلىرى مەزكۈر فىلم ئالمۇتىدا، پاختا رەختلىرى كومبىناتىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە كورسىتىلىدۇ. فىلم سائات 18.00دە باشلىنىدۇ. بىلەتلەر مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ كاسسىسىدا سائات 10دىن تارتىپ سېتىلىدۇ. بىلەتلەرنى شۇنداقلا مەھەللىلەردىكى ۋەكىت باشلىرى ئارقىلىق سېتىۋېلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى.

ئادەم ۋە قانۇن

بالىلار ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك

مەملىكەتتىكى ئۇمۇمىي ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار بىلەن قالايمىقانچىلىقلار جىنايەتچىلىكنىڭ، شۇ جۈملىدىن بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلار ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىكنىڭ ئۆسۈشىگە تەسىر يەتكۈزدى. بالاغەتكە يەتمىگەنلەرنىڭ جىنايەتچىلىك ۋە جەمىيەتكە يات ئەخلاقى مۇئامماسى كوپلىگەن مەملىكەتلەر جامائەتچىلىكىنىڭ دايىم دىققەت مەركىزىدە تۇرىدۇ. بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلار جىنايەتلىرىنى «يېقىنلاشتۇرىدىغان» كوپلىگەن ئامىللارغا قارىماي، ئۇ كونكرېت دۆلەتنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ.

پائالىيىتى ئادەتتە بىر دۆلەت دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىدىغان ۋە كوپلىگەن مەملىكەتلەرنىڭ مەنپىيەتلىرىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان زەھەرلىك چېكىملىكلەر سودىگەرلىرى ۋە ساختا پۇل ياسىغۇچىلارغا قارىغاندا، ياشلار ۋە بالاغەتكە يەتمىگەنلەر جىنائىي گۇرۇھلىرىنىڭ پائالىيىتى كوپىنچە ئۇلار ياشايدىغان ئاھالىلىق پۇنكت ياكى شەھەر دائىرىسى بىلەن چەكلىنىدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە بالاغەتكە يەتمىگەنلەرنىڭ ھوقۇققا خىلاپلىق قىلىش ھادىسىلىرى خەلق ئارا خاراكتېرغا ئىگە ئەمەس.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ 70 يىلدىن ئوشۇق كېڭەش ئىتتىپاقى تەركىۋىدە بولغان دەۋر ئىچىدە بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك يوقاپ كەتمەي، بەلكى ئەكسىچە ئۇنىڭ دايىم ئۆسۈۋاتقانلىقى بايقالماقتا.

يېقىندا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە ئۆتكۈزۈلگەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى ئەينە شۇ بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك مەسىلىلىرىگە بېغىشلاندى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە جەمىيەت تەرتىۋىنى قوغداش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پولكوۋنىك يۇ. ئا. سېبىرىن، جەمىيەت تەرتىۋىنى قوغداش باشقارمىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقى پودپولكوۋنىك ن. خاسېنوۋ يولداشلار بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك ۋە ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىنىڭ پائالىيىتى ھەققىدە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىگە تەپسىلىي سوزلەپ بەردى.

— ئىلگىرى پيونېرلار، كومسومول تەشكىلاتلىرى بالاغەتكە يەتمىگەنلەر بىلەن ئىشلەپ، قىسمەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ توغرا يول تاللىۋېلىشىغا ياردەم قىلاتتى، ئىتتىپاق پارچىلانغاندىن كېيىن بۇ تەشكىلاتلار ئۆز پائالىيىتىنى توختاتتى. ئۇلارنىڭ ئورنىغا كەلگەن ياشلار تەشكىلاتلىرى كوپىرەك تىجارەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتسا كېرەك، — دېدى يۇ. ئا. سېبىرىن.— ئائىلە ۋە ئوتتۇرا ئوقۇش ئورۇنلىرىنىڭ تەلەبىلىرى بىزنىڭ ياخشى ياردەمچىلىرىمىزدىن بولغان ۋە شۇنداق بولۇشى كېرەك. چۈنكى ئۇلار ياش جەھەتتىن ئۆزلىرىدىن ئازغىنا پەرىق قىلىدىغانلار بىلەن ئورتاق تىل تېپىشالايدۇ، ئۇلارغا ئۆز تەسىرىنى يەتكۈزەلەيدۇ. ھازىر ھەممە ئەرسە مەبلەغكە باغلىق بولغانلىقتىن ئىلگىرى ئوسمىلەر بىلەن ياشلار بوش ۋاقتىنى ئۆزلىرىگە مەنپىيەتدارلىق، پايدىلىق ئۆتكۈزىدىغان ھەر خىل كرۇژوكلار، كلۇبلار پائالىيەت ئېلىپ بارمايدۇ. ئەندى بېكارچىلىق بولسا بالىلارنى ھەر خىل سەلبىي ئادەملەرنىڭ تەسىرىگە بېرىلىپ كېتىشكە، جىنايەتچىلىككە ئېلىپ كېلىدۇ.

— قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئاخىرقى بەش يىل ئىچىدە (1988— 1992) بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك ئەۋالىنى تەھلىل قىلىش ئۇمۇمەن جىنايەتچىلىكنىڭ ئۆسۈۋاتقانلىقى كورۇۋلىشىدە بالاغەتكە يەتمىگەنلەر تەرىپىدىن ياكى ئۇلارنىڭ ئىشتىراكى بىلەن قىلىنغان جىنايەتلەر سانى ئۆسكەنلىكىنى كورسەتتى، 1992- يىلى مۇنداق جىنايەتلەر 13326نى تەشكىل قىلغان. 1988- يىل بىلەن سېلىشتۇرغاندا 76،9 پروتسېنت ئوشۇق.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگى بالاغەتكە يەتمىگەنلەرنىڭ گۇرۇپپىلارغا بىرلىشىش تېندېنسىيەسىنى جىددىي ئۆگەندى. مۇنداق گۇرۇپپىلار ئۈچۈن جەمىيەت تەرتىۋىگە يات ئىشلارنى قىلىش ۋە جىنائىي ئىشلار خاراكتېرلىكتۇر. 1988— 1992- يىللىرى ئىچىدە پەقەت بالاغەتكە يەتمىگەنلەر تەرىپىدىن قىلىنغان جىنائىي ئىشلار 1982- يىلقى 2512دىن 1992- يىلى 4065كە، يەنى 61،8 پروتسېنتقا ئۆسكەن.

بالىلار ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئائىلە ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئائىلىنى مۇستەھكەملىمەي، بۇ مۇئەممانى ئورنىدىن قوزغاش مۇمكىن ئەمەس. 1992- يىلنىڭ يەكۈنلىرى شۇنىڭدىن دالالەت بېرىدۇكى، بالاغەتكە يەتمىگەنلەر تەرىپىدىن قىلىنغان جىنايەتلەرنىڭ مۇتلەق كوپچىلىكى غەرەزلىك جىنايەتلەرگە توغرا كېلىدۇ، ئۇلار 77،5 پروتسېنتنى، شۇ جۈملىدىن پۇخرانىڭ شەخسىي مۈلكىنى ئوغرىلاش 63،9 پروتسېنتنى تەشكىل قىلدى، ئەندى زورلۇق بىلەن قىلىنغان جىنايەتلەر پەقەت 6،2 پروتسېنتنى تەشكىل قىلغان.

جۇمھۇرىيەتتە زورلۇق بىلەن قىلىنغان جىنايەتلەر كەڭ دائىرىدە تارقالمىغان بولسىمۇ، لېكىن قەستەن قىلىنغا نۇە ئېغىر جاراھەتلىنىشكە ئېلىپ كەلگەن جىنايەتلەر 45،4 پروتسېنت، قەستەن قىلىنغان قاتىللىق جىنائىي ھەرىكەتلىرى 26،5 پروتسېنت ئۆسكەن. بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدا جىنايەتچىلىكنىڭ ئۆسكەنلىكى بىلەن بىر ۋاقىتتا جىنايەتكە ئىشتىراك قىلغان ئوسمىلەر سانىنىڭ ئۆسكەنلىكى بايقالماقتا.

جۇمھۇرىيەتتە ئىختىساتتىكى قىيىنچىلىقلار بىلەن بىر قاتاردا ئىشقا ئورۇنلىشالمايۋاتقان ئوسمىلەرنىڭمۇ سانى ئۆسمەكتە، بۇ بولسا بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىككە سەلبىي تەسىر يەتكۈزمەكتە. مەسىلەن، جىنائىي ئىش قىلغان، ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان ۋە ئوقۇمايدىغان ئوسمىلەر سانى 2،3 ھەسسە ئۆستى.

موشۇ يىلنىڭ تۆرت ئېيىنىڭ يەكۈنى جۇمھۇرىيەتتە. بالاغەتكە يەتمىگەنلەر تەرىپىدىن قىلىنغان جىنائىي ھەرىكەتلەرنىڭ 1،4 پروتسېنت قىسقارغانلىقى توغرىلىق گۇۋالىق قىلىدۇ. لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئايرىم رېگىونلاردا ئۇلارنىڭ سانى پەسەيمەيۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتنىڭ سەككىز رېگىونىدا بالاغەتكە يەتمىگەنلەر تەرىپىدىن قىلىنغان جىنائىي ھەرىكەتلەرنىڭ سانىنىڭ ئۆسۈشى بايقالماقتا.

پاۋلودار ۋىلايىتىدە بۇ ساھادىكى ئەھۋال مۇرەككەپ، بالاغەتكە يەتمىگەنلەر ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك 56،8 پروتسېنتنى تەشكىل قىلىدۇ، ئەندى بۇ رەقەم جېزقازغان ۋىلايىتىدە 38،2 پروتسېنتنى، غەربىي قازاقىستان ۋىلايىتىدە 33،9 پروتسېنتنى، ئاقمولا ۋىلايىتىدە 27،7 پروتسېنتنى، تورغاي ۋىلايىتىدە 26،7 پروتسېنتنى تەشكىل قىلغان،

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە شۇنداقلا 1993- يىلى ئاپرېل ئېيىدا جۇمھۇرىيەتتە كومپلېكسلىق ئوپېراتىۋ-پروفىلاكتىكا (جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش) ئىشلىرىنىڭ ئۆزگۈرۈلگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىلىرى توغرىلىق مەلۇمات بېرىلدى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ كورسەتمىسىگە مۇۋاپىق جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە 1993- يىلى ئاپرېل ئېيىدا ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىنىڭ بارلىق بۆلۈملىرى خىزمەت ئورۇنلىرىنى، شۇنداقلا جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىنى جەلىپ قىلىش بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ئىش نەتىجىسىدە 364 جىنايەت دەررۇ ۋە ئىلگىرى قىلىنغان 156 جىنايەت پاش قىلىندى، يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن 154 جىنايەتچى قولغا ئېلىندى. 23 دانە ئوق ئېتىش قورالى ۋە 46 دانە پىچاق-خەنجەر مۇسادىرە قىلىندى. ھوقۇققا خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن 10415 ئادەم مەمۇرىي جاۋاپكەرلىككە تارتىلدى، شۇ جۈملىدىن: لوكچەكلىك ئۈچۈن 875 ئادەم، ھاراقخورلۇققا قارشى قانۇنلارغا خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن 2515 ئادەم، دۆلەت، كوئوپېراتىۋ ۋە باشقا مۈلۈكلەرنى ئوغرىلىغانلىقى ئۈچۈن 197 ئادەم جاۋاپقا تارتىلغان.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە جەمىيەت تەرتىۋىنى قوغداش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پولكوۋنىك يۇ. ئا. سېبىرىن ۋە جەمىيەت تەرتىۋىنى ساقلاش باشقارمىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقى پودپولكوۋنىك ن. خاسېنوۋ ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى ۋەكىللىرىنىڭ كوپلىگەن سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

ي. سابىتىي،

(مەخسۇس مۇخبىرىمىز).

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
50 بىنا، 8-قەۋەت
ئىپەك يولى كوچىسى

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر ساۋۇت ئىسكەندەر

تېلېفونلار: مۇھەررىر—69—86—33، مەسئۇل كاتىپ—50—86—33، سىياسىي-ئىجتىمائىي بۆلۈم 81—86—33، ئەدەبىيات بۆلۈمى—27—86—33، «زىيارەت» تىجارەت بۆلۈمى—06—86—33.

زاكاز (3633) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇقىمىسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۇقىمىسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60